

Skildringer fra Italien

af

Eduard Flemmer,
Overlærer ved Roeskilde Cathedralskole.

Folkelige Foredrag,
holdte i Industriforeningen i Kjøbenhavn.

Hermed 2 Kort i Farvetryk, en Plan og en Gjennemsnitstegning,
samt 4 photolithographerede Grundplaner.

Kjøbenhavn.
Otto B. Wroblewskys Forlag.
G. S. Wibes Bogtrykkeri.
1866.

Biblioteca Nazionale
NAPOLI

Forord.

Idet jeg hermed afslutter den første Samling eller rettere det første Udvalg af endeel Foredrag, jeg til forskjellige Tider i Løbet af de sidste 10 Aar har holdt i Industriforeningen i Kjøbenhavn, bringer jeg først og fremmest mine gamle Tilhørere en venlig Hilsen og dernæst mine nye Tilhørere, Læserne af denne Bog, en oprigtig Undskyldning for den Standsning, der indtraadte imellem Udgivelsen af de to første Hefter og dette sidste Dobbelthefte. Grunden hertil var en tung og dyb Sorg, der ramte mig og mit Huus i Efteraaret 1865 og nedbøiede mig saaledes, at jeg for en Tid maatte standse med dette Arbeide.

Jeg har givet denne Bog en dobbelt Titel, deels „Skildringer fra Italien", for mere bestemt at angive dens Indhold, deels „Folkelige Foredrag", første Samling, for at antyde, at det er mit Haab og Ønske om nogen Tid at fortsætte denne Samling med en anden og muligviis en tredie Samling, saaledes at enhver af dem ikke vil overstige en 10—12 Ark og udkomme paa eengang som et samlet Hele, der da vil kunne erholdes uden nogensomhelst Forpligtelse til ogsaa at tage de foregaaende eller efterfølgende Samlinger. Saavidt jeg mindes, udgav i sin Tid Professor Eschricht paa en lignende

Maade sine „Folkelige Foredrag" i tvangfri Hefter med omtrent et Aars Mellemrum.

Opfindelsen af Photolithographi gjør det nu muligt for mig at medtage flere Foredrag, jeg hidtil har maattet lægge tilside, fordi det var meget vanskeligt at faae mine store Originaltegninger og Grundplaner reducerede paa en hurtig og paalidelig Maade, hvilket nu er meget let, saaledes som medfølgende 4 Photolithographier fra DHrr. Budtz Müller og C. Fersleu i Kjøbenhavn tilstrækkelig udvise. Men skjøndt jeg venter mig megen Hjælp af denne nye Opfindelse, og skjøndt desuden flere af de til næste Samling bestemte Tegninger allerede ere udførte hos en af vore bedste Graveurer, tør jeg endnu ingensomhelst bestemt Tid angive eller i saa Henseende give nogetsomhelst bestemt Løfte: Fortsættelsen skal komme, saasnart det bliver mig muligt, og jeg haaber, at man da vil modtage de følgende Samlinger med samme Velvillie, som man har viist de to første Hefter af denne Samling.

Roeskilde den 2den December 1866.

Eduard Flemmer.

Indhold.

Eduard Flemmer:

Folkelige Foredrag.

Første Hefte.

Udgravningerne af Herculanum og Pompeji.

I.

Mine Herrer!

Paa en Tid, da Alt med rastløs og ustandselig Fart iler fremad, da Jernbaner og elektriske Traade tilintetgjøre enhver Afstand i Tid og Rum, og hele Livet bærer Præg af den menneskelige Aands evige Fremadstræben, kan det maaskee ved første Øiekast forekomme Dem forunderligt, at jeg har indbudt Dem netop til det Modsatte, til at vende Deres Blik tilbage, ja endog hele 1800 Aar tilbage, tilbage til den saakaldte classiske Oldtid.

Men, mine Herrer! det er en Kjendsgjerning, at kun de Færreste af os kunne aldeles hengive os til og finde Hvile i det nærværende Øieblik: jo ivrigere vi stræbe fremad, og jo mægtigere en Tidsalders Fremskridt virkelig ere, destomere opvaagner Trangen til at anstille en Sammenligning med den forsvundne Tid, for ret at kunne bedømme det nærværende Standpunkt. Hvor store og betydningsfulde endogsaa en enkelt Tidsalders Opdagelser og Fremskridt kunne være, aldrig vil der dog komme det Øieblik, hvor man med fuld Ret vil kunne sige: „Nu bekymrer jeg mig ikke mere om Fortiden! den nærværende Tid har brudt en saadan Bane, at al Forbindelse med Fortiden er hævet: Nutiden og Fremtiden er Alt for os“!

En saadan Slutning er absolut eensidig: intet Punkt af den menneskelige Udvikling staaer isoleret, men enhver Tid støtter sig paa sin Fortid, uden hvilken den aldrig havde kunnet naae sit Standpunkt. Jo større derfor og jo rigere vor Kundskab er til Fortiden, desto bedre kunne vi forstaae Nutiden, desto lettere arbeide i Fremtidens Tjeneste.

Men medens et omfattende og videnskabeligt Studium af Fortiden kun kan blive nogle enkelte Mænds Opgave, saa tør dog paa den anden Side en populair Fremstilling af Livet og Tilstanden i en forsvunden Tid stedse gjøre Regning paa almindelig Interesse; og den talrige Forsamling, som her er tilstede, viser mig tilfulde, at ogsaa De, mine Herrer! ere villige til for en kort Tid at vende Deres Blik tilbage, tilbage til det Punkt, hvor Nutiden og Fortiden ligesom smelter sammen, hvor et Stykke af den gamle Verden ligger næsten aldeles uforandret for vore Øine, tilbage til de to gamle Stæder ved Foden af Vesuv, til Herkulanum og Pompeji. Kjeder De Dem herved, ja da bliver Skylden min; skulde det Modsatte blive Tilfældet, da maa Stoffet og ikke jeg have Æren deraf. Jeg er kun Deres Cicerone, og skal som saadan begynde mit Hverv.

De fleste Reisende, som nutildags besøge Herculanum og Pompeji, komme sædvanlig fra Neapel, og vi ville vælge det samme Udgangspunkt. Jeg har derfor idag medbragt et Kort over den for sin vidunderlige Skjønhed i Oldtiden og Nutiden lige høit lovpriste Havbugt ved Neapel, paa hvilket jeg nu anmoder Dem om at kaste Deres Blik.

De ville da strax see, at denne Bugt dannes af 2 fremspringende Forbjerge, imod Nordvest af Capo di Miseno med de 2 tæt derved liggende Øer Procida og Ischia, og imod Syd af Capo di Campanella, med det deilige foranliggende Capri. Dette sydlige Forbjerg er langt større og kraftigere fremtrædende end det nordlige; men langt over dem

begge hæver sig Vesuvs mægtige Kegle som det egentlige Centrum i det hele Landskab.

De vil endvidere bemærke, at hele denne Kyststrækning udgjør en imod Vest, altsaa udad imod Havet, aldeles aaben Slette, som dybere ind imod Nord, Øst og Syd overalt indesluttes af Bjerge. Saaledes paavirkes denne Slette af den friske, kjølige Aftenbrise fra Havet, hvilket er af saameget større Betydning, som der kun findes temmelig faae Vandløb.

Skjøndt Vesuv nu ved sin fine, lette Røgsøile om Dagen og ved sine 2 mægtige, brede Ildbælter om Natten viser os i Flammeskrift, hvilke Naturkræfter her endnu hvert Øieblik true med at bryde løs, maae vi ikke tænke os Bjerget eller den hele Egn saaledes i Oldtiden. Da var Bjerget næsten lige til sin øverste Rand bedækket med den yppigste Vegetation, med kraftige Skove og frodige Viinhauger; ikke blot ved Foden af Bjerget, men langs op ad dets Sider fandtes utallige Gaarde og Landsteder. Man vidste vel, at Bjerget engang tidligere havde været en mægtig Vulcan; men man troede, at det var udbrændt, og benyttede med desto større Tryghed Jordbundens overordentlige Frugtbarhed. Da var Vesuv det egentlige Centrum i det lykkelige Campanien, Campania felix, og ved Bjergets Fod laae rige og mægtige Byer. Jeg skal strax udhæve de Punkter, som for os blive de vigtigste: dybest inde i Bugten Neapolis, dernæst umiddelbart ved Bjergets Fod Herculanum, endelig i længere Afstand fra Bjerget først Pompeji, og endnu længer mod Sydost Stabiae.

Vi befinde os i det Hele paa et mærkeligt Overgangspunkt, idet de græske Colonier, hvormed i det 7de og 6te Aarhundrede før Christi Fødsel hele Syd-Italien var opfyldt, netop gaae hertil. Vi træffe derfor ogsaa her i en forunderlig broget Sammenblanding deels oprindelig italiske Byer, saaledes Herculanum og Pompeji, deels græske Colonier,

der ved deres Navn allerede betegne sig som saadanne, saaledes Kumai, Dikaiarchia, Neapolis, Palaiopolis og flere andre. Om man nu end ifølge de nyeste Undersøgelser maa antage Herculanum og Pompeji for at være oprindelig ægte italiske Byer, have de dog øiensynligt modtaget en meget stærk Paavirkning af de nærboende Grækere.

Efterretningerne om disse Byers ældre Historie ere meget sparsomme, og det bliver derfor umuligt med Bestemthed at angive, naar de ere anlagte. Dog kunne vi deels paavise enkelte meget gamle, saakaldte Cyklopiske Muurconstructioner i Foden af Pompejis Mure, der pege tilbage til den fjerneste Oldtid, til den reent mythiske Tid; deels har vi ogsaa et endnu bedre chronologisk Holdepunkt for Pompejis Vedkommende, det gamle græske Tempel paa det trekantede Forum. Af dette existerer kun hele Fundamentet, samt lidt af Cellens Væg; men hele Formen heraf saavelsom et Par Brudstykker af de colossale doriske Søiler viser tilbage til det 6te eller 7de Aarhundrede før Christi Fødsel, og dette er dog allerede en temmelig høi Alder.

I den ældste Tid synes disse 2 Byer at have været beboet af et Folk, der hørte til den Oskiske Stamme; og talrige oskiske Indskrifter i Pompeji vise tydeligt, at Befolkningen endogsaa i den seneste Tid med en forunderlig Kjerlighed har fastholdt Mindet om sit oprindelige Stamsprog. Saavel Pompeji som Herculanum maatte dog snart bukke under for Etrurerne, som en Tidlang herskede over hele denne Egn, indtil de omtrent 423 f. Chr. Fødsel fortrængtes af de inde mellem Bjergene boende tappre og krigeriske Samniter. Da disse igjen skjøndt efter en langvarig Modstand maatte anerkjende Romernes Herredømme, er det en Selvfølge, at dette ogsaa udstrakte sig over Herculanum og Pompeji, saavelsom over Samniternes øvrige Undergivne. Iøvrigt synes saavel Herculanum som Pompeji allerede da at have været store Byer,

hvor hele det offentlige Liv tildeels var indrettet efter græsk Mønster (saal. navnlig hele den indre Communalforfatning, Demarcherne i Herculanum osv.).

Omendskjøndt Romerne nu lod dem saavelsom deres øvrige Undergivne beholde en vis communal Selvstændighed som Municipier og i det Hele ikke blandede sig i Detaillen af deres indre Anliggender, var det dog et fremmed og forhadt Overherredømme, som til sine Tider kunde tynge haardt nok. Man vil derfor let begribe, at Indbyggerne gjentagne Gange forsøgte at afryste det forhadte romerske Aag, første Gang under den 2den Puniske Krig, da Hannibal og Carthaginienserne havde Magten i Mellem-Italien, og anden Gang i den store Bundsforvandtekrig Aar 91—89, da alle romerske Bundsforvandte søgte at tilkjæmpe sig Frihed og Lighed. Men forgjæves: den romerske Ørn havde et skarpt Næb og stærke Kløer! Følgen af dette Forsøg var kun, at Herculanum blev erobret af den romerske Feltherre Titus Didius, samt at Stabiae blev indtaget og aldeles ødelagt af den tappre, men grusomme Sulla. Da Indbnggerne i Pompeji fra deres Mure af bleve Øienvidner til Stabiaes Ødelæggelse, opflammedes de derved til en saa fortvivlet Tapperhed, at Sulla maatte drage bort med uforrettet Sag. Men gjemt er ikke glemt: da Romerne nogle Aar derefter omsider havde faaet Stormen bekjæmpet og igjen følte sig stærke nok, bleve saavel Herculanum, som ogsaa Pompeji gjorte til romerske Colonier ɔ: de mistede deres tidligere communale Selvstændighed, og der sendtes et betydeligt Antal Romerske Borgere derned som en permanent militair Garnison, der nu fik anviist Boliger og som sædvanligt en Deel af Byens Jorder. I Begyndelsen opstod der naturligviis ofte Rivninger imellem de oprindelige Indbyggere og disse nye ubudne Gjester. Men et saa stærkt romersk Element var nu indpodet i begge Byer, at de snart bleve fuldkomment romaniserede, og at alle ældre Spor fra nu af mere og mere

forsvandt. Pompejis Fæstningsværker havde nu tabt deres Betydning, de lange Muurlinier og Taarnene bleve deels indtagne til privat Brug, deels nedrevne. Fra nu af var det en aaben Stad uden politisk eller militair Betydning. Om noget lignende fandt Sted i Herculanum, kan man ikke paavise med Sikkerhed, da man ved alle hidtilværende Udgravninger endnu ikke har truffet paa Murene eller Fæstningsværker; dog er det temmelig sandsynligt.

Men om end begge Byer fra nu af havde mistet al politisk Frihed og Selvstændighed, vandt de saameget mere i materiel Velvære: først nu kunde Handel ret blomstre og trives i Pompeji, der ved sin Beliggenhed var et naturligt Oplagssted for alle Byerne i det indre Land, hvorimod den høiere Industri og Kunst mere blomstrede i Herculanum. Dermed fremkaldtes en stedse tiltagende Velstand, der omsider gik over til Rigdom og Luxus, da disse Byer navnlig Pompeji bleve et moderne og stærkt besøgt Samlingssted for den fornemme romerske Verden (ligesom allerede tidligere Neapolis, Bajae, Puteoli og flere andre Stæder); fra nu af havde en Mængde fornemme og rige Romere deres Landsteder i eller tæt ved disse Byer, hvor de kunde tye hen, naar de vare altfor trætte eller kjede af Livet i den uhyre Hovedstad. Blandt dem, der besad Villaer i Nærheden af Pompeji nævnes bl. Andre: den bekjendte romerske Taler Cicero, Keiser August, Keiser Claudius (som endog mistede sin Søn Drusus her) foruden flere andre Medlemmer af Keiserfamilien. I det Hele synes de første Keisere at have viist en særegen Forkjerlighed for disse Byer. August forøgede Colonisternes Antal i Pompeji og byggede til dem en Forstad, der naturligviis opkaldtes efter ham, Pagus Augustus Felix Suburbanus.

At Keisernes Exempel med største Iver blev fulgt af den fornemme romerske Verden, er en Selvfølge, saa at de meest anseete Patricier gjerne modtoge Valget som disse Byers

Patroner i Rom, ja endog som de øverste communale Embedsmænd i selve Byerne, som Demarcher i Herculanum eller Duumviri juri dicundo i Pompeji, omtrent en Slags Borgermestre, der valgtes paa 5 Aar. —

Da indtraf pludseligt en Begivenhed, der, om end kun svagt, varslede disse Byer deres skjæbnesvangre Fremtid, et voldsomt Jordskjælv, som den 5te Februar Aar 63 efter Christi Fødsel strakte sig over hele Campanien og i Forbindelse med dræbende Svovludbunstninger udbredte forfærdelig Ødelæggelse. En samtidig Forfatter, L. Annæus Seneca, giver en ret levende Skildring deraf: „Pompeji gik næsten heelt tilgrunde, en stor Deel af Herculanum styrtede sammen og Resten stod usikkert; ogsaa i Nuceria og Neapolis mærkedes det stærkt, det sidste Sted led navnlig Privatbygninger, de offentlige mindre. En Flok Faar paa 500 Stykker fandtes dræbt paa eet Sted, mange Statuer revnede eller styrtede ned fra deres Fundamenter, og i de nærmeste Aar saae man en stor Mængde Affindige flakke om i Campanien, hvem Skrækken havde berøvet Forstanden".

Hvormeget Herculanum nu virkelig led ved dette Jordskjælv, kan vi ikke angive bestemt, da man i det Hele kun med større Vanskelighed har kunnet undersøge denne By (af Grunde, som jeg om nogle faa Øieblikke nærmere skal udvikle for Dem). Men Senecas Ord tillader ingen Tvivl om Sandheden deraf, saameget mere som de fuldkomment have bekræftet sig i den anden By. Thi Pompeji blev virkelig i den Grad odelagt, at man endogsaa raadslog i det romerske Senat, om man ikke snarere aldeles skulde opgive Byen og befale de Indbyggere, som endnu vare tilovers, at forlade et saa farligt Sted. Dog indløb der omsider Tilladelse til at gjenopbygge Pompeji, og man tog nu med saa stor Kraft fat paa Arbeidet, at efter nogle faa Aars ivrige Anstrængelser stod der et ganske nyt Pompeji gjenopbygget med større Regelmæssighed og Pragt. Det er na-

turligviis kun dette nye Pompeji, vi kjende, og derved har vi et klart og fuldstændigt Billede af en rig og pragtfuld Provindsstad, som uden at kunne opnaae det eiendommelige Præg, der charakteriserer Rom, som det uhyre Riges Hovedstad, dog efter Evne stræbte at efterligne denne og saaledes, om end i det Smaae, giver os et Billede af denne selv.

Ved Restaurationen efter dette første Jordskjælv forsvandt destoværre næsten fuldkommen den ældre græske Stiil i Bygningerne, og man optog den da herskende romerske Stiil, som meest nærmer sig den corinthiske, men er endnu mere overlæsset end denne. De fleste offentlige Bygninger og Templer, som oprindelig vare i stræng dorisk Stiil, bleve nu forandrede: man tildækkede de oprindelige Former og Ornamenter med en tyk Beklædning af Kalk og Stuc, og omformede dem nu til corinthiske, hvorved jo rigtignok ofte Proportionerne bleve aldeles falske.

Ogsaa Herculanum maa, endskjøndt det forresten havde lidt betydeligt mindre ved Jordskjælvet, sandsynligviis være bleven restaureret i denne Tid, ligesom ogsaa et Antal nye Borgere da ere blevne optagne for at supplere det tidligere Antal. Man fandt saaledes i Aaret 1739, ved de første Kongelige Udgravninger, 5 Marmortavler, med Navnene paa mere end 600 Frigivne, som nogle Romerske Stormænd, hvis Navne ligeledes ere angivne, da skjænkede Friheden og lod indskrive som Borgere i 2 af Byens Stammer, Tribus Veneria et Concordia. Til Hjelp ved Byernes Restauration anviste Keiser Nero deres Eiendomme, som vare omkomne under Jordskjælvet uden at efterlade sig Arvinger; ligesom Keiserne i det Hele søgte at fremkalde materiel Velvære og en vis ydre Livslykke.

Iøvrigt er det mærkeligt nok, at man ikke lod sig afskrække fra at gjenopføre disse Byer, ved et nyt skjøndt mindre Jordskjælv, som 2 Aar senere, Aar 65, især traf Neapel, medens

Keiser Nero sang i det derværende Theater, der fuldstændigt styrtede sammen, saasnart Keiseren og Folket havde forladt det: jeg formoder dog, at her er indløbet en chronologisk Feil, saa at denne Begivenhed hører til A. 63 og ikke til A. 65.

Endelig indtraf i det første Aar af Keiser Titus's Regjering, den 24. August Aar 79, den mærkværdige Sluttnings Catastrophe. Omtrent ved Middagstid sprængtes Bjergets Sider, en uhyre Støtte af glødende Aske og Pimpsteen hævede sig løsret i Veiret, udbredte sig efterhaanden og sænkede sig snart som et colossalt Ligklæde dybt ned over den hele Egn, hvor Alt indhylledes i Dødens Mørke. Da omsider, efter Forløbet af 3 forfærdelige Døgn, et svagt Dagslys begyndte at skimte frem, — ja da var Herculanum og Pompeji forsvundne fra Jordens Overflade, da havde Vulcanen bemægtiget sig sit Bytte og lagt sin tunge Haand paa de gamle Stæder, som dog nu ikke vare tilintetgjorte, men netop bevarede og beskyttede.

Ved denne Leilighed omkom en af Oldtidens berømteste Naturforskere, den ældre Plinius, der tilfældigviis dengang opholdt sig paa den modsatte Side af Bugten, som Befalingsmand for den i Misenum liggende Afdeling af den keiserlige Flaade. Deels for at bringe Hjælp, deels for at iagttage denne mærkværdige Naturbegivenhed i Nærheden, ilede han strax ved Catastrophens Begyndelse over til Herculanum, men kunde formedelst den voldsomme Steenregn og stærke Hævninger af Havbunden ikke naae heelt ind til Landet; han seilede derfra langs med Kysten i sydostlig Retning omtrent til det Sted, hvor det gamle Stabiae havde staaet, og hvor en af hans Venner havde en Gaard. Der forblev han den Aften og Nat, og midt under de Andres grændseløse Skrak og Forvirring iagttog og forklarede han med fuldkommen Ro og Fatning hele Gangen i denne forfærdelige Catastrophe. Den næste Morgen fandt han Døden, da han igjen vilde gaae ombord.

Denne Omstændighed skylde vi, at vi nu besidde en paa-

lidelig og samtidig **Beretning** herom, idet den Afdødes Søstersøn, den yngre **Plinius**, der tilligemed sin Moder var forbleven tilbage i Misenum, senere har skrevet 2 Breve til Historikeren **Tacitus**, hvori han deels meddeler denne en udførlig Beretning om sin Onkels Død og Alt, hvad dermed stod i Forbindelse, deels fortæller, hvorledes den hele Catastrophe havde viist sig ovre i Misenum. Disse 2 Breve, som utallige Gange ere blevne oversatte paa næsten alle nyere Sprog, give os en sand og tro Fremstilling af den hele Begivenhed. Jeg skal deraf meddele Dem, mine Herrer! et Uddrag af de Punkter, som nærmest vedkomme os; senere skal jeg, idet jeg deels støtter mig paa denne Beretning, deels paa Resultatet af Udgravningerne, paavise den noget forskjellige Maade, hvorpaa disse Byer bleve tildækkede.

„Min Onkel", siger Plinius, „var i **Misenum** og førte Commandoen over Flaaden. Den **24de August** omtrent ved Middagstid melder min Moder til ham, at der viste sig en Sky af usædvanlig Størrelse og Udseende. Han forlanger sine Sandaler og bestiger et høiere liggende Sted, hvorfra denne Naturbegivenhed bedst kunde sees. Der hævede sig, uden at man i Afstanden ret kunde see, fra hvilket Bjerg det var (senere erfarede man, at det havde været **Vesuv**) en Sky, hvis Form og Udseende nærmest kunde sammenlignes med en Pinie; thi efterat den havde hævet sig høit og ligesom med en meget lang Stamme, udbredte den sig til alle Sider, ligesom med Grene. Undertiden var den sneehvid, undertiden smudsig og plettet, alt eftersom den indeholdt Jord eller Aske. Denne forunderlige Begivenhed overraskede min Onkel, som var meget lærd, og han troede, at den fortjente at undersøges i Nærheden. Han befaler, at man skal gjøre et hurtigtseilende Skib i Stand og tilbyder mig at seile med. Jeg svarede, at jeg hellere vilde studere, og han havde tilfældigviis ogsaa selv givet mig Noget at skrive. Han gik ud af Huset; han modtager nu et Brev fra

Caesius Bassus's Gemalinde Rectina, der var forfærdet over den truende Fare; thi hendes Villa laa lige under Bjerget, og ingen Flugt var mulig derfra undtagen tilsøes. Hun bad om, at han vilde frelse hende af denne store Fare. Han forandrer nu sin Beslutning, og hvad han havde begyndt af reent videnskabelig Interesse, fuldførte han med største Mod. Han lader flere større Skibe gjøre seilfærdige og gaaer selv ombord i den Hensigt at bringe Hjælp ikke blot til Rectina, men til mange Andre, thi den yndige Egn var stærkt bebygget. Han iler derhen, hvorfra Andre flygte bort, og han styrer lige midt ind i Faren i den Grad fri for Frygt, at han iagttog og lod optegne alle de enkelte Phænomener ved denne Catastrophe, alt eftersom han bemærkede dem.

Allerede bleve Skibene bedækkede af et tæt Lag Aske, der faldt varmere og tættere, jo nærmere de kom Bjerget; allerede faldt der ogsaa Pimpsteen og sorte, af Ilden forbrændte og revnede Steen; allerede viste der sig pludselig Grunde og Skjær, som fremkom ved de fra Bjerget nedstyrtede Klippestykker. Efter at have betænkt sig en kort Tid, om han skulde vende om igjen, siger min Onkel til Styrmanden, som opfordrede ham dertil: „Lykken hjelper de Kjække: styr over til Pomponianus". Denne opholdt sig i Stabiae paa den anden Side af Bugten. Der havde han ved Synet af Faren, som endnu var langt borte, men øiensynligt nærmede sig med hvert Øieblik, bragt alle sine vigtigste Eiendele og Kostbarheder ombord paa nogle Skibe, bestemt paa at flygte, saasnart Vinden lagde sig, som nu bar lige ned paa Kysten. Min Onkel, for hvem denne Vind var meget gunstig, lander, omfavner sin forfærdede Ven, trøster ham og opmuntrer ham; og for at dæmpe hans Frygt ved sin egen Tryghed, forlanger han, at man skal tilberede ham et varmt Bad. Efter at have taget dette, gaaer han tilbords, enten oprømt, eller, hvad der er lige saa stort, tilsyneladende oprømt. Imidlertid viste der sig paa Vesuv paa flere

Steder meget brede Flammer, hvis Glands og Klarhed endnu mere fremhævedes ved den bælmørke Nat. For at berolige de Andre sagde min Onkel gjentagne Gange, at Landbeboerne i Forvirringen havde glemt at slukke Ilden paa Arnestedet, og at de forladte Gaarde deraf vare komne i Brand. Derpaa lagde han sig til Hvile og sov fuldkommen roligt. Imidlertid begyndte den indre Gaard, hvorfra man kom til Gjæsteværelserne, i den Grad at opfyldes med Aske og Pimpsteen, at, saafremt man tøvede længer i Soveværelset, vilde man ikke længere kunne komme ud. Man kalder paa min Onkel, som nu igjen gaaer ud til Pomponianus og de Andre, der havde vaaget den hele Nat. De raadslaae i Fælledsskab, om man skal forblive i Huset eller gaae ud under aaben Himmel; thi Huset vaklede paa Grund af de hyppige og voldsomme Jordskjælv og syntes at bevæge sig frem og tilbage, ligesom løsrevet fra sin Grundvold. Paa den anden Side frygtede man for under aaben Himmel at blive ramt af de nedfaldende Steen, skjøndt de vare lette og bare tydelige Spor af Ildens Paavirkning. Ved nærmere Overveielse valgte man dog det Sidste; for at beskytte sig mod de nedfaldende Stene, fastbinder man med Klæder Puder paa Hovedet.

Allerede var det andetsteds Dag, men der var det Nat, mørkere og tættere end nogensinde før: en Mængde Fakler og forskjellige Blus udbredte kun en svag Lysning. Man besluttede at gaae ned til Stranden og nærmere undersøge, om det var muligt at komme bort tilsøes; men Havet var endnu i en voldsom Bevægelse, og Vinden drev Brændingen ind imod Kysten. Efterat min Onkel gjentagne Gange havde forlangt og drukket lidt koldt Vand, hvilede han sig et Øieblik paa et Tæppe, som han lader udbrede. Pludselig viser sig Flammer og en stærk Svovllugt, som forkyndte, at de nærmede sig. De Andre flygte forfærdede, min Onkel reiser sig op, idet han støtter sig paa 2 Slaver, men falder om i samme Øieblik, jeg kan tænke qvalt

af den mørke, tunge og dræbende Luft. Da det endelig igjen blev Dag, (det var først 3die Dagen derefter) fandt man hans Lig ubeskadiget og urørt, tildækket med samme Klædning, som han bar i Dødsøieblikket: han syntes snarere at sove end at være død.

Jeg vil endnu kun tilføie, at jeg har berettet Alt, hvad jeg selv personlig har iagttaget, og hvad jeg har kunnet erfare strax efter Begivenheden, da man især beretter Sandheden".

Som Tillæg hertil skal jeg meddele Dem, mine Herrer! nogle Brudstykker af det andet Brev, hvori Plinius beretter de Rædsler, han selv og hans Moder oplevede ovre i Misenum.

„Efterat min Onkel havde forladt os", siger han, „vedblev jeg at beskjeftige mig med det Arbeide, som havde forhindret mig fra at følge ham. Derpaa tog jeg et Bad, spiste til Aften og gik til Ro; men min Søvn var kun kort og urolig. Flere Dage iforveien havde nemlig et Jordskjælv ladet sig mærke, uden at man var bleven videre foruroliget deraf, da det var noget ganske Almindeligt i Campanien. Men hiin Nat tog det saa voldsomt til, at man skulde troe, at Alt blev ikke rystet, men kastet imellem hinanden. Min Moder styrter forfærdet ind i mit Sovekammer; jeg stod strax op, for igjen at kalde paa hende, saafremt hun vilde tage lidt Hvile. Vi toge Plads paa en smal, aaben Terrasse foran Huset, som adskilte dette fra Havet. Jeg veed ikke ret, om jeg skal kalde min Opførsel ved denne Leilighed modig eller letsindig (jeg var nemlig da endnu ikke 18 Aar gammel); jeg forlanger min Titus Livius og læser deri, som i fuldkommen Ro, ja vedbliver endog med at gjøre Uddrag deraf. — —

Allerede var det den første Time af Dagen, og endnu viste der sig kun en svag Morgendæmring og Tusmørke. Men nu blev Huset rystet af saa voldsomme Stød, at det var den sikkre Undergang at forblive længere paa den snævre, overalt af Bygninger omringede Terrasse. Nu endelig besluttede vi at forlade

Byen. Befolkningen følger forfærdet efter, og, hvad der sædvanligt ansees for klogt i en saadan Rædsel, Enhver foretrækker, hvad han seer de Andre gjøre, fremfor selv at tænke: man følger os i en umaadelig Skare, støder til os og presser sig ind imod os.

Efter at have forladt Byen standse vi. Der viste sig nye Vidundere, nye Rædsler. Thi de Vogne, som vi havde ladet kjøre frem, bleve kastede saa voldsomt frem og tilbage, skjøndt paa ganske aaben Mark, at man ikke engang ved at lægge Steen under Hjulene kunde holde dem paa samme Sted. Desuden syntes Havet at trække sig tilbage og ligesom at kastes tilbage paa Grund af de voldsomme Stød. Strandbredden havde idetmindste vundet i Udstrækning, og en Mængde Fisk og andre Havdyr laae paa den nu udtørrede Havbund. Fra den anden Side viste sig en mørk og forfærdelig Sky, som, idet den blev gjennemfuret og gjennempløiet i alle Retninger af mægtige Ildstraaler, aabnede sig til et umaadeligt og sammenhængende Ildhav, der langt overgik de stærkeste Lynglimt. Kort derefter syntes denne Sky at sænke sig ned over Jorden og at tildække Havet. Den havde allerede indhyllet og skjult Capri og borttaget Forbjerget Misenum. Nu bad, opmuntrede og befalede min Moder mig, at jeg endelig maatte flygte: Jeg kunde det med Lethed, da jeg var ung; hun selv derimod, som var betynget af sin høie Alder og sit svage Legeme, vilde gjerne døe, naar hun blot ikke foraarsagede min Død. Jeg derimod erklærer, at jeg paa ingen Maade vil søge Redning uden sammen med hende: jeg griber hendes Haand og tvinger hende til at gaae raskere til. Hun følger med Anstrængelse og gjør sig selv Bebreidelser, fordi hun opholder mig.

Allerede begyndte der at falde Aske, skjøndt endnu i ringe Mængde. Jeg seer tilbage og opdager bagved os en bælmørk Sky, som fulgte os, idet den væltede sig frem over Jorden som en Strøm. „Lad os forlade Veien“, siger jeg til min Moder,

„medens vi endnu kunne see, for at vi ikke i Mørket skulle blive revne overende og nedtraadte paa Veien af den store Skare, som følger bag efter os".

Næppe havde vi begivet os ind paa en nærliggende Mark og taget Plads der, førend det blev bælmørk Nat, ikke som naar Maanen er borte og Himlen bedækket med Skyer, men som i et indelukket Værelse, hvorfra enhver Lysstraale er udelukket. Nu skulde Du have hørt Qvindernes fortvivlede Skrig, Børnenes Hviin og Mændenes Angstraab. Nogle raabte paa deres Forældre, Andre paa deres Børn, Andre paa deres Ægtefæller og kjendte dem igjen paa Stemmen. Nogle beklagede deres egen Skjæbne, Andre deres Nærmestes: ja der var dem, som af Dødsfrygt ønskede at døe. Mange hævede Hænderne til Guderne, de Fleste sagde, at der ikke længer fandtes nogen Guder, og at det var den sidste, evige Nat for hele Verden. Der manglede heller ikke Folk, som ved falske og opdigtede Rædsler forøgede den sande Fare: Nogle berettede, at de havde været i Misenum, og at Byen der var styrtet sammen og stod i lys Lue. Skjøndt det ikke var sandt, troede man dem dog.

Nu viste sig en Lysning, som meldte os, ikke at det igjen blev Dag, men at den Ild nærmede sig, som truede os; dog Ilden standsede langt borte fra os. Atter faldt Mørket paa, atter begyndte Askeregnen stærkere og tættere end forhen. Vi bleve nødte til fra Tid til anden at reise os op og ryste Asken af os; i modsat Tilfælde vilde vi være blevne aldeles tildækkede og qvalte deraf. Jeg kunde prale af, at jeg under saa store Farer ikke udstødte et eneste Suk, ikke en eneste modløs Ytring, saafremt jeg ikke havde troet, at baade jeg selv og den hele Verden med mig nu skulde gaae tilgrunde, en ussel men dog stor Trøst for et Menneske.

Endelig begyndte den sorte og tætte Damp at fordele sig og forsvandt omsider som Røg og Taage; kort derefter viste Dagen sig, ja Solen kom endog frem, men kun svag og guul-

bleg, som ved en Solformørkelse. Alt viste sig forvandlet for vore endnu skjelvende Øine. Alt var tildækket med et dybt Lag Aske, ligesom af et mægtigt Sneelag.

Efterat vi vare vendte tilbage til Misenum og der, saa godt som det lod sig gjøre, havde fundet Noget at stille vor Hunger og Tørst med, tilbragte vi en urolig og ængstelig Nat, deelte imellem Haab og Frygt. Dog var Frygten meest fremherskende; thi baade vedblev Jordskjælvet og de Fleste, som nu vare aldeles ude af sig selv, forøgede deres egen og Andres Ulykke ved de grueligste Spaadomme. Dog kunde vi, skjøndt vi baade havde prøvet Faren og endnu ventede den, ikke engang da bestemme os til at drage bort, førend der kom nogen Efterretning om min Onkel".

Saaledes lyder Plinius's Beretning i al sin Simpelhed; og om jeg end villig skal indrømme, at Et og Andet kan være noget subjectivt opfattet, tør vi ingenlunde troe, at han har anvendt for stærke Farver.

Men, mine Herrer! jeg maa vel bede Dem erindre, at han i sit sidste Brev kun har skildret os Catastrophen, saaledes som den viste sig ovre i Misenum, paa den anden Side af Bugten. Og dog, naar Rædslen allerede der var saa stor, at Plinius og Alle med ham troede, at hele Verden skulde forgaae, hvor langt forfærdeligere maa Ulykken ikke have viist sig lige i Nærheden af Vulcanen, i selve Herculanum og Pompeji! At udmale selve Tilintetgjørelsen og alle dens Rædsler staaer ikke i min eller noget Menneskes Magt: det Slør, som Skjæbnen selv har kastet derover, kan og tør intet Menneske løfte. Vil De læse en smuk og poetisk Skildring deraf, da har Bulver givet en saadan i Slutningen af sit berømte Skrift, „Pompejis sidste Dage" som han tildeels har udarbeidet under et længere Ophold i selve Pompeji. Men jeg maa dog bede Dem erindre, at det er en poetisk Skildring, ikke en Fremstilling, som støtter sig paa bestemte Kjendsgjerninger. Medens jeg saaledes

ikke tør indlade mig paa Detaillen af denne Catastrophe, som desuden absolut fordrer en mere poetisk end historisk Behandling, skal jeg søge kortelig at give dem en Skildring af Gangen deri.

Udbruddet begyndte kort efter Middag den 24de August: i Begyndelsen var det enten aldeles blikstille, eller der har kun været en meget svag Vind, da vi jo vide, at Askesøilen hævede sig lodret op over det gamle Krater, og at den først udbredte sig til Siderne, da den havde naaet et høiere og tyndere Luftlag. Efterhaanden som den udslyngede Masse tiltog i Størrelse og Mængde, udbredte den sig naturligviis mere og mere, indtil den omsider havde Tyngde nok til at beseire Luftens Modstand: den sænkede sig nu dybere og dybere, indtil den igjen naaede Bjerget, hvis Sider og hele Omgivelse i kort Tid bedækkedes med et tæt Lag Aske, som hvert Oieblik tiltog i Tykkelse. Kort derefter maae de utallige Dampe, som opsteg fra Bjerget, efter at være blevne afkjølede i de høiere Luftlag, have fortættet sig til Skyer, hvorfra der nu i Forbindelse med stærke elektriske Udladninger, strømmede formelige Skybrud ned over Bjerget. Derved blev hele den Mængde Aske, der da allerede laa paa Bjergets Sider, hurtigt forvandlet til en mægtig Dyndstrøm, som med stedse voxende Kraft og Størrelse skyllede ned ad Bjerget, indtil den naaede Herculanum. I ganske kort Tid blev den ulykkelige By opfyldt og tildækket af denne Dyndmasse, der trængte ind i hvert et Huus og hver en Vraa, aldeles paa samme Maade, som smeltet Metal trænger ind i enhver Fordybning af Støbeformen: men netop derved var Byen beskyttet deels mod den voldsomme Regn af glødende Steen, som i modsat Tilfælde vilde have antændt den, deels mod de mægtige Klippestykker, som vilde have knuust og tilintetgjort Alt. Jeg antager det for temmelig sandsynligt, at, da den ældre Plinius tilsøes nærmede sig Herculanum og ved Steenregnen afholdtes fra at lande, var Byen allerede tildækket af denne Dyndstrøm; at han ikke saae dette, havde naturligviis sin Grund i det tætte Mørke,

som lige fra Begyndelsen af indhyllede Bjerget selv og dets nærmeste Omgivelser.

Henimod Aften paa denne første Dag maa der være skeet en kort Standsning i Udbruddet. De erindrer, mine Herrer! at den ældre Plinius ovre fra Stabiae, altsaa i over en Miils Afstand, da saae stærke Flammer blusse op paa flere Punkter af Bjerget, hvad han umuligt vilde have kunnet see i den Afstand, saafremt den stærke Askeregn da endnu var vedbleven. Han forklarede det ogsaa ganske rigtigt, at det maatte være enkelte Gaarde og Landsteder rundt om paa Bjerget, som brændte efter at være forladte af deres Beboere.

Pompeji selv kan imidlertid dengang endnu ikke have lidt synderligt, og den største Deel af Indbyggerne var sandsynligviis da endnu tilstede i Byen, da denne var sikkret mod at overskylles af de fra Bjerget kommende Dyndstrømme ved sin høie Beliggenhed paa det yderste Punkt af en ældgammel Lavastrøm, som i en aldeles forhistorisk Tid var strømmet ned fra Bjerget uden at naae Havet.

Henad Morgenen den 2den Dag tiltog imidlertid Steenregnen og Jordskjælvene i den Grad, at, som De erindrer, Plinius forlod sin Vens Landsted og fandt Døden ved Bredden af det oprørte Hav, sandsynligviis qvalt af de giftige Dampe og qvælende Svovluddunstninger, som fulgte med dette fornyede Udbrud.

Først nu, altsaa ved den anden Dags Begyndelse, blev Pompeji alvorligt truet. Den stærke Vind, som da endnu holdt Havet i en voldsom Bevægelse og forhindrede Plinius fra tilsøes at komme bort fra Stedet, førte den glødende Steenregn med sig ned mod Sydost over Pompeji, hvor Tagene og de øverste Etager af Husene, som væsentlig bestod af Træ, hurtigt bleve antændte. Først nu forlod den største Deel af Beboerne Pompeji, og man har deels i Byens Gader, deels udenfor dens Porte fundet en Mængde Skeletter ovenpaa Askelaget, i en Høide af 3—4 Fod over

Steenbroen, hvilket netop beviser, at Mange først flygtede, da den egentlige Steenregn begyndte. Imidlertid forblev dog endnu en Deel i Byen, hvor de søgte Læ i Kjeldere og stærke Hvælvinger, men hvor de omsider fandt Døden, da alle Tilgange tilstoppedes af den fortsatte Aske og Steenregn. I det Hele maa Udbruddet den anden Dag have havt en langt voldsommere og heftigere Charakteer, og De erindre jo ogsaa, at først den anden Dag naaede Askeregnen over til Capri og Misenum; skjøndt Dagens Lys vendte tilbage igjen i Misenum allerede den anden Dag maae de nærmeste Punkter omkring Bjerget da endnu have været indhyllede i bælmørk Nat. Først den tredie Dag gjenfandt man den ældre Plinius's Liig.

Spørger man nu, hvorvidt Udbruddet strakte sig, ja da veed vi med Sikkerhed, at allerede om Morgenen den 25de August naaede Askeregnen Rom, hvor Luften aldeles formørkedes deraf, og hvor der snart udbrød pestagtige Sygdomme som Følge af Askens giftige Uddunstninger. Ligeledes veed vi, at Vinden bar Asken tvers over Middelhavet, heelt hen til Ægypten og Syrien. Disse 2 Exempler maae være tilstrækkelige til at paavise Catastrophens Betydning.

De undrer Dem maaskee over, at jeg endnu ikke har talt et eneste Ord om Lava eller Lavastrømme ved denne Leilighed. Men jeg maa meget stærkt udhæve, at ved Udbruddet Aar 79 har Vesuv ikke frembragt det mindste Atom deraf, idetmindste ikke i dette Ords sædvanlige Betydning, forsaavidt man derved forstaaer Strømme af smeltede eller glødende Ildmasser. Havde det virkelig været Tilfældet, da havde hverken Herculanum eller Pompeji nogensinde senere igjen kunnet afdækkes: den virkelige Lava tilintetgjør Alt.

Da omsider de faa Indbyggere, som det var lykkedes at undflye, igjen fik Mod til at vende tilbage til det Sted, de havde forladt under saa forfærdelige Rædsler, kunde de hverken gjenkjende Egnen eller igjen finde deres fordums Hjem. Her-

culanum var nu sporløst forsvunden fra Jordens Overflade, og omend selve Stedet, hvor Pompeji havde ligget, endnu var synligt, og enkelte Ruiner endnu halvt ragede frem over Askedyngerne, saa havde dog Tilintetgjørelsen i den Grad udbredt sit eiendommelige Præg over Alt, at de faa tiloversblevne Indbyggere snart i Fortvivlelse opgave ethvert Haab om der nogensinde mere at skabe sig et nyt Hjem. De begreb, at deres gamle Hjem var fuldstændig tabt for dem; de foretog vel hist og her enkelte Udgravninger og gjenfandt derved en og anden kostbar Gjenstand, hvis Plads man med Sikkerhed kunde beregne; ja de borttoge hele Marmorsøiler og andet kostbart Bygningsmateriale: men der opstod ingensinde den mindste Tanke eller det mindste Haab om igjen at udgrave eller gjenopbygge de gamle Stæder i deres Heelhed. Sandsynligviis udbrød der ogsaa snart pestagtige Sygdomme som Følge af Uddunstninger fra Asken og Pimpstenene, saaledes som vi ogsaa veed, at det var Tilfældet i Rom og andetsteds, hvorhen Vinden havde ført Asken. Omsider forlod ogsaa disse sidste Beboere denne saa haardt hjemsøgte Egn, og snart laae de gamle Stæder overgivne til Eensomhed og Forglemmelse. Jeg troer derfor at De, mine Herrer! vilde give mig Ret i min Paastand, at Vesuv ikke har tilintetgjort Herculanum og Pompeji, men netop bevaret dem for os og Efterverdenen: hvorledes de bleve gjenfundne og paany afdækkede, skal jeg udvikle for Dem næste Gang.

II.

Mine Herrer!

Det er en forunderlig Omstændighed, at de gamle Stæders Navn er det Sidste, som forsvinder for os, og, efter mere end 1000 Aars Forløb, igjen det Første, som dukker frem paany.

Endnu i Slutningen af det fjerde Aarhundrede forekommer Navnet Pompeji paa et i Constantinopel udarbeidet Kort, den saakaldte Tabula Peutingeriana; det gamle Navn var da gaaet over paa en nærliggende Landsby, der ved et forunderligt Tilfælde i Aaret 472, altsaa næsten 400 Aar efter det gamle Pompejis Ødelæggelse, havde den samme Skjebne som dette. Nu først forsvandt det gamle Navn for et Tidsrum af mere end 1000 Aar.

I Aaret 1488 omtales baade Herculanum og Pompeji af Nicolo Perotto, og 1513 ansætter Ambrogio Leone paa sit Kort over Italien Herculanum omtrent ved det nuværende Portici. Saaledes vare idetmindste Navnene nu ikke mere forglemte, og fra nu af omtales de hyppigere og hyppigere. Henimod Slutningen af det 16de Aarhundrede under de spanske Vicekonger lod Greven af Sarno, Muzio Tutavilla, grave en Vandledning for at lede Vandet fra Sarno til Torre del Annunziata. Den dygtige Architect Domenico Fontana, som ledede dette Arbeide, fuldførte det i Aaret 1592 og kom derved tvers igjennem en Deel af det gamle Pompeji. Ved hvert Skridt stødte Arbeiderne paa Levninger af gamle Bygninger, de huggede sig igjennem Templer, Buegange, private Huse, offentlige Pladse, ja de stødte ofte paa gamle Indskrifter, som maatte kunne vise dem, at her laa den gamle By. Imidlertid saae Fontana deri Intet andet end Steen, og han har derved i Virkeligheden gjort sig fortjent af Pompeji; thi havde man da gjenkjendt den gamle Stad, vilde den upaatvivlelig være bleven udplyndret og tilintetgjort.

Den første egentlige Udgravning skyldes som sædvanligt Tilfældet. En Bager i Portici lod i Aaret 1684 grave en Brønd, hvorved man stødte paa gammelt Muurværk og Levninger af Bygninger; men saasnart der kom Vand i Brønden, fortsatte man ikke Gravningen videre. Da i Aaret 1707 Mauritz Emanuel af Lothringen, sædvanligt kaldet

Prince d'Elbeuf, som General i den tydske Keiser Karl den Sjettes Tjeneste var kommen til Neapel, ægtede han en Datter af Hertugen af Salza og bosatte sig i Neapel. I Aaret 1709 kjøbte han tæt ved Portici et lille Huus nede ved Strandbredden, som han lod ombygge og indrette til sit Sommeropholdssted. Da han vilde lade nogle Værelser decorere med en særegen Slags Stuc, som tilberedes af pulveriseret Marmor og Kalk, viste Arbeiderne ham endeel gamle Marmorstykker, som man tidligere havde fundet ved at grave Brønde, og sagde, at man med største Lethed kunde finde mange lignende. Endvidere viste man ham den gamle Brønd, hvor man for omtrent 25 Aar siden var stødt paa Levninger af større Bygninger. Derved vaktes hans Interesse og Nysgjerrighed. Han lod strax fra Neapel hente en dygtig Architect, Guiseppe Stendardo, under hvis Ledning nogle Forsøg bleve anstillede, idet man fra den gamle Brønd tæt ovenover Vandets Overflade aabnede Sidegallerier i horizontal Retning. Resultatet var særdeles overraskende. Allerede i de første Dage fandt man flere ypperlige Marmorstatuer med fortrinlige Drapperier (saaledes en Hercules og en Cleopatra), flere Søiler af det kostbare gule Marmor, giallo antico, og af en Slags blomstret Alabaster, alabastro fiorito. Derved opflammedes den reent pecuniaire Interesse, og skjøndt Prindsen sandsynligviis endnu ikke havde den mindste Idee om, at man her havde gjenfundet det gamle Herculanum, kjøbte han strax det nærmeste Terrain, hvor han i Løbet af de nærmeste Aar, fra 1709—1711, eller efter Andre endog fra 1709—1714, under Ledning af Stendardo lod paa sin private Bekostning foretage endeel Udgravninger, som vel dreves med stor Iver, men heldigviis for os meget planløst og uregelmæssigt. Man gravede ikke efter Herculanum eller for at vinde nogetsomhelst videnskabeligt Udbytte, men kun for at finde Oldsager, der tildeels gik som Foræringer til Tydskland navnlig til Wien og Dresden. Heldigviis lod den neapolitanske

Regjering disse Udgravninger standse under Paaskud af selv at ville fortsætte dem, og kort derpaa blev d'Elbeuf kaldt tilbage til Tydskland.

Da Carl af Bourbon ved Freden i Wien 1735 havde erholdt Kongeriget Begge Sicilierne og var kommen til Neapel ledsaget af en talrig Mængde spanske Hofmænd og Adelsmænd, overdrog han i Aaret 1736 Opførelsen af en kongelig Villa i Portici til en spansk Ingenieur Oberst Rocco Alcubierre. Efterat denne havde gjort sig bekjendt med Localiteterne, underrettede han Kongen om, at Levningerne af en eller anden gammel By sandsynligviis maatte ligge begravede under Portici og Resina, da man paa mange Steder i begge disse Byer gjentagne Gange havde opgravet kostbare og sjeldne Oldtidslevninger. Kong Carl, hvis Opmærksomhed derved i høi Grad blev vakt, besluttede at lade de gamle Schachter og Minegange paany undersøge. I de første Dage af Januar 1738 aabnedes nye Minegange i horizontal Retning og allerede efter 14 Dages Forløb funde Marchese Marcello Venuti give Kongen saa tilfredsstillende Oplysninger, at hverken Kongen selv eller nogen Anden længere tvivlede om, at man nu virkelig havde gjenfundet det gamle Herculanum. Naturligviis bleve Udgravningerne fra nu af fortsatte med Kraft, og Kongen viste personlig megen Interesse derfor, saa at han ikke blot forlangte daglige Indberetninger om Arbeidets Fremgang, og at man ved ethvert vigtigere Fund øieblikkeligt skulde underrette ham derom, men endog ofte begav sig selv ned i Minegangene, hvor han ikke sjeldent selv greb en Hakke, for endnu mere at opmuntre Arbeiderne. Men dog havde man overordentlig store Vanskeligheder at kjæmpe imod, da det snart viste sig, deels at den gamle Stad laa mere end 80—90 Fod under Jordens Overflade, deels at den laa lige under Portici og Resina, og man saaledes ligesom i et virkeligt Bjergværk kun gjennem Schachter og Minegange kunde arbeide sig ned til den, og endda maatte

anvende stor Forsigtighed, for at forhindre Sammenstyrtninger af de ovenfor liggende Huse og Bygninger. Saaledes var man nødt til ved disse Arbeider udelukkende at benytte øvede Mineurer og Sappeurer under Commando af virkelige Officierer, der i Regelen manglede videnskabelig Dannelse og Interesse.

At der som Følge heraf af og til maatte blive begaaet store Misgreb og Feil netop paa Grund af overdreven Tjenstiver, var uundgaaeligt, og jeg skal anføre Dem et mærkeligt Exempel derpaa. En Dag meldte man Kongen, at man paa Frontsiden af en større Bygning havde fundet Begyndelsen af en Indskrift, bestaaende af 2 Fod høie Broncebogstaver. Kongen udbrød glad: „Sørg for, at vi snarest muligt faae denne Indskrift frem". Endnu samme Dag bragte man ham den hele Indskrift, det vil sige alle Bogstaverne deraf, som man havde hugget løs en for en fra Bygningen: men Ingen havde forinden tænkt paa at opskrive Ordene i deres Sammenhæng eller endog blot numerere Bogstaverne. Og dog, uagtet der blev begaaet saadanne Feil og Misgreb, maa man i høi Grad beundre det Mod og den Iver, hvormed man fortsatte Udgravningerne trods alle Vanskeligheder og Farer, der ikke lidet forøgedes ved den Omstændighed, at man næsten ved hvert Skridt stødte paa Sporene af de ældre Udgravninger fra 1709—1711 og netop derved var udsat for Sammenstyrtninger nede i selve de underjordiske Gallerier og Minegange. Ligeledes kan jeg ikke andet end ansee den Fremgangsmaade, man der anvendte, for i det Hele rigtig og hensigtsmæssig. Man foretog først paa flere forskjellige Punkter Boringer, for deels at beregne Omfanget og Udstrækningen af den gamle By, deels at udmaale, hvor dybt den laa under det daværende Jordsmon; derpaa gravede man lodrette Schachter, indtil man naaede den gamle Steenbro, og idet man holdt sig i Niveau dermed, aabnede man Sidegange i horizontal Retning. Man fulgte Midten af Gaden, hvor man saaledes anlagde det egentlige Hovedgalleri,

sædvanlig kun af 4 Fods Høide og 3—4 Fods Brede; herfra førte man mindre Sidegange ind til Husene og Bygningerne paa begge Sider af Gaden, som nu bleve omhyggeligt undersøgte det ene efter det andet, og hvorfra man nu borttog Alt, hvad der fandtes af Statuer, Broncer, Huusgeraad, Marmor, ja selv Malerier, som man saugede ud af Murene, kort sagt Alt, hvad der paa nogen Maade kunde bringes frem for Dagens Lys. For at spare Tid og Kræfter saavelsom for at sikkre sig mod de farlige Sammenstyrtninger, pleiede man stedse at benytte det sidst afføgte Huus til der at henstuve al den Fyld, som fremkom ved Undersøgelsen af det næste, der igjen senere maatte gjøre samme Tjeneste for det derpaa følgende.

Der kunde saaledes ikke være Tale om at afdække den gamle Stad hverken i sin Heelhed eller deelviis, da man i saa Tilfælde maatte have opoffret det Meste af Portici og Resina. Endnu mindre kunde man lade de forefundne Oldtidslevninger blive paa deres oprindelige Plads, saameget mindre, som denne kort efter blev utilgængelig, naar man fyldte den og Tilgangen dertil med Fyld fra det næste Huus. Man gjorde saaledes det Eneste, som fornuftigviis kunde gjøres: man behandlede den gamle By som et næsten uudtømmeligt Findested og Oplag af Oldtidslevninger, og man undersøgte den unægtelig grundigt. Alt hvad man fandt, blev efterhaanden samlet og opstillet i en Fløi af det kongelige Slot i Portici, hvorved Grunden lagdes til det senere verdensberømte Museum.

Hvad man derimod i høi Grad maa beklage er, at man da enten ikke forstod eller ikke brød sig om at tage nøiagtige Grundtegninger og Planer over de Partier af den gamle By, som man paa denne Maade affsøgte; ja der existerer ikke nogensomhelst paalidelig Beretning om Omfanget og Udstrækningen af disse første kongelige Udgravninger, undtagen for de første Par Aars Vedkommende fra Januar 1738 til Juni 1740, medens Marcello Venuti førte Overtilsynet derved og i en

Række Breve til den lærde Archeolog Gori i Florents meddeelte denne de vigtigste Resultater. Det forunderlige Mørke, som hviler over de næste Aars Udgravninger indtil 1748, er et sikkert Beviis paa, at store Misgreb og betydelige Bedragerier da maae have fundet Sted.

Omsider foreslog Rocco Alcubierre i Slutningen af Marts 1748 reent at standse med Udgravningerne af Herculanum, da Udgifterne i den sidste Tid langt havde oversteget Værdien af de der forefundne Oldsager, men derimod at anstille Forsøg paa et ganske andet Sted, Sydost for Vesuv og i længere Afstand fra Bjerget. Der havde han ved at undersøge den Canal, som førte Vandet fra Sarno til de kongelige Vaabenfabrikker og Krudtmøller i Torre dell' Annunziata, fundet en større med Frugttræer og frodige Viinhauger fuldkommen bedækket Høidestrækning, der omtrent var af Form og Størrelse som en ret anseelig Stad. Af Omegnens Beboere kaldtes denne Strækning forunderligt nok Staden, la civita, og da man tidligere gjentagne Gange der havde fundet forskjellige Oldsager, formodede han, at man maaskee derunder kunde finde Levningerne af det gamle Stabiae, og udbad sig Tilladelse til at anstille nogle Forsøg. I de første Dage af April 1748 begyndte han med 12 Arbeidere paa forskjellige Steder at undersøge Jordsmonnet, hvorved man strax i en Dybde af nogle faa Fod stødte paa Rester af gamle Bygninger og ved fortsatte Udgravninger kom til den Overbeviisning, at der paa dette Sted i en Dybde af i det Høieste 16—18 Fod virkelig fandtes Levningerne af en gammel Stad. Saaledes gjenfandtes omsider ogsaa Pompeji.

At afdække og undersøge den gamle Stad var nu en let Sag. Man behøvede nu ikke længere, saaledes som tidligere ved Herculanum, at arbeide sig ned igjennem en steenhaard Masse paa mere end 80 Fods Dybde, og endnu mindre var man generet af nogen ovenpaa liggende By. Saasnart man

havde fældet Træerne og bortryddet den frodige Vegetation, kunde man overalt blot med Spade og Skovl, ja paa mange Steder endog med de blotte Hænder bortrydde det lette og løse Dække, som hvilede over den gamle Stad. Saaledes kunde hverken Arbeidets Vanskelighed eller de dermed forbundne ringe Udgifter længere afskrække Regjeringen; og hvormeget Kongen interesserede sig for Sagen, havde han allerede tidligere viist paa mange Maader.

Desto mere uforklarligt bliver det derfor, at allerede efter nogle faa Aars ringe Anstrængelser standsede de paabegyndte Udgravninger af Pompeji igjen næsten fuldstændigt: først et nyt og mærkværdigt Fund, som man ved et reent Tilfælde paany gjorde i det imidlertid fuldkommen forladte Herculanum, opvakte paany Regjeringens Interesse.

I Slutningen af Aaret 1753 var man nemlig i Portici ved at grave en Brønd paa et Sted, som man vidste laa udenfor det gamle Herculanum, stødt paa Levninger af et stort og rigt udstyret Privathuus; man underrettede strax Kongen derom, hvorpaa han lod Gravningerne fortsætte paa sin Bekostning. Den 3die November 1753 gjorde man der et overordentlig vigtigt Fund, idet man i et lille og tilsyneladende uanseeligt Værelse fandt et heelt Bibliothek bestaaende af 1756 Papyrus Ruller, som vel alle vare forkullede, men endnu bare tydelige Spor af den gamle Skrift, idet Bogstaverne stode mørkebrune paa den sorte, forkullede Papyrusmasse. Nogle anstillede Forsøg viste, at man med overordentlig stor Forsigtighed vilde kunne oprulle dem, et meget møisommeligt Arbeide, som overdroges til Antonio Piaggi, pavelig Calligraph, og Conservator ved det store vaticanske Bibliothek i Rom; men tillige viste det sig nu, at saafremt man skulde have noget Haab om nogensinde at udgive og rigtigt fortolke disse litteraire Skatte, og saafremt man i det Hele skulde have noget videnskabeligt Resultat af Udgravningerne, gjaldt det om at samle

flere dygtige Videnskabsmænd, der i Forening skulde arbeide til et og samme Maal. Derfor stiftede Kong Carl, efter nærmere at have raadført sig med sin kundskabsrige og talentfulde Minister Bernardo Tanucci, den 13 Decbr. 1755 det berømte Accademia Ercolanese, hvis Formaal blev et dobbelt, deels at føre et Slags Overtilsyn med Udgravningerne, deels at bekjendtgjøre og fortolke disses Resultater. Det bestod af 15 Medlemmer, udvalgte af Tanucci iblandt Datidens berømteste Videnskabsmænd, saavel egentlige Antiqvarer og Archæologer, som ogsaa Naturforskere og egentlige Architekter; 2 Gange om Maaneden afholdtes regelmæssige Møder, som ofte overværedes og ledsedes af Tanucci selv, paa hvilke der, efterhaanden som de fortrinlige kobberstukne Afbildninger af de fundne Malerier, Statuer, Broncer og Huusgeraad bleve færdige, fremlagdes og omdeeltes Aftryk heraf til de enkelte Medlemmer, for at disse kunde udarbeide de nødvendige Forklaringer og Oplysninger, der da paa næste Møde oplæstes og discuteredes af Alle i Fællesskab. Academiets utrættelige Secretair, Pasqvale Carcani, udgav i dets Navn fra 1757 Resultaterne heraf i det pragtfulde og værdifulde Værk: Le pitture antiche di Ercolano e contorni, hvoraf der fra 1757—1792 udkom 8 store Foliobind (5 indeholdende Malerierne og 3 Broncerne).

Først derved fik det øvrige Europa Resultaterne meddeelt i en tro og paalidelig Form, og derved havde Academiet opfyldt den ene Side af sit Formaal, at udgive og tildeels fortolke de gamle Oldtidslevninger, ligesom det ogsaa fra 1793 begyndte at udgive de oprullede Papyrusruller i det ligesaa berømte store Værk: Herculanensium Voluminum qvae supersunt, hvoraf der, saavidt mig bekjendt ialt nu er udgivet 12 store Foliobind.

Men hvad selve Overtilsynet med Udgravningerne angik, da blev Academiets Indflydelse derpaa yderst ringe, og blot

nogle faa Aar efter Academiets Stiftelse standsede disse næsten aldeles. Allerede 1759 forlod nemlig Kong Carl af Bourbon Neapel for at bestige Spaniens Throne, hvorimod han efterlod Neapel til sin endnu ikke voxne Søn Ferdinand, under Formynderskab af Tanucci, hvis hele Tid fra nu af saaledes optoges af Politiken, at han ikke længere kunde beskjæftige sig med Herculanum og Pompeji.

Skjøndt der endnu hvert Aar anvistes ikke ubetydelige Summer til Udgravningerne, maae der være skeet enorme Bedragerier og Underslæb af høiere staaende Embedsmænd. De ulykkelige Architekter, som skulde lede Udgravningerne, fik næsten ingen Penge udbetalt, derimod gav man dem store Flokke af Galeislaver og fangne Pirater, som skulde beskjæftiges, og som maatte arbeide i Lænker og under Bevogtning, men naturligviis ofte gjorde langt mere Skade end Gavn.

Naar derfor Udgravningerne dog skred fremad, hvor langsomt det end gik, skyldtes dette ingenlunde Regjeringen, men enkelte Mænds udholdende Anstrængelser og utrættelige Iver, blandt hvilke jeg med særegen Anerkjendelse maa nævne Schweizeren Carl Weber, der fungerede som Over-Ingenieur fra 1750 til sin Død 1764, og Spanieren Francesco La Vega, der ledede Udgravningerne fra April 1764 til December 1805. Men ofte standsede Udgravningerne complet i længere Tid, saaledes i Herculanum fra 1764—1828, hvad der dog er en ret anseelig Pause. Selve Pompeji benyttedes ofte ligefrem som Gruusgrav og Steenbrud, naar man skulde anlægge Veie og Broer i Omegnen. Ellers laa Alt stille. Kun naar engang imellem fremmede Fyrster og kronede Hoveder besøgte Pompeji, blev der til Ære for dem udgravet et eller andet Huus, der da pligtskyldigst blev opkaldt efter dem; men naar de fremmede Gjester vare borte, standsede Arbeidet paany, og ifølge den Tids afskyelige Sædvane gjorde man sig ikke engang den Umage at føre Pimpstenene og Asken bort udenfor Byen: man slængte

det hen paa de sidst udgravede Huse, der saaledes paany tildækkedes og begravedes for bestandigt.

Endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede var ikke engang en Tyvendedeel af Byen udgravet, og de faa Punkter, hvor man havde gravet, laae tildeels utilgjængelige og halvt tilkastede igjen, naar undtages Theaterqvarteret og det nærmeste Parti foran Byen udad imod Herculanum.

Først da Joachim Murat den 14 Juli 1808 var bleven proclameret som Neapels Konge, fik Udgravningerne af Pompeji et større Opsving. Nu anvendte man ofte paa eengang et større Antal Sappeurer og Ingenieurer under Commando af franske Officierer, som selv interesserede sig for Sagen. Derved kunde man naturligviis i nogle faa Maaneder udrette ligesaa meget som tidligere i mange Aar. Navnlig skeete der under Murats Herredømme et væsenligt og stort Fremskridt: man fulgte og undersøgte Byens Mure i hele deres Omkreds, hvorved man omsider første Gang erhvervede sig en sikker Kundskab til Byens Udstrækning og Form. Fra nu af lod man sædvanlig flere Arbeidercolonner begynde paa modsatte Punkter af samme Gade, som de fulgte, idet de gjennemskar Terrainet i lige Retning og arbeidede sig fremad imod hinanden. Naar saaledes først Gaden var fri, kunde man i Regelen allerede af selve Husets Indgang og af dets første Partier, slutte sig til, om man burde opholde sig med at afsøge det, eller strax gaae videre; og derved vandt man hurtigere et større Overblik over Byens Qvarterer og hele Inddeling. Ligeledes opgav man fra 1808 af den hidtil fulgte barbariske Skik at henslænge Pimpstenene og Asken paa de tidligere udgravede Bygninger. Tidligere havde man kun søgt Oldtidslevninger, for deraf at danne et, vistnok i sit Slags aldeles eneståaende Museum. Fra nu af fremdrog man selve det gamle Pompeji, saaledes at selve den gamle By blev beskyttet og tilgjængelig for Alle. —

Ligesom i forrige Aarhundrede væsentlig Academiet havde indlagt sig stor Fortjeneste ved at henlede Europas Opmærksomhed paa de forefundne Malerier, Statuer, Broncer og Papyrusruller, saaledes havde nu en eneste Mand, den franske Architekt Fr. Mazois, der under Murat levede fra 1809—11 ude i selve Pompeji og fulgte Udgravningerne Skridt for Skridt, den store Fortjeneste at hendrage hele Verdens Opmærksomhed paa selve den gamle By. Hans berømte Værk: Les Ruines de Pompeji, i 4 store Foliobind, hvis Udgivelse han selv begyndte i Paris 1812, er og bliver Hovedkilden og Hovedskriftet for Enhver, der vil lære Pompeji selv at kjende, og er lige til den Dag idag endnu ikke bleven overgaaet af noget andet Skrift i Accuratesse og Paalidelighed. Ved dette Værk opvaktes en saa stor Interesse for Pompeji over hele Europa, at det, selv da Murat var falden og Bourbonerne igjen vare vendte tilbage, blev en Umulighed for Regjeringen, hvor gjerne den maaskee end havde villet, strax at lade Udgravningerne standse. Endnu lige til 1824 arbeidede man dog temmelig stadigt og jevnt. Da var allerede omtrent en Trediedeel af den gamle Stad udgravet og netop det Parti, som indeslutter Stadens egentlige Centrum, det gamle Forum med alle de der omkring liggende vigtigste offentlige Bygninger og Templer. Men nu hendøde Interessen paany. I de næste 30 Aar gravede man vel af og til og fandt mangt et rigt udstyret Privathuus, men i det Hele maa denne Periode betragtes mere som Hvileperiode, hvad der saameget desto mere maa beklages, som der i Neapel paa den Tid levede 2 Mænd, der vare i Besiddelse af en sjelden archæologisk Dygtighed, den gamle lærde Andrea de Jorio, og Academiets utrættelige Secretair, Francesco Avellino. Disse Mænd vilde, saafremt man paa deres Tid havde arbeidet alvorligt, have kunnet benytte og fortolke de vundne Resultater bedre end nogen Anden.

Først 1854 begynder, som det synes, en ny Tid for Her-

culanum og Pompeji. Man fandt da de saakaldte nye Thermer (offentlige Bade), som i Pragt og Udstrækning langt overgaae de tidligere, der allerede vare fundne 1824; og man har nu omsider ledet disse sidste Udgravninger paa en streng videnskabelig Maade. Neapel besidder endnu to overordentlig dygtige Archæologer, som ere skikkede til at hæve den længe skjulte Skat, Giulio Minervini, Redacteur af et berømt antiqvarisk Tidsskrift, og Guiseppe Fiorelli, Privatsecretair hos Greven af Syracus. Saafremt det lykkes Fiorellis strenge Retskaffenhed og ubøielige Jernvillie, at forjage al den gamle Uorden og Aarhundreders traditionelle Bedragerier, og saafremt hans eget, mangeaarige og grundige Special-Studium af Pompeji i Forening med Minervinis mere omfattende og alsidige Lærdom omsider opnaaer den dem tilkommende Indflydelse, da vil det gamle Pompeji snart fuldstændigt blive befriet fra sit Dække.

Endnu er vel næppe engang Halvdelen af den gamle By udgravet, men netop de vigtigste Partier, og i ethvert Tilfælde Saameget deraf, at vi derved faae et klart og levende Billede af en Stad fra det 1ste Aarhundrede efter Christi Fødsel: jeg skal, mine Herrer! derfor i mine næste Foredrag give Dem en Skildring af mit første Besøg i det gamle Herculanum og Pompeji.

Kort Udsigt over Roms monumentale Historie.

I.

Mine Herrer!

Da jeg i Sommeren 1857 første Gang holdt nogle Foredrag i Deres Midte, var min Hensigt dermed, deels at opvække Interesse i en større Kreds for de Studier, hvormed jeg da allerede i flere Aar havde beskjeftiget mig, deels at give mine Tilhørere et saa klart Billede som muligt af Livet og hele Tilstanden i den classiske Oldtid.

Jeg førte Dem derfor til det Punkt, hvor Fortid og Nutid række hinanden Haanden, hvor midt i Nutidens Tummel og Bevægelse et lille Stykke af den gamle Verden træder os levende imøde, urørt og uforandret som for 1800 Aar siden, til de 2 gamle Stæder ved Foden af Vesuv, til Herculanum og Pompeji.

Mine daværende Tilhørere ville erindre, at jeg dengang med en vis Forkjærlighed og Udførlighed dvælede netop ved den Side af Oldtiden, som da nærmest frembød sig, det private og huuslige Liv, og at jeg vel medtog de offentlige Bygninger, Templerne, Theatrene o. s. v., forsaavidt som det var nødvendigt for at faae et sandt Billede af en antik Stad, men dog i det Hele gled langt hurtigere hen derover. Jeg erindrede Dem stedse om, at vi befandt os i en lille Provindsby, som vel stod i nær og hyppig Berøring med selve

Rom, og saaledes i det Mindre gjengav os Meget af Livet der, men som dog fuldkommen manglede det for Rom eiendommelige Præg af et mægtigt Riges Hovedstad, og som saaledes umuligt kunde give os Stof til en Fremstilling af Romernes offentlige Liv. Dette concentrerede sig, som bekjendt, udelukkende i det uhyre Riges Hovedstad; og ville vi have et Billede deraf, da maae vi vende vort Blik til Staden paa de 7 Høie, til det evige Rom.

Det er derfor hertil, at jeg har indbudt Dem iaar, og Maalet for dette og næste Foredrag er i den korte Tid af 2 Timer at give Dem en sammentrængt Oversigt over det gamle Roms monumentale Historie, saaledes at jeg denne Gang efter en kort Fremstilling af Roms Terrainforhold og successive Udvikling væsentlig vil søge at give Dem et saa klart Billede som muligt af det gamle Rom, saaledes som det var paa Christi Tider under Keiser August og hans nærmeste Efterfølgere, hvorpaa jeg da næste Gang skal give en Fremstilling af det antike Roms Undergang, som en Følge af Christendommens Indførelse, Barbarernes Udplyndringer og endelig af de indre Feider i det 11te og 12te Aarhundrede.

At dette var et Stof, som maatte interessere Mange, var jeg i Forveien overbeviist om; at jeg skulde kunne behandle det paa en aldeles tilfredsstillende Maade, tør jeg langtfra selv haabe; men at jeg har stræbt derefter med Alvor og Kraft, derom kan jeg forsikkre Dem. Idet jeg nu derfor ønsker, at det maa lykkes mig nogenlunde at tilfredsstille Deres Forventninger, skal jeg idag begynde mit Hverv med en kort Fremstilling af det gamle Roms Terrainforhold og naturlige Begrændsning.

Efterat Tiberen høiere oppe imellem Appenninerne en Tidlang har strømmet lige imod Syd og saaledes dannet Grændsen imellem Etrurien og Umbrien, forlader den

pludseligt Bjergene, bøier af imod Syd-Vest og træder ind i det gamle Latiums bølgeformige Slette. Denne begrændses mod Vest af Havet, mod Nord og Syd af mindre, tildeels vulkanske Bjergpartier (mod Nord af Cimini Bjerget med lago di Bracciano og mod Syd af Latiner Bjerget med lago di Albano som Centrum, begge Søer øiensynligt ældgamle, nu udbrændte Kratere) og imod Øst af selve Appenninerne, som længere nede, Syd for de Pontinske Sumpe, omtrent ved det nuværende Terracina, sende en Green ud i Havet ved Circes Forbjerg.

Omtrent midt imellem Appenninerne og Havet, dog lidt nærmere ved dette sidste (20 Miglier eller omtrent 5 Miil fra Bjergene, og 15 Miglier omtr. 4 Miil fra Tiberens Munding) træder Tiberen ind i en flad og temmelig bred Slette. Her paa venstre Side af Floden, altsaa Øst for denne, laa det gamle Rom paa 7 Høie. Det nye Rom ligger nu væsentligst Nord for det gamle og tildeels ogsaa paa den anden Side af Floden, saaledes som et flygtigt Blik paa Nolli's store Kort strax vil udvise*).

Forinden jeg gaaer over til den mere detaillerede Beskrivelse af de enkelte Partier, skal jeg søge at give Dem et samlet Overblik over Localiteterne, saaledes som de frembyde sig for os i deres naturlige Sammenhæng uden Hensyn til deres senere Bebyggelse og Anvendelse.

Jeg har derfor idag medbragt et skizzeret Orienteringskort, hvorpaa er medtaget adskillige i topographisk Henseende vigtige Punkter ogsaa paa den anden Side af Floden (Traste-

*) Nuova Topografia di Roma, misurata, delineata e data in luce da Giambattista Nolli, Geometra ed Architetto, l'anno 1748, et formeligt kalkographisk Mesterværk, bestaaende af 12 store kobberstukne Folioblade, der sammenklæbede udgjør en Plan af over 7 Fods Brede og næsten 6 Fods Høide.

vere og Vaticanet), skjøndt disse i den ældste Tid aldeles ikke hørte med til Staden.

Foreløbig ville vi tage Floden til Veiviser og følge dens Løb. Den hele Strækning, som Tiberen gjennemstrømmer her oppe fra Augusts Mausoleum (omtrent ved Palazzo Corea), Nordgrændsen for det gamle Rom i dets største Udstrækning, og ned til Sydspidsen af Aventinerbjerget, udgjør i lige Linie 9,200 Fod eller henimod 2 romerske Miglier, men følge vi Flodens Krumning, faae vi omtrent 12000—13000 Fod, altsaa næsten en Trediedeel mere. Floddalens største Brede er omtrent 9000 Fod.

Paa høire Side, altsaa mod Vest, begrændses Floddalen af følgende Høidestrækninger:

Monte Mario, som høiere oppe imod Nord, altsaa udenfor Grændserne af dette Kort, trækker sig tilbage i en Halvcirkel mod Vest og først heelt oppe ved den gamle Mulviske Bro, ponte Molle, igjen nærmer sig Floden.

Monte Vaticano, Mons Vaticanus, der egentlig kun er Sydpunktet af det foregaaende Bjerg og ligger bagved ɔ: Vest for Peterskirken og Vaticanet, hvis Haver strække sig op deraf. Ved den dybe Helvedes Dal, valle d'inferno, adskilles det fra

Monte Gianicolo, Janiculum, som strækker sig i lige sydlig Retning, indtil det naaer en Høide af 273 Fod over Tiberens Vandspeil ved den gamle sønderbrudte Palatinske Bro, ponte rotto, og derpaa i lige sydlig Retning taber sig i Sletten, ligeoverfor Sydspidsen af Aventinerbjerget.

Paa den modsatte Side af Floden, altsaa Øst for denne, begynde Høidestrækningerne med

Monte Pincio, Collis hortulorum, som tæt ved den nuværende nordligste Port, porta del popolo, trækker sig henimod Sydost og saaledes fjerner sig mere og mere fra Flod-

dalen, indtil den støder sammen med den første af de egentlige verdensberømte 7 Høie,

Monte Quirinale, Collis Quirinalis, som i Begyndelsen løber imod Syd-Vest, men derpaa bøier af imod Syd, ja næsten Syd-Ost, indtil dens Spidse nærmer sig den sydligere brede og flade Tunge af

Monte Esquilino, Mons Esquilinus, der speciellere benævnes Mons Oppius eller Carinae, medens den nordligere kortere Tunge, Mons Cispius, tilligemed det ligeledes langt kortere

Monte Viminale, Collis Viminalis, næsten ganske indesluttes af de to saxformige, stærkt fremskydende Høie, Quirinal og Esqvilin. Imod Ost forene samtlige disse 3 Høie sig til en større Høislette, som kun ganske jevnt sænker sig udad mod Ost, hvorfor vi allerede i den ældste Tid her træffe en kunstig Befæstning, den af Servius Tullius opførte uhyre Jordvold, agger Servii Tullii, da her manglede enhver naturlig Befæstning og Begrændsning.

Syd-Vest for Quirinal og kun skilt derfra ved en dyb, men smal Dal ligger

Monte Capitolino, Mons Capitolinus, Roms egentlige Borg, den mindste, men berømteste af alle 7 Høie. Ved en betydelig Fordybning eller Sadel, den nuværende aabne Plads, piazza di Campidoglio, adskilles den nordostlige høieste Top, hvor nu Kirken Sancta Maria Araceli ligger, fra den sydvestlige Deel, den Tarpejiske Klippe med dens i Oldtiden saa berygtede Skrænt, hvorfra Statsforrædere bleve levende nedstyrtede.

Herfra er der næppe 600 Fod til Tiberen, som fra nu af strømmer forbi en lav og temmelig flad Slette, indtil den naaer den sydligste af alle Roms Høie,

Monte Aventino, Mons Aventinus, som hæver sig steilt op med næsten lodrette, røde Klippevægge umiddelbart tæt ved

Floden, hvorfra den kun er adskilt ved en ganske smal Gade eller rettere Kjørevei, Via della marmorata. En lavere Fortsættelse af Aventin udstrækker sig ned imod Syd-Ost. Nord for denne og altsaa lige Øst for selve Aventin har vi, adskilt derfra ved en temmelig bred Dal,

Monte Celio, Mons Caelius, der temmelig flad og bred udstrækker sig imod Øst, parallelt langs med Sydsiden af Esquilin og saaledes slutter den hele Kreds af Høie. Midt imellem dem alle hæver sig som Centrum for det Hele

Monte Palatino, Mons Palatinus, det gamle Roms Bugge, liggende næsten ganske isoleret og faldende steilt af til alle Sider, adskilt fra Aventin ved en lang og dyb Dal, Vallis Murcia, hvor senere den store Væddeløbsbane, Circus Maximus, blev anlagt.

Fra Palatin udstrækker sig en smal Høidestrækning, Velia, op imod Sydspidsen af Esquilin, og adskiller saaledes den østlige Dal, hvori det Flaviske Amphitheater, il Colisseo, senere blev anlagt, fra den vestlige Slette, hvor det gamle Roms Hjerte og Centrum fandtes, nemlig Forum Romanum, Forsamlingsstedet for Folket til enhver offentlig Forhandling i den ældste Tid. Herfra sænker Terrainet sig igjen stærkt imod Syd-Vest nedad imod Floden, ja næsten under dennes Vandspeil, saa at der her foruden stærke Dæmninger (Agrippas smukke Quai, litus pulchrum) endvidere behøvedes meget betydelige Kloak-Anlæg for at udtørre denne hele Strækning (Velabrum og Forum boarium).

Skjøndt nu alle disse Høie, navnlig de 3 egentlige Klipper, Capitol, Aventin og Caelius, i Oldtiden maae tænkes med steile, ja næsten utilgjængelige Klippevægge, saa at de kun fra een Side havde een, sædvanlig endogsaa meget vanskelig Tilgang, viser de sig nu i Almindelighed som jevnt skraanende Bakker, medmindre saaledes som ved Palatin og Aventin kunstige Substructioner have givet dem et

mere borgmæssigt Udseende. Deres nuværende Høide er fra 140—150 Fod, Monte Pincio derimod næsten 190 Fod.

Denne hele saaledes begrændsede Floddal gjennemstrømmes af Tiberen i 2 store næsten halvcirkelformige Krumninger, hvorved selve Dalen bliver afdeelt i 3 store Sletter.

Begynde vi nemlig oppe fra den gamle Mulviske Bro, ponte Molle, da vender Floden sig mod Øst, medens Monte Mario trækker sig tilbage imod Vest. Derved fremkommer den Vaticanske Slette, ager Vaticanus, som naaer sin største Brede omtrent lige overfor Augusts Mausoleum og afsluttes nede ved Hadrians Mausoleum, det nuværende Engelsborg, Castel St. Angelo, hvor Floden nærmer sig stærkt Nordspidsen af Janiculum. Hverken i Oldtiden eller nutildags har denne Slette været bebygget, men benyttes nu ligesom tidligere udelukkende til Hauger og Viinbjerge. Den sydvestlige Deel deraf indtages nu af Peterskirken og Vaticanet, samt den saakaldte Leo-Stad, il Borgo.

Netop ligeoverfor dette Punkt har imidlertid Høiene paa den modsatte Side trukket sig længst tilbage imod Øst, og denne Linie er saaledes den største Brede for den berømte Marsmark, Campus Martius, som begrændses mod Nord af Monte Pincio, mod Øst og Syd af Qvirinal og Capitol, indtil det Punkt, hvor Floden stærkt nærmer sig Sydspidsen af den Tarpejiske Klippe. Marsmarken var i den ældste Tid aldeles ikke beboet, men udgjorde en stor aaben Fælled, bestemt til Legemsøvelser og Vaabenøvelser for Roms unge Mandskab; først under August og hans nærmeste Efterfølgere blev Pladsen efterhaanden benyttet til de pragtfuldeste offentlige Bygninger, Templer, Haller, Søilegange, Theatre, Bade-Anlæg o. s. v. Nu udgjør den, som bekjendt, den stærkest bebyggede Deel af det nye Rom, idet den gjennemskjæres paalangs af den mægtige snorlige Strada

di Corso, og paa begge Yderſider begrændſes af Strada di Ripetta mod Veſt, og Via Babuina ſamt Via Felice mod Øſt.

Fra dette Punkt ſtrømmer Floden endnu en Tidlang i ſin anden øſtlige Krumning, indtil den, efter at have dannet Tiber-Øen, naaer den ſønderbrudte Palatinſke Bro, ponte rotto. Da imidlertid Janiculum uafbrudt ſtrækker ſig i lige ſydlig Retning, faaer denne 3die Slette Trastevere, ager transtiberinus netop her ſin ſtørſte Brede, indtil Floden igjen bøier mod Veſt og hernede ved det nye Roms Havn, Ripa grande, ſtøder ſammen med Sydſpidſen af Janiculum. Denne Slette ſtaaer ved en lang, ſmal Strimmel, la Lungara, i Forbindelſe med den Vaticanſke Slette. I Oldtiden hørte den ſtrængt taget ikke med til Rom, ſkjøndt den var forbunden dermed ved den ældgamle Pæle-Bro, pons Sublicius; nu danner den det tæt ſammenbyggede Trastevere, hvis Beboere udgjøre en ſæregen, ſtærkt affondret og ſtærkt udpræget Stamme.

Naar jeg hertil føier, at Tiberens ſtørſte Brede oppe ved Auguſts Mauſoleum udgjør 185 Fod og dens Dybde c. 20 Fod, naar undtages et Par meget dybe Punkter ved Foden af Hadrians Mauſoleum, troer jeg, at vi hermed kunne ſlutte denne førſte topographiſke Overſigt.

I en fjern Tid, ſom nu ikke mere lader ſig beſtemme med chronologiſk Nøiagtighed (man angiver ſædvanlig Midten af det 8de Aarhundrede før Chriſti Fødſel) laa en lille Stad paa det Palatinſke Bjerg og en anden her ligeoverfor paa Qvirinal, den førſte var en latinſk, den anden en ſabinſk Coloni. Da begge forenede ſig til een Stat, blev den Tarpejiſke Klippe deres fælleds Borg. En tredie etruriſk (eller latinſk?) Coloni paa Caelius ſluttede ſig ſnart hertil: vi har nu det ældſte Rom med Palatinerbjerget ſom Centrum og ſnart med temmelig anſeelige Forſtæder, deels mod Nord

paa Esquilin og Viminal, deels mod Syd paa det høie og faste Aventin. En stor Jordvold, agger Servii Tullii, tvers over Høideryggen af de 3 nordlige Høie, saavelsom stærke Mure, der bleve førte tvers over Dalene fra Høi til Høi, forbandt de 7 Høie til et Hele og dannede den egentlige Befæstningslinie for dette ældste Rom, dog saaledes, at der paa selve Skrænterne af Høiene naturligviis ingen Mure eller Fæstningsværker behøvedes. Kun selve Høiene vare beboede og beboelige; de lavere Strækninger vare endnu enten Sø eller Sump med stillestaaende Vand. Indenfor denne hele Omkreds laae der store, ubebyggede Strækninger, ja Skov og Marker, saa at i farefulde Tider, naar Fjenderne hærjede Omegnen, den flygtende Landbefolkning kunde tilligemed deres Qvæg optages i selve Byen, navnlig i det nordlige Parti, som ogsaa kun synes at være medtaget af reent strategiske Grunde.

Mægtige Kloak-Anlæg udtørrede snart de lavere Partier, og stærke Dæmninger forhindrede Oversvømmelser af Tiberen, saa at den stærkt tiltagende Folkemængde snart ogsaa kunde udbrede sig paa de lavere liggende Strækninger, selv nedad imod Floden. Dog berørte dette ældste Rom ikke selve Floden; det berettes udtrykkeligt, at denne Port, porta flumentalis, førte ud til en Strækning, som laa imellem Byen og Floden.

Efterhaanden bleve de indre tomme Rum stærkere og stærkere opfyldte, og Byen var allerede folkerig og mægtig: da indtraf en Begivenhed, som blev af største Betydning, saavel i Statens som selve Stadens Historie, Roms Indtagelse og Ødelæggelse af Gallerne i Aaret 390, hvorved jeg skal tillade mig at dvæle nogle Øieblikke.

Det var i Juli Maaned A. 390 før Christi Fødsel, at Romerne nogle faa Mile Nord for Rom, ved Floden Allia, lede et saa stærkt Nederlag i et Slag mod de Sennoniske Galler, at de i største Uorden maatte flygte tilbage til Staden og strax opgav enhver Tanke om at forsvare denne undtagen

den egentlige Borg, det af Naturen næsten utilgjængelige Capitolium med dets pragtfulde Templer og gamle Helligdomme. Endnu i Løbet af samme Nat bragte den vaabendygtige Deel af Befolkningen deres Vaaben og Levnetsmidler derop; hele den øvrige Befolkning flygtede over pons Sublicius og Janiculum imod Vest til Veji, medens de ældste Senatorer og Øvrighedspersoner med stolt Mod og Dødsforagt deels i Raadhuset, deels ved deres fædrene Arne oppebiede Døden for Barbarernes Hænder.

Disse, som endnu samme Dag henimod Aften havde forfulgt de Flygtende lige til Byens Mure og Porte, men om Natten ikke havde vovet sig ind i denne, droge næste Morgen i sluttede Rækker ind igjennem den aabenstaaende nordlige Port, porta Collina, ned til Forum, hvorfra de adspredte sig i de menneskeltomme Gader og øde Huse. Plyndringen begyndte, enkelte Huse blussede op, og da Ingen tænkte paa at standse Ilden, udbredte den sig snart over den hele Stad, saa at kun nogle faa Huse paa Palatinerbjerget bleve skaanede som Anførernes Hovedqvarteer.

Efter et Par Dages Forløb forsøge Gallerne en Storm mod Capitolium, men drives hovedkulds og med stort Tab tilbage. Efter den romerske Historieskriver Livius's Fremstilling kan der da ingen Mure eller egentlige Fæstningsværker have været; Klippens næsten lodrette Sider og Ringmurene om det mægtige Jupiters Tempel dannede en god og naturlig Befæstning, saa at Forsvarerne kun havde faa Tilgange at bevogte mod de i Antal langt overlegne Fjender.

Nu begynder den egentlige Beleiring, som trækker meget i Langdrag. Barbarerne, som maatte bivouakere imellem de endnu rygende Brandtomter, hvor den mindste Vind fyldte Alt med tør, glødende Aske og Støv, led overordentlig meget af Hunger og pestagtige Sygdomme. Et romersk Sendebud fra Veji naaer uskadt op ad den Tarpejiske Klippe og samme Vei tilbage.

Gallerne mærke det og forsøge ad denne Vei en Overrumpling, som nær var lykkedes. Gjæssenes Skrig vækker Titus Manlius, som iler til og nedstøder en Galler, der allerede var kommen heelt op paa Klippen og nu i sit Fald river sine nærmeste Kammerater med sig. Manlius nedstøder derpaa ved flere tililende Romeres Hjælp med lange Stænger de hist og her paa Klipperne hængende Galler. Capitolium er reddet, men Hungersnød tvinger Besætningen ved Foraarets Begyndelse til Underhandlinger med Barbarerne. Netop da Guldet afveies, kommer Dictatoren Camillus til: Kampen begynder imellem Askedynger og Brandtomter, Gallerne uddrives og blive paa Flugten næsten heelt opredne. Dog dette er jo den ydre Historie og vedkommer os ikke her.

Fjenden var nu fordreven og Rom befriet, eller rettere Stedet, hvor Rom havde staaet: thi med Undtagelse af Capitolium og nogle faa Huse paa Palatinerbjerget var det gamle Rom fuldstændigt tilintetgjort. Med fuld Føie kunde derfor Folkepartiets Ledere, Almuetribunerne, foreslaae, at man skulde forlade disse ulykkelige Brandtomter, som vare halvt opfyldte af Ligene af de faldne Fjender, og flytte til den nærliggende etruriske Stad Veji, som var erobret 5 Aar iforveien og saaledes stod beredt til at modtage Roms Beboere. Allerede syntes de fleste Medlemmer af Raadet at ville slutte sig til dette Forslag, da Camillus, som endnu var Dictator ɔ: for en Tid udrustet med absolut Enevælde, benyttede sig af sin lovlige Magt og fik sat den Beslutning igjennem, at Rom skulde gjenopbygges paa den oprindelige Plads. Nogle tilfældige Varsler syntes at love denne Beslutning et godt Udfald (den forbimarscherende Centurions Ord til Fanebæreren, Romulus's Krumstav, som man fandt urørt og uskadt). Man tog fat med Mod og Lyst, — og det nye Rom blev jo Verdens Herskerinde.

Kraft og Udholdenhed har stedse været Roms Sær-

kjende. Da først Beslutningen var tagen, traf man hurtigt saadanne Forholdsregler, at Foretagendet maatte lykkes. Det Første man sørgede for, var at udfinde og oprydde de Tomter, hvor Gudernes Templer havde staaet. Efterat Grundene vare blevne renſede for den vanhellige Besmittelse, indviedes de igjen af Præsterne med streng Iagttagelse af de gamle Ceremonier, og de nye Templer reiste sig snart uforandret i samme gamle og strenge Stiil som de tidligere.

Da man saaledes først havde sørget for Guderne og gjengivet dem deres gamle Helligdomme, tog man en Beslutning, som paa eengang umuliggjorde enhver Strid om privat Grund og mere end noget Andet fremskyndede Gjenopbyggelsen. Man betragtede og behandlede alt Andet som en tabula rasa ɔ: som ubeboet Grund, eller rettere som en fra Fjenden erobret Grund: Enhver maatte bygge, hvor han vilde og bedst kunde. Tegl og Muursteen leverede Staten; Tømmer og hugne Steen kunde Enhver tage, hvor han vilde. Kun maatte og skulde Alt være færdigt inden Udløbet af eet Aar, — og det blev det ogsaa.

Saaledes havde der reist sig et nyt Rom af det gamles Aske; men denne nye Stad maae vi ingenlunde tænke os smuk eller regelmæssig anlagt: til at tænke derpaa havde man hverken havt Tid eller Lyst. Det bedste Beviis herpaa er, at man ikke engang bekymrede sig om at lade de nye Gader følge samme Retning som de ældre. Men derved blev man for en stor Deel forhindret fra længere at benytte det af de sidste Konger med saamegen Anstrængelse anlagte Kloak System, hvis store Hovedledning, Cloaca maxima, er et af de ældste bekjendte Exempler paa Anvendelse af Bue-Construction eller rettere Tøndehvælving i Europa og endnu den Dag idag staaer uskadt og uforandret som for halvtredie Tusind Aar siden. Som sagt, dette nye Rom var en uordentlig anlagt og meget uanseelig By: og i de nærmest paafølgende 300 Aar havde

Romerne alle Hænder fulde, deels med at tilkjæmpe sig Herredømmet over Italien, deels med at forsvare sig imod Hannibals og Carthaginiensernes Angreb. Da omsider efter Hannibals Overvindelse Roms Bestaaen og Overmagt var bleven sikkret, og da snart derpaa Statens Verdensherredømme var grundlagt, ja da besad Romerne vel mange, ved Vaabenmagt erobrede, berømte og pragtfulde Stæder navnlig i Grækenland og Orienten, men deres egen Hovedstad havde endnu næsten uforandret beholdt det samme uanseelige Præg, som Gjenopbyggelsen efter den Galliske Brand 300 Aar i Forveien havde paatrykt den, og som efterhaanden endog var bleven forværret ved den tiltagende Befolkning og Bebyggelse. Mørke, krumme og snevre Gader snoede sig endnu, ligesom tidligere, sparsomt ind imellem de taarnhøie Huse og tæt sammenbyggede Qvarterer, saa at det gamle Forum, Stadens Centrum, samt den store Væddeløbsbane vare de eneste større aabne Rum inde i selve Byen.

Naar jeg saa stærkt har udhævet, at Rom saalænge beholdt dette uanseelige Præg, tør vi dog ikke tænke os Staden som aldeles blottet for monumentale Prydelser. Allerede i de første Aarhundreder efter den Galliske Brand vare en stor Mængde offentlige Bygninger blevne opførte, navnlig Templer, som Hærførerne havde lovet i Kampens og Farens Øieblik, uden at man dog endnu havde havt Lyst eller Mod til at løsrive sig fra de ældre fra Etrurerne overleverede traditionelle Former. Et egentlig høiere Opsving fik Architekturen først i Begyndelsen og navnlig i Midten af det 2det Aarhundrede før Christi Fødsel ved Berøring med og stærk Paavirkning af Grækerne, efterat ikke blot Sicilien, men ogsaa det egentlige Hellas og de Helleniske Colonier vare blevne erobrede af Romerne.

Da man endelig i det sidste Aarhundrede for Alvor be-

gyndte at tænke paa Stadens Forskjønnelse og Udvidelse, maatte man nødvendigviis benytte den nærliggende store og aabne Marsmark, hvor snart en stor Mængde Templer og mægtige offentlige Bygninger bleve opførte. Og da tillige i det sidste Aarhundrede før Christi Fødsel de mægtigste Partihøvdinger kjæmpede om Herredømmet, ikke for deres Parti, men for sig selv, søgte de at vinde den store Mængdes Gunst navnlig ved med de meest enorme Bekostninger at opføre Pragtbygninger, som ofte endog kun vare bestemte til at skaffe Folket nogle faa Dages Nydelser, og som da igjen nedreves, naar de havde opfyldt denne deres Bestemmelse. Navnlig var det Theatre, som vel kun vare af Træ, men som forsynedes med den kostbareste Beklædning. Colossale Purpurtelte, som beskyttede Tilskuerne imod Solstraalerne, og selve Scenens Udsmykkelse med Elphenbeen, Guld- og Sølvplader, kostbare Marmorsøiler, Broncestatuer o. s. v. hørte nu ikke længere til Sjeldenhederne. Imidlertid var dette kun temporaire Bygninger, og dertil kunde jo netop den nærmeste større aabne Plads udenfor Byen frembyde sig som den meest passende, uden at dette strengt taget beviser Trang til Byggeplads inde i selve Byen.

Men jo længere vi rykke frem i Tiden, desto flere Monumenter af en mere varig Charakteer kunne vi paavise ere blevne anlagte ude paa Marsmarken, saaledes Pompejus's berømte og store Theater af Steen, opført Aar 55, som han saa snildt vidste at redde fra de tidligere Theatres Skjæbne igjen at nedrives, ved at anbringe øverst oppe paa Tilskuerpladsen et Tempel for den seirrige Venus, Venus Victrix, saaledes at Tilskuerpladsen dannede ligesom Trinene til Templet. Det kunde rumme 40,000 Mennesker og forblev endog langt ind i Keisertiden Roms største og vigtigste Theater. Bagved Scenen og forbunden med Tilskuerpladsen ved Buegange laa den saa tidt omtalte Pompejus's Hekatostylon, en Porti-

cus med 100 Søiler, med aabne Parkanlæg, Plataner, Springvande o. s. v.*).

Det bedste Beviis paa Vanskeligheden, ja næsten Umuligheden af længere at kunne vinde nogen tilstrækkelig stor Byggegrund inde i selve Byen har vi i Cæsars mislykkede Forsøg paa at overgaae sin Rival Pompejus ved inde i selve Rom at opføre et Theater, nede ved Foden af Capitolium, imellem Klippen og Floden. Skjøndt en Brand havde ryddet det hele omliggende Qvarteer, kostede Grunden ham over 5 Millioner, hvorfor han opgav Foretagendet, som først gjenoptoges og fuldendtes af Keiser August. Denne opkaldte Theatret efter sin afdøde Søstersøn Marcellus, under hvilket Navn det endnu gaaer, skjøndt det er sammenbygget med Paladset Savelli.

Omvendt kunde Cæsar uden mindste Vanskelighed udføre et langt mere colossalt Anlæg ude paa Marsmarken, de saakaldte Septa Julia, en regelmæssig Fiirkant, heelt omgivet med Søilehaller og brolagt med Marmor, bestemt til større Folkeforsamlinger. Til et saadant Anlæg var det en complet Umulighed længere at finde Plads inde i selve Rom.

Dette indsaae Cæsar fuldtvel og fattede en storartet Plan, som, dersom den var bleven udført, vilde have havt uberegnelige Følger for Stadens hele Form og Udseende. Cæsar vilde vinde et Terrain, som umiddelbart kunde sættes i Forbindelse med den gamle Stad, og som var tilstrækkelig stort til en noksaa kjæmpemæssig Udvidelse: dertil var Intet mere skikket end Marsmarken, hvor endnu store Strækninger laae ubenyttede og ubebyggede. Vel sandt, man maatte da opgive Capitolium og Qvirinal som Befæstningslinie mod Nord-Vest; men Rom

---

*) En Grundtegning af begge fra selve Oldtiden findes paa den berømte Marmorplan af Rom, omtrent fra Begyndelsen af det 3die Aarh. efter Christi Fødsel, hvoraf Brudstykkerne ere indmurede ved Opgangen til **Museo Capitolino.**

var jo da allerede den hele Verdens Herskerinde, og der kunde saaledes umuligt opstaae Tanke om noget ydre Angreb paa Verdens Hovedstad.

Men hvorledes skulde man nu faae en ny Marsmark, der ligesom den gamle umiddelbart foran Byen kunde frembyde tilstrækkelig Plads til de større Folkeforsamlinger, Valgmøder, høitidelige Optog, Legemsøvelser o. s. v., kort sagt til Alt, hvad religiøse og borgerlige Traditioner igjennem Aarhundreder havde knyttet til den gamle Marsmark? Dertil tænkte Cæsar at anvende den store Vaticanske Slette, idet han ved en mægtig Canal vilde lede Tiberen i lige sydlig Retning oppe fra ponte Molle, langs med Monte Mario, Monte Vaticano og Monte Gianicolo heelt ned til Sydspidsen af Aventinerbjerget. En mægtig Plan! Han vilde derved have forenet baade Marsmarken og Trastevere med det gamle Rom, altsaa netop have ledet Stadens Udvidelse i den Retning, som den senere selv har taget, og endda have vundet en ny Marsmark af den Vaticanske Slette, og Alt dette ved at give Tiberen et nyt Flodleie i lige sydlig Retning, rigtignok i en Strækning af næsten 12000 Fod, men hvorved han vilde have beskyttet den nye Stad fuldkommen mod Oversvømmelser, som baade i Oldtiden og endnu den Dag i Dag foraarsages netop ved Flodens mange Krumninger.*)

Cæsars Drab, Aar 44 før Christi Fødsel, forhindrede denne Plan, og ligesom det romerske Folk sandsynligviis vilde have undgaaet den sidste Borgerkrig med alle dens Rædsler, dersom Cæsar havde faaet Ro og Tid til som Eneherster at befæste et moderat Monarchi, som det nu blev forbeholdt Keiser August

---

*) Denne Cæsars storartede Plan omtales i bestemte Udtryk af Cicero i et Brev til en af hans Venner (Ciceronis Epist. ad Atticum XIII, 33), men er, forunderligt nok, hidtil ikke bleven videre bemærket af Antiqvarerne.

at gjennemføre, saaledes vilde denne af Cæsar paatænkte Udvidelse maaskee have reddet Staden Rom for den Skjebne, som 100 Aar senere næsten blev en Nødvendighed, at antændes og ødelægges af Keiser Nero, saaledes som jeg om faa Dieblikke skal nærmere paavise.

Naar derfor Keiser August paa sit Dødsleie roste sig af, at han havde modtaget en Stad af Leer og Tegl, men efterlod en Marmorstad, da gjelder dette vel navnlig om hans egne saavelsom hans betroede Minister Agrippas mægtige Bygningsforetagender ude paa Marsmarken, blandt hvilke jeg især vil udhæve Pantheon, samt det store Mausoleum for Keiserne af det Juliske Huus. Da jeg i mine næste Foredrag skal give Dem en fuldstændig Fremstilling af begge disse Monumenter, vil jeg foruden dem endnu idag kun omtale Agrippas berømte Bade-Anlæg, de første Thermer i Rom, samt Augusts og Agrippas ivrige sanitaire Bestræbelser for at skaffe Staden et forbedret Kloaksystem og en rigeligere Vandforsyning, navnlig til de nye Qvarterer ude paa Marsmarken.

Samtidigt dermed blev vel ogsaa den egentlige gamle Stad endeel udsmykket og forskjønnet, men at omforme og udlufte den gamle tæt sammenbyggede Stad, det formaaede August ikke med al sin Vælde, ja det formaaede Ingen uden at gribe til et saa fortvivlet Middel som Keiser Nero, at antænde og fuldstændigt tilintetgjøre den gamle Stad.

Det var i Juli Maaned 64 efter Christi Fødsel, netop Aarsdagen, paa hvilken for over 450 Aar siden Gallerne havde antændt det ældste Rom, at der pludselig opkom Ild nede i nogle af de mange Træbarakker, hvormed Circus Maximus var omgiven. I utrolig kort Tid udbredte Ilden sig over det hele Qvarteer, hvor der netop tilfældigviis fandtes flere store Olie-Magaziner, som gave Flammerne fornyet Kraft og

Næring: fra nu af var det en complet Umulighed at sætte nogensomhelst Skranke for det fortærende Element, saameget mere, som en voldsom Orkan drev Flammerne fra det ene Qvarteer til det andet, og de øverste Etager for største Delen kun vare af Træ eller lignende letfængeligt Materiale. Hvert Qvarteer udgjorde en compact Masse, saa at, naar først Ilden havde begyndt at gribe fat paa et eneste Punkt, det hele Qvarteer strax dannede eet sammenhængende Ildhav.

Branden varede i 9 Dage, først i 6 Dage, i hvilke den største og meest sammenbyggede Deel af Byen blev ødelagt; dernæst efter en kort Standsning igjen i 3 Dage, hvorved det mere gik ud over offentlige Bygninger, Søilegange o. s. v. De ville med Lethed paa Kortet kunne følge Ildens Gang. Efter Tacitus's Fremstilling begyndte den nede ved Circus Maximus og, efterat den først havde fortæret Alt hvad der laa i dette hele Dalstrøg mod Syd-Ost, udbredte den sig op over Høidepunkterne (Aventin, Palatin og Cælius), hvorfra Flammerne omsider forplantedes til det Nord for disse tre Høie beliggende bueformige Dalstrøg (fra det lille runde saakaldte Vestatempel op mod Nord-Ost over Velabrum, Forum, derpaa mod Syd-Ost over Velia ned igjennem Dalen, hvor det Flaviske Amphitheater senere laa), indtil ogsaa den sydlige Deel af Esqvilin var ødelagt (netop der hvor senere Neros gyldne Huus blev opført). Efter nogle Dages Standsning begyndte Ilden igjen oppe ved Foden af Qvirinal og udbredte sig imod Syd-Vest, Norden for Capitol, altsaa over den sydligste Deel af Marsmarken, hvor der fandtes færre Privatbygninger, men en Mængde Templer, Søilegange o. s. v. Først nede ved Tiberen standsede Ilden af Mangel paa Næring. Af den gamle Stads 14 Qvarterer vare kun 4 uskadte: **saaledes havde Nero opnaaet sin Hensigt.**

Det Middel, som Keiser Nero havde anvendt, var forfærde-

ligt, men hans Plan var storartet. Ligesom han vilde udvide sin egen Bolig fra et Pallads til en heel Stad, saaledes vilde han med Magt omforme Rom til en Søstad. Lange Mure fra Rom indtil Tiberens Udløb skulde forbinde Hovedstaden med det Element, som beskyllede alle de enkelte Dele af det umaadelige Rige, skulde forbinde Capitolium med Ostia. Men kun den første Deel af denne colossale Plan skulde lykkes for endnu efter Aartusinder at forbause Verden ved Sagnet om Neros gyldne Huus.

Dog jeg maa ikke foregribe den egentlige Fremstilling og vender derfor tilbage til de rygende Askehobe og Brandtomter, som vare de eneste Levninger af den gamle Stad med dens umaadelige Rigdomme og ophobede Kunstværker.

Ved den snart paafølgende Gjenopbyggelse tog Nero de kraftigste Forholdsregler, for at det ikke skulde gaae som efter den Galliske Brand. Samtlige Brandtomter bleve hurtigt opryddede, og alle Skibe, som havde bragt Korn eller Levnetsmidler op ad Tiberen til Rom, maatte modtage som Ballast hele Ladninger af Muurbrokker, Ruindynger og al Slags Fyld, som nu bleve aflæssede i Sumpene ved Ostia. Derpaa bleve den nye Stads Qvarterer nøiagtig afmaalte efter regelmæssige og smukke Former, Gaderne bleve trukne snorlige og med anseelig Bredde, strænge Forbud udstedte imod altfor høie Huse, foran alle Huse, selv de fattigere, blev der anlagt bedækkede Marmor Søilegange, for endnu mere at formindske Faren for en ny almindelig Brand. Alle Bygninger skulde opføres af massiv Grundmuur af Gabinsk eller Albansk Peperin, hvorimod han strængt forbød Bindingsværk eller Træconstruction, hvoraf tidligere de høiere Etager næsten udelukkende bestode. Fælleds Skillemure imellem de enkelte Huse taaltes ikke længer, hvert Huus skulde have sin egen ildfaste Brandmuur; ligeledes sørgede Nero for, at de offentlige Pladse bleve rigeligere forsynede med

Vandbassin, Fontainer o. s. v. for at, naar Ild etsteds udbrød, Enhver da kunde have Slukningsmidler ved Haanden.

Da Keiseren selv overtog endeel af Omkostningerne og paa enhver Maade fremskyndede Byens Gjenopbyggelse, reiste denne sig i utrolig kort Tid af sin Aske, og det er fra **dette nye Keiserlige Rom**, at de fleste endnu existerende Ruiner skriver sig, naar undtages Pantheon og Augusts Mausoleum, samt nogle faae mindre Templer.

At denne nye Stads Udseende maatte blive aldeles forskjellig fra den ældre, fremgaaer deels af det Foregaaende deels ogsaa af selve Materialet. Det gamle Rom med dets evige Travertin Qvadre afløstes nu af den nye Marmorstad, hvis ydre Marmor Beklædning vel nu er forsvunden, men hvis indre fortrinlige Muurconstructioner staae som næsten uopnaaelige Forbilleder selv for Nutiden. Den Omhu, man da anvendte paa Muursteens Tilberedelse, og den Strænghed, hvormed man ved Bygninger fra denne Tid forkastede enhver unøiagtig Steen, ikke blot med Hensyn til Formen, men ogsaa til Farven, maa forbause Enhver, saameget mere som de dog sædvanlig kun anvendtes til den indre Kjerne af Bygningerne, medens det Ydre bedækkedes med Marmor eller endnu kostbarere Stoffer. Dog dette vil jeg senere engang nærmere udvikle samtidigt med Monumenterne.

Men ogsaa med Hensyn til Stadens Udstrækning og Omfang blev Gjenopbyggelsen under Nero af største Betydning. Neros gyldne Huus oppe paa Esquilin, opført af Severus og Celer indbefattede i sig Alt, hvad en næsten almægtig Verdensherske kunde optænke med Benyttelse af de bedste kunstneriske Kræfter; med tilhørende Parker og Haver indtog det langt mere Plads end en stor folkerig Stad. Dette saavelsom den Mængde Byggegrund, der nu blev anvendt til de brede, snorlige Gader og offentlige Pladse, maatte nødvendigviis drive Befolkningen langt udenfor Grændserne

af det ældre Rom. Derfor kunde en af Digterne med Sandhed sige: „Rom bliver nu et eneste Huus; Qviriterne udvandre til Veji: blot ikke ogsaa snart Veji bliver et eneste Huus". Jeg troer derfor ikke, at jeg tager synderlig feil, naar jeg angiver Byens daværende Udstrækning til fuldkommen saa stor som det nuværende London eller Paris, men med meer end dobbelt saa stor Befolkning.

Reiseminder fra Neapels Omegn i Sommeren 1860.

I.

Mine Herrer!

De har saa ofte med Velvillie fulgt mig, naar jeg førte Deres Tanker og Opmærksomhed tilbage til Oldtiden og dens Liv; idet jeg iaften igjen har medbragt det for Mange af Dem velbekjendte Kort over Bugten ved Neapel, er det ikke min Hensigt denne Gang at føre Deres Blik tilbage til længst forsvundne Tider. Jeg skal tvertimod føre Dem midt ind i Nutiden og dens bevægede Liv, og beder Dem nu med mig i Tankerne at gjøre en Udflugt i Omegnen af Neapel, men længere mod Syd end sædvanligt. Vi skulle passere forbi Herculanum, forbi Pompeji, ja selv forbi de sidste Levninger af Stabiae: for en Tid skal jeg glemme mig selv og glemme Oldtiden og ganske simpelt meddele Dem endeel Erindringer fra en Udflugt til Sorrento, Capri og Amalfi, kort sagt til nogle af de smukkeste Egne, som jeg kjender. Naar jeg nu ligesom i mine sidste Foredrag, da jeg meddeelte Dem endeel „Erindringer fra et Ophold i Napoli i Sommeren 1860", indfører mig selv og giver Dem mine Reiseminder, da haaber jeg, at Ingen af Dem, mine Herrer! vil misforstaae mig eller deri see en barnagtig og taabelig Stræben efter at fremstille mine Reise-Erindringer som særdeles mærkelige og interessante. De ville let indsee, at skal jeg virkelig gjengive Dem et Billede af Egnen og Livet, saaledes som det viste sig for mig selv, da nødsages jeg til at benytte mine daglige Optegnelser. Kun paa denne Maade kan jeg være sikker

paa at meddele Dem, ikke hvad jeg har læst hos Andre, men hvad jeg virkelig selv har seet og iagttaget; og De vil derved faae et saameget sandere og paalideligere Billede.

Af mine sidste Foredrag ville De erindre, at Opholdet i selve Neapel i Begyndelsen af Juli 1860 ingenlunde var behageligt eller sikkert for en Fremmed. Beleiringstilstanden var proclameret, hele Byen var omspændt med et Næt af stærke militaire Afdelinger og Patrouiller, paa alle vigtigere Punkter vare Kanoner opkjørte, og at det var Alvor med disse Trudsler, viste noksom de brændende Lunter ved Kanonerne og den Omstændighed, at ikke blot alle Fremmede havde forladt Byen, men selve Beboerne havde bortsendt deres Familier, da man hvert Øieblik ventede en almindelig Plyndring af Soldater og Lazzaroner i broderlig Enighed, saasnart det første Kanonskud fra St. Elmo havde givet Signalet.

Saaledes var Opholdet i selve Byen næsten utaaleligt: jeg selv var paa een og samme Dag bleven 2 Gange arresteret af forbigaaende Patrouiller og havde maattet passere Toledogaden i hele dens Længde omgiven af Soldater med skarpladte Geværer, blot formedelst en ulykkelig Stok med Blyklump, som jeg medbragte ved min Tilbagekomst fra et længere Ophold ude i Pompeji. Med Nød og næppe var jeg sluppen ved Hjelp af mit Reservepas fra Udenrigsministeriet, der betegnede mig som en fredelig Videnskabsmand.

De ville derfor begribe, at jeg med Glæde greb et Forslag af min tidligere Reisefælle, Professor G., om i Fællesskab med ham at gjøre en længere Udflugt mod Syd, saameget mere, som vi Begge igrunden hver Dag frygtede for at blive nødte til uden nogetsomhelst Varsel at søge et Tilflugtssted ombord paa den franske Flaade, som laa paa Rheden.

Forberedelserne vare snart trufne. Efter bestemt Aftale om kun at medføre saamange rede Penge, som vare absolut nødvendige, og efter at have taget Afsked med vor utrættelige og forekommende Generalconsul Danckertsen, som lovede at tage

sig af vor efterladte Bagage, saafremt vi ikke selv skulde komme tilbage til Hovedstaden igjen, satte vi hinanden Stævne paa Banegaarden den næste Morgen Kl. 7 og skiltes ad, for hver i sit Hjem at afslutte og fuldende nogle Breve til Slægt og Venner herhjemme.

Som jeg havde forudseet, maatte jeg den næste Morgen undgjælde for de strænge Ordrer, jeg den foregaaende Aften havde givet min Vertindes gamle Pige om at kalde *betids* paa mig. Allerede Kl. 4½ dundrede hun løs paa min Dør, og hvor meget jeg end raabte til hende, at jeg havde skrevet Breve til over Midnat og at jeg vilde have Ro endnu en Timestid, saa hjalp det dog ikke: hun var og blev ubønhørlig. „Eccellenza havde Breve at skrive til Danimarca, Eccellenza skulde pakke sin Bagage til Touren, Eccellenza havde glemt at sætte sine Støvler udenfor . . .“, kort sagt, Eccellenza maatte op, hvor nødigt han end vilde!

I faa Øieblikke var jeg i Klæderne og ude paa Balconen. Mit første Blik var tilhøire op imod St. *Elmo* og det deilige derunder liggende Kloster St. *Martino*, som begge viste sig i frisk og klar Morgenbelysning, medens den hele mellemliggende Masse Bygninger endnu hvilede i dybt Mørke og næppe kunde adskilles fra de mørkegraae Klipper op imod St. Elmo. Dybt nede tilvenstre lød Munkenes Morgenbøn dæmpet men dog tydelig op til mig tvers over den gamle Klosterhave, medens Kuppelen paa St. *Carlo in Arena* lige foran mig netop begyndte at oplyses af de første Solstraaler. Ikke en Vind rørte sig, og Himlen var heelt overtrukken med klare lette, fine Skyer. Jeg vidste nu, at vi kom afsted ud til Landsmændene i *Sorrento*, afsted til *Capri* og *Amalfi*, og det ikke en enkelt kort Dagstour, som tidligere, men en ordentlig Udflugt paa 3—4 Dage dybere ind imellem Bjergene til Punkter, som idetmindste under de daværende Forhold sjeldent besøgtes af den større Masse Tourister.

Medens jeg opmærksomt havde iagttaget Himlens Udseende, havde den fortræffelige gamle Theresa imidlertid dækket Kaffebordet og paamindede mig om, at jeg skulde spise „ordentlig" herhjemme, for at det ikke skulde gaae mig ligesom sidste Søndag oppe paa Vesuv, da jeg maatte betale nogle Æg og lidt Frugt og Viin med halvanden Pjaster, Noget, hvorover hun havde ærgret sig grueligt paa mine Vegne. Jeg fulgte hendes Raad, afsluttede og forseglede Brevene til Hjemmet, for paa Veien til Banegaarden selv at bringe dem ind paa Posthuset, og gjennemmønstrede sluttelig Indholdet af min Reisetaske for at see, om Intet skulde være glemt.

Min Udrustning var let nok, da den kun bestod af en fuldstændig Lærredsdragt, tykke Bjergskoe og en blød, bredskygget Siltehat; men da vi dog skulde gjøre en Deel af Reisen tilsøes i en aaben Baad, havde jeg forsynet mig med en let Klædes Overfrakke og en Plaid, saa min Sidetaske dog veiede henved 28 à 30 Pund. Men jeg kjendte mine Kræfter og vidste, at jeg inde i Sabinerbjergene havde baaret en Oppakning af henved 50 Pund paa meget anstrængte Bjergtoure, saa jeg foretrak at være nogenlunde forsynet.

Imidlertid var der en Vanskelighed at beseire. Det Eventyr, som Prof. G. havde havt oppe paa Vesuv, da han efter al Sandsynlighed vilde have faaet et Knivstik af sin Fører og vilde være bleven kastet ned i Krateret, saafremt ikke netop i samme Øieblik jeg selv og min Fører vare komne op fra den modsatte Side, havde overtydet os om Nødvendigheden af at føre en solid Stok med sig inde imellem Bjergene, for dog ikke at være aldeles værgeløs. Omvendt vidste jeg af egen Erfaring, hvor strængt forbudt det var at bære nogetsomhelst Vaaben, hvortil ogsaa store Stokke bleve henregnede. Jeg forsynede mig derfor med en Rulle casserede Tegninger, af 1½ Alens Længde, for at see, om jeg kunde slippe igjennem med den. Ganske rigtig, ved den første og anden Patrouille maatte jeg standse og

oprulle Tegningen for at vise, at der ingen Vaaben var skjult deri. Men da jeg havde passeret forbi Monte Oliveto og afleveret mine Breve der, mærkede jeg, at i de yderste Ovarterer af Byen, ned imod Banegaarden, var man ikke saa streng og paapassende. Jeg kjøbte mig en solid Stok af Oliventræ, som havde en umiskjendelig Lighed med Lazzaronernes Knipler og vore Kulsvieres Vognkjæppe, og efter at have rullet Tegningen uden om den, naaede jeg lykkelig og vel Banegaarden, hvor min Reisefælle imidlertid havde for gode Ord og Betaling forskaffet sig en lignende hos en af Banens Betjente.

Kl. 7 dampede vi raskt afsted paa Jernbanen ud forbi de gamle Stæder, hvor jeg havde tilbragt saamange Dage i uforstyrret Ro og Ensomhed imellem Ruinerne, medens Kanonskuddene inde fra Hovedstaden og Forterne havde hilst „Italiens Flag" og den nye Constitution, som Ingen stolede paa og Ingen takkede for. Ved Torre dell' Anunziata gik Hovedtrainet tilvenstre mod Syd, nedad imod Cava og Salerno, medens vi ad en lille Sidebane bøiede af tilhøire og efter faa Minutters Forløb naaede Castellamare.

Paa den store Plads foran Banegaarden i Castellamare bleve vi øieblikkeligt fra alle Sider omringede af en utallig Mængde Kudske, som med høie Raab og endnu høiere Pidskesmæld anbefalede deres Vogne til Sorrento. Man antog os først for Englændere, navnlig da jeg i Følge den almindelige Regel, at kun Een maa parlamentere om Prisen og dette paa denne Tour tilkom min Reisefælle, forholdt mig aldeles passiv og lod, som om jeg ikke forstod et eneste Ord. I den Anledning forlangte man 2, ja endog 3 Piastre (omtrent 6 Rdl. dansk) for en heel Vogn, hvilken vi rigtignok i saa Fald vilde faae „for os selv". Men da min Reisefælle bestemt holdt paa, kun at ville have to enkelte Pladser i en Vogn, begreb man snart, at vi ikke kunde være Englændere, og efter lidt Parlamenteren frem og tilbage fik vi de 2 bedste Pladser i en ypperlig Wiener-

vogn for — 2 Carliner hver: omtrent 2 Mk. i danske Penge. Naar De nu hører, at der er næsten 10—12 italienske Miglier (over 2 danske Miil) fra Castellamare til Sorrento, vil De indsee, at man intetsteds i den hele Verden kjører saa billigt som i Napoli eller dens Omegn.

I nogle faae Øieblikke var hele Vognen besat: foran os fik vi en Kone med et spædt Barn samt en halvvoxen, men forresten temmelig lurvet og pjaltet Knøs, der begge gjorde tusinde Undskyldninger, da Kudsken som en praktisk Mand uden videre Complimenter stuvede dem op til os. Hos Kudsken kom der endnu en Mand, et Par Drenge bagpaa, og nu gik det i skarp Trav ud igjennem Castellamares snevre og smudsige Gader, som vrimlede af en selv her i Italien usædvanlig skummel og lurvet Befolkning. Denne By er ogsaa formelig berygtet for sin slemme og uregjerlige Pøbel: i de Dage, da der var den stærke Bevægelse inde i Neapel, og da man derinde ved høilys Dag brændte Politiets Protocoller og Papirer paa alle Gadehjørner og dræbte de forhadte Politicommissairer, saavidt jeg mindes den 29de Juni, benyttede Pøbelen herude sig ogsaa af Leiligheden deels til at holde Klapjagt efter Sbirrerne, deels til at trænge ind i Husene og afpresse de Fremmede og mere Velhavende baade Penge og forskjellige andre Contributioner. Ja endeel af Pøbelen drog som rene Banditter i Flokke paa en 10—12 Stykker op ad S o r r e n t o til, trængte ind i forskjellige Villaer og Smaabyer, hvorfra de formelig med Vaabenmagt maatte kastes tilbage; først et Par Dage efter sendte Regjeringen et Par Orlogsmænd derned, som laae der endnu, og oppe imellem Bjergene opad Sorrento til havde der nu overalt dannet sig smaa Borgercorpser, for at kunne afværge den Slags Gjester, saafremt de ville gjentage deres Besøg.

De vil let indsee, at C a s t e l l a m a r e saaledes ikke kunde indbyde til et længere Ophold, og medens vi i skarp Trav passerede Byen, saae jeg en saadan Masse af Tiggere og Last-

dragere, indhyllede i store, pjaltede Kapper, af Sbirrer og Soldater, at jeg, ærligt talt, var glad, da vi vare vel komne igjennem Byen, som undgaaes selv af Neapolitanerne.

Strax udenfor Byen hævede Veien sig stærkt opad Siden af den næsten lodrette Klippevæg, saaledes at vi tilhøire, dybt nede under os, bestandigt havde det deilige mørkeblaa Hav, der endog heelt inde ved Kysten fremviste en Farvepragt, jeg endnu aldrig tidligere havde seet; tilvenstre hævede Klipperne sig lodret op i en næsten svimlende Høide, ja hang paa enkelte Steder endog heelt ud over Veien. Paa flere Punkter havde man maattet afstive den temmelig skjøre Klippe ved mægtige Muurpiller, som fra Veien af vare førte op i flere hundrede Fods Høide; da vi dreiede omkring et fremspringende Næs og passerede en større Dal, over hvilken Veien som sædvanlig var ført paa mægtige Buer, saae jeg længere inde i Dalen, hvor der naturligviis ingen saadanne Muurpiller fandtes, flere Klippestykker styrte ned og knuse Alt under sig. Paa den anden Side af Dalen holdt vi et Øieblik stille og kastede et Blik tilbage paa Castellamare, som i Afstand tog sig langt bedre ud en nærved; længere tilhøire, opad Monte St. Angelo, saae vi det lille kongelige Slot Quisisana midt inde i en frodig Kastanieskov, og dybere nede den lille By Gragnano, bekjendt for sin ypperlige, men stærke røde Viin. Som sagt, Castellamare saae ret smuk, ja endog anseelig ud i denne Afstand; den skal have omtrent 20,000 Indbyggere. Denne hele Egn udmærker sig fremfor alle øvrige Punkter omkring Napoli ved frodige Egeskove og gamle Kastanietræer, som man ellers intetsteds træffer, undtagen oppe paa Capo di Monte og de øvrige Bakker, som mod Nord omgive Napoli.

Fremad gik det bestandigt høiere og høiere, saa jeg med blotte Øine næppe kunde see Fiskerne nede paa den smalle Kyst, hvor de overalt, som ægte Troglodyter, havde arbeidet sig ind i selve Klipperne eller muret deres Hytter op imod Klippevæggen.

Vi passerede flere Smaabyer, saaledes Vico Equense og flere andre, hvis Navne jeg har glemt; overalt saae vi National-Gardister, rigtignok uden Uniformer, men med ypperlige, om endog temmelig ueensartede Vaaben, saa vi paaun bestandigt bleve mindede om Revolution og Uroligheder. Endelig passerede vi Punto di Scutolo, hvorfra Veien sænkede sig igjen noget indad imod en overordentlig frugtbar Høislette, il piano di Sorrento, hvor man paa eengang finder Sydens glødende Farver og Schweizes friske klare Bjergluft. Fra nu af tabte vi den deilige Udsigt over det dybe, næsten violette Hav, da Veien gik imellem 8—10 Fods høie Mure, indenfor hvilke fandtes de deiligste Frugthaver og Viingaarde; men kjedeligt var det, da man ikke kunde see det Mindste for de høie eensformige Mure.

Endelig, omtrent Kl. 12, holdt vi vort Indtog i Sorrento, hvor vi strax omringedes af en Mængde Førere, som tilbøde Æsler til Udflugter opad Bjergene, Matroser, som anbefalede sig selv og deres Baade, Ciceroner, som præsenterede deres Anbefalinger osv.; men der var ikke en eneste Leietjener fra noget af de mange Hoteller, det bedste Beviis paa, at Alt var optaget. Da vi kun agtede at blive een Dag i Sorrento, søgte vi strax ned til Villa Nardi, som ellers ikke gjerne modtager Gjester paa kort Tid, undtagen Englændere eller lignende Folk, og vi vare saa heldige at finde Plads der. Man saae vel noget forbauset paa os, da vi efter ægte neapolitansk Skik spurgte om Prisen paa Værelset, Middagsmaden osv. Det var øiensynligt Noget, som man ikke der var vant til; men netop derfor vare de ogsaa temmelig moderate i deres Fordringer, og efter faa Øieblikke var Alt fuldstændig aftalt og iorden. Vi skulde erlægge 14 Carliner hver for Alt, undtagen Opvartningen, der her som altid holdtes udenfor Beregningen; senere hørte vi, at den almindelige Priis var 30—40 Carliner om Dagen for Englændere.

Vi fik 2 smaa, men overordentlig rene Værelser, saa at

vi endog her første Gang undlod at undersøge Sengene; de laae rigtignok heelt øverst oppe, men havde netop derved en Udsigt, som jeg endog sætter fuldkommen ved Siden af Udsigten fra min Balcon inde i selve Neapel, nede i Sta. Lucia Nr. 28, saalænge jeg boede der. Foran mit Værelse var der en Slags Balcon eller rettere det flade Tag af en anden, lavere og mere fremspringende Deel af Bygningen; herfra opfattede man med et eneste Blik et af de smukkeste og meest pittoreske Partier, jeg nogensinde har seet. Villa Nardi ligger nemlig midt inde i en overordentlig frodig Have, men næsten heelt ude ved Skrænten, saaledes at der udad mod Havet kun er en meget smal Have, afsluttet ved en stærk muret Balustrade med et solid Jerngitter ud mod den over 300 Fod dybe lodrette Skrænt nedad mod Havet. For at stige derned, maa man først et langt Stykke tilbage i Haven, hvorfra en lille Trappe snoer sig i utallige Slyngninger ned ad Siderne i den dybe og smalle Kløft, som strækker sig ind tilhøire forbi Villa Nardi. Dernede ligger den lille Baadehavn, Marina piccola, med sine pyntelige Barker og Gondoler, alene bestemte for de Fremmede, og sine usle smaa Fiskerhuse, det ene ovenover det andet, egentlig ikke andet end fiirkantede Huler ind i Klipperne, udadtil aflukkede med en Muur, hvis brede Dør tillige maa gjelde som Vindue, og alle propfulde af Børn, Hunde, Katte og Grise i den meest brogede Forvirring; midt i Døren sad sædvanlig den gamle Bedstemoder med sin Haandteen og styrede den hele Coloni. Det Hele tog sig overordentlig malerisk ud, seet ovenfra i Fugleperspectiv.

Saasnart vi havde taget vore Værelser i Besiddelse og aflagt vor Bagage, ilede vi hen at søge vore Landsmænd, som havde besat Rosa antica fra Øverst til Nederst. Vi traf dem lige færdige ved Middagsbordet. Almindelig Presentation, Aflevering af Breve fra Napoli, Hilsener fra Venner og Bekjendte i Rom osv. Medens Damerne trak sig tilbage til en

Siesta, fulgte vi op med Herrerne paa det flade Tag og Loggiaen, hvor vi omsider rykkede frem med vort Forslag, om at gjøre os Følgeskab den næste Dag over til Capri og derfra om muligt endnu til Amalfi, hvorfra de ad Bjergstierne igjen kunde vende tilbage til Sorrento, medens vi gik endnu længere mod Syd til Salerno og om muligt til Pæstum. Efter kort Raadslagning gik de ind paa vort Forslag og Touren bestemtes til den næste Dag, under Forbehold af, at Veiret blev godt og vore Marinari turde indestaae os for, at vi kunde komme ind i den blaae Grotte, som naturligviis var Hovedpunktet for vor Tour til Capri, og som endnu ingen af Malerne havde besøgt.

Da Alt var aftalt, skyndte vi os hjem til Middagsbordet i Villa Nardi, som serveredes Kl. 3, og hvor vi mødte i vor simple, hvide Lærredsdragt, medens de andre Gjester mødte i fuldstændig Galla, sorte Klæder og hvidt Halstørklæde; om det saa var en ung Englænder, der endnu faa Minuter iforveien havde gaaet nede i Haven i en Slags Phantasidragt og ageret Tyrk med Fez og Turban, havde han nu gjort stort Toilette. Næppe var Suppen serveret, førend man stikker mig en dyppet Pen og en stor aaben Bog i Hænderne. Halv ærgerlig over Afbrydelsen griber jeg Pennen og skriver raskt mit Navn i den Tanke, at det er Fremmedbogen; da opdager jeg med det Samme større og mindre Summer ved Navnene, og seer nu, at jeg havde skrevet mig for en Almisse til de Fattige i Sorrento. Bagved mig stod Overbringeren, en Tiggermunk, som med et forunderligt ironisk-Smiil modtog det Beløb, jeg saaledes heelt ufrivillig var kommen til at contribuere. Hos de andre Gjester lykkedes det ikke, da de sad saaledes, at de kunde see ham i Forveien, medens jeg sad med Ryggen imod den aabne Havedør, hvorfra han var kommen ind; var han kommen ærligt og ligefrem, havde jeg gjerne givet ham Noget med god Villie; men nu ærgrede det mig at blive saaledes formelig narret dertil.

Efter Bordet modtoge vi en Contravisit af Landsmændene og efter paany ved en Kop Kaffe og en Cigar oppe paa Balconen at have nærmere aftalt Detaillen ved vor forestaaende Tour, ilede vi hen paa Torvet for at leie en Baad. Her havde det nær gaaet galt, da hver af de 3 Landsmænd havde sin specielle Baadfører, som nu beraabte sig paa hans Anbefaling; men da saaledes Alle vare lige godt anbefalede, bleve vi enige om at sætte vor Tour til formelig Licitation, saa at omsider den fik vor Søgning, som vilde gjøre det billigst. Endnu medens vi underhandlede herom, havde flere Førere meldt sig med deres opsadlede Æsler, og et Øieblik derefter galopperede min Reisefælle og jeg ud over en af de høie Broer, som ere kastede over de smalle, men paafaldende dybe Kløfter, der paa tre Sider omgive Sorrento. Maalet for denne Udflugt var en lille By Sta Agata, eller rettere et gammelt forladt Kloster, il Deserto, hvorfra man har en overordentlig vidtudstrakt Udsigt. Vi tabte dog strax enhver Udsigt, da Veien stiger op imellem de sædvanlige høie og kjedelige Mure; men Føreren trøstede os med, at Nedstigningen vilde blive saameget desto smukkere. Efter en Times Ridt holdt vi udenfor Ringmuren af det gamle Kloster, og efter at have passeret Porten, hvor de tunge Portfløie endnu hang i deres Hængsler, halvt aabnede og heelt tildækkede med utallige Slyngplanter, naaede vi hurtigt op igjennem Haven til den store mørkerøde Hovedbygning, opført af brændte Teglsteen. Med endeel Fare klattrede vi op ad den massive, halvt nedrevne Steentrappe, og stode nu i de gamle Corridorer, hvor endeel pjaltede Børn og en Mængde forskjellige Dyr kom os imøde; hurtigt avancerede vi op i anden Etage og ilede ud paa det flade Tag. Der overfaae man paa eengang de to verdensberømte Have, Bugten ved Napoli og Bugten ved Salerno, medens Capri reiste sine vældige Klipper lige foran os: Alt svømmede og glødede i Aftensolens stærke Lys paa den Side, som vendte op mod Napoli, medens

der allerede hvilede et tæt Taageslør nede over Salerno og den anden Side af Bjergene. Det var et Syn, som man aldrig glemmer, og kun ved Førerens gjentagne Formaninger, om at tænke paa den smukke, men temmelig steile Nedstigning, formaaede vi at løsrive os. Forinden gik vi ind i den indre Klostergaard, der nu var aldeles omformet til Have for nogle stakkels fattige Familier, som boede oppe imellem Ruinerne; men det Hele saae sørgeligt og forfaldent ud, store Partier af Murene vare med Magt sprængte og laae nu i Gruus, den gamle Fratergang var tildeels omformet til Hømagaziner, og oppe paa den store Loggia tørrede man Mais, Ærter, Lupiner osv. Jeg vilde lige til at stige ned, da et forundret Udraab af min Reisefælle bragte mig hen til ham: Paa Væggen stod: »Guiseppe Garibaldi, li 6 Giuglio 1860.« Ved at udsporge den gamle Kone, mærkede vi, at hun ikke havde mindste Anelse om, hvem Garibaldi var. Der havde været en Fremmed den Dag, som meget opmærksomt havde seet paa Udsigten „gjennem en stor Kikkert" og saa havde skrevet sit Navn. Mere vidste hun ikke, og hendes Beskrivelse passede heller ikke paa Garibaldi. Maaskee har det blot været en af Garibaldis Frivillige eller høiere Officierer, som har været her for at recognoscere Terrainet og saa har skrevet Garibaldis Navn som en foreløbig Paamindelse om, at denne selv snart vilde komme. Vist er det, at der ikke er nogetsomhelst Punkt, hvor man bedre overseer den hele Egn, end netop her; ja Udsigten oppe fra Vesuvs Top er ikke nær saa vidt udstrakt. Men maaskee det Hele har været en Spøg af en eller anden Fremmed, skjøndt jeg isaafald ikke kan indsee hans Bevæggrund.

Paa Hjemtouren passerede vi en lille By, Sta Agata, og vare inde i dens Kirke for at see en ret mærkelig Mosaikbeklædning af Alteret og Choret; men da Mørket faldt meget hurtigt paa, maatte vi ile saameget som muligt, især da den sidste Deel af Veien tæt foran Sorrento var bleven os beskrevet

som meget steil. Det var den ogsaa, saa at vi flere Steder maatte staae af Æslerne og gaae bagefter dem, for ikke, hvis et af dem snublede, at rives med. Veien bestod egentlig af en uafbrudt Række Trapper, som bestandigt dreiede frem og tilbage, tildeels brolagte og tildeels aldeles ufremkommelige. Man hørte bestandigt Larmen af nedrullende Stene, som Dyrene sparkede løs, og det var ikke muligt at see det mindste af Veien eller ane hvor man traadte: man maatte lade staae til, og blændedes endnu mere derved, at Overgangen fra Lyset oppe paa Bjerget til Mørket nede i Dalen var temmelig stærk. Vi kom dog omsider godt ned og blev udenfor Porten til Byen modtaget af en af Landsmændene med en Invitation om at komme hen til dem i Rosa antica; men da vi skulde tidligt paa Benene den næste Dag, gik vi blot derop og undskyldte os med Træthed. Paa Veien hjem til vor egen Bolig gjennem de snævre bælmørke Gader, overraskedes jeg meget ved at høre en overordentlig smuk Sopran; det var den første ægte Sopran, jeg hørte i Italien, klar og lys, men dog fyldig og stærk. Jeg havde gjerne staaet længere for at høre derpaa, men min Ledsager skyndte paa mig, og saa Øieblikke derefter havde vi igjen naaet den deilige Villa Nardi. Det varede dog længe, inden vi kunde løsrive os fra den mageløse Udsigt fra Balconen. Aftenen var bælmørk, bag ved Vesuv stod et mægtigt Tordenveir, som stedse rykkede nærmere, indtil Lynglimtene derfra aldeles smeltede sammen med Bjergets brede Ildbelter.

Præcis Kl. 5 den næste Morgen kaldte den gamle Cameriere i Villa Nardi paa os, og faa Øieblikke derefter vare vi parate til Opbrud. Medens vi ventede paa vor Kaffe nede i Havestuen, fraraadede man os meget bestemt at gaae til Capri, idet man udhævede, at hele Øen vrimlede af over 500 forhenværende Sbirrer saavel fra selve Napoli og Castellamare, som fra Sicilien, og at alle Fremmede ogsaa af denne Grund havde forladt Øen; vi kunde godt risikere at blive udplyndrede og

mishandlede af disse Banditter, som med Magt vare trængte ind i Haverne og havde spiist al Frugten paa hele Øen. Det var jo gruelige Historier at fordøie paa fastende Hjerte, saameget mere som Fortælleren selv var Gjestgiver ovre paa Capri og saaledes snarere skulde have opfordret os til at gaae derover, end søge at afholde os derfra. Men omsider kom Kaffen, og medens vi drak den, hørte vi allerede muntre danske Ord og hjertelig Latter dybt nedenfor Klippeskrænten. Nu at opgive Touren, syntes os en Umulighed, især da vi dog havde vor Baad med os og vare 5 Nordboere foruden vore 4 Marinari, altsaa en formelig lille Hær. Vi betalte hurtigt vor Regning og ilede ned ad den smalle Klippetrappe, ned til den lille Baadehavn, la piccola Marina, som jeg før omtalte.

Faa Øieblikke derefter vare vi Alle samlede: Prof. G., de danske Malere B. og D., Cand. K. og jeg selv, og endnu inden Kl. 6 glede vi ud af Havnen. Himlen var stærkt overtrukken, ja oppe mod Nord bagved Vesuv næsten kulsort, saa at Bjergets glødende Lavastrømme endnu viste sig klart og tydeligt; men da Havet var som et Speil og vore Marinari lovede os klart Veir opad Dagen, begave vi os med godt Mod og Haab paa Farten, skjøndt de andre Landsmænd ogsaa havde hørt den samme Historie om de 500 Sbirrer, som midlertidig vare sendte over paa Capri. Vore Marinari, som vi derpaa udspurgte, kunde ikke fragaae det, og erklærede dem vel for „fæle Folk og Rovere", men meente dog, at vi altid kunde sikkre os Retraiten ved Hjelp af vor Baad, og at vi vare saa mandstærke, at de dog vilde betænke sig paa at angribe os.

Imidlertid begyndte det at blive levende oppe i Sorrento, og idet vore Marinari, staaende op, med langsomme Aareslag dreve vort lille Fartøi fremad tæt inde under Klipperne, kunde vi tydeligt høre Stemmer oppe i Haverne og paa Terrasserne. Medens vi nærmede os et fremspringende Punkt, hørte vi livlig Tale, Spøg og Latter fra den anden Side; vi bøiede omkring

Næsset og joge en 4—5 fremmede Signoraer op af Vandet, hvori de pladskede og svømmede nok saa fornøiet, iførte en heel Dragt af noget mørkt Tøi. Medens de forskrækkede Skjønne ilede op i Klippegrotterne, hvor deres Piger ventede paa dem med lange hvide Gevandter, og hvor de derpaa, indhyllede i disse, ganske roligt stode og betragtede de forbiseilende Fremmede, skjendte vi alvorligt paa vore Marinari, fordi de ikke havde holdt længere ud fra Kysten; men de forsikkrede høit og dyrt deres Uskyldighed, og som det bedste Beviis paa, at der ingen Ulykke var skeet, pegede de indad mod Grotterne, hvor Damerne endnu stode i en tæt Klynge og betragtede os, som imidlertid hurtigt havde fjernet os. Nu skare vi tvers over den lille Bugt hen til Capo di Sorrento, hvorfra vi endnu kastede et Blik tilbage til Klipperne, Terrasserne og den ovenfor hængende By, som nu straalede i klart Morgenlys. For ret at nyde dette mageløse Panorama, lagde vi lige tæt ind bagved en løssprængt Klippeblok, som gav os en smuk Ramme. Skjøndt Brændingen tog mere og mere til, fulgte vi dog Kysten til det yderste Punkt, Capo di Campanella, saakaldet, fordi her tidligere boede en Eremit, som ved en Allarmklokke underrettede Kystbeboerne om Saracenernes Nærmelse. Heelt yderst ude paa Pynten ligger nogle Ruiner af et saakaldet Herkules Tempel. Naturligviis lode vi Baaden holde tæt ind derved; men ved første Diekast saae jeg, at det var Levningerne af en lille romersk Villa (uden mindste Tempelcharakteer), ja endog fra en temmelig seen Periode, og saaledes uden videre Interesse.

Vi havde nu ikke mere end 5—6 Miglier (omtrent 1 dansk Miil) tilbage af vor Seilads, men det blev næsten den drøieste Deel af Touren. Aldrig saasnart havde vi passeret Pynten, førend det begyndte at vippe ganske ordentligt, da der altid gaaer en stærk Søgang i det smalle Sund, som adskiller Capri fra Fastlandet. Da nu samtidigt dermed en stærk Vesten-vind drev Skyerne hen over os, søgte vore Marinari gjensidigt

ved Løfte om „mange Maccaroni" og „overmaade mange Maccaroni", at opmuntre hverandre til den meest forcerede Roning for at naae ind under Øen, førend Veiret ret for Alvor tog fat; vi naaede ogsaa tæt ind dertil, men faa Øieblikke derefter var Alt indhyllet i kulsort Mørke, medens Skyerne udgjøde deres Indhold over os med en forfærdelig Voldsomhed. Der sade vi i vore tynde Lærredsdragter, uden andet Værn imod den voldsomme Regn end vore Plaider og Tæpper, som i et Øieblik vare gjennemblødte; dog jo, vi havde vore Stokke, som kom os til stor Nytte, da vi dermed kunde holde det lille Soltelt over os stramt udspændt som en colossal Paraplui, der rigtignok havde den Ulempe, at den var ganske flad, saa Enhver af yderste Evne søgte at lede Afløbet deraf fra sig selv over paa de Andre.

Allerede begyndte vi halvt om halvt at opgive Haabet om at naae Øen, endsige den blaae Grotte, og Humeuret blev mere og mere sort, især da en af Landsmændene „for at trøste os" fortalte, hvorledes han og hans Svoger Aaret iforveien havde ligget næsten syv Timer paa Vandet under lignende Forhold. Da klarede det pludseligt op imod Nordvest; en mageløs deilig, men ganske flad Regnbue viste sig lige foran os, og fem Minuter derefter laa hele Øen i det meest blændende Solskin. Vi vare næppe 500 Alen udenfor la Marina, Capris eneste Havn, nogle faa usle Fiskerhytter nede ved Havet, medens Byen selv ligger meget høiere oppe. Da vi havde givet et Signal fra Baaden og raabt Landet an, løb en lille fladbundet Baad ud fra Havnen og fulgte os tæt inde under Kysten, imod hvis vældige Klippevægge den saae ud som en formelig Nøddeskal, hvorimod vi holdt os lidt mere ude fra Land for bedre at kunne benytte Strømmen. En halv Time derefter standsede den lille Baad, og vi nærmede os rafkt Landet, som netop her reiser sig næsten lodret op fra Havet med en vældig Klippevæg af næsten 800 Fods Høide. Ved Foden af denne viste sig en lille, smal og lav Aabning, næppe 2—3 Fod over Vandfladen, saaledes at

den hvert Øieblik lukkedes heelt af Bølgerne: det var Indgangen til den blaae Grotte. Gjentagne Gange spurgte vi vore Marinari, om det ogsaa var muligt at komme ind, uden at knuses mod Klipperne. De loe ad vor Frygt og meente, at ind kom vi nok, men værre var det at komme ud igjen; for 2 Maaneder siden vare nogle Franskmænd ved Vandets pludselige Stigen blevne tvungne til at blive derinde Natten over og hele den næste Formiddag, men da de havde havt Proviant med, havde de havt det udmærket derinde. Vi saae lidt betænkelige paa hverandre, da vi Intet havde nydt siden Kl. 6 imorges og nu allerede begyndte at føle os sultne; men der var ikke Tid til lange Reflexioner. To ad Gangen maatte vi lægge os ned paa Bunden af den lille flade Baad. En Marinaro stillede sig foran, en anden bag i Baaden; et Øieblik ventede vi foran den lille smalle Aabning, indtil en større Bølge havde lukket den heelt. Idet denne gled tilbage, gav den bageste Marinaro Baaden et stærkt Stød fremad, begge kastede sig ned, og — i næste Øieblik vare vi inde i Grotten.

Jeg kan ikke beskrive Dem eller Nogen dens forunderlige Farveglands og Pragt, som i næste Øieblik næsten blændede mig. Aldrig havde jeg tænkt mig Virkeligheden saa vidunderlig deilig: det var som om vi selv og Baaden med os ved et Trylleslag vare kastede høit op i den klareste og reneste Sommerluft; man var formelig bedøvet. Alt Lys og al Klarhed straalede frem fra neden, op igjennem Vandet, der paa eengang var gjennemsigtigt som det reneste Krystal og dog farvet med den dybeste mørkeblaa Farve; hvert Øieblik lukkede Bølgerne Indgangen, og da traadte Farverne endnu kraftigere frem, da forsvandt Dagslyset aldeles. Grotten selv saae jeg ikke i første Øieblik.

Da jeg endelig formaaede at løsrive mine Øine fra Vandet og den hele forunderlige Verden dybt nede under os, opdagede jeg til min største Forbauselse, at Grottens Vægge ingenlunde ere mørkeblaae, saaledes som Malerne altid gjengive os den,

men snarere sølvhvide, men med en stærk blaa Tone i alle Skyggerne. Og dog netop derved forekom den mig endnu deiligere: Alt funklede og skinnede som nys forarbeidet Sølv. Det var en heel fortryllet Verden, man var kommen ind i, og den trak Alt med sig ind i sin Trolddomskreds. Den ene Marinaro kastede sine Klæder og sprang ud i Vandet: da han langsomt steg op fra Dybet uden at bevæge sig, var det som om en mægtig Sølv-Statue langsomt hævedes op. Ved enhver Bevægelse udstrøede han Tusinder af Ædelstene omkring sig. Man kom uvilkaarligt til at tænke paa en Havmand, som morede sig med at vise Dybets og Afgrundens Rigdomme for vore forbausede Blikke. Dog i næste Øieblik løstes Trylleriet; aldrig saasnart hævede han sit mørkebrune Hoved op over Vandet, førend han raabte: „Det koster 2 Carliner mere for hver af de fremmede Excellencer!" Det var Prosa ovenpaa Poesie, Virkeligheden ovenpaa Illusionen.

Vi begyndte nu nærmere at undersøge Detaillen af denne mærkelige Grotte. Dens hele Form er aldeles saaledes som de sædvanlige Afbildninger viser os den; men dens Størrelse forekom mig noget mindre, end jeg havde tænkt mig. Vore Marinari angave dens Længde til 196 palmi (omtrent 134 Fod) og dens Bredde til 104 palmi (omtrent 72 Fod), hvad jeg ikke ret kan troe, medmindre den usikkre Belysning har skuffet mit Øie. Dens Dybde angave de til 80 palmi (omtrent 55 Fod), hvad der forekom mig mere sandsynligt. Idet den danner en temmelig langstrakt Oval, sænker Klippen sig paa alle Sider lodret ned i det funklende Vand, saaledes at man ikke kan finde Fodfæste førend allerdybest inde i Baggrunden, hvor nogle flade Klippestykker hæve sig et Par Fod over Vandfladen. Bag ved dem aabner sig en snæver og mørk Løngang, som med en jævn Skraaning opad strækker sig dybere og dybere ind i Klippen i en Længde af over 300 palmi (200 Fod), hvor den pludselig afsluttes af en vældig, glat tilhugget Klippeblok. Hvad der ligger

bag ved denne, veed endnu intet Menneske. Maaskee en eller anden underjordisk Klippehal fra Keiser Tibers Tid, opfyldt med umaadelige Skatte: i ethvert Tilfælde har der tidligere været en Forbindelse ad denne Vei med en eller anden romersk Villa ovenfor.

De kan nok begribe at Lysten til at trænge derind ikke manglede. Det var bestandigt som om en indre Stemme tilraabte mig: Prøv engang derpaa! Skatten er der og Indgangen med, det gjælder kun om at aabne Døren! Men — vi havde hverken Fakler, Brækjern eller noget andet af de nødvendige Redskaber; ja selv min Reisetaske, der paa denne Tour som sædvanligt er forsynet med Compas, Fyrtøi, Voxstabler osv., var forbleven udenfor i den store Baad. Allerede begyndte jeg at tænke paa Muligheden af at hente den, da hørte vi høie Raab udenfra; baade vi selv og vore 2 Marinari havde været saa optagne af Grotten og dens vidunderlige Skjønhed, at vi ikke havde holdt Øie nok med Indgangen, som nu næsten uafbrudt var lukket af Bølgerne. Et eneste Øiekast sagde os, at det var den yderste Tid: to Gange kastede Bølgerne os tilbage i Grotten, endnu engang gled Baaden frem, den fyldtes halvt med Vand, men ud kom vi. To Minuter senere var Indgangen fuldstændig lukket.

Medens vi betalte de 2 Marinari for Baaden og Svømmetouren, blev Himlen igjen overtrukken, saa at vi paany bleve fuldstændigt gjennemblødte, længe inden vi igjen naaede tilbage til Havnen; men Intet formaaede nu mere at dæmpe vort Mod. Vi havde jo nu naaet vort Maal.

I samme Øieblik som Baaden lagde til ved la Marina, den eneste Havn eller rettere Landingsplads paa hele Øen, nyslrede Beboerne frem af de nærmeste Huse for at hjælpe os ud af Baaden, bære vort Tøi osv., forunderligt nok, uden at en Eneste af dem tiggede. Da de saae vort allerede nu stærkt medtagne Toilette og at Enhver af os selv bar sin Smule Bagage, begrebe de snart, at vi ikke kunde være Englændere eller

den Slags Reisende, og opgave derfor strax at følge os videre, undtagen 4 Drenge, som ufortrødent ledsagede os med Musik paa Mundharper, den ægte gamle Slags Mundharper, som jeg ikke har seet siden mine Drengeaar.

Skjøndt Veien op til Byen Capri ikke er meget lang, tog den dog endeel paa Kræfterne, da man bestandigt stiger op ad Klippetrapper og Klippeskraaninger, som vare vaade af den nyligt faldne Regn. Paa Vindebroen foran den lave hvælvede Port standsede vi et Øieblik, for ret at faae et klart Indtryk af de vældige Klippemasser, som deels optaarne sig umiddelbart bagved Byen, deels hæve sig paa den modsatte Side af den lille Indsænkning eller Saddel, hvori Byen ligger. Men Solen brændte ganske forfærdeligt, og vi vare Alle meget hungrige. Vi skyndte os derfor ind igjennem den mørke, skumle Port, som saae endnu mindre indbydende ud, da den var halvt spærret af endeel saarede Sbirrer. Værre blev det, da vi vare komne indenfor: paa den lille aabne Plads, Byens eneste Torv, stod der opstillet flere Hundrede af de saa meget omtalte Sbirrer. En stor Deel af dem vare saarede, med store Bandager om Hovedet, Armen i Bind osv.; de bare vel endnu den store, høie, stive Voxdugshat med den hvide Cocarde, samt graae militaire Lærredsbeenklæder, men Resten var Pjalt paa Pjalt, ja man kunde formelig see, at de havde været i Pøbelens Hænder. Jeg har endnu aldrig seet en saadan Samling af gemene og nederdrægtige Ansigter, og vi vare Alle enige i, at der her var et sjeldent Apparat samlet for en Genremaler; men det vilde unægtelig have været temmelig farligt at tage Skitsebogen frem. Jeg foreslog begge Malerne det, medens vi passerede tvers over Pladsen, men de betakkede sig meget derfor. Formodentlig maa nogle af dem have opfanget og forstaaet Ordet „Bandit-Physionomier", som En af Malerne var uforsigtig nok til at bruge; man begreb formodentlig nok, at det ikke var gjensidige Betragtninger over vore egne Physionomier. Saameget er vist, at da vi nogle

Oieblikke derefter gjennem nogle afskyelige Gyder og Stræder havde naaet en tarvelig, men dog reenlig Gjæstgivergaard, Hotel Pagano, mærkede vi, at man var fulgt efter os, og at et Par af dem toge Post ved Indgangen til Huset. Da vore Marinari kort derefter kom, for at høre om, naar Baaden skulde være klar til Afreisen, saae vi, at de forinden bleve meget ivrigt udspurgte af den ene Sbirre, som øiensynligt vilde have dem til at gjøre Et eller Andet, som de ikke vilde indlade sig paa.

Jeg kan ikke nægte, at jeg selv og nogle af Landsmændene bleve noget betænkelige ved det Hele og at jeg i mit stille Sind besluttede, ikke at vove mig altfor langt bort fra Byen og i intet Tilfælde at klattre rundt imellem Ruinerne af Tibers Palladser, hvor man absolut maatte blive adskilte og saaledes være aldeles værgeløse endogsaa mod et Par af disse forhenværende Tyve og Galeislaver, for hvem et Menneskeliv ingensomhelst Betydning kunde have. Men da vi begyndte at udtale vore Bekymringer, bleve vi aldeles overstemte med det almindelige Raab, at tilveirs skulde vi i ethvert Tilfælde, op til et af de høieste Punkter paa Øen, og — vi lovede naturligviis at følge med.

Et tarveligt, men dog kraftigt Middagsmaaltid saavelsom et Par Foglietter af den prægtige lyse Capri Viin hjalp endeel paa Stemningen; medens Prof. G. blev efterladt som Bevogter af Bagagen, begyndte vi en Udflugt imod Øst op over Ruinerne af et gammelt Fort, St. Michele, op imod den østlige Deel af Øen, hvor der findes ikke saa faa Levninger af et af Tibers Palladser. Ved Udgangen af Huset tilbød den der posterede Sbirre sig som Fører og Veiviser, men hans Tilbud blev naturligviis ikke modtaget. Om han nu virkelig havde et Par Kammerater i Baghaanden, der skulde have hjulpet ham med at udplyndre os, eller om han var en ulykkelig forsulten Mand, der vilde tjene sig et Par Carliner paa en skikkelig

Maade, er meget vanskeligt at afgjøre. I ethvert Tilfælde ønskede vi ikke hans Følgeskab, saameget mindre, som hans Kniv tydelig stak frem under hans stærkt forrevne Skjorte.

Vi begav os altsaa paa Veien, men maatte snart bittert fortryde vor Dumhed, at ville stige tilveirs paa Capris Klipper i den brændende Middagshede paa en varm Julidag. Solen hang som en glødende Ildkugle lodret over Hovedet paa os, ved hvert Trin traadte vi langt udenfor vor egen Skygge. Det gik os ganske som Peter Schlemil, ja endog langt værre: thi han kunde dog misunde Andre deres Skygge, medens vi intetsteds kunde finde saameget som en Haandsbred deraf. Alt var forbrændt og fortørret af Solen, hist og her stod en mægtig Aloe eller en kraftig Cactus med en Stamme som et godt Bøgetræ hjemme hos os; men Græs og Urter var der ikke Spor af. Det var i Sandhed et complet africansk Landskab; Alt var Lys, blændende Sollys, men Øinene trættedes og anstrængtes til det Yderste, netop fordi Vegetationen manglede. Forgjeves speidede vi efter Viintræer og Figentræer: vi kjendte jo Alle saa godt fra selve Napoli Capris deilige mørke Figener og den funklende hvide Viin, men der var ikke Spor deraf at opdage.

En brændende Tørst betog os Alle, men intetsteds kunde vi opdage en eneste Draabe Vand. Da mærkede vi en frisk, kold Luftning. Vi havde endelig naaet en lille Høislette, hvor den friske Nordvestvind gjorde det muligt for os at aande. Her var dog igjen en Slags Vegetation, rundt om laa nogle smaa Huse og indhegnede Haver, som med enkelte Afbrydelser fortsattes imod Øst høiere og høiere op imod Ruinerne. Men Alt var uddøet, Husene lukkede eller forladte, ikke et Menneske, ikke et Dyr var nogetsteds at opdage: hele Naturen holdt Siesta.

Vi indsaae snart, at vilde man ret see og beundre Capris vidtberømte Naturskjønhed, maatte man vælge en anden Tid dertil end selve Middagstimerne paa en glødende Julidag, og

at der i ethvert Tilfælde udkrævedes længere Tid, end vi kunde anvende derpaa; fremfor Alt indsaae vi Umuligheden af at naae heelt op til den østligste Klippespids.

Ligesom vi vare ved at opgive den hele Tour som aldeles mislykket, opdagede den Forreste af os, at idetmindste eet Huus var beboet, da han hørte Børnestemmer derfra. Men først efter længere Parlamenteren vovede man at aabne for os, da Manden og de voxne Sønner vare fraværende paa Koralfiskeri ovre under Kysten af Afrika, og Konen, som rimeligt var, først vilde see os Alle, om vi ogsaa virkelig vare Fremmede, eller om der bagved os skulde være skjulte nogle af de saameget frygtede Sbirrer. Omsider overtydedes hun om, at vi vare Fremmede, og aabnede Døren for os. Nogle faa Skridt førte os gjennem Huset ud paa den store aabne Loggia, som vendte lige imod Nord. Der aabnede et storartet Syn sig for os, et Syn, som Ingen af os nogensinde let glemmer. Begge Malerne udbrøde som med een Mund: „Her maae vi over mindst en 14 Dage!" Vi Andre derimod, som vel vidste, at vi aldrig nogensinde mere naaede herover, maatte nu benytte hvert Secund for at befæste Indtrykket og ligesom concentrere det i et eneste Totalbillede. Et Par Glas friskt koldt Vand, som Børnene bragte os fra Husets dybe Cisterne, dæmpede vor brændende Tørst, medens den friske Søluft afkjølede vore glødende Tindinger.

Lige foran os udbredte Bugten ved Napoli sig i al sin Storhed og Skjønhed, med al sin Pragt og Liv, som stod i en ganske besynderlig Modsætning til den complette Taushed og Stilhed, der herskede rundt om os. Umiddelbart foran os sænkede Klippevæggen sig næsten lodret ned til Havet i en Dybde af 800 til 1000 Fod. Bøiede man sig lidt frem over Loggiaens murede Brystværn, da opdagede man midtveis paa Klippevæggen en smal fremspringende Kant, bedækket med Jord og Grønt, hvorfra Viinranker og Slyngplanter frodigt arbeidede sig opad Klippen. Man arbeidede dernede, bandt Viinranker

op, plukkede Druer osv., men hvorledes man ovenfra var naaet derned eller nedenfra var naaet derop, blev os en uforklarlig Gaade. Forneden var der ikke Spor af Strandbred, Klippevæggen sænkede sig lodret ned i Havet. At der maa have været meget dybt umiddelbart tæt ved Øen, fremgik blandt andet deraf, at et Par mægtige franske Dampskibe netop i dette Øieblik Sydfra arbeidede sig op med fuld Damp tæt inde under Kysten, saa tæt, at vi aldeles overſaae hele Dækket og det oppe fra vort Standpunkt saae ud, som om man kunde kaste en Steen ned derpaa. Det forreste Dampskib heisede i dette Øieblik en Mængde Signaler, som øieblikkeligt besvaredes af et dybere inde i Bugten liggende Skib, der nu signaliserede dem videre indtil de mægtige franske og engelske Tredækkere, der saalænge havde ligget som tause Tilskuere af Datidens alvorlige Begivenheder, tilsyneladende ligegyldige og tause, men dog altid beredte til en alvorlig Indskriden, naarsomhelst det maatte være nødvendigt. Sandsynligviis var det vigtige Efterretninger, der bragtes, thi der kom en almindelig Bevægelse over begge Flaaderne. Naar jeg hertil føier at hele Bugten var bedækket af en utallig Masse Baade og Barker af alle mulige Former og Størrelser, men alle med det mægtige, store, trekantede Latinerseil, da vil De let begribe, at det var et Syn, som man vanskeligt kunde løsrive sig fra. Og dog, kastede man Øinene mere imod Vest, da saae man lige imod Vest Anacapris mægtige Klippemasser hæve sig lodret op i en Høide af flere tusinde Fod fra den snævre lille Dal, hvori selve Capri ligger. Der fandt man de smukkeste og kraftigste Klippeformationer, jeg nogensinde i mit Liv har seet, navnlig imod Sydvest, hvor Monte Solaro hæver sine kraftige Klippespidser til en svimlende Høide. Deroppe bagved denne Klippekam udbreder sig den større vestlige Deel af Øen, en Høislette med frodige Kornmarker og Viingaarde, midt imellem hvilke den lille By Anacapri ligger med Kirke og Capeller. Derop fører kun en

eneste Vei, en Klippetrappe, som i utallige Vendinger slynger sig opad Klippevæggen, beskyttet udadtil af et lavt muret Brystværn, men dog de fleste Steder saa steil, at den, som først eengang gled med sin Fod, maatte være redningsløs fortabt. Hvorledes man imidlertid med lidt Øvelse og Ro trygt kan passere saadanne og endnu langt mere halsbrækkende Stier, var det forbeholdt mig selv at lære den næste Dag i Amalfi. Nu forekom det mig og os Alle et temmeligt halsbrækkende Arbeide. Men deiligt maatte det i Sandhed være, saameget mere, som den hele Klippevæg prangede med de kraftigste Farver, idet overalt, hvor der fandtes det mindste Hvilepunkt, det frodigste Blomstertæppe havde beklædt Klippen. Det var jo netop mod Øst, at denne Væg vendte, mod den opgaaende Sol, der langtfra besidder den ødelæggende Kraft som Eftermiddagssolen, naar først Luften er fuldstændig gjennemgløbet.

Hvor Naturen har opreist en saa mægtig Grændsemuur, er det en Selvfølge, at Menneskene respectere den. Forunderlig nok er der saaledes, netop paa Grund af de naturlige Forhold, opstaaet ligesom 2 forskjellige Nationaliteter paa denne lille Ø. Medens den rige Grundeier oppe fra Anacapri, stolt over Besiddelsen af sine Marker og Viingaarde, seer ned med Foragt paa den fattige jordløse Beboer af selve Capri og den vestlige Deel af Øen, der hvert Aar maa forlade Øen paa flere Maaneder „for ikke at sulte ihjel", spotter denne med Sømandslune og Sømandsvittighed over den sløve og dorske Beboer af Anacapri, der aldrig forlader Øen, men dyrker sine Marker Aar ud og Aar ind, medens han selv som en flink Sømand færdes over hele Middelhavet eller ligger som en dristig Fisker og Dykker ovre under Kysten af Afrika paa Koralfiskeri. Deraf maa naturligviis fremkomme gjensidig Jalousi og en stor Forskjel i Sprog, Dragt, Sæder og Skikke. Den gamle Kone, som meddeelte mig Alt dette, medens jeg ivrigt sammenlignede de enkelte Punkter, hun udhævede for mig, med et fortrinligt

Kort, jeg havde medbragt, kunde aldeles ikke forstaae vor Beklagelse over ikke at kunne komme derop. Hun selv havde kun været der 2 Gange i sit Liv, som ganske ung Pige, og havde aldrig været der senere. Men deroppe havde de hverken nogen Biskop eller et saadant Madonnabillede, som nede i selve Capri, det vidste hun da; og selve den blaae Grotte, som trak saamange Fremmede til Øen, laa vel inde under Anacapri, men tilhørte dog egentlig langt snarere Beboerne af Capri og Marina, da man kun derfra og med deres Baade kunde naae derind. Det var en Logik, som slog mig, kan jeg ikke nægte. Da hun mærkede det, raadede hun os til at gjøre en kort Seilads Øst omkring Capri henad til to mærkværdige Klippespidser, I Faraglioni, som hæve sig lodret op af Havet lige tæt ved Kysten. Der vilde vi finde langt smukkere Punkter, end oppe paa Anacapri.

Hendes Forslag blev eenstemmig modtaget. Efter at have takket hende for hendes Venlighed og efter at have givet Børnene et Par Carliner, da hun selv Intet vilde modtage, skyndte vi os ned til Hotel Pagano, hvor vi traf vor efterladte Ven, Prof. G., i fuld Ordvexel og Skjænderi med et Par Sbirrer, som forlangte vore Pas og aabenbart vilde forhindre vor Afreise, medmindre vi vilde offre nogle Carliner til dem. For ikke at spilde Tiden og for at undgaae enhver Forsinkelse, gjorde vi en Dyd af Nødvendigheden og gav dem et Par Carliner. Dermed var enhver Vanskelighed fjernet, og vi havde nu ovenikjøbet et Par tjenstvillige Slaver, som bare hele vor Bagage ned til la Marina, hvor vor Baad imidlertid var bleven fuldstændig taklet med Mast og Latinerseil, samt endda en lille Klyver, til den forestaaende Søtour langsmed Kysten ned til Amalfi. Vi indskibede os strax, og omtrent Kl. 3 stævnede vi fremad mod Syd. Herom skal jeg næste Gang meddele Dem, mine Herrer! nogle Reiseminder.

II.

Mine Herrer!

Naar man forlader et Sted, hvis eiendommelige Skjønhed har grebet os stærkt, med den Overbeviisning aldrig mere at skulle gjensee det, da søger man i selve Afreisens Dieblik ikke saameget at opfatte nye Enkeltheder, som snarere at samle alle Enkelthederne til et eneste stort Billede; ja jeg troer igrunden at man concentrerer sin Opmærksomhed langt stærkere ved Afreisen end ved Ankomsten. Idetmindste gik det os saaledes da vi forlod Capri.

Hvor hurtigt vi end passerede langs med Øens mægtige Klippevægge, og hvor hurtigt end det ene Parti afløste det andet, modtog Enhver af os et fuldstændig klart, storartet ja næsten overvældende Indtryk af denne mærkværdige Ø, hvis mægtige Klippemasser hæve sig op af Havet, steile og utilgjængelige for enhver menneskelig Fod. Men dog formaaer jeg ikke at gjengive Dem, mine Herrer! Detaillen heraf eller endog at indlade mig paa nogen Beskrivelse deraf, saameget mere som den stærke Vestenvind og stærk Søgang forhindrede os fra at naae an paa den sydlige Side af Øen eller i det Hele at dvæle synderligt længe derved.

Vi havde næppe vendt Ryggen til Capri og vare komne omtrent en Fjerdingvei bort fra Øen, førend den voldsomme Storm greb vort lille Fartøi og førte det med en forfærdelig Hurtighed ind mod Fastlandets Klippekyst, som netop her havde en forunderlig nøgen og vild Charakteer. Trods alle Forestillinger af enkelte af os, som forlangte, at Baaden skulde holde længer ud fra Kysten, erklærede vore Søfolk det for aldeles nødvendigt at søge ind under Land for at finde Læ i en eller anden Bugt eller Klippekløft, forinden Uveiret for Alvor brød løs. Dette lykkedes ikke. Jo nærmere vi kom Kysten, desto værre blev det. Vi fik den ene Kastevind ned over os efter

den anden, idet Stormen slog an imod Kystens lodrette Klippevægge og derfra med forfærdelig Heftighed slog ned over os. Der var ikke andet for end at stryge alle Seil, navnlig det store Latinerseil, som ikke var til at regjere. Det var et forfærdeligt Øieblik, da den lange Raa blev sænket og det mægtige Seil ikke blot dækkede hele Baaden, men endog laa og pidskede i Bølgerne paa begge Sider af Baaden. Vel lykkedes det at faae Seilet bjerget, da Alle som En tog fat; men under denne Forvirring fyldtes Baaden halvt, idet vi paa eengang fik flere Søer ind over os, og saaledes laae vi nogle Øieblik i en Afstand af næppe 200 Alen fra den mægtige Klippekyst uden mindste Herredømme over Baaden. To Aarer vare gaaede overbord, de andre kunde vi ikke faae frem under Seilet, som opfyldte og belemrede den hele Baad. At Faren stod klar for os Alle, viste sig noksom derved, at vi paa eengang, som efter en fælleds Aftale, kastede Frakke og Fodtøi for i Nødsfald at naae Kysten ved Svømning. Ingen af os betænkte, at vi vel nok uden stærk Anstrengelse havde kunnet naae ind til Kysten, da Vind og Strøm bar ind derpaa, men at dog ikke en Eneste af os havde kunnet faae Fodfæste eller klattre op ad de steile og nøgne Klipper: den Slags Reflexioner gjør Ingen i et saadant Øieblik.

Dog ligesaa hurtigt Faren kom, ligesaa hurtigt forsvandt den, da det først med megen Anstrengelse lykkedes at faae et Par Aarer lagte ud og derved at gjenvinde Herredømmet over Baaden; men vi vare da næppe 20 Alen fra Klippen. Derinde var Læ mod de voldsomme Kastevinde, som først slog ned end 50—60 Alen længere ude og reiste Bølgerne i modsat Retning af Strømmen og Stormen udefra det aabne Hav, hvorved en stærk Brænding fremkom. Denne mærkedes vel endnu stærkt, hvor vi laae tæt inde under Klippen, men kunde ikke længere medføre nogen alvorlig Fare, da vi først havde faaet et Par Aarer lagt ud, og Baaden nu lystrede sit Roer. Ingen af os Alle talte

et Ord, i den Grad vare vi Alle endnu grebne af den nylig overstaaede Fare; men alle toge alvorligt fat, saa at det efter en halv Times anstrengt Roening langs med og tæt inde ved Klipperne lykkedes os at naae en lille Baadehavn, Scaricatojo, hvor et Par andre Baade laae fortøiede, som faa Øieblik iforveien vare komne fra Sydost. Ogsaa de havde mærket Stormen ledsaget af stærke Byger, men dog ikke i en saa voldsom Grad som vi.

Medens vore Søfolk med Hjelp af de andre Baades Mandskab fik vor Baads temmelig forstyrrede Takkelage bragt nogenlunde igjen i Orden samt laante og tilpassede nye Aarer, holdt vi Andre en alvorlig Raadslagning. Fra Scaricatojo, som ikke er en By, men kun et Par Huse med en lille Havn eller Bugt, stor nok til at rumme en 5—6 almindelige Baade hæver sig en Klippetrappe i utallige Bugtninger op ad Klippesiderne, indtil den naaer den egentlige Bjergryg, der hæver sig omtrent en 1600 Fod over Havet. Derfra trækker Stien sig længere tilbage indad Land til, indtil den naaer Høidepunktet af Halvoen, hvorfra en ret beqvem Vei igjen sænker sig ned til Sorrento. Paa 2 til 3 Timer kunde vi saaledes igjen over Land naae tilbage til vort Udgangspunkt. De Fleste af os havde igrunden faaet nok af Seiladsen for den Dag, begge Malerne havde Malerier under Arbeide, som de ikke godt kunde blive længe borte fra, og foreslog derfor, at vi strax skulde opgive Resten af Touren mod Syd og snarest muligt over Land søge tilbage til Sorrento, hvorfra vi da senere ad andre Bjergstier kunde naae Amalfi.

Et Øieblik vil jeg ærligt talt tilstaae, at jeg vaklede og nær havde sluttet mig til dem. Men da jeg saae med hvilken Freidighed og Raskhed vore Søfolk ordnede Alt til at fortsætte Touren, som om der ikke et eneste Øieblik kunde være Tale om Andet, skammede jeg mig over min Svaghed, og da jeg desuden kunde sige mig selv, at naar man først engang havde

været i en saa overhængende Fare og var sluppen vel derfra, vilde man med langt større Ro vide at finde sig tilrette i lignende Forhold, besluttede jeg at fortsætte Touren med min Reisekammerat Prof. G., medens alle mine Landsmænd her forlod os, for over Bjergene at vende tilbage til Sorrento. Men netop, fordi jeg havde vaklet, følte jeg, at kun min Reisefælle fortjente det Hurra, som Landsmændene og de andre Søfolk gav os med, idet vi løb ud af Havnen.

Efter vort Ønske holdt vore Søfolk nu Baaden længere ud fra Kysten, hvor der vel gik en temmelig stærk Søgang, men hvor vi vare aldeles fri for de bestandige Kastevinde, saa at vi endog snart igjen kunde heise det store Latinerseil. Medens vor Baad nu let som en Maage skjød hen over Bølgerne, kunde vi i fuldkommen Ro beundre den mægtige Kyst, der vel efterhaanden tabte noget af sin vilde og uhyggelige Charakteer, men dog endnu stedse gjorde et mørkt og alvorligt Indtryk. Først nu begyndte vi igjen at opdage Spor af Mennesker og menneskelige Boliger. I en Høide af et Par tusinde Fod over Havet laae flere smaa Byer, hvorfra den sædvanlige halsbrækkende Klippetrappe førte ned til en lille Bugt eller Kløft ved Havet, hvor deres Baade laae. Dette var aabenbart det eneste Forbindelsesmiddel imellem disse Byer og den øvrige Verden. Vore Søfolk sagde udtrykkelig, at vilde man fra den ene By til den anden, maatte man ned ad Klippetrappen og ombord: anden Vei existerede ikke. Endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede vare de fleste af disse Byer fuldstændige Piratreder, hvis Beboere ved høi lys Dag plyndrede og opbrændte alle forbiseilende mindre Skibe og ustraffet trodsede Regjeringen, indtil Franskmændene under Murat gjorde Ende paa dette Uvæsen og tæmmede Kystens vilde Befolkning.

Medens vore Søfolk med stort Liv og Udførlighed meddeelte os forskjellige Begivenheder og Episoder fra denne langvarige Kamp imellem Franskmændene og Kystbefolkningen, be-

mærkede vi ikke, at vi allerede havde passeret Capo di Conca og rasft nærmede os Maalet for vor Tour, da det store Seil spærrede enhver Udsigt fremad, og da hele vor Opmærksomhed udelukkende havde været henvendt paa selve Kysten. En pludselig Vending af Seilet viste os den deilige Bugt, i hvis Baggrund laa det i Middelalderen saa verdensberømte Amalfi, som vel nu kun er en Skygge af hvad det fordum var, men endnu som i fordums Dage er et af de deiligste Punkter i hele Italien.

Der er næppe nogen By i hele Italien, hvis Beliggenhed er saa bestemt begrændset af selve Naturen, som netop Amalfi, ikke heller er der nogen By, hvor man med større Sikkerhed kan paavise Umuligheden af, at den selv i dens meest blomstrende Periode kan have havt en større Udstrækning end nu i dens største Forfald. Sagen er, at Amalfi fuldstændig udfylder Mundingen af en dyb og smal Dal, val di Molini, hvis mægtige Klippevægge allerede lige tæt bagved Byen trække sig saa stærkt sammen, at der endnu kun bliver Plads til en overordentlig smal Bjergstrøm, der driver utallige Papirmøller og Macaronifabrikker.

Saaledes bliver der kun en meget ringe Plads tilbage for selve Byen, da den smalle, aabne Kyst, hvorpaa denne ligger, i det Høieste har en Længde af en 800 Skridt og en Dybde af 40—50 Skridt, naar undtages selve Midtpartiet, der strækker sig dybere ind i Dalen, og hvor derfor ogsaa Midtpunktet for enhver italiensk By, Torvet, har fundet sin Plads ved Foden af den gamle Cathedralkirke. Da Pladsen er saa snæver, har man været nødt til at benytte som Byggegrund selve den nederste Skraaning af de mægtige Bjerge, som hæve sig umiddelbart bagved Byen. Man har der udhugget Terrasse over Terrasse og derpaa opført det ene Huus bagved og ovenover det andet, indtil den lodrette Klippevæg gjorde enhver videre Fremtrængen complet umulig.

Netop derved gjør Amalfi et storartet og anseeligt Indtryk,

naar man nærmer sig fra Søsiden. Man opdager den ene Række Bygninger bagved den anden, og man troer naturligviis, at der derimellem findes Gader og hele Qvarterer. Først naar man kommer heelt ind til Byen, bliver man overrasket af de høiere liggende Bygningers forunderlige Nærhed. Man seer snart, at den hele Masse Bygninger danner et sammenhængende Hele, uden nogensomhelst Dybde og uden mindste Spor af Gader eller endog blot Stræder. Den store, anseelige Stad, som man troede at nærme sig ude fra Bugten, er svunden ind til en lille By med i det Høieste 1000 Indbyggere. Ja, endogsaa dette Antal er man tilbøielig til at antage for altfor høit angivet, selv om man i længere Tid har opholdt sig i Syden og har seet, hvor tæt den fattigere Deel af Befolkningen lader sig sammenstuve. Men naar man saa hører eller læser, at Amalfi i sin meest blomstrende Periode skal have havt 50,000 Indbyggere, erklærer man det ubetinget for en Umulighed. Og jeg troer, at man har Ret i at protestere imod en saadan Angivelse: det Hele beroer aabenbart paa en Forvexling af Staden Amalfi og Staten Amalfi. Denne sidste kan nok have havt et saa stort Antal Borgere, naar hertil medtages deels Befolkningen af Høisletten, hvortil man stiger op igjennem Dalen, deels Indbyggerne af den nærliggende lille By, Atrani, som tidligere dannede een eneste sammenhængende By med Amalfi, men nu adskilles derfra ved et stærkt fremspringende Forbjerg. Staten Amalfi kan saaledes nok have havt saamange Borgere, Staden Amalfi derimod aldrig, selv om man tænker sig den i dens største Udstrækning.

Paa det yderste Punkt af dette mellem Amalfi og Atrani fremspringende Forbjerg viste sig Maalet for vor Dagsreise, et ældgammelt Kloster, nu nedlagt som saadant og omformet til et venligt Hospitium for Fremmede under Navnet la Luna. Det ligger omtrent 800 Fod over Havet og over selve Amalfi, som det saaledes afslutter imod Syd, og hvormed det staaer i

Forbindelse ved en Række Trapper og Terrasser, som fører ned lige til Amalfis eneste Torv. Modsat dette Kloster ligger omtrent i samme Høide over Havet ved Byens nordlige Spidse et andet, nu ligeledes nedlagt Kloster, der benyttes som Avlsgaard og især er bekjendt formedelst den tæt derved liggende store Grotte, fra hvis Baggrund Malerne saa ofte fremstille os Amalfi, saaledes, at Grottens mørke Klippevægge danne en naturlig Ramme om den i fuldt Dagslys straalende Stad, eller saaledes, at man fra den halvt oplyste Grotte seer ud over den i klart Maanelys funklende Bugt.

Imellem disse to gamle Klostere, hvis Beliggenhed noksom beviser den ofte fremsatte Paastand, at Ingen i Middelalderen har havt en saadan Sands og Smag for Naturens Skjønhed som netop Munkene, udbredte det deilige Amalfi sig, straalende i Aftensolens stærke Lys, der fremhævedes endnu mere ved de mørkerøde Klipper ovenover Byen og den lange dybe Dal bagved samme.

Omtrent Kl. 6½ løb vi ind i Havnen ved Amalfi eller rettere det Sted, hvor denne tidligere havde været; thi der var ikke længer mindste Spor af Dæmninger eller Molo. Det var en ganske aaben og flad Strandbred, hvor en Mængde større og mindre Baade laa optrukne paa Sandet foran Husene aldeles som ved Margellina og de andre Fiskerleier tæt udenfor Neapel. Faa Øieblik derefter førte Bolgerne vort lille Fartøi høit op paa Strandbredden imellem de andre Baade. Vi sprang iland, og jeg vil ærligt tilstaae, at jeg med en forunderlig Glæde igjen følte fast Jord under mine Fødder og i mit stille Sind gjorde mig selv det Løfte, ikke saasnart igjen at vove mig saalangt ud med aaben Baad paa Middelhavet, hvis vidunderlige Skjønhed jeg saa ofte havde beundret, men hvis Kraft og Styrke jeg først den Dag havde prøvet.

Vi følte strax, at Amalfi danner en lille isoleret Verden for sig, og at det maaskee var det eneste Punkt, hvor man ikke

mærkede det mindste Spor af den Revolution, som allerede havde rystet Bourbonernes Throne saa stærkt og mere og mere nærmede sig selve Hovedstaden. Ingen tog mindste Notits af os eller spurgte om Pas og Navn: der var ikke Spor at opdage af noget Toldvæsen eller Politi. Dette var saameget mere paafaldende, som vi vidste, at de kongelige Tropper stode noget Syd for Salerno, altsaa i en Afstand af næppe længere end 3—4 Miil, og vi saaledes havde ventet at træffe en stærk Kystbevogtning ogsaa heroppe. Imidlertid var dette os overordentlig kjærkomment, da vi følte os endeel trætte efter denne Dags mangfoldige Indtryk. Vi skyndte os derfor med En af vore Søfolk som Fører op fra Havnen, gjennem flere smalle Gaarde og Pakhuse, indtil vi naaede Foden af den Trappe, som førte op til det gamle Kloster.

Faa Øieblik derefter stode vi ved Indgangen dertil, en lille aaben Loggia, hvorfra en Dør førte ind i Kirken, der endnu benyttedes til Gudstjeneste, en anden til den indre Gaard, som i høi Grad mindede mig om den vidunderlig deilige Gaard oppe i St. Martino i Neapel. Denne var ligesom hiin fuldstændig omgiven af en bedækket Søilegang, lukket udad mod Gaarden af en muret Brystning, hvis Spidsbuer vare smykkede med gjennembrudt Marmorarbeide og smukke dobbelte riflede og snoede Søiler. I Midten af Gaarden fandtes en dyb Cisterne med fuldstændig Marmorbeklædning, og overalt, ikke blot i Gangen, men ogsaa i selve Gaarden fandtes en Mængde gamle Ligstene, halvt tildækkede af Roser og Lavendler. Over hele Stedet hvilede endnu den samme forunderlige Stilhed og Ro, som saa ofte har grebet mig, naar jeg besøgte et Kloster i Italien. Man savnede formeligt de oprindelige Beboere og kunde ikke let tænke sig, at Stedet idetmindste for en Tid var omformet til et venligt Hospitium for Fremmede.

Jeg bruger med Villie Ordet Hospitium og ikke Locanda eller Gjestgiversted, thi fra første Øieblik af følte vi, at vi vare

optagne som Gjester og som kjærkomne Gjester. Skjøndt vi vidste, at man naturligviis ved vor Afreise vilde modtage en Godtgjørelse af os for de ved vort Ophold foraarsagede Udgifter, kunde dette kun skee under Formen af en Gave. De kan troe mig, mine Herrer! at naar man længe har levet og reist i Italien som Fremmed, forestiere, hvem Enhver betragter som sit lovlige Bytte, er det en ganske behagelig Forandring idetmindste een Gang at føle sig som Gjest.

Vi vare de eneste Gjester og fik derfor det bedste Værelse, der fandtes. Det var dannet af 2 Munkeceller, der vare slaaede sammen til eet større Rum, men endnu havde beholdt det Meste af sit gamle Meublement. Paa Bagvæggen hang et stort Crucifix, derunder stod et gammelt, plumpt forarbeidet Egetræesbord og nogle plumpe Træstole, paa begge Siderne et Par smaa Jernsenge; det var det Hele. Og dog har jeg aldrig i mit Liv fundet en saadan Hvile og en saadan Ro som der. Vinduer fandtes der ingen af, men der kom tilstrækkeligt Lys og Luft ind igjennem en stor med Trægitter forsynet Aabning over Døren, som førte ud til en aaben Loggia. Denne vendte ud imod Havet, hvis Brænding dybt nede imod Klipperne lød op til os som den stærkeste Efteraarsstorm herhjemme ved Jevndøgnstid.

De vil let begribe, mine Herrer! at, naar man efter en heel Dags anstrengende Reise og saa stærke og forskjellige Indtryk har fundet en saadan Havn, føler man sig just ikke meget oplagt til igjen at forlade den. Medens vi med største Fornøielse og den bedste Villie traf fuldstændig Aftale med en Fører om en lang og anstrengende Tour den næste Dag høit op igjennem Dalen til den smukke Høislette, var Ingen af os synderlig opsat paa at røre sig videre den Dag. Da imidlertid ikke blot Klosterets gamle Guardian, men ogsaa vore Marinari indstændigt opfordrede os til at foretage en Gjennemvandring igjennem Amalfi endnu før Ave Maria, bestemte vi os dertil.

Vor utrættelige Capitano, Jacopo, paatog sig at være vor Fører, og jeg er ham endnu meget taknemlig for denne Tour. Thi endskjøndt jeg ikke seer mig istand til at gjengive Dem, mine Herrer! nogen bestemt Skildring af vor Aftentour, fik vi dog et ganske eiendommeligt Indtryk af denne forunderlige By. Ligesom i Venedig findes her ikke Spor af Gader. Den samme Rolle, som Canalerne der indtage, udfyldes her af Corridorer og Trapper. Man veed igrunden aldrig, hvor man er. Snart under aaben Himmel, snart igjennem lange, hvælvede Corridorer, ind under og igjennem Husene, føres man fremad og tilbage, opad og nedad, saa at man efter faa Øiebliks Forløb aldeles taber enhver Bevidsthed om, hvor man er. Mit Compas hjalp mig her aldeles ikke.

Det er en af de faa Gange, jeg i Italien aldeles har maattet overgive mig i Førerens Hænder og ikke selv har kunnet lede Touren efter min Villie. Jeg kunde see, at det formeligt morede vor flinke Fører, saaledes at have os i sin Magt. Han benyttede ogsaa Leiligheden til at vise os saa Meget af Livet i Amalfi som muligt. De veed jo Alle, mine Herrer! at i Italien foregaaer Meget af det huuslige Liv under aaben Himmel og for Alles Øine, og at man saaledes ikke sjeldent bliver ufrivillig Vidne til mangen en huuslig Scene, mangen en nødvendig Renselse og unødvendig Paaklædningsscene, som foregaaer paa selve Gaden. Men naar man saaledes som vi gjennemvandrer en By paa Kryds og Tvers, passerer igjennem Husene, over Terrasserne og Loggiaen, hvor Familien mere betragter sig som i sit Hjem, da faaer man endnu mere Øiet op for det forunderlig Naive og Patriarchalske, som er et Særkjende for Livet i Syden. Og dog, skjøndt Amalfis Beboere ere fattige, ja maaskee endog langt fattigere end Beboerne af de andre Smaabyer (idet der kun findes et Par rige Kjøbmænd, som eier alle Møllerne og Fabrikkerne, medens den hele øvrige Befolkning er Arbeidere i disse), forekom det mig, at Befolk-

ningen i alle Henseender stod uendelig høit over den forfærdelig demoraliserede Befolkning i Hovedstaden. Her var ikke Spor af Tiggeri eller af den Usædelighed, som træder saa stærkt frem i selve Neapel, endnu mindre af den hele legemlige Usundhed og aandelige Demoralisation, som gaaer igjennem alle Stænder i Hovedstaden. Det viste sig strax, at her maatte Alle arbeide, ligefra Oldingen til den halvvoxne Dreng og Pige, og maatte arbeide strengt; men efter endt Dagværk samledes Familien igjen i Hjemmet, hvor fattigt det end var. Jeg er vis paa, at i Amalfi har Enhver et Hjem: i Neapel har idetmindste en Tiendedeel af Befolkningen intet Hjem.

Da vi kort efter Solnedgang igjen naaede Torvet, var dette opfyldt af den samme brogede Mængde og det samme Liv og Lystighed som i Sta. Lucia i Neapel: man brasede og kogte, man spiste og drak, man snakkede og lo, og bestandigt strømmede flere og flere Arbeidere sammen. Men der var dog en væsentlig Forskjel. Her var en halv Time efter Ave Maria ethvert Lys slukket og Torvet tomt: i Sta. Lucia i Neapel vedvarer Tummelen den hele Nat igjennem.

Da vi vare meget trætte, vendte vi efter Ave Maria tilbage til vort venlige Hjem, hvor vi traf vor Baads øvrige Besætning, som vilde sige os Farvel. Efterat vi havde afgjort vort pecuniaire Mellemværende med dem samt medgivet dem et Par Linier til vore Landsmænd i Sorrento som Beviis paa, at de havde bragt os i god Behold til vort Bestemmelsessted, drak vi endnu et Glas Viin med dem til Afsked, hvorpaa de steg ned til Havnen for at sove i deres Baad og være parat til Opbrud ved Daggry, medens vi gik ind i vort fredelige og stille Soveværelse, hvor jeg efter Sædvane endnu tilbragte en halv Timestid med Brevskrivning til Hjemmet.

Da jeg vilde hente mig et Glas friskt Vand ude fra Cisternen i Gaarden, forinden jeg gik til Ro, blev jeg aldeles forbauset ved at see den gamle Klosterkirke oplyst og høre dæmpet

Orgelspil og Sang. Jeg kunde naturligviis ikke Andet end gaae derind, hvor jeg traf en Padre Michele, som øvede sig i Orgelspil og tillige forrettede en Slags Vesper, der sluttede kort derpaa; efter endt Gudstjeneste talte jeg med ham og blev inviteret af ham til den næste Dag efter endt Høimesse at besøge ham i Cathedralkirken, hvor han vilde lade mig høre det store Orgel, som fandtes der, samt vise mig Kirkens store Samling af Monstrantser, som tildeels skrev sig fra den tidligste Middelalder. Endelig fandt jeg tilbage til vort Soveværelse, hvor jeg fik mange og maaskee velfortjente Skjænd af min Reisefælle, fordi jeg ikke gik iseng i rette Tid. Faa Minutter derefter slukkede jeg vor Lampe og blev vugget isøvn af Brændingens Larm mod Kysten.

Endnu før Kl. 5 den næste Morgen bleve vi purrede ud ved Efterretningen om, at den bestilte Fører stod med sine Æsler ved Indgangen til Klosteret. Efterat vi hurtigt havde indtaget en tarvelig Frokost, bestaaende af daarlig Kaffe, haardkogte Æg og kold Beuffsteg (en forunderlig Sammensætning) skyndte vi os ned til Føreren og hans Æsler, som vare gode og stærke, men forsynede med forunderligt gammeldags og klodset Ridetøi, hvorpaa man blandt Andet tydeligt kunde see, at her kun sjeldent kom Fremmede. Det var en forunderlig tung og graa Morgen. Tunge Skyer hang heelt ned over Byen og Bugten, ikke en Vind rørte sig. Man kunde ikke see det Mindste af de høie Klipper, som hævede sig over Byen, og endnu mindre af Ruinerne oppe paa Klipperne.

Imidlertid lovede Føreren os godt Veir opad Dagen og meente, at det mørke, tunge Skylag nok vilde hæve sig. Vi besteg vore Æsler og satte os i Bevægelse imod Øst henad den prægtige nye Vei, som fører fra Amalfi til Salerno, sædvanlig i en Høide af 6—800 Fod over Havet. Faa Øieblik derefter naaede vi Atrani, der omtrent har samme Beliggenhed som Amalfi, idet ogsaa denne By fuldstændig udfylder Mun-

dingen af en lang dyb Dal, val di Dragone, gjennem hvilken vi skulde stige op til Ravello og de andre Byer paa Høisletten. Vi passerede den smukke Bro, som paa 7—8 mægtige Buer fører Veien i en Høide af 120 Fod tvers over Dalens Munding, imellem Byen og Havnen. Derfra havde man et eiendommeligt Syn. Til Høire oversaae vi Havnen og Bugten med dens speilklare Vand, til Venstre laa dybt nede den lille By ligesom skruet ind imellem Klipperne. „Ja, man kunde aldeles Intet opdage af Dalen selv, da denne umiddelbart bag ved Byen gjør en stærk Bøining. Hvad vi derimod fuldstændigt oversaae, var det lille Torv lige under os, som allerede var stærkt opfyldt af en talrig Skare Folk, der forsynede sig med Levnetsmidler, forinden de gik til deres Arbeide. Hovednæringsmidlerne vare Brød, Maiskager, Frugt og Grønt; derimod saae man intet Spor til Viin eller Kjød. Man skulde byde en saadan Kost til en romersk Betler; han holdt det ikke ud i 8 Dage.

Da vi selv ønskede at forsyne os med lidt Frugt til vor forestaaende Tour, lode vi, efter at være stegne ned ad forskjellige Terrasser og Trapper, Føreren holde vore Æsler, medens vi trængte os frem gjennem den brogede Skare hen til de deilige Frugter, som laae opstablede paa Trinene til det gamle Springvand midt paa Pladsen. Ogsaa her mærkede vi en forunderlig Forskjel imellem Hovedstaden og denne isolerede Egn; i Neapel vilde alle Frugtsælgerne være stimlet sammen om os og formelig have flaaet Klæderne af os i deres Iver for at trække os hen til sig, her derimod hjalp man os paa enhver Maade med at vælge de bedste Frugter og fylde vore Reisetasker, uden at ville modtage Mere af os end af Andre. I det Hele gjorde Befolkningen et særdeles godt Indtryk.

For at komme ud af eller rettere ud igjennem Byen, maatte vi, ligesom den foregaaende Aften i Amalfi, passere igjennem lange, mørke Corridorer og overhvælvede Gallerier, snart igjennem et Huus, snart imellem Huset og Klippevæggen,

hvad der nu var saameget vanskeligere, som vi ikke længer vare tilfods. Jeg stod snart af og lod mit Æsel følge bag efter, saa godt, det vilde, og undgik derved den Skjæbne, der ramte min Reisefælle, idet hans stædige Dyr lige med Et spadserede med ham igjennem en aaben Dør ind i et Huus, hvor den halve Befolkning endnu laa i Sengen, og hvor hans Ankomst frembragte en ubeskrivelig Forvirring.

Omsider naaede vi ud igjennem Byen, og da Dalen bøier stærkt af til Høire, tabte vi strax Byen og Havet af Syne. Det var en forunderlig smal og dyb Dal, hvis Klippevægge hævede sig flere tusinde Fod op til begge Sider. Vi kunde snart ikke see 10 Skridt fremad, da vi øieblikkeligt kom ind i selve det tunge Skylag. Dette var saa meget ubehageligere, som vore Dyr snublede hvert Øieblik paa de glatte Klippetrapper, der vare fugtige af den stærke Taage; det viste sig snart, at vi ligesaa godt kunde have sparet os Udgiften til Æslerne. Vi maatte naturligviis staae af og gaae, men havde endda megen Uleilighed af Dyrene, da disse bestandigt vilde være foran, og vi omvendt nødigt vilde have dem lige over Hovedet paa os, for ikke at rives ned med dem i Afgrunden, dersom et af dem snublede og gled ud.

Efter en halv Times Vandring naaede vi endelig Høisletten, idet vi kom ind i en lille græsbevoxet Dal, eller rettere Bjergeng, som paa alle Sider var omgiven af frodig Kratskov. Her begyndte endelig de første Solstraaler at trænge igjennem det tætte Skylag, og kort derpaa hævede de mørke Skyer og Taager sig. Derved aabnedes der det deiligste Tilbageblik, man kunde ønske sig, ned igjennem Dalen og ud over Havet, som denne Morgen frembød en Farvepragt, jeg endnu aldrig nogensinde har seet Mage til. Paa Overfarten fra Sorrento til Capri havde jeg første Gang ret beundret det dybe Mørkeblaa, men hernede ved Amalfi og Atrani saae jeg først nærmest

inde ved Kysten Mørkegrønt, dernæst Violet, saa Hvidt og omsider det dybe Mørkeblaa yderst ude.

Efter endnu en god Times Stigning, hvor vi vel i Begyndelsen kunde benytte vore Æsler, men hvor Veien snart igjen blev saa halsbrækkende, at vi maatte staae af og lade dem klattre op bag efter os, naaede vi vort første Maal, Byen Ravello, som i Middelalderen havde 10—12 Kirker og Klostre, men nu kun dannede en forvirret Samling af Ruiner med en forfærdelig pjaltet og ussel Befolkning. Vi vare i et Øieblik omringede af en umaadelig Skare Betlere, som alle raabte og skreg i Munden paa hverandre og udstødte de forfærdeligste og grueligste Forbandelser imod os, da vi ikke vilde give dem Noget.

Vi vare snart fra alle Sider omringede af denne besværlige Skare og kunde hverken komme frem eller tilbage, da vor Fører aabenbart stod i Ledtog med dette Pak og aldeles Intet gjorde for at skaffe os Luft. I det Samme kom en Fremmed til, aabenbart en Englænder, uden at jeg af hans Dragt kunde see, om han var en Gentleman eller en Tjener. Han sagde nogle Ord til os paa Engelsk. Da jeg ikke forstaaer et eneste Ord af dette Sprog, svarede jeg ham paa Italiensk, at skjøndt vi ikke vare hans Landsmænd, haabede jeg dog, at han som Nordbo vilde hjelpe os Nordboer lidt tilrette med denne temmelig paatrængende Hob. Han svarede igjen nogle Ord paa Engelsk, men da han maa have kunnet see, at jeg ikke forstod ham, vendte han sig om til Sværmen og sagde nogle Ord til dem. I samme Nu vare Alle som blæste bort. Han tog høfligt til sin Hat og forsvandt selv.

Vor Fører saae forvirret og slukøret ud og vilde ingen Forklaring give, men lovede at føre os til nogle mærkværdige mauriske Ruiner, som fandtes i Nærheden. Jeg formodede, at den samme Scene skulde gjentages, men blot paa et andet Sted, og lod ham derfor kort og godt vide, at han aldeles ingen Drikkepenge fik, saafremt vi igjen skulde blive generet af Pøblen.

Han forsikkrede, at det skulde ikke skee mere, „da vi jo ikke vare Englændere." Nu blev det mig altfor broget, og jeg erklærede ham aldeles bestemt, at saafremt han ikke rykkede heelt ud med Sproget, stod jeg paa Stedet af og gik tilbage til Amalfi, hvor jeg nok skulde faae Politiet sat i Bevægelse.

Nu endelig gik han til Bekjendelse, og Sandheden kom for Dagen. Omtrent for 10—12 Aar siden var en rig Englænder kommen til Ravello og havde kjøbt sig et forfaldent Huus, hvor han trak sig tilbage fra Verden. I sin Censomhed havde han givet sig til at grave og arbeide i sin Have og var der stødt paa smukke Alabasterfragmenter og Marmorstykker af maurisk Arbeide. Han lod nu ved Hjelp af et Par Hundrede Arbeidere fra Omegnen foretage en større Gravning og fandt det Indre af en maurisk Villa fuldstændig bevaret. Derved var han kommen i nærmere Berøring med den fattigere Deel af Befolkningen, som han formelig havde taget i sin Tjeneste og Beskyttelse, paa det Vilkaar, at de skulde holde hans kjære Landsmænd borte fra Ravello.

Vi havde selv prøvet, hvor bogstavelig man endnu overholdt hans Ordre: det var aabenbart „de bevogtende Aander," vi havde at gjøre med. De vilde derfor begribe, at vi med spændt Opmærksomhed fulgte vor Fører igjennem nogle smudsige Gader og imellem halvt forfaldne Huse, indtil vi naaede en halv gothisk, halv maurisk Porthvælving, som var lukket med et meget stærkt Jerngitter. Vor Fører ringede paa. Ved den første Lyd af Klokken kom 2 store, gule Dogger springende frem med et voldsomt Glam; faa Øieblikke derefter viste vor Ven Englænderen sig bag Gittret og udbad sig vore Kort. Ved et reent Tilfælde havde vi nogle hos os, som vi afleverede. Efter at have nøiagtigt undersøgt dem, beroligede han Hundene, aabnede Gitterporten og overgav os til en liberiklædt Tjener med Ordre til at vise os Haven og Ruinerne. Idet han forlod os, indbød han os til, naar vi havde seet Alt, „at indtage en lille For-

friskning hos ham, der som Huushovmester, Maggiordomo, havde Ordre til at modtage Alle," — „Undtagen Englændere?" tilføiede jeg. Han smilede, men svarede Intet.

Haven var den yndigste lille Plet, man kunde tænke sig, med fine, fløielsbløde Græsplainer, med kostbare Drivhuse, hvad der stod i den forunderligste Modsætning til den forfaldne By og dens pjaltede Befolkning. Men den opholdt os dog ikke længe. Vi spurgte bestandigt Tjeneren om de gamle Ruiner, og han indsaae snart det Utaknemlige i at ville vise os sjeldne Blomster. Han førte os derfor gjennem en mørk og dunkel Havestue, hvis Vægge vare behængte med en sjelden smuk Samling af gamle mauriske og christne Vaaben, tildeels fra Korstogenes Tid, ud paa et bedækket Galleri i complet arabisk Stiil, som paa alle Sider omgav en lille fiirkantet Gaard. Denne var næppe mere end en 16—18 Alen i Fiirkant og laa en Etage dybere, saa at der herskede næsten Tusmørke dernede; men det var den yndigste lille Plet, man kunde tænke sig. Saavel det nederste Galleri, som det øverste, hvori vi befandt os, aabnede sig paa hver Side indad imod Gaarden med 2 dobbelte Arkader i fuldstændig Hesteskoform, som bleve baarne af fine, snoede og riflede Marmorsøiler. Selve Fladerne, hvori den hesteskoformede Bue var indskaaren, dannedes overalt af gjennembrudt Marmorarbeide i de forunderligste Former. Overalt i hver Arkade, paa hver Pille, over hver Dør var der med arabiske Bogstaver anbragt Skriftsprog af Koranen, ja disse fandtes endog paa Marmorgelænderet af den brede Trappe, som paa den ene Side førte ned i det nederste Galleri og derfra ud i selve Gaarden. Denne laa et Trin lavere end det nederste Galleri og havde naturligviis oprindelig været brolagt med Marmorfliser. Disse vare nu forsvundne, men i Midten stod endnu det gamle, ottekantede Vandbassin af Porphyr, baaren af 4 Marmorløver, hvorved man uvilkaarligt blev erindret om den berømte Løvegaard i det gamle mauriske Slot Alhambra i Spanien. Hernede i denne

Gaard maatte man endnu mere troe sig hensat til Africa eller Orienten: overalt mødte Øiet kun de for Orienten eiendommelige Former og Sindbilleder, ja selv Marmoret havde en forunderlig matguul, varm Tone, naturligviis en Følge af, at den hele Bygning igjennem mange Aarhundreder havde ligget forglemt og tildækket.

Rundt omkring dette Galleri førte forskjellige Aabninger i Muren ind til en Mængde større og mindre Værelser, der aldrig havde været lukkede med Døre, men nu, som tidligere, kun dækkedes af fine, flettede Straamaatter. Gulvene vare tildeels af Mosaik eller beklædte med Marmor, og rundt om hvert Værelse løb en lav Forhøining, der hævede sig omtrent en Fod over Gulvet, naturligviis bestemt til at bedækkes med Hynder og saaledes tjene som Divan. Væggene vare derimod aldeles raae, næppe engang afpudsede med almindelig grov Kalkbeklædning, hvorimod Gesimsen foroven, samt Lofterne vare omhyggeligt aftrukne og med Spor af Stuccaturarbeide. Deraf fremgik noksom med Sikkerhed, at Væggene tidligere maae have været behængte med kostbare Tæpper og Drapperier. Disse Værelser modtog al Lys og Luft gjennem Døren, eller rettere, naar den var lukket med et Tæppe eller Maatte, gjennem en tilgittret Aabning over Døren, en Bygningsmaade, der fuldkommen minder om Romernes private Boliger, hvor alle de mindre Værelser ligeledes vare anbragte rundt omkring indre Gaarde og modtog al deres Lys og Luft fra disse gjennem selve Døren eller en tilgittret Aabning over den.

Fra den sydlige Side af det nederste Galleri førte en lang og smal, hvælvet Corridor, som tidligere kunde lukkes midtveis med et stærkt Faldgitter, ud til en stor Havesal eller rettere Veranda, hvis sydlige Side dannedes af et massivt Marmorbrystværn med derpaa hvilende smaa ottekantede Marmorsøiler, der bar Loftet. Mellemrummene mellem disse Søiler vare enten lukkede med gjennembrudte Marmorplader, i Form af et Slags Gitter,

eller fuldstændigt aabne, hvorved man allerede inde fra selve Havesalen skimtede Havet gjennem det tætte Løvhang. Foran denne Havesal strakte sig nemlig en lang og smal Terrasse, der oprindelig kan have tjent som en fremspringende Bastion eller et Slags Yderværk og endnu var omgivet af et stærkt Brystværn med Skydeskaar og fremspringende Traverser, men nu var omformet til den deiligste Have, jeg nogensinde har seet. Gjennem en Allee af fritvoxende Nereummer, der ofte naaede en Høide af en 15—16 Alen, og hvis mørkerøde Blomster endnu stærkere fremhævedes ved en Mængde lyse Slyngplanter, Roser, Jasminer og utallige andre mig aldeles fremmede Planter, naaede vi omsider til det længst mod Syd fremspringende Punkt.

Herfra nød man et Skue, som kun er tænkeligt i Italien, eller rettere, som jeg ikke engang havde tænkt mig muligt i Italien. At beskrive det er vanskeligt, at gjengive det en complet Umulighed. Jeg vil kun gjøre den ene Bemærkning, at skjøndt det er faldet i min Lod at naae til flere af de meest berømte Egne i Italien, Frankrig og Schweitz, er der ingen Plet paa Jorden, som jeg tør stille ved Siden af Udsigten fra denne Terrasse: det er ubetinget det Skjønneste, jeg nogensinde har seet.

Lige foran os imod Syd sænkede Klippen sig lodret ned i en Dybde af et Par Hundrede Fod til en frodig Dal, hvor hvert Huus og Viingaard laa lige under vore Fødder. Vel hævede Terrainet sig noget igjen, skjøndt uden at naae sin tidligere Høide; men derpaa sænkede det sig efterhaanden terrasseformigt heelt ned til Havet, hvor to smaa Byer, Majori og Minori, dannede Udskibningsstedet for disse vidunderlig deilige Høisletters Producter. Iøvrigt var hver Høiderыg og hver Bjergtop besat med Klostre, Huse og smaa Flækker, medens selve Dalene vare ubebyggede, men stærkt opdyrkede og bevoxede med utallige Frugttræer og Skove. Selve Dalene vare endnu halvt indhyllede i mørke, blaalige Skyer og kunde netop skimtes derigjennem; men denne forunderlige dæmpede Belysning dannede en desto kraf-

tigere Modsætning til det friske, aabne Hav med dets lyse, klare Farver, som først langt ude gik over til det dybe Mørkeblaa.

Vendte vi os indad mod Landet, da oversaae man med et eneste Blik den store, næsten cirkelrunde Bjergkjedel, som med en Diameter af 8—10 Miglier, altsaa af omtrent 2 danske Miil, overalt indesluttes af mægtige Bjergkjæder og kun aabner sig lige imod Syd imod Havet. Fra det østligste fremspringende Forbjerg Capo d' Orso med det høit derover liggende Camaldoli Kloster begynde Bjergene at trække sig længere og længere tilbage fra Havet i en mægtig Bue op imod Nord, hvor flere isolerede Bjergtoppe, Monte Albino, Monte St. Angelo, Torre di Chiunzo, med deres skarpe, takkede Tinder danne Culminationspunktet imod Nord, hvorpaa Bjergryggen bøier af i vestlig og lige sydlig Retning, vel noget lavere, men dog endnu med kraftige og smukke Former, indtil den ved Atrani og Amalfi igjen naaer Havet. Saaledes danner Ravello næsten Centrum i det hele Landskab og frembyder derfor, til hvilken Side man end vender sig, de vidunderligste og meest overraskende Modsætninger.

Naturligviis maatte den eiendommelige Morgenbelysning frembringe en særegen Effect. Da Solen endnu ikke havde hævet sig synderlig høit over den østlige Bjergryg, faldt derved en mørk og stor Slagskygge over hele den østlige Halvdeel af Høisletten, ligesom ogsaa den Side af den østlige Bjergkjæde, som vendte imod os, endnu laa meget mørk og dunkel, indtil en eller anden Solstraale banede sig Vei derhen ovenover Bjergryggen. Da traadte pludseligt hele Byer, Flækker, Klostre og Ruiner frem paa Steder, hvor man Intet havde kunnet opdage kort iforveien: det var forunderligt saaledes at see, hvorledes efterhaanden Solen og Lyset kaldte en heel ny Verden frem af Mørket og Taagen. Omvendt mod Nord og navnlig mod Vest traadte Alt klart og bestemt frem i Morgensolens Lys. Ikke et Huus, ikke en Ruin undgik der vort Blik: der havde Lyset

allerede vundet Seir. Navnlig mindes jeg, at man næsten blændedes, naar man betragtede de gamle Klostre og Kirker ovre i la Scala med deres forgyldte Kors og funklende Vinduer, medens et isoleret, fremspringende Bjerg, Monte Cereto, hævede sine mørkerøde og næsten sorte Klipper umiddelbart bagved Byen.

I Sandhed denne Farvepragt og disse stærke Modsætninger vilde jeg aldrig raade Nogen til at forsøge paa at gjengive: at gjengive dem i Virkeligheden formaaer Ingen, selv om han er en nok saa fuldendt Kunstner. Og selv om Nogen formaaede at give os en nok saa svag Efterligning deraf, vilde Enhver af Dem, mine Herrer! ubetinget erklære det for Overdrivelse, ja jeg vilde maaskee nu ikke engang selv længere anerkjende det som naturligt.

Men hvad der mere end noget Andet da fængslede mit Blik, var den mageløse Forgrund med dens yppige Vegetation midt inde i denne vilde og storartede Bjergegn. Jeg havde aldrig anseet det for muligt at finde noget saa vidunderlig Deiligt her i Europa. Alt Andet, hvad jeg tidligere havde beundret i Omegnen af Neapel, ja selv ude ved Sorrento, forsvandt aldeles i Sammenligning dermed. Det var ikke længere Syden eller Italien, man saae, det var selve Orienten, udstyret med Eventyrets og Phantasiens vidunderlige Farvepragt.

Fra et saadant Punkt kan man ikke let løsrive sig, selv om man veed, at Veien gaaer fremad til andre og maaskee ligesaa smukke Egne. Jeg idetmindste følte, at dette aabenbart var Culminationspunktet af vor hele Udflugt, og havde givet Meget til at kunne være bleven her endnu et Par Timer. Men vi vare jo Gjester og befandt os paa privat Grund, hvor vi ovenikjøbet af en Englænder vare blevne modtagne med megen Velvillie og Høflighed, uden dertil at have nogensomhelst anden Adkomst end den, at vi ikke vare hans Landsmænd, ikke vare Englændere. Der var saaledes ikke Andet for end at følge den

høflige Maggiordomo, da han kom for at hente os til en let Frokost, som han havde ladet anrette i den lille nordre Havesal, vi først vare komne igjennem. Forinden vi forlod Terrassen, brød han en lille Green af en blomstrende Nereum til os hver, som han bad os medtage og paa Hjemtouren anbringe paa Hatten, „da den vilde sikkre os mod enhver Ulempe af den halvvilde Befolkning.“ Det var saaledes en Talisman, man ikke kunde foragte, og som vi derfor modtog med Taknemmelighed, men — det var tillige Signal til Opbrud.

Faa Øieblikke derefter befandt vi os igjen i den lille nordre Havesal. Medens vi der sad i magelige Gyngestole omkring et lille, men velbesat Frokostbord foran den aabne Havedør, der førte ud til den nye engelske Have med dens omhyggeligt pleiede Græsplainer, var der ikke længere Noget, som mindede om Middelalderen og Orienten, undtagen de gamle christne og mauriske Vaaben paa Væggen. Samtalen, der førtes paa Italiensk, dreiede sig navnlig om den sidste Tids Begivenheder inde i Neapel, hvorom kun ubestemte Rygter vare naaede til Amalfi og slet ingen til Ravello. Da jeg kom til at omtale de stærkt bevægede Dage i Hovedstaden, da Befolkningen selv afgjorde sit Mellemværende med Politiet, og de Sikkerhedsforanstaltninger, vi havde bemærket i alle Smaabyerne imellem Castellamare og Sorrento, kunde jeg ikke tilbageholde Ytringer af min Forundring over, at dette saa rige og velforsynede Huus laa aldeles forsvarsløst oppe mellem Bjergene og deres halvvilde Befolkning.

Hertil svarede vor høflige Vært: „De glemmer, at selv Kongen af Neapel ikke har en saa paalidelig Vagt som dette Huus, baade naar min Herre beboer det, og naar han er fraværende. Et Par Slag paa den store Gongong udenfor Døren vil ikke blot i faa Øieblikke samle mindst et Par Hundrede haandfaste Folk, der ville forsvare Huset og Ruinerne mod Enhver, men den hele Befolkning vil reise sig Alle som En, saameget

mere, som de selv have afdækket Ruinerne og derved halvt betragte dem som deres egen Eiendom". Et saadant Huus var unægtelig godt bevogtet!

Efter at have indført vore Navne i en stor, elegant indbundet Fremmedbog, hvor vi fandt alle mulige Nationer repræsenterede, undtagen den engelske, toge vi Afsked med vor forekommende Vært, der fulgte os lige til Udgangen, hvor vi traf vor Fører og begge Æslerne sovende i Skyggen af Porttaarnet. Faa Dieblikke derefter vare vi igjen i Sadlen, og nu gik det videre fremad gjennem nogle afskyelige, smudsige Gader, indtil vi naaede den gamle Kirke.

Denne kan maaskee i sin oprindelige Form have været smuk og imponerende, men var nu i en forbausende Grad ødelagt ved barbariske Restaurationer. Saaledes havde man paa flere Steder omformet de gamle, smukke Marmorsøiler, som adskilte Midtskibet fra Sideskibene, til tunge, massive Muurpiller, idet man uden om Søilen havde opmuret en fiirkantet Pille, i hvilken man paa Forsiden havde ladet en smal Fordybning staae aaben ind til den gamle Søile og ligeledes foroven anbragt en Slags Nische ind til det gamle Capitæl. Men saaledes at see Muren lukke sig omkring en Søile frembringer absolut en uhyggelig Idee-Association om et levende indmuret Menneske. Paa andre Steder havde man vel ladet Søilerne staae, men tildækket dem med Kalkbeklædning og Hvidtning. Det er det eneste Sted i Italien, hvor jeg har gjenfundet de samme uhyggelige Virkninger af Muurskeen og Hvidtekosten, som vi saa godt kjende herhjemme fra vore egne Kirker.

Det Eneste, jeg dvælede nogle Dieblikke ved inde i Kirken, var en smuk Ambo, en Slags Mellemting imellem en Prædikestol og en Chorstol. Den blev baaren af smukke, antike Marmorsøiler, der ifølge Sacristanens Sigende vare bragte til Ravello paa Korstogenes Tid enten fra Orienten eller fra Grækenland; iøvrigt var den heelt bedækket med en eiendom-

melig Mosaikbeklædning i en forunderlig fremmed Stiil. Den var nemlig ikke sammensat af smaa, fiirkantede eller aflange Marmorstykker, saaledes som Oldtidens Mosaikgulve eller som Mosaikbeklædningen i den store Midtkuppel i Peterskirken i Rom, men bestod af større, mørktfarvede Plader, hvori var indlagt forskjellige lyse, geometriske Figurer, saasom Cirkler, Fiirkanter, Triangler, Kors osv., der maaskee kan have havt en symbolsk eller kabbalistisk Betydning, som var mig aldeles fremmed og uforstaaelig. Sacristanen erklærede, at den hele Mosaikbeklædning skrev sig fra Orienten, men jeg fandt Navnet Niccola da Foggia samt Aarstallet 1272 derpaa, hvad der synes at vise, at den er forfærdiget i Italien.

Men da Kirken i det Hele gjorde et koldt og uhyggeligt Indtryk paa mig, lod jeg mig ikke engang opholde af de gamle, smukke Bronzedøre fra det 11te eller 12te Aarhundrede, men tyede udenfor Kirken, hvor Udsigten over imod la Scala og de mægtige Klipper ovenover Byen langt mere tiltalte mig. Medens jeg stod aldeles optagen deraf i Skyggen af et Par Træer foran Kirken, havde jeg, uden at tænke derover, lagt min Hat fra mig paa en Bænk. I det Samme kom en 8—9 Qvinder forbi med store Sække med Trækul paa Hovedet; de vare næsten alle gamle og forfærdelig pjaltede. De stilede strax lige henimod mig og begyndte med høie Raab at forlange Almisse. For at undgaae deres Paatrængenhed tager jeg uvilkaarligt min Hat paa og gaaer hen til Føreren: i selv samme Dieblik vender den hele Skare sig om og fortsætter roligt sin Gang, uden at følge mig. Kun den Bageste pegede arrigt op paa min Nereumsbouqvet og spurgte mig, hvorfor jeg havde narret dem og opholdt dem? Nu først forstod jeg Betydningen af denne Talisman og lagde den ikke fra mig, førend vi igjen naaede Amalfi.

Forinden vi forlode Ravello, foreslog Føreren os endnu at besøge et gammelt forladt Kloster i den nordre Deel af Byen.

Da vi nu eengang befandt os midt inde i Eventyrets Regioner, sagde vi naturligviis Ja dertil, og vor Forventning blev ikke lidet spændt efter igjen at skulle træffe noget ret Usædvanligt og Overraskende. Men det gik os, som saa ofte her i Livet: netop naar man med fuldkommen Sikkerhed venter Noget, skuffes man ofte allerstærkest. Klosteret reducerede sig til nogle smudsige og forfaldne Bygninger, som aldrig havde udgjort noget Kloster, men dannede en Slags Avlsgaard eller Viingaard. Dog fandtes der endnu Resterne af et lille Capel, hvorfra en bedækket Løvgang, dannet af ottekantede, murede Piller, der bar et fuldstændig tæt Tag af Viinløv, førte heelt ud til den yderste Deel af Haven. Herfra var der unægtelig en deilig Udsigt dybere ind imellem Bjergene mod Nord. Men da det dog egentlig kun var en Gjentagelse af Udsigten nede fra Terrassen ved Ruinerne og endda manglede den smukke Forgrund, lod vi os ikke længe opholde deraf, men kom snart tilbage, aabenbart altfor tidlig for vor Fører, som lige havde faaet sig et mægtigt Stykke Maiskage og et stort Kruus Viin. Ved at see hans fortvivlede Ansigt, kunde vi ikke bare os for at lee. Vi betalte begge Dele, imod at han strax tomte Vinen og tog Maden med sig, og forlode endelig Ravello.

Gjennem en lille Kratskov naaede vi den Dal, som adskiller Ravello fra la Scala, og saafremt vi havde fulgt den, vilde vi i mindre end en Time have naaet Val di Molini og gjennem den igjen tilbage til Amalfi. Men der var endnu et Maal, som laa lige for vore Øine, og som vi havde foresat os at naae. Det var en gammel normannisk Borg, som laa næsten umiddelbart ovenover selve Amalfi, men i en Høide af et Par Tusind Fod over Byen og Havet. Nede fra Torvet i Amalfi kunde man netop see det yderste Taarn og endeel af Ringmuren, som førte længere mod Vest; men heroppe fra selve Høidalen saae man tydeligt den hele halvtforvittrede Masse Ruiner, som indtog en betydelig Plads og saae ganske mægtige

ud. Føreren sagde, at naar man fulgte en Sti, som han godt kjendte, kunde vi naae Ruinerne paa mindre end en halv Time. Men det var „en temmelig besværlig Vei, som krævede en sikker Fod og et sikkert Øie.“ Da vi allerede under Opstigningen til Ravello havde passeret flere temmelig lange Strækninger langs med dybe Afgrunde, uden at føle mindste Spor af Ængstelighed eller Svimmelhed, meente vi at have bestaaet vor Prøve og begav os trøstig paa Veien, efter at have betroet vore Æsler til en Dreng, med Ordre til at vente paa os nede i selve Mølledalen.

Gjennem nogle Viingaarde og Haver steg vi op til la Scala, som vi passerede uden at standse. Ved Udgangen af Byen kjøbte vi efter vor Førers Raad hver en stor Bjergstok af næsten 4 Alens Længde og forsynet med en solid Jernpig. De vare temmelig klodsede og tunge, men særdeles praktiske; ja, jeg troer igrunden, at vi aldrig havde naaet vort Maal uden dem.

Allerede lige udenfor Byen antog Veien en saa halsbrækkende Charakteer, at vi flere Gange vare nærved at vende om. Stien selv var næppe mere end to Fod bred; paa den ene Side reiste sig en lodret Klippevæg, paa den anden Side sænkede Afgrunden sig saa dybt ned, at man tabte Lysten til at see derned. Imidlertid gik det bestandig opad, og derved havde man dog Noget at fæste Øiet paa, hvad der hjalp meget; men langt værre blev det, da vi havde passeret et fremspringende Punkt af Klippen. Thi nu sænkede Stien sig saa stærk nedad, at man bestandigt saae ud i Luften og det tomme Rum over Hovedet paa sin Formand. Jeg var tilfældigviis den Sidste og kunde flere Gange ikke frigjøre mig for den Tanke, at jeg i næste Øieblik vilde gaae lige paa Hovedet ud over de Andre. Denne Tanke fik uvilkaarligt mere og mere Overhaand hos mig og blev omsider saa levende, at jeg maatte standse og trykke mig fast op mod Klippen; men det forekom mig, at den bevægede sig frem med mig. Det var aldeles den samme Følelse, som naar man drømmer, at man staaer paa et eller andet høit Punkt

og lige er ved at styrte ned derfra. Jeg mærkede allerede, at Benene svigtede mig, og havde endnu kun saamegen Besindelse, at jeg kunde sætte mig ned, idet jeg trykkede mig tæt ind mod Klippen og lukkede Øinene, for at klare Tankerne og samle mig. Det hjalp. Efter faa Øieblikkes Hvile kunde jeg igjen fortsætte Nedstigningen, som nu gik godt, da jeg var henviist alene til mig selv og derved nødtes til at concentrere enhver Tanke paa selve Veien. Kort derefter naaede jeg igjen min Reisefælle og Føreren, som havde troet, at jeg var standset for at beundre den deilige Udsigt over mod Ruinerne, og nu ventede paa mig ved en lille Bæk, der strømmede ned tvers over Stien.

Formodentlig maa jeg have seet noget bleg ud, thi de sprang Begge op og fik mig til at tage Plads hos dem; nu endelig maatte jeg gaae til Bekjendelse angaaende Grunden, hvorfor jeg var bleven saa længe tilbage. Lidt koldt Vand og lidt Hvile gjengav mig igjen snart mine Kræfter, saa vi kunde fortsætte vor Gang opad mod Borgen, som vi naaede efter et Qvarteers Forløb. Jeg veed ikke ret, om Veien var bleven bedre, eller om det var, fordi mit Øie nu havde vænnet sig til at see nedad, men saameget er vist, at jeg fra nu af ikke et eneste Øieblik senere mærkede det Mindste til Svimmelhed. Jeg var endogsaa bestandigt foran og naaede først det gamle Porttaarn, der dannede et Slags isoleret Yderværk, som ved lange Ringmure var forbunden med selve Borgen.

Denne var kun lille, eller rettere den indre Gaard var meget snæver, men overordentlig malerisk. Orientens og Occidentens Bygningsformer vare blandede sammen paa en Maade, som maatte bringe enhver Architekt til sand Fortvivlelse. Det meest fremtrædende Præg var dog det Faste og Massive, men utallige mauriske og arabiske Ornamenter oplivede de store Muurflader. Selve Ruinerne talte høit om Kamp og fortvivlet Modstand. Man saae tydeligt, at denne Borg var ødelagt ved Menneskenes Hænder, og at de mange henrundne Aarhundreder

ikke endnu havde formaaet at udslette Sporene af Ødelæggelsen. Netop ved sin eiendommelige Beliggenhed høit oppe paa Klippen har den ogsaa været godt beskyttet mod senere Ødelæggelser. Hvorledes man, da man byggede denne Borg, har kunnet bringe det nødvendige Bygningsmateriale derop, er ikke let at forstaae; nu at nedrive den for at bruge Materialet, kunde ikke falde noget Menneske ind. Hvad der staaer endnu, maa forblive der, indtil selve Klippen forgaaer, hvorpaa det hviler.

Ydermurene vare meget tykke, paa flere Steder en 6—7 Alen, og der var aldeles ingen Aabninger udadtil. Dog maa jeg bemærke, at der ikke stod mere end nederste Etage, hvis Værelser deels have været benyttede som Forraadskamre, deels modtog al Lys og Luft fra Gaarden. Derover har der naturligviis været endnu en eller flere Etager med aabne Altaner og Terrasser, som nu vare sporløst forsvundne, men hvortil paa 3 Steder Vindeltrapper førte opad, anbragte i selve Muren. Kun paa et eneste Sted bemærkede jeg en Vindeltrappe, der førte nedad til en hvælvet Kjelder, som laa 5 til 6 Alen under den ene Sidefløi. Trappen var fuldstændig bevaret, saa vi med Lethed kunde komme derned. Gjennem en smal, hvælvet Port, der oprindelig har tjent som Udfaldsport eller lignende, naaede vi ud paa en lavere Terrasse, hvis Brystværn var fuldstændig bevaret, og derfra havde vi endelig igjen det deilige Amalfi og hele den smukke Val di Molini udbredt lige under vore Fødder.

Dog jeg tør nu ikke opholde Dem længe hermed, mine Herrer! da jeg allerede gjentagne Gange har søgt at beskrive Dem de forskjellige Udsigter paa denne Udflugt, og da jeg selv fuldtvel føler, at enhver Beskrivelse kun giver et svagt og farveløst Billede af selve Virkeligheden. Kun een Ting vil jeg endnu omtale, der gjorde et underligt Indtryk paa os Begge. Det var henad Middag, og ikke en Vind rørte sig: desto forunderligere var det at høre den larmende og raslende Lyd af de mange Papirmøller og Maccaronifabrikker dybt nede fra Dalen

hæve sig op til os igjennem den stille Luft. Her oppe var Alt som uddød. Alle Omgivelser her maatte nødvendigviis føre Tankerne tilbage til Middelalderen med dens Romantik og Poesi: dernede larmede og raslede Møller og Fabrikker i materiel Travlhed og Uro. Det var ikke blot en Modsætning mellem Poesi og Prosa, det var et træffende Billede af selve Amalfis forunderlige Skjæbne: i Middelalderen sendte de rige og stolte Amalfitanere deres vel udrustede Skibe med paa Korstogene, nu forsyner Amalfi det halve Italien med Maccaroni!

Skjøndt Nedstigningen fra den gamle Borg ingenlunde var magelig, ja endog besværlig nok paa sine Steder, vare vi dog allerede blevne saa fortrolige med Skrænter og Afgrunde, at vi nu uden mindste Betænkning ganske roligt passerede Bjergstier, som jeg nogle Dage iforveien havde troet ikke kunde betrædes af andre end øvede og ufortrødne Bjergboere. Jeg anfører dette naturligviis ikke som noget Beviis paa vor Behændighed eller Mod, saameget mindre som jeg selv under Opstigningen fra la Scala eengang haardt trængte til begge Dele, men kun som et Beviis paa, hvor ringe Øvelse der behøves for at passere selv farlige og steile Bjergstier, naar man først giver sit Øie tilstrækkelig Tid til at vænne sig til de usædvanlige Omgivelser. Det er Hovedsagen, og derpaa beroer Alt.

Efter en halv Times Forløb stode vi igjen velbeholdne ved den øverste Ende af den lange, mørke Mølledal, som derfra sænker sig jevnt heelt ned til selve Amalfi. Paa det bestemte Sted traf vi igjen vore Æsler, som nu maatte gjøre Gavn, da vi vare endeel trætte. Skjøndt det nu var nærved Middag, befandt vi os endnu bestandigt i den dybeste Skygge, idet Stien er udhugget netop langs med den østlige Klippevæg, som Solen endnu ikke havde naaet. Da Stien desuden dernede næppe var mere end et Par Fod hævet over den larmende Bjergstrøm, hvis Dybde i det Høieste var et Par Fod, kunde vi ret nyde de bestandigt afvexlende Udsigter saavel nedad som opad, uden at

vi i mindste Maade behøvede at styre eller regjere vore Dyr, undtagen naar vi passerede igjennem den nederste Etage af en eller anden Mølle eller Fabrik, som var i fuld Gang. Dalen er nemlig saa smal, navnlig i den nederste Deel nærmest ved Byen, at hver Mølle udfylder den fuldkommen. Naar man da fra den mørke, men farverige Dal red ind igjennem Møllen, hvor Meelstøvet stod os om Ørene, og Larmen af Hjulene bedøvede os, gjaldt det naturligviis om ikke at komme for nær til de utallige Hjul, som man næppe kunde skimte i Mørket, men som man hørte rasle og klappre overalt. Det næste Øieblik igjen befandt vi os ude i den friske, kjølige Dal, hvor Slyngplanterne og Viinløvet fuldstændigt beklædte den nederste Deel af Klippevæggen, eller hang ud over os fra de lidt høiere oppe liggende Terrasser. Kort derefter spærredes Veien paany af den næste Mølle, og saaledes gjentog den samme Afvexling sig uafbrudt, indtil vi naaede Indgangen til selve Byen, der naturligviis ogsaa dannedes af en stor Mølle eller rettere Maccaronifabrik, som vi besøgte.

Jeg kan naturligviis ikke give Dem, mine Herrer! nogen technisk Beskrivelse af denne Fabrik eller Fabrikationsmaaden, da jeg ikke selv er Techniker. Imidlertid forekom det mig, at samtlige Maskiner vare overordentlig plumpe og gamle.

Det gjorde et underligt Indtryk at see, hvorledes man her, skjøndt Naturen havde givet dem fuldkommen rigelig og tilstrækkelig Vandkraft lige ved Haanden, dog ikke benyttede den, undtagen til at male Kornet. Om det saa var Rensningen og Sigtningen af Kornet, som nu ellers skeer paa en af Møllværket selv dreven Maskine, foregik den her ved Haandkraft. Ogsaa Tilberedelsen af Deigen skete alene ved Haandkraft og paa en ganske eiendommelig Maade, som jeg skal søge at beskrive i al Korthed. Efterat Deigen paa sædvanlig Maade var gjennemæltet ved Haandkraft, blev den udbredt paa et stærkt, halvrundt Bord af omtrent 4 Alens Diameter og 1 Alens

Høide, som var anbragt fast op imod Muren. Midtveis over Bordet gik der i Høide med Bordpladen et stort og dybt Hul ind i Væggen, hvorfra jeg ventede, at et eller andet mig aldeles ubekjendt Redskab skulde komme frem, eller at Deigen derigjennem skulde passere ind i næste Rum af Fabriken. Min Forbauselse var derfor ikke ringe, da jeg saae en Arbeider komme med en temmelig lang, rund Bjælke eller Stang af en 7—8 Alens Længde og 4—6 Tommers Diameter; efter at have anbragt den ene Ende deraf i Hullet, satte han sig paa den yderste Ende af Stangen, som ragede en 4—5 Alen horizontalt frem over Bordets Kant, og idet han satte fra med Foden, bragte han den hele Stang i en vippende og rullende Bevægelse, hvorved han selv baglænds beskrev en Halvcirkel i horizontal Retning udenom Bordet. Saasnart han naaede hen imod Væggen, kastede han Benet over og foretog nu samme Tour tilbage og atter fremad, mindst en 8—10 Gange, idet han med sammenslyngede Arme sad ligesaa frit og ugeneert som en dygtig Kunstberider paa sin usadlede Hest. Derved blev naturligviis den paa Bordet udbredte Deig endnu mere sammenæltet og sammenpresset, idet Hovedet af Stangen hvilede mod en stor Steen inde i Hullet, og Mandens Vægt naturligviis blev mangfoldiggjort derved, at han benyttede Stangen som Vægtstang. Derpaa blev den klæbrige, stærkt sammenarbeidede Masse fyldt paa smaa, stærke Træ-Cylindre, hvis med utallige Smaahuller forsynede Kobberbund dannede den egentlige Form, hvorigjennem nu ved et jevnt og stærkt Tryk fra oven et heelt Bundt Maccaroni presssedes frem paa eengang gjennem Kobberbunden forneden. Efterhaanden som de naaede en passende Længde, afskar man det hele Bundt og hængte det op til Tørring, hvormed Alt var færdigt.

Det var unægtelig meget gammeldags Maskiner og en temmelig simpel Fremgangsmaade. Skjøndt det var en af de større Fabriker, der beskjæftigede henved et Par Hundrede Men-

nesfer, traf vi bestandigt en Gjentagelse af de samme tre Hovedbestanddele, Deigtruget, Bordet med Vippebjælken og Pressapparatet, det ene mere tungt og klodset end det andet. Dog sagde den Arbeider, som viste os om, at der høiere oppe i Dalen laae nyere Fabriker, hvor man havde nye Masfiner, som dreves ved Vandkraft; men han forsikkrede tillige, at de Maccaroni, som fabrikeredes deroppe langt fra kunde sammenlignes med hvad der blev fabrikeret hernede paa den gamle Maade, og heller ikke blev betalt saagodt som disse.

Da jeg igjen vilde bestige mit Æsel for at ride ind igjennem Byen, gled Foden fra mig, og jeg faldt temmelig tungt ind imellem Dyrene, som Begge sparkede ud efter mig af alle Kræfter, inden jeg igjen kunde reise mig. Om det nu var en Følge af Faldet eller af de ondskabsfulde Dyrs Spark, veed jeg ikke ret; men da jeg igjen havde naaet Klosteret, var min venstre Fod hovnet saa stærkt op, at jeg næppe kunde støtte derpaa og kun med megen Besvær naaede op ad de mange Trapper og Terrasser. Det viste sig nu, at en Negl var knuust, Skoen heelt fuld af Blod og Vristen stærkt læderet. Jeg var saaledes sluppen velbeholden fra en besværlig og halsbrækkende Tour inde imellem Bjergene, men hernede i Dalen paa ganske lige og jævn Vei, havde jeg faaet et Stød, som maaskee kunde forhindre mig fra enhver Udflugt i de første 8 Dage. Det var til at blive fortvivlet over, at vide sig saa nær ved Pæstum med dets ældgamle græske Templer, og med det Samme indsee, at man ikke skulde naae det.

Medens min Reisefælle endnu søgte at paavise mig Muligheden af, at Hævelsen kunde falde, og at vi saaledes endnu kunde naae det saa længe attraaede Maal, det gamle Pæstum, hørte vi fremmede Stemmer og Raslen af Sabelskeder ude i Corridoren: det var et Par bourbonske Officerer, der kom for at melde Klosteret en pludselig Indqvartering af 400 Mand kongelige Tropper endnu samme Aften. Paa Grund af en til-

bagegaaende Bevægelse af de Syd for Salerno staaende Tropper havde det viist sig nødvendigt at fordele endeel af de der liggende Tropper paa de nærmeste Byer.

Under saadanne Forhold opgav vi naturligviis enhver Tanke om at blive der længere. Min Reisefælle bestemte sig til umiddelbart efter Middagsbordet at afgaae til Salerno med de samme Æsler, som vi havde benyttet paa vor Udflugt om Morgenen og Formiddagen. Men da det vilde blive i den meest brændende Solhede, og da jeg desuden gjerne vilde holde mit Ord og besøge Abbaten, hvem jeg havde ved et Par Ord havde underrettet om mit Uheld, men lovet at besøge henimod Kl. 2, skiltes vi ad paa et Par Timer, efter at have sat hinanden Stævne paa Banegaarden i Cava til det sidst derfra afgaaende Tog.

Forinden vi skiltes, spiste vi til Middag sammen med de to Officerer, der vare særdeles vakkre og forekommende, saasnart de havde overtydet sig om, at vi vare fremmede Tourister, der ikke havde Nogetsomhelst at gjøre med Revolutionen og Krigen. Den ene af dem var Ingenieurofficeer og havde Aaret iforveien ligget et Par Maaneder ude i Pompeji. Derved var der naturligviis givet et Punkt, hvor vore Interesser mødtes, og lidt efter lidt meddeelte de os saadanne Oplysninger om Tilstanden i Salerno og Disciplinen eller rettere den totale Mangel paa Disciplin hos de kongelige Tropper, at baade min Reisefælle og jeg ansaae det for et mærkeligt Held, at vi ikke vare naaede saalangt ned.

Den ene Officeer fortalte uden mindste Forbehold, at nogle faa Dage iforveien vare nogle Amerikanere og en Franskmand blevne fuldstændigt udplyndrede af en Patrouille af de kongelige Tropper, som de ulykkeligviis havde mødt nede i Nærheden af Pæstum. Deres Vogn var bleven standset, deres Proviant øieblikkeligt fortæret og de selv tvungne til at klæde sig af lige til Skjorten eller rettere den med, saa at de halvnøgne og forbrændte af Solen omsider vare i den ynkeligste Tilstand naaede tilbage

til Salerno, hvor de tæt foran Byen vare blevne anholdte af en ny Patrouille som mistænkelige Personer og øieblikkeligt vare blevne transporterede som Fanger til selve Neapel, uden at man endog vilde give dem Tid til at forsyne sig med andre Klæder af deres i Hotellet i Salerno efterladte Bagage.

Under saadanne Forhold var jo en Udflugt til Pæstum en complet Umulighed, ja selv et Besøg i Salerno ingenlunde sikkert. Dog afgik min Reisefælle strax efter Bordet dertil med de samme Æsler, vi havde benyttet om Formiddagen; jeg blev tilbage i Amalfi, og efter at have sikkret mig den store tohjulede Calessa, som havde bragt de to Officerer dertil, tog jeg mig en høist nødvendig Hvile.

Da jeg vaagnede igjen efter en vederqvægende Siesta, gjorde jeg til min store Glæde den Opdagelse, at jeg igjen kunde støtte paa Foden, og at Hævelsen var aftagen. Efter at have udbedret mit noget medtagne Toilette, saagodt som Tid og Leilighed tillod, begav jeg mig hen til Abbaten, som med stor Forekommenhed viste mig Kirken og den store Samling af gamle Monstrantser, hvoraf flere maaskee vare fra Korstogenes Tid; nogle havde endnu en stærk Besætning af Ædelstene, og Stiil og Form viste paa alle Maader hen til den tidligste Middelalder. Forresten var der aabenbart inviteret fornemt Selskab paa mig, bestaaende af endeel Kanniker og Geistlige, samt nogle af Byens Embedsmænd, saaledes Borgemesteren samt nogle Kjøbmænd. Det kneb noget for mig med at forstaae dem, da de talede en særegen Dialect med mange arabiske Ord, endnu en Reminiscents fra Middelalderen og Amalfis Forbindelse med Orienten. Som sædvanlig maatte jeg af og til tage min Tilflugt til Latin, men det hjalp jo kun til at forstaae de tilstedeværende Geistlige. Endelig brød jeg op, og en halv Time senere havde jeg taget Afsked med Klosterets gamle Guardian, afgjort mit Mellemværende i Form af en Gave til de Fattige, og rullede paa en ægte neapolitansk Calessa afsted til Salerno.

De kjender jo maaskee nok af Afbildninger de store, høie tohjulede Kærrer, som strengt taget kun ere bestemte til To foruden Kudsken, der staaer bag paa det lille Bræt, men som man ofte seer læssede med en 14—16 voxne Mennesker foruden et Par Drenge hængende i Nættet nede mellem de høie Hjul. Naturligviis havde jeg betinget mig Kjøretøiet for mig selv alene; men da vi skulde til at kjøre, fandt jeg endda en stakkels Kone hængende nede i Nættet. Hun var temmelig ung, men saae ulykkelig og forsulten ud, var høit frugtsommelig og havde et sygt usselt Barn paa et Par Aar med sig. Jeg kunde ikke nænne at sige Nei og lod hende kjøre med, men commanderede Kudsken bag paa Brædtet og lod hende naturligviis sidde op ved Siden af mig. Saaledes gik det nu afsted langs den nye Vei fra Amalfi ned igjennem Atrani, Majori, Minori, Cetara og Vietri til Salerno.

Denne Vei havde megen Lighed med Veien imellem Castellamare og Sorrento, men er endnu mere vild og pittoresk, da den gaaer høiere oppe paa Klippen, og man som Følge deraf overseer et større Parti af Havet. Da Kysten desuden danner en stor Mængde Bugter, som man følger ud og ind, har man bestandigt den ene Side af en saadan Bugt foran sig og yderst ude de sædvanlige smaae, fiirkantede Vagttaarne.

Vi brugte omtrent 2 Timer til Touren og naaede Salerno, netop da en stærk Tordenregn, der havde fulgt os og truet hele Veien, brød løs over Byen. Vi passerede hurtigt den anseelige brede Gade langs med Havet, hvor jeg havde den Fornøielse at see den til Amalfi bestemte Troppeafdeling staae opmarscheret, dernæst nogle smaae Sidegader, hvor man i alle Huse fabrikerede Helgenbilleder eller Kirkerequisiter, indtil vi holdt udenfor Salernos ældgamle Cathedralkirke. Kudsken søgte med Vognen over i et lille Skuur i Nærheden, jeg derimod ind i selve Kirken, hvor jeg tilbragte omtrent halvanden Time, medens et forfærdeligt Tordenveir rasede ud lige over Byen.

Den gamle Kirke var unægtelig storartet og imponerende med sine mægtige gothiske Spidsbuer og i al sin strenge Simpelhed; men den gjorde dog et mørkt og alvorligt Indtryk, som endnu mere forstærkedes af de særegne Forhold, under hvilke jeg saae den. Medens Lynglimtene og Tordenbragene fulgte Slag i Slag, gjennemvandrede Sacristanen og jeg den halvmørke Kirke saavelsom den mærkværdige Kryptkirke, hvor Apostelen Mathæus skal hvile tilligemed mange Helgene. Overalt i Sideskibene, Gangene og Capellerne stod antike Marmor-Sarkophager, hidslæbte fra Pæstum og Sicilien, med prægtige græske Basrelieffer. Nu indeslutte de Støvet af mægtige normanniske Høvdinger, af Korsfarere og Helte fra den tidligste Middelalder, da Salerno i Aaret 1075 blev erobret af Robert Guiscard, som snart udvidede sin Magt over hele Calabrien og Sicilien og traadte i Lehnsforhold til Paven, og da den store Pave Gregor den Syvende fandt et trygt og sikkert Tilflugtssted hos sin trofaste Vasal i Salerno og forblev der til sin Død. Naar man staaer ved saadanne Mænds Grave, da træder Historien med alle sine Minder levende frem, og man glemmer Nutiden.

Saaledes gik det ogsaa mig i Salernos Kirke. Jeg vilde ikke ret troe mine egne Øine, da jeg igjen forlod Kirken og saae, at Solen var meget nær ved sin Nedgang. Der var saaledes ingen Tid at spilde, naar jeg vilde naae Aftentoget, som afgik fra Cava Kl. 7¼. Under en voldsom Regn, som gjorde Kudsk og Hest næsten rasende, jog jeg igjen ud af Salerno og derfra videre i fuld Carriere til det gamle smudsige Cava, gjennem hvis smalle, snævre Gader jeg omsider naaede Banegaarden nogle faa Minuter før Togets Afgang til Neapel, hvor vi ankom meget udmattede Kl. 9 om Aftenen. Der fandt vi igjen den samme Gjæring og Tummel, vi havde følt os saa lykkelige ved for en Tid at undgaae; de nærmest paafølgende Dage anvendte jeg til at ordne og nedskrive Hovedmomenterne af vor Udflugt.

Mindet om en saadan Udflugt taber man ikke let, mine Herrer! jo længere Tid der forløber derefter, desto klarere træder de enkelte Situationer og Stemninger igjen frem for Sjælen. Men at gjengive med Ord de forskjellige Stemninger, at beskrive uden Afbildninger de deiligste Egne paa Jorden, at fremkalde det glødende Syden her hjemme midt i den barske Vinter, er en vanskelig Opgave, som jeg fuldtvel føler, at jeg ikke har formaaet at løse paa en Maade, der tilfredsstiller mig selv. Naar jeg desuagtet ikke har vægret mig ved at efterkomme den til mig stillede Opfordring, da er det i Overbeviisningen om, at Syden endnu som for Aartusinder siden drager Nordboens Tanker til sig med en forunderlig Magt, og i Haabet om, at De nu, som saa ofte, vilde følge mig med Velvillie og Overbærelse, naar jeg meddeelte Dem mine Reiseminder fra Neapels Omegn.

Pantheon, Sta Maria ad Martyres.

I.

Mine Herrer!

I mit første Foredrag over Roms monumentale Historie*) har jeg meget stærkt udhævet, at den store Brand under Keiser Nero i Juli Maaned Aar 64 efter Christi Fødsel næsten aldeles ødelagde det daværende Rom, og at alle nu opbevarede Oldtidslevninger og Ruiner væsentlig skrive sig fra det nye keiserlige Rom, undtagen Pantheon og det store Mausoleum for Keiserne af det Juliske Huus.

Det Sidste har vel næppe Mange af Dem hørt omtale; og jeg haaber i et senere Foredrag at finde Leilighed til at behandle det samtidigt med Keiser Hadrians Mausoleum (det nuværende Engelsborg). Men det første Navn, Pantheon, er der vel næppe Mauge af Dem, som ikke kjender. Hvo har ikke utallige Gange læst om og utallige Gange seet Afbildninger af denne mærkværdige Rundbygning med dens smukke, halvkugleformede Hvælving, der endnu som i Oldtiden modtager al Lys og Luft gjennem den store cirkelformede Aabning i Hvælvingens Midte? Hvo har ikke seet Afbildninger af den smukke corinthiske Forhalle, som rigtignok nu er skamskjændet ved Berninis to afskyelige Klokketaarne? Hvo veed ikke, at det var

*) som findes optaget i denne Samling Pag. 35—55.

Pantheon, som gav Michel Angelo Buonarotti Ideen til Peterskirkens store Midtkuppel? Hvo veed ikke, at Pantheon er den Oldtidslevning, som meer end nogen anden giver os et Billede af den romerske Bygningskonst i al dens storartede Simpelhed?

Det er derfor ikke til noget Nyt, jeg iaften skal føre Dem, men til Noget, De godt kjender og ofte har læst om. Jeg veed saaledes vel, at dette Foredrag vil mangle Nyhedens Interesse for Mange af Dem. Men netop fordi Mange af Dem kjender dette Stof, har jeg valgt det. De vil da af min Behandling deraf bedst selv kunne bedømme, om jeg med Alvor og af al Evne søger at give Dem et sandt og rigtigt Billede af det, som jeg fremstiller for Dem.

Jeg vil nu først meddele Dem, hvad vi ifølge Oldtidens Beretninger og nyere Undersøgelser vide om Pantheons oprindelige Bestemmelse, dernæst give Dem en kortfattet Udsigt over Bygningens senere Skjæbne og Historie, og sluttelig en detailleret Beskrivelse af Pantheon, saavel i dets nuværende, som oprindelige Form.

At denne mægtige Bygning oprindelig har hørt sammen med eller rettere været bestemt til at danne Slutningspunktet op imod Nord for det ældste Therme-Anlæg i Rom, som Augusts berømte Feltherre og Svigersøn M. Agrippa fuldførte i Aaret 25 før Chr. Fødsel, er saavel ved ældre Udgravninger, som ved de seneste Undersøgelser sat udenfor al Tvivl. Allerede i det 16de Aarhundrede har den berømte Architekt Andrea Palladio, som da specielt undersogte det gamle Roms Thermer, fundet tydelige Spor af Forbindelsen og Sammenhængen imellem Pantheon og disse Thermer, ligesom ogsaa de Udgravninger, som Pius VII lod foretage i Aarene 1823—24 under Carlo Fea og Architekten Valadier gav samme Resultat.

Da nu imidlertid ikke blot den ældre Plinius, der om-

som ved Vesuvs Udbrud A. 79 efter Chr. Fødsel og altsaa har seet Pantheon i dets oprindelige Skikkelse, men ogsaa alle de andre romerske og græske Forfattere bestandigt omtaler denne Bygning som et Tempel, men aldrig som nogen Deel af Agrippas Thermer, og da som bekjendt end ikke i den senere Tid egentlige Templer omtales som Dele af et romersk Therme-Anlæg, hvor mægtigt og colossalt det end har været, saa fremgaaer deraf med Sikkerhed, at denne Bygning aldrig har været benyttet som nogen Deel af Agrippas Thermer.

Men da man ved en nøiagtig Undersøgelse af selve Muurmassen har fundet, at saavel den korte rectangulaire Udbygning, Pronaos med dens Anter, saavelsom den egentlige Søile-Forhalle eller Porticus med dens mægtige corinthiske Søiler og dens særegne Frontgavl, hvorved Bygningen netop viser sig for os som et forhenværende antikt Tempel, øiensynligt er en senere Tilsætning til den oprindelige Kuppelbygning, idet Muurmasserne aldeles ikke gribe ind i hinanden og Krandsgesimsen er langt lavere paa den corinthiske Forhalle end paa selve Hovedbygningen, saa fremgaaer med Sikkerhed heraf, at den egentlige Rundbygning med dens mærkelige Kuppel oprindeligt maa have havt en anden Bestemmelse og først senere ved den tilføiede Forhalle og Frontgavl er bleven omformet til et Tempel. At det imidlertid maa have været Agrippa selv, som har foretaget denne Forandring i den oprindelige Plan, bevises fuldkommen sikkert ved Indskriften netop paa Forhallens Architrav:

M. AGRIPPA. L. F. COS. TERTIUM. FECIT.

Den Tanke ligger nu temmelig nær, at efterhaanden som Bygningen nærmede sig sin Fuldendelse, kan Agrippa selv i den Grad være bleven greben af dens ædle og mægtige Skjønhed, at han følte, at den ikke egnede sig til et dagligt Opholdssted for Mennesker, men kun til en Bolig for Guder: man lukkede derfor Forbindelsen med de bagved liggende Thermer og an-

bragte en Forhalle foran: Templet er nu færdigt og indvies som et saadant i Aaret 25 før Christi Fødsel.

Idet jeg altsaa meget stærkt maa fastholde, at denne Bygning vel oprindeligt kan have været bestemt til at udgjøre en Deel af Agrippas ældste Anlæg herude fra Aaret 25, men at den, medens den endnu var under Opførelse, er af Agrippa selv bleven omformet til et Tempel, har vi derved en let og naturlig Forklaring til den ellers i høi Grad paafaldende Omstændighed, at Templets Indgang vender imod Nord, imod Mørket og Kulden, istedetfor efter ægte romersk Augural-Skik at skue imod Syd, imod Solen og Lyset. Grunden dertil er simpelthen den, at det da ikke længere var muligt at skaffe Templet nogen Indgang eller Hovedfacade imod Syd, formedelst det umiddelbart Syd derfor liggende store og mægtige Anlæg, hvis Slutsteen og Culminationspunkt imod Nord denne Rundbygning skulde have været.

Hvilken har nu da været denne Rundbygnings **oprindelige Bestemmelse**? Ja, mine Herrer! det er ikke let at besvare dette Spørgsmaal med fuldkommen Sikkerhed: kun igjennem Formodninger og Slutninger kunne vi komme til et Resultat, som er nogenlunde sandsynligt.

Af et Sted hos Frontinus, som levede under Keiser Trajan omtrent A. 100, og med stor Nøiagtighed har behandlet Roms Vandforsyning og Vandledninger, veed man med Sikkerhed, at hele dette nye Quarteer ude paa Marsmarken først i Aaret 19 f. Chr. Fødsel blev forsynet med Vand ved en ganske ny og særegen Vandledning, Aqua Virgo, som Agrippa anlagde; altsaa kan der før denne Tid ikke være Tale om noget Therme-Anlæg, hvis Hovedbestanddeel dog oprindelig er varme og kolde Bade: et Bade-Anlæg uden rigelig Vandforsyning er en Umulighed. Altsaa maa Agrippas første Anlæg fra Aaret 25 have havt en ganske anden Characteer.

Eftersee vi Beretningen hos den græske Historieskriver Dio

Cassius, som i streng annalistisk Form, Aar for Aar, behandler den romerske Historie, da beretter han i LIII, 27 ved Aaret 25, at

„samtidigt med Argonauterhallen byggede Agrippa det Lakoniske Svedebad, τὸ πυριατήριον τὸ Λακωνικόν. Lakonikon kaldte han Gymnasiet, fordi dengang i Særdeleshed Lakonerne foretoge Legemsøvelser og salvede sig. Endvidere fuldendte han det saakaldte Pantheon, τό τε Πάνθειον ὠνομασμένον ἐξετέλεσε."

Endvidere berettes i LIV, 29 ved Aaret 15, at

„ved sin Død testamenterede Agrippa til Folket sine Haver og Badet τὸ βαλανεῖον, som bærer hans Navn, for at man gratis kunde bade sig deri, og overlod August nogle Grundeiendomme til dermed at bestride Udgifterne."

Saaledes har vi 2 forskjellige Begivenheder omtalte og bestemt affondrede ikke blot ved de mellemliggende 10 Aar, men ogsaa ved de forskjellige Benævnelser hos Dio Cassius. Det sidste Anlæg er aabenbart Agrippas senere opførte og saa berømte Thermer (τὸ βαλανεῖον er netop = Romernes balneae eller thermae); det første derimod noget Andet og hidtil Ukjendt i Rom.

Hvad var nu dette Nye og Usædvanlige? Næppe mere eller mindre end et fuldstændigt græsk Gymnasium, som var ubekjendt for den store og fattigere Befolkning i Rom, men som enhver fornem eller blot formuende Romer godt kjendte fra sine Reiser i Grækenland. Thi Reiser og et længere Ophold i Grækenland ansaaes i Rom paa den Tid for ligesaa nødvendigt til en fuldendt Opdragelse, som man her hos os paa Holbergs Tid ansaae det for nødvendigt at gjøre en Tour til Paris.

I Grækenland var nu netop Gymnasierne det Sted, hvor Ynglingen modtog hele sin aandelige og legemlige Uddannelse, og de fandtes derfor i eller rettere i Nærheden af enhver græsk Stad. De maae nu, mine Herrer! herved ingen-

lunde tænke paa Skoler eller Opdragelses-Anstalter i preussisk Stiil, ja selv ikke engang i jevn god dansk Form: Sligt kjendte man aldeles ikke i Oldtiden. Et Gymnasium var oprindeligt ikke andet end en stor, planeret og med Indhegning forsynet Plads tæt udenfor Byen, bestemt til Ungdommens Legemsøvelser. For at erholde Skygge plantede man lange Alleer af Plataner, under hvis løvrige Kroner nu ikke blot de Yngre foretog alle Slags Legems-Øvelser i Brydning, Væddeløb, Kasten med Diskos, Vaabenbrug osv., men hvor ogsaa de Ældre indfandt sig deels som Tilskuere, deels ogsaa som Ungdommens Lærere, navnlig Talere og Philosopher, om hvilke der snart dannede sig en tæt Kreds af Tilhørere.

Efterhaanden som Gymnasierne mere og mere blev det fælleds daglige Samlingspunkt for Ældre og Yngre, modtog denne første oprindeligt saa simple Indretning en Mængde Forandringer og Forbedringer. Alleerne af Platan-Træer ombyttedes snart med Marmor-Søilegange, som gav et bedre Ly i ondt Veir; og rundt omkring den indre, væsentlig til Legemsøvelser bestemte Plads, opførtes en Mængde større og mindre Bygninger med store Sale for Philosopherne, Sophisterne, Talerne og Alt, hvad der bidrog til Aandens Cultur og Udvikling, medens man heller ikke glemte at sørge for en hensigtsmæssigere Indretning af større bedækkede Rum til alle Slags Legemsøvelser.

Disse foretog man, som bekjendt, altid fuldstændigt nøgen og for endmere at opnaae Smidighed, indgned man hele Legemet med Olie, hvorved det under Brydning blev endnu vanskeligere at faae rigtig fast Hold paa sin Modstander. Ligesom man altid tidligere havde sørget for at anlægge Gymnasiet i Nærheden af en Flod eller rindende Vand, hvor man efter fuldendte Legemsøvelser kunde aftvætte sit med Olie indgnedne og nu med Støv og Sved bedækkede Legeme, saaledes anbragtes nu inde i selve Gymnasierne en Mængde forskjellige Badeværelser til kolde og varme Bade, samt ofte et større Svømme-

bassin. Som en Eiendommelighed hos Lacedæmonierne, men som snart optoges af alle Grækerne udhæves det saakaldte Lakoniske Svedebad, τὸ πυριατήριον τὸ Λακωνικὸν, større Sale, som kunde stærkt ophedes ved Varmeledninger under Gulvet og i Væggene, hvor man efter fuldendte Legemsøvelser satte sig roligt hen for at komme i en stærk Sved, forinden man i Apoleipteriet afskrabede Olien og Støvet og tog sig et varmt eller koldt Bad.

Agrippas ældste Anlæg her ude paa Marsmarken maa have været et fuldstændigt græsk Gymnasium, som maaskee kan have været noget tillempet efter Romernes Smag; men at et saadant Lakonisk Svedebad ikke har manglet, bevises jo netop af Dio Cassius's Udtryk, idet han benævner det Hele med dette Navn. Da vi nu desuden kan paavise en lignende stærkt fremspringende Rundbygning ude i Caracallas Thermer, maaskee den saa meget omtalte cella solearis, i hvilken en sand Drivhuusvarme kunde frembringes, idet man foruden den kunstige Varme fra Gulv og Vægge tillige opfangede Solstraalerne gjennem en Mængde colossale Vinduer, saa troer jeg, at man med størst Sandsynlighed har antaget, at dette ogsaa har været den oprindelige Bestemmelse for Pantheon, forinden Agrippa omformede den til et Tempel.

Andre have meent, at denne Bygning oprindeligt skulde have været bestemt til den store Forsamlings-Sal, Ephebeum, i Agrippas Gymnasium, hvortil ogsaa hele den indre pragtfulde Decoration kunde passe ret godt. Skjøndt nu denne Forsamlingssal saavel i Gymnasierne, som senere i Thermerne, sædvaulig laa i Midten og som oftest havde en aflang rectangulair Form skal jeg ikke have noget Væsentligt at indvende imod denne Mening; men hvad jeg bestemt maa protestere imod, er den Paastand, at Pantheon oprindeligt skulde have været bestemt til et colossalt Svømmebassin, natatorium eller piscina. Thi selv om man ikke vilde ansee en saa mægtig Bygning for altfor god

dertil, saa erindrer De jo dog, mine Herrer, at det først var 6 Aar senere, A. 19, at Agrippa ved den nye og mægtige Vandledning, Aqua Virgo, fik tilstrækkelig Vandforsyning, og før den Tid kan dog fornuftigviis Ingen tænke paa at anlægge et saa stort Svømmebassin.

Men som sagt, det var Agrippa selv, som omformede denne Bygning til et Tempel. Kun som et Tempel har det virkelig været benyttet og kun som et Tempel omtales det hos samtlige gamle Forfattere. Det indviedes som saadant i Aaret 25 før Christi Fødsel af Agrippa selv.

Til hvilken Gud var nu dette Tempel indviet? Ja, mine Herrer! ogsaa i dette Punkt maa jeg opponere imod den almindelige tidligere Mening, at det var indviet den hævnende Juppiter, Juppiter Ultor, en Mening, som forresten endnu Kugler i sin Gesch. der Baukunst har fastholdt. Man støttede sig hertil paa eet eneste Sted hos Plinius; men deels findes der meget stærke Raderinger næsten i alle Haandskrifterne netop paa dette Sted, og deels har en omhyggelig Undersøgelse af de ældste Haandskrifter givet en ganske anden Mening og ganske andre Ord. Dermed falder denne hele Paastand, som ogsaa i mange andre Henseender frembød næsten uforklarlige Modsigelser. Thi hvorledes kunde det være muligt, at et Tempel, som var indviet til Romernes høieste Guddom, den mægtige, hævnende Juppiter, kunde allerede nogle faa Aar derefter tabe sit Navn af Juppiters Tempel og antage Navnet Pantheum, Grækernes *Πάνθειον*, som jo netop antyder, at det var indviet til om just ikke alle Guddomme, saa dog til flere eller mange Guder.

Af Dio Cassius LIII, 27 veed vi, at der var opstillet Statuer af Venus, den Juliske Slægts Stammoder, samt af Mars, Krigens mægtige Gud, og endelig af C. Julius Caesar, som efter at være optaget i Gudernes Tal kaldtes Divus Julius. Endvidere veed vi, at Agrippa ønskede at opstille Keiser Augusts egen colossale Statue deri og opkalde

den hele Bygning efter ham, men at dette dog strandede paa Augusts bestemte Vægring ved endnu i levende Live at modtage nogensomhelst Forgudelse. Deraf fremgaaer, at den hele Helligdom maa have været indviet den Juliske Slægts Skytsguder og dannet ligesom Slægtens Familie-Helligdom.

Derved bliver det jo netop en Apotheose eller Forgudelse af Keiser August og hans hele Familie, der som bekjendt hørte til den Juliske Slægt. Der var forløben 5 Aar, siden Agrippa vandt det store og afgjørende Søslag ved Actium for sin Svigerfader August, som derved blev Eneherske over den hele daværende Verden. En saa betydningsfuld Seir, som endnu den Dag idag af enhver Historiker regnes som det chronologiske Begyndelsespunkt for det romerske Keiserdømme, kunde Agrippa nok ønske at forherlige ved et større monumentalt Foretagende: han valgte dertil den maaskee allerede da halvt fuldendte Rundbygning, som han saaledes omformede til en mægtig Bolig for den Juliske Slægts Skytsguder.

At der naturligviis ogsaa kan have været opstillet andre Guders Statuer, er meget sandsynligt; saaledes kunde jo navnlig ogsaa en Statue for Neptun, Havets mægtige Gud, have fundet en passende Plads. Men at dette Tempel skulde have været indviet til alle Guder, og i sig have optaget alle Guders Statuer, grunder sig paa et langt senere hen i Middelalderen opstaaet Sagn, hvorved man etymologisk vilde forklare Navnet*).

Allerede 3 Aar efter Bygningens Fuldendelse blev den truffen af Lynstraaler, hvorved navnlig nogle af Statuerne be-

*) Denne Idee har senere den romerske Architekt Carlo Fontana, i et Skrift om Peterskirken, gjenoptaget og gjennemført paa en meget bizar Maade. Da det indre Rum dog ikke forekom ham stort nok til en saa stor Forsamling, tænkte han sig Gulvet en Etage dybere: der forneden anbragte han Underverdenens Guder, foroven Oververdenens, i 2 Rækker Nischer over hinanden. Uendeligt komiskt!

skadigedes, saa at Landsen faldt ud af Haanden paa Augusts Statue, der var opstillet i den ene af Forhallens Nischer, ligesom Agrippas i den anden Nische.

Omtrent 100 Aar senere i Aaret 79 led Pantheon meget ved den store Brand under Keiser Titus, hvorved netop en stor Deel af Marsmarken blev stærkt medtaget; hvorpaa Domitian Aar 96 restaurerede Bygningen fuldkomment.

Omtrent 30 Aar efter denne Restauration blev Pantheon paany ramt og antændt af Lynstraaler Aar 109, altsaa under Keiser Trajan, en Skade, som dog først dennes Efterfølger Hadrian udbedrede.

Efter saaledes 2 Gange at have været ødelagt af Ild og Lynstraaler (A. 79 under Titus og Aar 109 under Trajan) maa Pantheon ved hver paafølgende Restaurering have lidt store Forandringer, navnlig i det Indre, saaledes som jeg senere skal paavise.

Ogsaa Antoninus Pius skal have udbedret Pantheon, men det er dog meget usikkert; at derimod Septimius Severus Aar 202 igjen har foretaget Reparationer, see vi af den mindre Indskrift paa Architraven, uden at vi kan sige, hvor gjennemgribende Forandringer, der da er skeet.

Fra denne Tid blev Pantheon overladt sig selv, uden at modtage videre Forandringer. Dio Cassius saae og beundrede denne herlige Bygning, og hans noget forvirrede Beretning har ikke bidraget lidet til at gjøre vore Forestillinger om dens oprindelige Form endmere uklare. Endnu senere udtrykker Ammianus Marcellinus sin Beundring over dette Pragtværk i halvt dunkle, men stærkt beundrende Udtryk.

Da omsider Constantin den Store, efter at have slaaet Maxentius oppe ved den Mulviske Bro, som Seirherre drog ind i Rom d. 28de Octb. 312, drog med ham det christne Kors seierrigt ind i den gamle Verdens Hovedstad, hvorfra det kort iforveien var bleven fordrevet ved den sidste grusomme For-

følgelse under Diocletian fra 303—312. Fra nu af var Christendommen ikke længer blot taalt eller beskyttet, men Keiseren selv blev Christen og dermed var Korsets Overmagt befæstet: som Følge deraf stod de gamle hedenske Templer snart øde og forladte, medens christelige Kirker og Basilicaer opførtes i stor Mængde. Snart derpaa lukkedes de forladte hedenske Templer, og hvad der kunde benyttes af deres Materiale, navnlig Søiler, anvendtes uden Skaansel til deraf at opføre og udsmykke Basilicaerne.

Imidlertid undgik Pantheon netop paa Grund af sin eiendommelige Bygningsmaade denne Skjæbne, som ramte saamange andre hedenske Templer; og mærkeligt nok var Pantheon maaskee den eneste Oldtidslevning, som Intet led, hverken da Vestgotherne under Alarich d. 28de Aug. 410 erobrede og ødelagde det gamle Rom, heller ikke da de raae Vandaler under Genserich i Aaret 455 erobrede Staden, og heller ikke i det næste Aarhundrede, da Østgotherne under Vitiges i Aaret 537 og senere under Totila i Aaret 546 kjæmpede med Østromerne om Stadens Besiddelse. Først da Pantheon var bleven en christelig Kirke, begyndte dens største Ulykker.

Det var i Aaret 607 eller 608, at Pave Bonifacius IV erholdt Tilladelse af den østromerske Keiser Phokas til at omforme Pantheon til en christelig Kirke, indviet til Jomfru Maria og alle hellige Martyrer, Sancta Maria ad Martyres.

Ved denne Leilighed maa der, saaledes som jeg senere skal paavise ved den mere detaillerede Behandling af de enkelte Partier, være foretaget adskillige Forandringer saavel i det Ydre som i det Indre; men store kan de i ethvert Tilfælde ikke have været, ikke heller kan de paa nogen Maade have forandret Bygningens Grundform. At man nu fjernede de gamle Gudebil-

leder, og at man i deres Sted opreiste christelige Altere, er en Selvfølge.

Man syntes da endelig første Gang at have opgivet den Utilbøielighed, som de Christne i den ældste Tid havde imod at omforme de gamle hedenske Templer til christelige Kirker. Tidligere havde man nok villet benytte selve Bygningsmaterialet fra de forladte gamle Templer, navnlig de smukke antike Marmorsøiler, som man deels ikke længer forstod at bearbeide, deels benyttede i saa store Masser til de ældste christelige Basilicaer, at man ikke godt kunde være kræsen i sit Valg. Men selve de gamle Templer vilde man ikke benytte, da man ansaae dem for vanhelligede og besmittede ved den hedenske Cultus. Ja selv om man havde villet benytte dem, kunde man ikke gjøre det, da de vare altfor smaa.

Dette kan maaskee forekomme Dem utroligt og forunderligt, mine Herrer! da De saa ofte har læst om og hørt tale om Oldtidens store og berømte Templer, om det mægtige Parthenon i Athen, om de colossale græske Tempelruiner paa Sicilien og i Pæstum. Skulde da nu Templerne i selve Rom, hele Verdens daværende Hovedstad og Centrum, være saa smaa og uanseelige? Nei langtfra: de vare virkelig store og mægtige. Og dog vare de for smaa til at benyttes af de Christne, saaledes som jeg strax skal paavise.

Medens nemlig Indernes og Ægypternes umaadelig store Valfartstempler vare bestemte til paa eengang at samle en stor Mængde Mennesker til fælleds Gudsdyrkelse i eet større Rum, var Hellenernes og senere Romernes Templer kun bestemte til at være en Bolig for selve Guden eller rettere for hans hellige Billede. Derfor foretog man hos dem aldrig inde i selve Templet nogen saadan til den egentlige Cultus henhørende Handling, hvorved en større Menneskemængde var tilstede. Alene Præsterne betraadte den egentlige Celle, hvorimod Folket, som vilde offre, eller rettere, for hvem Præsterne foretog Of-

kringen, forsamlede sig omkring det foran Templet opstillede store Alter, paa hvilket Offerilden antændtes og Offerstykkerne opbrændtes, medens de store Døre ind til den egentlige Tempelcelle aabnedes, for at Guden ligesom personlig gjennem sit Billede kunde deeltage i og overvære den hellige Handling. Om nu end efterhaanden Templets Størrelse tiltog stærkt, var dette dog kun en ydre Tilvæxt, idet man deels forøgede den oprindelige Tempelbygning ved bagtil at tilføie større aflukkede Rum, bestemte til deri at opbevare de forskjellige Tempelredskaber, Tempelgaver og Tempelskatten, deels omgav den egentlige Tempelbygning med Søiler, som bar det fremspringende Tag, deels endelig indhegnede det hele Tempelareal med en Ringmuur og ydre Søilegange, som paa alle Sider omgav den store indre, aabne Gaard, i hvis Midte det egentlige Tempel hævede sig op paa et mægtigt Fodstykke eller paa colossale Trin. Men den egentlige Tempelcelle, som dog var det største bedækkede Rum, vandt derved aldeles ingen Udvidelse eller Forøgelse og kunde eiheller udvides ud over visse Grændser, saameget mere som den ydre omkring Templet selv anbragte Søilestilling netop maatte indskrænke de indre Partier. Saaledes vare virkelig de gamle Templer i Rom og dens Omegn for smaa til at omformes til christelige Kirker.

Men med Pantheon forholdt det sig ganske anderledes. Der var kun et eneste større indre Rum, stort nok til at en nok saa talrig Menighed kunde finde Plads, og endelig betragtede man maaskee ikke selve Bygningen som et almindeligt Tempel, men snarere som et til den Juliske Slægt indviet Huuscapel. I ethvert Tilfælde sørgede man for at skaffe den nye christelige Kirke et stærkere christeligt og mere helligt Præg, derved at man fra de gamle Catacomber lod hidbringe en næsten utrolig Masse af Martyrernes hellige Levninger, saavidt jeg erindrer ikke mindre end 27 Vognlæs, hvis Indhold nu nedlagdes under de forskjellige Altere. Saaledes

kunde Kirken med Rette modtage Navnet Sancta Maria ad Martyres, og Mindet om Kirkens Indvielse befæstes ved Indstiftelsen af Alle-Helgens Dag, dies omnium Sanctorum.

Man skulde nu troe, at det gamle Pantheon, efter at være omformet til en christelig Kirke, var sikkret mod senere Udplyndringer: at dette langtfra var Tilfældet, vil jeg næste Gang faae Leilighed til at udvikle samtidigt med en detailleret Beskrivelse af denne mærkelige Bygning.

II.

Jeg skal iaften, mine Herrer! give Dem en mere detailleret Beskrivelse af Pantheon saavel i dets nuværende som oprindelige Form.

Foruden en større Grundtegning, som jeg har udført væsentlig støttende mig paa de omhyggelige og nøiagtige Opmaalinger, den franske Architekt Antoine Desgodetz optog af Pantheon i Slutningen af det 17de Aarhundrede, har jeg idag medbragt to Blade, hvorpaa jeg strax vil henlede Deres Opmærksomhed.

Det første Blad er et ældre Kobberstik af Alessandro Specchi udgivet i Rom 1693 af Domenico Rossi. Om det maaskee er udført lidt grovt og stærkt i den sædvanlige Maneer af den Tids Kobbere, giver det os et fuldkommen sandt og tro Billede af Pantheon, ganske som det viser sig endnu den Dag idag, sammentrængt imellem de omliggende Bygninger; ja det giver os igrunden et langt sandere Billede end de fleste nyere Prospecter og Photographier, af hvilke de første idealisere Bygningen eller gjøre den større, end den virkelig er, og de sidste i Reglen ere tagne i altfor kort Afstand, hvorved den egentlige Hovedbygning med dens Kuppel enten aldeles ikke sees

eller forsvinder tildeels i Sammenligning med den stærkt fremtrædende Forhalle med dens corinthiske Søile-Porticus.

Det andet Blad er en temmelig stor Sjeldenhed, en ypperlig Photographi, som det lykkedes en tydsk Antiqvar og Kunsthandler i Rom, Emil Braun, at faae taget af en restaureret Model af Pantheon, forinden denne afgik til England. Af hvem denne Model er udført, veed jeg ikke og har heller ikke kunnet erholde paalidelige Oplysninger derom i Rom. Men de fleste Antiqvarer derude kjendte den godt og vidste, at den var bleven solgt til England for en fabelagtig høi Priis, ja angav endog dens Høide til en 16—18 Fod og dens Længde til henimod 30 Fod, altsaa udført i en saadan Størrelse, at enhver Detail kunde træde skarpt og tydeligt frem. Af flere Grunde formoder jeg, at den er bleven udført under Tilsyn af den bekjendte romerske Archæolog Luigi Canina, i hvis Besiddelse den var indtil hans Død. At virkelig kunstneriske Kræfter har medvirket ved Udarbeidelsen, vil Enhver ved første Øiekast paa denne photographerede Afbildning lettelig kunne overtyde sig om, navnlig ved at betragte den mesterligt restaurerede Frontgavl med dens Reliefframstilling af Gigantomachien. Der skal ogsaa være taget Afbildninger af det Indre, idet Modellen som sædvanligt var til at stille ad; men ved Kjøbet af Modellen forlangte Kjøberen paa ægte engelsk Maneer samtlige photographiske Plader og Aftryk udleverede for strax at lade dem tilintetgjøre. Kun ved et reent Tilfælde undgik nærværende Aftryk at dele de andres Skjebne.

Efter foreløbig at have henledt Deres Opmærksomhed paa disse to Blade, som give os en Idee om Forskjellen paa Pantheon i Oldtiden og Nutiden, vil jeg bede dem betragte selve Grundtegningen.

De vil da strax bemærke, at Pantheon bestaaer af to væsentlig forskjellige Hovedpartier, den stærkt fremspringende Søileforhalle, den egentlige corinthiske Porticus af 103 Fods

Bredde og 46 Fods Dybde*), som ved en retvinklet Udbygning, den saakaldte Pronaos, bliver forbunden med den egentlige cirkelrunde Hovedbygning, hvis indre Diameter er 133 Fod og nøiagtigt svarer til den indre Høide. Vi skulle senere behandle hver Deel for sig, efter først at have betragtet Bygningens Ydre.

Hvad jeg da først vil udhæve, er den egentlige Hovedbygnings strenge Alvor og stortartede Simpelhed, der deels danner en stærk Modsætning til den elegante og rigt decorerede Forhalle, deels langtfra lader Beskueren ane den harmoniske og eiendommelige Skjønhed i Bygningens Indre. Og dog er selve Rundbygningens Ydre imponerende nok eller rettere maa have været det i Oldtiden, da den laa frit og aaben mod Nord, Øst og Vest, medens den nu mod Øst og Vest er stærkt sammentrængt imellem andre Bygninger og Qvarterer.

Betragte vi nemlig den vestlige Side af Rundbygningen, som hæver sig mægtigt op i en snæver lille Sidegade, da vil man strax bemærke, hvorledes den store Muurmasse, uden nogensomhelst ydre Decoration eller Udsmykning, dog paa en naturlig Maade ordner sig i tre større Hovedled.

Fra den egentlige Travertin Basis hæver nemlig den første cylinderformige Muur-Ring sig indtil en Høide af 41 Fod, hvor den slutter med en simpel Kraudsgesims, paa hvilken den anden Muur-Ring hviler, som ved en Mængde større og mindre Constructionsbuer er beskyttet mod enhver Sænkning og hæver sig til en Høide af 32 Fod, hvor den ved en større og med fremspringende Kragesteen smykket Gesims ligesom samler ny Styrke til paa sine Skuldre at bære den tredie Muur-Ring, der stiger op indtil en Høide af 30 Fod, hvor den slutter med Bygningens egentlige Hovedgesims.

*) Samtlige Maal ere angivne efter Les èdifices antiques de Rome, dessinés et mesurés tres exactement par Antoine Desgodetz, architecte. Paris 1682. Fol. Pl. I—XXII.

Naturligviis kan man Intet mere see nede fra den snævre Gade. Men stiger man op i øverste Etage af de nærliggende Huse, eller betragter man denne Tegning hos Desgodetz, hvor Bygningen fremstilles fra den vestlige Side, da seer man, hvorledes Taget over den mægtige Kuppel drager sig temmelig fladt og hurtigt tilbage, indtil det naaer denne midterste Aabning af 27½ Fods Diameter, hvorigjennem den hele Bygnings Indre modtager sit forunderlig magiske Lys.

De vil strax bemærke, at Kuppelen er temmelig flad, og at den saaledes umuligt kan svare til den indre saa tidt omtalte halvkugleformige Hvælving. Et eneste Blik paa denne Gjennemsnitstegning hos Desgodetz vil ogsaa strax vise Dem, at den indre Kuppelhvælving begynder samtidigt med den tredie ydre Muur-Ring, hvis væsentlige Bestemmelse saaledes er at yde tilstrækkelig Modstand mod det stærke Tryk af den indre Hvælving. Den samlede udvendige Høide fra Basis og indtil Overfladen af den øverste Gesims udgjør saaledes lidt over 103 Fod og Høiden fra den øverste Gesims indtil Midtaabningens Flade lidt over 44 Fod, hvorved Bygningens hele udvendige Høide fra Basis og indtil den øverste Ringflade af Kuppelen bliver henved 148 Fod (nøiagtigt 147′ 9½″ ifølge Desgodetz).

Den hele ydre Muurflade fremviser nu overalt kun selve Muurstenene, som gjennem Aarhundredernes Forløb har antaget en næsten kulsort Farve. Dog kan man ved Hjælp af en god Kikkert endnu paa enkelte Steder oppe under de øverste 2 Gesimser opdage Spor af en lysere Stucbeklædning, hvoraf man har draget den Slutning, at de to øverste Partier af Muurfladen oprindeligt har været beklædte med Stuc, men at den nederste Deel har havt en fuldstændig Marmorbeklædning. Denne Formodning er jeg saameget mere villig til at gaae ind paa, som Hovedbygningens Ydre derved kommer til at harmonere langt bedre med den elegante Søileporticus, hvor man i rigeligt Maal har anvendt Marmor ikke blot til Søilernes Capitæler og Basis,

men ogsaa til canellerede Pilastre og Ornamenter paa Sidefladerne af den rectangulaire Udbygning.

Vi ville nu henvende vort Blik paa den Deel af Pantheon, som meest udmærker sig ved sit Ydre og netop viser os Bygningen som et antikt Tempel, den stærkt fremspringende corinthiske Søileforhalle. Vel savner man nu her Meget, som fandtes der i Oldtiden, deels en større Relief-Fremstilling i den store tomme Gavlflade, den saakaldte Tympanon, deels fritstaaende Figurer paa Frontgavlens Tinde og paa begge dens Yderpunkter, de saakaldte Akroterier, og omvendt stødes man endnu mere over en senere Tids barbariske Tilsætninger, de to afskyelige Klokketaarne; men man gribes dog uvilkaarligt deraf og føler, at Agrippa med Rette og Stolthed kunde lade sit Navn indhugge netop paa Forhallen. Denne er nemlig ikke, saaledes som Forhallen til Fruekirke her i Kjøbenhavn, et løsrevet Gavlstykke af et græsk Tempel, som man har lænet op til en colossal Muur, hvormed det ikke har det Mindste at gjøre, og af hvis store Masse det formeligt knuses, trods al sin architektoniske Reenhed og kunstneriske Skjønhed. Tvertimod den corinthiske Søileporticus foran Pantheon udgjør ogsaa noget Heelt og Afsluttet for sig; men det er virkelig bleven bragt i en organisk Forbindelse med Hovedbygningen, uden paa nogen Maade at overvældes eller nedtrykkes af denne.

Da nu desuden Pantheon i Oldtiden laa endeel hævet over det nærmest omliggende Terrain, maa Forhallen dengang have traadt saameget desto kraftigere og selvstændigere frem. En bred Trappe strakte sig da langs hele Forhallens Front og førte ad 5 eller 7 Trin op dertil fra den foranliggende Plads; denne sidste havde ved Ruindynger af enhver Art i Middelalderen i den Grad optaarnet sig, at man endog en Tid lang maatte stige 7—8 Trin ned for at naae Forhallens Gulv. Nu er den foranliggende Plads omtrent i Niveau med

Forhallens Gulv, eller rettere dette sidste er hævet et Trin over Pladsen; men at Virkningen derved er endeel forringet og langtfra saa kraftig som i Oldtiden, er en Selvfølge.

Fronten dannes af 8 corinthiske Søiler, mægtige ucannellerede Monolither paa 38½ Fods Høide, af en rødgraa orientalsk Granit, med Basis og Capitæler af hvidt pentelisk Marmor; de sidste ere af næsten 6 Fods Høide, men stærkt medtagne af Tiden. Disse bære den egentlige corinthiske Architrav, hvorpaa den store Frontgavl eller Tympanon hviler, som indesluttes af en rigt decoreret Gesims, men hvis tomme Flade nu kun viser de raat tilhuggede Travertin-Qvadre med utallige Huller og mange Spor af, at der i Oldtiden dertil har været befæstet en større Relief-Fremstilling. Saavel paa Frontgavlens Toppunkt, som paa begge dens Yderpunkter, de to Akroterier, har der i Oldtiden været anbragt fritstaaende Figurer, paa Midtpunktet sandsynligviis en Gruppe, paa Akroterierne enkelte Figurer. Maaskee det var de hos Plinius omtalte Billedstøtter, der vare forfærdigede af den berømte Billedhugger Diogenes fra Athen, men som paa Grund af deres høie Standpunkt mindre godt kunde sees; Toppunktet af Frontgavlen hæver sig nemlig endnu 77 Fod over Forhallens Gulv, saa at disse Statuer i Oldtiden maae have staaet mindst en 90 Fod over selve den foranliggende Plads.

Hvad der imidlertid har udgjort Forhallens væsentligste Decoration har upaatvivlelig været selve Frontgavlen, der naturligviis her som i alle Templer i Oldtiden har været rigt udsmykket med Billedhuggerarbeide. I Regelen var det fritstaaende Figurer, saaledes som vi kjende fra Parthenon i Athen, fra de gamle Templer paa Aegina, ja saaledes som vi Alle endnu den Dag idag kunne see den prægtige Johannes den Døbers Gruppe over Indgangen til Fruekirke. Men da selve Gavlfladen paa Pantheon kun sænker sig ganske lidt tilbage fra den kraftigt formede Gesims, kan der her ikke have

været Plads til fritstaaende Figurer men kun til et større Relief, sandsynligviis af Bronce, hvoraf man har fundet Brudstykker ved en Udgravning i Middelalderen, saaledes et colossalt Hoved, et Stykke af et Vognhjul, en Hestefod osv. Skjøndt man ikke har nogensomhelst udtrykkelig Beretning om, hvilket Emne der her var fremstillet, slutter jeg mig ubetinget til de Archæologer, der ligefra den yngre Piranesi og indtil Luigi Canina eenstemmig har antaget, at her fandtes en Fremstilling af Gigantomachien eller de olympiske Guders Kamp mod de himmelstormende Giganter. Dette var jo netop en fiin Smiger mod Keiser August; ligesom Olympens Guder og deres Behersker Juppiter med sine vældige Lyn havde tilintetgjort og nedtordnet Giganterne, saaledes havde Romerrigets Behersker August i Slaget ved Actium fuldstændig knuust og tilintetgjort Orientens colossale og gigantiske Sømagt. Allerede Piranesi har fremstillet denne Tanke i et ældre Værk over Marsmarken, og De vil ligeledes finde en særdeles smuk Fremstilling deraf paa denne Afbildning af den tidligere omtalte restaurerede Model.

Forhallens Tag saavelsom Taget over Hovedbygningens Kuppel var i Oldtiden belagt med forgyldte Broncetegl, en ingenlunde ualmindelig Pragt i Rom. Men i Midten af det 7de Aarhundrede, da Pantheon allerede i over 50 Aar havde været indviet som en christelig Kirke, lod den østromerske Keiser Constans II i Aaret 663 saavel Forhallens som Kuppelens Beklædning bortslæbe til Byzants, hvorhen det dog ikke naaede, da Saracenerne bemægtigede sig de dermed ladede Skibe i Havnen ved Syracus, hvor den udsvævende Keiser blev dræbt i Badet. Det saaledes halvt blottede Tag lod Pave Gregor III igjen foreløbig dække, sandsynligviis med Bly; men den nuværende Blybedækning stammer fra den sidste Halvdeel af det 15de Aarhundrede.

Forinden vi forlade det Ydre af Forhallen, bør jeg endnu

omtale, at man i Middelalderen fik den taabelige Idee, at den smukke Porphyr-Sarkophag, som nu staaer ude i Laterankirken og indeholder Levningerne af Pave Clemens XII, i Oldtiden skulde have staaet over Midtpunktet af Frontgavlen og indeholdt Agrippas Aske, ligesom da de to mørke ægyptiske Basalt Løver, der nu ligge ved Opgangen til Capitol, skulde have været anbragte paa Akroterierne. En aldeles taabelig og affindig Idee, som den skikkelige Flaminio Vacca ganske troskyldig beretter og selv deler, uagtet vi bestemt veed af Dio Cassius LIV, 28, at Agrippas Aske blev bisat i Augusts store Mausoleum, og uagtet Basaltløverne aldeles ikke passe til denne Tids Stiil og Kunst, men tilhøre en langt ældre og mere raa Tidsalder. Sluttelig bør jeg endnu omtale de to afskyelige Klokketaarne, som Pave Urban VIII lod opføre af Bernini over den bagved selve Forhallen og lige foran Rundbygningen fremspringende rectangulaire Udbygning, den egentlige Pronaos, hvis Frontgavl derved tilintetgjordes. Den romerske Folkevittighed døbte dem strax Berninis Æselsøren, le orecchie di Bernini, et Navn, de med Rette have beholdt endnu den Dag idag. I deres Sted havde man i den tidlige Middelalder opført et mindre Klokketaarn over Frontgavlens Midtpunkt, saaledes som man seer af ældre Afbildninger.

Betragte vi det Indre af Forhallen, da bemærke vi strax, saaledes som ogsaa Grundtegningen vil vise Dem, mine Herrer! at denne paa en eiendommelig Maade dannes af 16 corinthiske Søiler, idet de 8 Søiler danne Fronten og bagved dem de andre 8 Søiler ere ordnede paa en saadan Maade, at de tillige med de fremspringende Anter dele den hele Forhalle i tre Hoveddele, et bredere Midtskib, i hvis Baggrund findes den store gamle Indgangsdør, og to mindre Sideskibe, som hver for sig afsluttes med en stor halvcirkelformig Nische, af 18 Fods Diameter og 38 Fods Høide, hvori Keiser Augusts og Agrippas egne Statuer vare opstillede. Man mindes derved

uvilkaarligt om den hele Tredeling af Etrurernes Templer, der fra dem gik over til Romerne og hyppigt anvendtes, saaledes i det berømte Capitolinske Tempel for Juppiter, Juno og Minerva, der udførligt beskrives hos Vitruv.

Betræde vi nu selve Forhallen, da bemærke vi strax, at Gulvet, der sandsynligviis er det oprindelige, dannes af temmelig store Muursteen, stillede paa Høikant, hvori er indlagt forskjellige Ornamenter og Striber af Marmor, samt store runde Granitplader af over 9 Fods Diameter. Af disse fandtes oprindelig 3 i hver af Forhallens Sideskibe og 4 i selve Midtskibet, nu ere nogle af dem borttagne for at benyttes som Bordplader i det vaticanske Bibliothek. Forunderligt nok fremtræder saaledes allerede i selve Forhallen den samme Forbindelse af Tallene 3 og 4 (hos de Gamle Symbolet for det Guddommelige og det Menneskelige), der gjentager sig saa ofte i Bygningens Indre og naturligviis staaer i Forbindelse med Oldtidens stærkt udviklede Tal-Symbolik.

Til hver af de 4 indre Søilerækker svarer 4 fremspringende Anter, beklædte saavel foran som paa Siderne med hvidt pentelisk Marmor i Form af canellerede, corinthiske Pilastre, der omtrent have samme Høide og Proportioner som Forhallens ucanellerede Granitsøiler med dens corinthiske Marmorcapitæler. Iøvrigt kunne vi nu ved nøiagtigere Eftersyn bemærke, at de 3 østlige Søiler (den nordøstlige Hjørnesøile og de 2 østlige Sidesøiler) ikke ere ganske af samme Granitmasse, som de andre, ligesom ogsaa deres Capitæler kun ere af Travertin, overtrukken med Marmorstuc, som indvendig er falden ned, saa at den gule Travertinmasse skinner igjennem. Disse 3 Søiler saavelsom deres Architrav ere ogsaa blevne opreiste af Pave Urban VIII og Alexander VII i Løbet af det 17de Aarhundrede, efterat de oprindelige Søiler vare gaaede tilgrunde ved nogle smaa Huses Brand inde i selve Forhallen, som da heldigviis endnu havde sit oprindelige Tagværk.

Hæve vi nemlig vort Blik opad, da see vi strax, at Forhallens Loft mangler, men dets oprindelige Form sees tydeligt af Sporene paa Bagvæggen, deels over de 2 Nischer, deels over selve Indgangen. Loftet maa oprindeligt have bestaaet af 3 anseelige Tøndehvælvinger, sandsynligviis enten heelt af Bronce eller med Bronceornamenter i de fordybede rectangulaire Casetter. Over dem hævede det egentlige Tagværk sig, ikke som nu af stærkt Tømmer, men construeret af over 40 Fod lange Broncebjelker, naturligviis ikke massive, men sammennittede af 3 lange stærke Metalplader; de maae enten have havt en trekantet prismatisk Form, eller snarere den almindelige fiirkantede Form og da have dannet en Slags huul Rende, saaledes som netop Sebastiano Serlio fra Bologna beretter, der endnu har seet det gamle Broncetagværk og giver os en Tegning deraf. Men ligesom i Aaret 663 den østromerske Keiser Constans II havde ladet de prægtige forgyldte Broncetegl borttage saavel fra Kuppelen som fra Forhallen, uagtet Pantheon da i over 50 Aar havde været indviet som en christelig Kirke, saaledes var det forbeholdt selve den christne Kirkes Overhoved, Pave Urban VIII af Familien Barberini, at foretage den sidste større Udplyndring. Han lod i Aaret 1632 det da endnu fuldstændigt bevarede antike Broncetagværk borttage, for deraf at støbe Kanoner til Engelsborg og udsmykke Hovedaltaret i Peterskirken. Den samlede Metalvægt angives da til ialt 450,250 romerske Pund, hvoraf alene de mægtige Broncenagler udgjorde 8,374 Pund*). Denne skjændige Udplyndring forevigede Urban VIII ved en i Forhallen selv

*) Netop denne sidste Metalvægt blev overgivet til Bernini, for at han deraf skulde støbe de 4 spiralformigt snoede Søiler, der bære Baldachinen over Hovedaltaret i Peterskirken; men da man andetstedsfra havde faaet det dertil fornødne Metal, bleve de tilbageleverede af ham og sandsynligviis anvendte tilligemed den øvrige Broncemasse til de 110 Kanoner, som Urban VIII lod støbe for Engelsborg.

opstillet Broncetavle med en pralende latinsk Indskrift, som den romerske Folkevittighed øieblikkeligt besvarede med den bekjendte Pasquil:

Quod non fecerunt Barbari, fecerunt Barberini,

hvis Mening omtrent er: „Hvad Barbarerne skaanede blev ikke skaanet af Barberini." Sandsynligviis var det ogsaa Uvillien herover, der gav de 2 kort derefter opførte Klokketaarne det lidet smigrende, men ret træffende Navn, hvorved man tilsyneladende ramte Bygmesteren, men i Virkeligheden tænkte paa hans høie Herre og Velynder.

Forinden vi forlade Forhallen, maa jeg endnu henlede Deres Opmærksomhed paa det Punkt, som jeg vel veed er det svageste ved hele Pantheon, men som jeg dog ikke tør lade uomtalt, den saakaldte Pronaos, eller den rectangulaire Udbygning, som forbinder Forhallen med den egentlige Kuppelbygning. Den har naturligviis samme Bredde som Forhallen (103 Fod), men kun en ringe Dybde (midtveis 15 Fod, ved Siderne 31 Fod, naar man regner Anterne med til Forhallen). Dens hele Bestemmelse er ogsaa kun at danne Overgangen eller rettere at maskere Overgangen fra den lette, elegante Søile-Porticus til den massive Rundbygning, hvad der altid maatte frembyde en vis Vanskelighed. Jeg tør heller ikke paastaae, at Opgaven er fuldkommen løst, idet Bygmesteren maatte give denne Deel af Bygningen, der havde samme Høide som den egentlige Rundbygning, en særegen Frontgavl, som hævede sig over den forreste Hovedgavl; men denne anden Frontgavl har deels ligget saa langt tilbage, at den næppe har kunnet sees fra Jorden af, deels har den egentlige Hovedfront ved sin rige Decoration dog draget den væsentligste Opmærksomhed paa sig.

I denne Pronaos fandtes den store Hovedindgang og de 2 ovenfor nævnte halvcirkelformige Nischer; bagved disse havde man anbragt Trapperne, ad hvilke man tidligere steg op til

Taget. Nu ere de enten styrtede sammen eller ikke til at passere; idetmindste nægtede man mig Adgang dertil under dette Paaskud. Her gjorde Desgodetz den mærkværdige Opdagelse, at den egentlige Pronaos i constructiv Henseende aldeles ikke griber ind i eller er forbunden med selve Rundbygningen, men kun er lænet op derimod. Paa flere Steder kunde Desgodetz tydeligt see Dagens Lys imellem Hovedbygningens glat afpudsede Muurmasse og Forhallens Travertinqvadre. Dette er navnlig et fuldkommen sikkert Beviis paa, at Forhallen med Alt, hvad dertil hører, først senere er bygget til den allerede da heelt opførte Rundbygning.

Ville vi nu betræde selve Hovedbygningen, da møder vi strax den eneste Rest, vi endnu har tilbage af Forhallens rige Broncesmykke, den smukke Broncebeklædning paa Indgangsdøren, der upaatvivlelig er antik. Selve Døraabningen i Muren har temmelig store Dimensioner (36 Fods Høide og 18 Fods Bredde) og omsluttes af en smukt decoreret Marmorindfatning; de nuværende Fløidøre udfylde den ikke heelt, da de kun have 22½ Fods Høide og 15 Fods Bredde. Over dem er anbragt et stærkt Broncegitter af 10 Fods Høide, og 18 Fods Bredde, hvorved den nødvendige Ventilation tilveiebringes, selv naar Døren holdes lukket. Fløidørene ere af Træ, men fuldstændigt beklædte med Broncеplader, som ere fastgjorte dertil ved særdeles smukt forarbeidede Nagler eller Rosetter; disse udgjøre Dørens eneste, men virkelig noble Decoration. Paa begge Sider af Døren findes endnu smalle cannellerede Marmorpilastre, der bærer den egentlige Overligger imellem Døren og Gitteret. Man har troet at kunne opdage flere Spor af Forgyldning paa Broncepladerne og Rosetterne; men jeg har ikke kunnet finde saadanne og anseer det ikke for rimeligt. En ganske anden Sag var det med de forgyldte Broncetegl saavel over Kuppelen som over Forhallen; ved dem vilde man upaatvivlelig ogsaa i større Frastand hendrage Opmærksomheden paa denne Bygning.

Efter at have passeret den gamle Dørtærskel staae vi inde i selve Rundbygningen, hvis mægtige Kuppelhvælving strax optager vor hele Opmærksomhed og uvilkaarligt drager vort Blik opad, op imod den store cirkelformige Aabning, hvorover Italiens mørkeblaa Himmel hvælver sig klar og straalende som for Aartusinder siden, og hvorigjennem et forunderlig dæmpet, men roligt Lys udbreder sig over Bygningens Indre. Jeg kjender ingen anden Bygning, hvor man saaledes øieblikkeligt føler sig affondret fra hele den øvrige Verden og dens Larm, hvor man saaledes tvinges til at vende Blikket indad mod sit eget Indre, netop fordi man føler sig hensat i en eiendommelig, for sig afsluttet Verden. Jeg tør ikke sige Mikrokosmos, en lille Verden for sig; thi det Storartede er strax ligesaa fremtrædende som det Harmoniske.

Der er en ganske forunderlig Harmoni tilstede, som strax gjør sig gjældende, og som De ogsaa vil bemærke ved at betragte denne Gjennemsnitstegning hos Desgodetz*). Bygningens indre Høide er netop ligestor med dens Diameter (133 Fod), saaledes, at dersom de vilde tænke Dem Kuppelens Halvcirkel fortsat heelt rundt, vilde den akkurat berøre Gulvet lige under den store Midtaabning. Saaledes bliver altsaa Høiden af den Muurcylinder, som bærer Kuppelhvælvingen, liig med den halve Diameter eller 66½ Fod, hvor den afsluttes med den store Hovedgesims, der omtrent løber i lige Høide med den mellemste ydre Gesims. Denne indre Hovedgesims danner i architektonisk Henseende en vigtig Grændse. Alt hvad der er derover, hele den dristige halvkugleformige Kuppel med dens Casetter, har upaatvivlelig endnu bevaret sin oprindelige Form og Skjønhed og hendrager endnu som i Oldtiden strax Opmærksomheden paa sig, netop fordi den organiske Harmoni der endnu er tilstede.

*) Denne findes tilligemed Grundtegningen gjengivet i formindsket Maalestok paa medfølgende Tegning.

Men Alt hvad der er derunder, viser sig ved første Øiekast som forvansket og forqvaklet paa utallige Maader; hvorledes man ogsaa der med temmelig Sikkerhed kan efterspore den oprindelige Form, skal jeg om nogle faa Øieblikke paavise.

Betragte vi for et Øieblik Grundplanen, da vil De strax bemærke, hvorledes Bygmesteren har forstaaet ikke blot at formindske Vægten og Massen af den colossale, 19 Fod tykke Muurcylinder, men ogsaa at gjøre den endnu stærkere og fastere derved, at han i selve Muurmassen har anbragt indvendig 3 halvcirkelformige Nischer (af 28 Fods Diameter) samt 4 rectangulaire Nischer (af 27 Fods Bredde) foruden den 8de, hvorigjennem nu Indgangen er anbragt. I Muurmasserne imellem disse Nischer havde han ligeledes anbragt 8 mindre halvcirkelformige Rum, men i omvendt Retning og oprindeligt tilgjængelige udvendig fra. Saavel disse sidste 8 mindre Rum, som de 7 store indvendige Nischer vare afsluttede med Hvælvinger (de halvcirkelformige med Halvkupler, de rectangulaire med Tøndehvælvinger). Derved støttedes disse forskjellige Hvælvinger den ene imod den anden, og deres modsatte Tryk ophævedes gjensidigt, hvorved den hele Bygning vandt umaadeligt i Fasthed og Styrke.

Men af disse 7 større indre Nischer har kun en eneste beholdt sin oprindelige Form og aabner sig endnu som i Oldtiden frit og høit mod Bygningens Indre, den store halvcirkelformige Nische, som ligger lige overfor Indgangen og hvori Hovedaltaret nu har fundet sin Plads. Paa hver Side af denne staaer endnu dens Søiler paa deres oprindelige Plads og danner derved en smuk og naturlig Indfatning omkring Nischen; oprindeligt har sandsynligviis hver Søile paa sin fremspringende Architrav eller rettere paa sit Capitæl baaret de saa ofte omtalte Karyatider af Diogenes fra Athen, qvindelige, smukt draperede Statuer af en lignende Form som de bekjendte Karyatider fra Erechteet oppe paa Akropolis i Athen. Naturligviis kan disse

Karyatider umuligt have naaet heelt op til den egentlige Hovedgesims, da de saa maatte have havt en Høide af 26 Fod, hvad der jo er en complet Umulighed, men de kan dog have naaet en Høide af en 10—12 Fod og saaledes fuldstændigt indsluttet eller indfattet den store aabne Nische med deres mægtige colossale Gudebilleder, hvoriblandt Venus som den Juliske Slægts Stammoder upaatvivleligt har indtaget den store Nische ligefor Indgangen, den eneste, som endnu har beholdt sin oprindelige Form.

Men, mine Herrer! netop saaledes maae vi ogsaa tænke os de øvrige Nischer i Oldtiden, fuldstændigt aabne og paa begge Sider indfattede af de smukke, gule corinthiske Søiler af Giallo antico med deres hvide Marmorcapitæler og de rigt draperede Karyatider foroven. Kun saaledes kan der falde et fuldt og klart Lys fra oven ind i Nischerne, og kun saaledes kan de store og mægtige Gudebilleder have fundet Plads i dem.

Nu har man imidlertid, med Undtagelse af den store Hovednische lige for Indgangen og den, hvorigjennem Indgangen er anbragt, tilmuret den øverste Deel af de 6 andre Nischer, flyttet Søilerne ind i dem og ført en Gesims rundt omkring over Søilernes Capitæler. Derved er fremkommet en meget uheldig Attika, en Slags Mezzaninetage, hvori findes anbragt 14 Vinduer, hvorigjennem der en Tidlang dog endnu kastedes et sparsomt Lys ind i den halvdunkle Nische, forinden man ogsaa tilmurede Vinduerne eller aflukkede den øverste Deel af Nischen. Naar man nu vilde tænke sig de gamle Gudebilleder opstillede i disse saa skammeligt mishandlede Nischer, da vilde man accurat kunne see den nederste Deel af dem samt maaskee lidt af deres Hoved igjennem Vinduet, idetmindste saafremt Nischerne indvendigt havde beholdt deres oprindelige Høide. Men derved vilde Gudebillederne formeligt være satte ligesom i Fængsel og Buur, og man vilde uvilkaarligt være bleven mindet om en

Bonde, der staaer i en Ladedør og kigger ud af et Hul i den lukkede øverste Halvdeel af Døren, medens den nederste Deel af den endnu staaer aaben.

Deraf vil De let see, mine Herrer! at som det nu viser sig, kan det umuligt have viist sig i Oldtiden paa Augusts og Agrippas Tid; den hele Forandring skriver sig øiensynligt fra den store Restaurering under Keiser Septimius Severus, altsaa fra Begyndelsen af det 3die Aarhundrede, medmindre det endog skulde skrive sig fra den Tid, Pantheon omformedes til en christelig Kirke, altsaa Begyndelsen af det 7de Aarhundrede.

Man søgte imidlertid, da man foretog denne Forandring, at hjælpe lidt derpaa, ved at anbringe mørke Porphyrstriber i Hovedgesimsen, samt ved at udsmykke den saaledes dannede Attika med flade Porphyrpilastre og farvede Marmorplader af Giallo antico og andre sjeldne Marmorarter; men selv da dette endnu fandtes der, forinden ogsaa det blev bortranet til andre Klostre og Kirker, forsaavidt det ikke ligefrem blev solgt, kan denne spraglede og skrigende Decoration umuligt have taalt nogensomhelst Sammenligning med Bygningens oprindelige storartede Simpelhed. I Oldtiden har den kraftige store Muurcylinder selv baaret den mægtige Hvælving; nu bliver den tynde og magre Attika formelig knuust og tilintetgjort af Hvælvingen, der ogsaa synes at hvile forfærdelig tungt paa de i Sammenligning dermed spinkle corinthiske Søiler, hvis oprindelige Bestemmelse umuligt kan have været at bære en saa forfærdelig Byrde, men kun at decorere en større Muurflade, som ovenfor er paaviist. Iøvrigt ere disse Søiler af Giallo antico de største Monolither, man endnu har af denne selv i Oldtiden sjeldne og kostbare Marmorart; det bedste Beviis derpaa er, at man selv i Oldtiden ikke formaaede at tilveiebringe det nødvendige Antal af 14 saadanne Monolither af 4½ Fods Diameter og over 32 Fods Høide, saa at man endog har været nødt til at benytte en violet Marmorart, Paonazzetto, til de 6 Søiler.

Imidlertid har man forstaaet at anvende en Beitse eller Fernis, som, uden at skjule Marmorets funklende Korn og Glands, har stemmet dem næsten i samme Farve som de øvrige 8 Søiler, der ere eneſtaaende af denne Farve og Størrelse.

Imellem disse 7 større Nischer findes nu paa selve den indre cylinderformige Muurflade anbragt 8 smaa Altare, hvorover Søiler af Porphyr eller Giallo antico bære smaa Frontoner; om hele dette Parti er antikt, skal jeg ikke kunne afgjøre med Sikkerhed, men af flere Grunde antager jeg det ikke, blandt Andet fordi derved den bestemte Modsætning imellem de 3 store halvcirkelformige og de 4 rectangulaire Nischer aldeles forsvinder og forstyrres, af hvilke jeg formoder, at de 3 første have indeholdt Billeder af den Juliske Slægts Skytsguder, og de 4 sidste Portraitstatuer af Romerfolkets meest fremragende Heroer, blandt Andre af Cajus Julius Caesar.

Gulvet er maaskee ogsaa et af de faa Partier af Bygningen, som har beholdt sin oprindelige Anordning og Materiale, bestaaende af brede Striber Marmor og Paonazzetto, hvori afvexlende runde og fiirkantede Plader af Porphyr, Granit og Giallo antico ere nedlagte i den meest brogede Afvexling; men det nuværende Gulv ligger mindst 14—18 Tommer under Forhallens Gulv. Det sænker sig lidt i Midten, hvorigjennem Regnvandet føres ned til en underjordisk Canal, som leder det videre ned mod Sydvest og Tiberen. Iøvrigt er der en vis Tid paa Foraaret, hvor Tiberen i den Grad træder over sine Bredder, at dens Vand opfylder alle de omliggende Gader og Pladser, ja endog trænger ind i det gamle Pantheon, som da vrimler af Englændere, der strømme til fra alle Verdens Kanter, for at see den mægtige casetterede Kuppelhvælving speile sig i det ofte flere Fod over Gulvet staaende Vand, hvad der, navnlig seet udvendig fra, gjennem den store Midtaabning i Taget, skal yde et vidunderligt Skue. Men dette vedkommer

os ikke her, hvor vi navnlig beskjæftige os med det gamle Pantheon i sin oprindelige Form.

For at fuldstændiggjøre Fremstillingen deraf bør jeg endnu omtale, at hele den indre Muurflade i Oldtiden sandsynligviis har været beklædt med mørkfarvet Marmor eller maaskee snarere overtrukken med en mørk Marmorstuc, hvortil da de fine gule, canellerede Marmorsøiler med deres hvide Marmorcapitæler og de ovenpaa dem anbragte hvide Marmorfigurer dannede en stærk Modsætning, ligesom ogsaa de hvide Marmor-Statuer i deres store aabne Nischer da kunde træde saameget kraftigere og mægtigere frem.

Kuplen har oprindeligt ogsaa sandsynligviis været beklædt med hvidt Marmorstuc med forgyldte Broncerosetter i de symmetrisk ordnede 5 Rækker Cassetter. Nu er ogsaa der alt Metal forsvundet, og den indre Kuppel er nu kun kalket og hvidtet, ligesom den farvede Marmorbeklædning for længesiden er forsvunden fra den egentlige Attica.

Men hvad der endnu ikke er forsvunden og hvad der aldrig vil forsvinde, er Bygningens indre harmoniske Skjønhed og Storhed. Som christelig Kirke har Pantheon kun liden eller ingen Interesse. De veed maaskee, at den berømte Rafaello da Urbino har fundet sin Grav der, og at Pantheon i den senere Tid har dannet Centrum for Roms Lærde og Kunstnere, som dannede et særegent Broderskab eller rettere to Broderskaber „Compagnia de' Virtuosi" og „Confraternita del S. S. Sagramento", hvis Capeller de saakaldte Oratorier endnu findes i de tomme Rum i den øverste Muurcylinder. Derfor fandtes endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede netop i Pantheon opstillet Portraitbuster af Italiens største og berømteste Kunstnere; men de ere nu flyttede derfra, da man fandt det stridende mod „Stedets Hellighed."

Der er maaskee ingen Oldtidslevning i det gamle Rom, jeg saa ofte har besøgt og saa nøie har gjennemgaaet som Pan-

theon. Ja, jeg tør paastaae, at i al den Tid, jeg opholdt mig i Rom, var der ikke mange Dage, paa hvilke jeg ikke har besøgt Pantheon, snart i den tidlige Morgenstund, naar den første Morgenluft og Morgenlyset endnu kun spartsomt banede sig Vei ind i Bygningens Indre, snart henimod Solnedgang, naar allerede Maanen eller Stjernerne kastede deres Lys ned i Hvælvingen. Men det var bestandigt det gamle Pantheon, Oldtidens og Agrippas Pantheon, jeg søgte, ikke den christne Kirke med dens utallige og smagløse Forandringer. Netop derfor troer jeg at kunne paastaae, at kun faa Oldtidslevninger i Rom har viist sig saa klart for mig i deres oprindelige Skikkelse, som netop Pantheon. Hvorvidt det nu iaften er lykkedes for mig at fremkalde dette Billede ogsaa for Dem, mine Herrer! vil De bedst selv kunne bedømme.

De phlegræiske Marker og Bugten ved Pozzuoli.

I.

Mine Herrer!

Kan Nogen af Dem fra Deres Barndom erindre en mærkværdig Bog, som heed Riises Geographi? Den var i Sandhed min og mine Kammeraters Skræk, da vi i en Alder af 10—11 Aar maatte ordret Side for Side lære dens for Nutiden næsten utrolige Detail, og da det blev anseet for en ligesaa stor Forseelse ikke at kjende en eller anden ubetydelig By i Tydskland med et Par Tusinde Indvaanere, som man nu vilde regne det for, naar en Student ved Afgangsexamen vilde forlægge Rhinen til Norge eller Montblanc til Holland. Der var kun eet Punkt i denne Bog, som interesserede os, og som vi altid lærte med den største Accuratesse, nemlig Fortegnelsen over Mærkværdighederne i Omegnen af Neapel, hvorved imidlertid Hundegrotten omtaltes ligesaa udførligt som Vesuv, og Pozzuoli med dens „Biskop, Cathedralkirke og Pozzuolanjord" udhævedes ligesaa stærkt som Neapel selv. Men ønskede man da at vide lidt nærmere Besked om alle disse Herligheder, saa hed det i Regelen: — „og hvad saa videre?" og saa gik man videre og fik sin Charakteer, men — Geographi lærte man jo ikke paa den Maade.

Nu ere alle Forhold forandrede saavel i Skolen som i Livet. Paa første Sted har man lært at skjelne imellem det Væsentlige og Uvæsentlige, og i selve det praktiske Liv har Kundskab til Jorden og Naturen indtaget en saa stor Plads, at der vel ikke er ret Mange iblandt Dem, for hvem de phlegræiske Marker er noget Fremmed og Ubekjendt. Og dog har jeg iaften efter Aftale med den ærede Foredragscommittee indbudt Dem til i Tankerne at gjøre en Udflugt med mig Vest for Neapel til de phlegræiske Marker, Bugten ved Pozzuoli og den aabne Strand ved Cumæ og Misenum.

Er nu da denne Egn saa smuk, at den virkelig fortjener at beskrives, og kan den taale en Sammenligning med de deilige Egne Syd og Øst for Neapel, med Sorrentos frodige Høislette, med Amalfis mørke Bjergdale og Ravellos romantiske Bjergkjedel? Nei langtfra, mine Herrer! men dog har ogsaa denne Egn sin eiendommelige Interesse og sin eiendommelige Charakteer. Medens dernede imod Syd og Øst Italien fremtræder for os i al sin eiendommelige Skjønhed og Pragt, træffe vi her imod Vest overalt Dødens og Tilintetgjørelsens særegne Præg. Ved hvert Skridt mærker man Afgrundens Ild gjennem den tynde Jordskorpe, overalt møder man Spor af Underverdenen og dens Rædsler, overalt skuer man Virkningerne af voldsomme Naturrevolutioner, som i Aarhundredernes Løb har forvandlet disse i Oldtiden tætbebyggede og for deres Skjønhed og Luxus vidtberømte Egne til en forunderlig øde og menneskletom Ørken. Naar man nu veed, at paa Keiser Augusts Tid dannede den hele Kyststrækning lige fra Pozzuoli og heelt ud til Misenum en uafbrudt Række pragtfulde Lyststeder og Byer, hvis Centrum var det for sin Pragt og Usædelighed lige berømte og berygtede Bajæ, medens det alvorlige Misenum som Hovedstation for den romerske Krigsflaade bevogtede Indgangen til denne sandselige og vellystige Verden, og naar man endvidere veed, at denne hele Kyststrækning da havde en Be-

folkning af henimod 200,000 Mennesker, medens den nu næppe tæller meget over 8,000 Mennesker, som af Frygt for den usunde Luft længere ude ved Kysten væsentlig har trængt sig sammen i det uanseelige og forfaldne Pozzuoli, der nu ogsaa kun er en Skygge af hvad det var i Oldtiden, da er det ganske naturligt, at man ønsker at kjende lidt nærmere til en Egn, hvor saa store Omvæltninger og Forandringer ere foregaaede, og hvor vi allerede for over halvtredie Tusinde Aar siden forefinde en fuldt udviklet Cultur.

Men dette Stof er saa righoldigt, at det kun med stor Vanskelighed kan sammentrænges i den korte Tid af 2 Timer. Jeg skal imidlertid forsøge derpaa, idet jeg iaften væsentlig vil meddele Dem det reent Topographiske og Geologiske, navnlig forsaavidt vi træffe endnu virksomme eller udslukkede Vulkaner, hvorimod jeg næste Gang skal medtage de mangfoldige historiske Minder og interessante Oldtidslevninger, som knytte sig hertil.

Allerede Navnet Campi phlegraei, de phlegræiske, det vil sige de forbrændte Marker, viser os noksom, at man i Oldtiden ingenlunde var uvidende om denne Egns stærkt fremtrædende vulcanske Charakteer, ligesom ogsaa det i den fjerneste Oldtid vidt udbredte Sagn om, at her fandtes Nedgangen til Underverdenen, vidner om samme Iagttagelse.

Forinden vi gjennemgaae denne interessante Egn Punkt for Punkt, skal jeg tillade mig at give Dem en foreløbig orienterende Oversigt ved Hjælp af disse to Kort, hvorpaa jeg især har søgt at fremhæve de physiske Forhold, og hvorpaa jeg nu tillader mig at henlede Deres Opmærksomhed.

Allerede paa det større skizzerede Kort over Bugten ved Neapel, som jeg tidligere har benyttet og igjen medbragt i Aften*), vil De bemærke, hvorledes den nordlige Deel af Golfen dannes af 2 mindre Bugter, som adskilles ved det

*) Det medfølger i Farvetryk, udført i en betydelig formindsket Maalestok.

kraftigt fremspringende Forbjerg Posilippo. Dette selv er egentlig kun en Fortsættelse af det Høidedrag, som mod Nord og Vest omslutter selve Napoli, eller rettere opad hvilket Byen hæver sig amphitheatralsk indtil det egentlige Centrum, St. Elmo, som dominerer den hele By; herfra skyder endogsaa et fremspringende Punkt Pizzofalcone sig frem tvers igjennem Byen og deler denne paa en Maade i to ulige store Halvdele. Fra det lille Fiskerleie Margellina, som ligger heelt henne ved Foden af Posilippo, strækker den mægtige Hovedstad sig med sine Quaier, Havne og Arsenaler i en Halvcirkel af næsten en Miils Udstrækning hen imod Nord og Øst til Forstaden Marinella heelt omkring den østligste af de ovenfor nævnte 2 mindre Bugter, der saaledes danner Byens egentlige Rhed. Men paa den anden Side af Posilippo, Vest for samme, har vi den anden mindre Bugt, som i sin Heelhed kaldes Bugten ved Pozzuoli, og rundt omkring hvilken ligger de Egne, hvormed vi iaften og næste Gang skulle nærmere beskjæftige os.

Hertil har jeg medbragt dette andet Specialkort, som jeg har udført i stor Maalestok efter et ældre fortrinligt Kort, udgivet af den berømte Archæolog Andrea de Jorio i Aaret 1830, som jeg bestandig medførte paa mine Udflugter og hvis Paalidelighed og Accuratesse jeg derved har havt rigelig Leilighed til at overbevise mig om; jeg har blot tilføiet Resultaterne af de senere Udgravninger og borttaget enkelte Ruiner, som nu ikke mere findes, eller som forekom mig usikkre*). Et eneste Blik paa dette Kort vil øieblikkelig overtyde Dem om denne Egns stærkt fremtrædende vulcanske Charakteer.

De vil bemærke, hvorledes denne Bugt fra Syd skjærer sig i en flad Bue ind imod Nord og Nordvest, hvor den tilsidst trækker sig sammen til en mindre Bugt, som specielt kaldes

*) Det medfølger i Farvetryk, efter en ved photographisk Hjælp tilveiebragt formindsket Copi deraf.

Bugten ved Bajae. Dens Bredde her dybest inde imellem Bajae og Pozzuoli er ikke meer end 10,000 Fod, altsaa ikke engang en halv Miil; yderst ude imellem Capo di Miseno og Punta di Posilippo har Bugten derimod en Bredde af over 23,000 Fod, altsaa næsten en heel Miil. Tæt ved Punta di Posilippo ligger en lille Ø Nisita; paa den anden Side ved Capo di Miseno skjærer den i Oldtiden berømte og dybe Havn, Porto di Miseno, sig stærkt ind imod Vest.

I en flad Bue Nord for denne Bugt udstrækker sig ikke mindre end 7 større og mindre næsten cirkelrunde Kratere i en Strækning af lidt over en Miil; de fire af dem ligge omtrent en Fjerdingvei tilbage fra Kysten, de tre umiddelbart ved samme. De ere imidlertid af en meget forskjellig Alder, idet man i Oldtiden har kjendt de 6 af dem næsten ganske i samme Tilstand, hvori de nu befinde sig, medens det 7de Krater, Monte nuovo, skriver sig fra Aaret 1538, saaledes som senere nærmere skal blive omtalt. Det ældste er upaatvivlelig det vestligste Krater, som i en reen forhistorisk Tid ved en Sammenstyrtning af dets Midtparti er bleven fyldt med Vand og derved forvandlet til en næsten cirkelrund Sø, Lago Averno, der ganske har beholdt sin oprindelige Kraterform, og om hvis Dybde der har hersket de meest overdrevne Forestillinger. Allerede Oldtiden kjendte den kun som en Sø, men oprindelig omgivet af mørke, tætte Skove, som naturligviis længe tilbageholdt de tunge, qvælende Uddunstninger; deraf kom Sagnet om, at ingen Fugl nogensinde ustraffet fløi hen over dens mørke, dybe Vand, og derfor har man villet forklare dens Navn lacus avernus af det græske Ord ἄορνος, et Sted, hvor der ingen Fugle findes. Ogsaa det østligste Krater er nu forvandlet til en Sø, Lago d'Agnano; men om det allerede i Oldtiden har været en Sø, er meget usikkert.

Det yngste Krater er som ovenfor sagt Monte nuovo, om hvis mærkværdige Frembrud for noget over 300 Aar siden

jeg senere skal meddele Dem en udførligere Skildring, støttende mig paa samtidige Beretninger.

Efter disse almindelige og orienterende Bemærkninger vil jeg bede Dem i Tankerne følge mig paa en Udflugt til selve de phlegræiske Marker, idet vi opsætte de egentlige Oldtidslevninger saavelsom Alt hvad der ligger paa den anden Side af Bugten og Vest for Avernersøen, altsaa Cumae, Bajae og Misenum til næste Gang. Saaledes vil Avernersøen blive det yderste Punkt, vi naae imod Vest paa denne første Tour, der med Lethed kan gjøres paa en Eftermiddag, naar man tager en Vogn i Neapel. Naturligviis bliver der paa Touren udad store Strækninger, som man maa passere tilfods, naar man vil skaffe sig et fuldstændigt og klart Indtryk af denne mærkværdige Egn; men paa Hjemtouren faaer man lige fra Avernersøen af god Brug for sin Vogn, da man vel saa i Regelen vil være endeel træt. Idet man da tilvogns følger Veien langs med Strandbredden, faaer man deels en Oversigt over den hele Bugt og Kysten paa den modsatte Side af samme, deels vil man da i Regelen kunne naae saa betids tilbage, at der bliver Tid til at lægge Hjemtouren op ad Terrasserne op over Posilippos Høiderye, hvorved man til Slutning under Nedkjørselen ad den nye Vei, la strada nuova, langs ned ad den sydlige Side af Posilippo ret kan nyde den mageløse Udsigt over Napoli, Bugten og Vesuv, som da udbreder sig for os i Aftensolens Glød, indtil vi ved Solnedgang naae tilbage til den larmende Stad.

Efter at have spiist tidligt til Middag ville vi omtrent Kl. 12½ tage os en let Censpændervogn, helst en ægte Calessa med en fyrig Hest, paa den store Slotsplads, largo di Palazzo. Man behøver naturligviis ikke at spørge, om Kudsken kjender Veien, da det er en Tour, enhver af Neapels Kudske kjender ligesaa godt som en kjøbenhavnsk Droschekudsk Touren ud til Banegaarden; og selv om han ikke skulde kjende den, vilde han naturligviis forsikkre, at han har kjørt den utallige Gange, saa

at hans Uvidenhed først senere vilde vise sig. Dette er ogsaa mindre vigtigt; derimod er det absolut nødvendigt fra først af at forsikkre ham, at der aldeles ikke bliver Tale om Drikkepenge, „saafremt hans Hest ikke med Rette bærer sin Ørnevinge.“ Dette er en sand Tryllеformular, som kun kjendes af de Indviede, og hvormed man fuldkommen kan magte en neapolitansk Droschekudsk; ikke for Alt vil han have, at hans Hest, ifølge en berettiget Klage, skulde miste sine Heirefjedre eller sin Ørnevinge, Tegnet paa, at den løber rask og er i kraftig Stand. Dernæst ville vi endnu paa Slotspladsen forsyne os med lidt Frugt og Brød og kunne nu trøstig begynde vor Udflugt, stolende paa vort Compas og Kort; at man iforveien har aflagt sit Uhr, Ring, Belte osv., er en Selvfølge, ligesom at man har forsynet sig med en solid Stok af en 3—4 Alens Længde.

Maaskee kan det forekomme Dem mindre heldigt at vælge netop Middagstimerne dertil, da De maaskee ofte har hørt, hvorledes den stærke Solhede imellem Kl. 1—3 inde i selve Neapel fordriver alle Mennesker fra Gaderne, hvorledes man paa den Tid lukker sine Vinduer og Døre hermetisk for Lys og Luft, hvorledes det evigt larmende og evigt brusende Folkeliv da for en kort Tid standser, og hvorledes Neapel da i en Time eller to er complet som uddød. Men allerede idet vi rulle raskt afsted ned ad de brede Lavafliser ned imod Arsenalet og bøie omkring ned imod Santa Lucia, møder en frisk Luftning fra Havet os og giver os Haab om, at vi udenfor Byen ville træffe en lettere og friskere Atmosphære end inde i de snevre, ophedede Gader, hvor man er nærved at qvæles. Vi passere nu den lange Quai ved Sta. Lucia, som for en kort Tid er rolig og taus. Jeg kan ikke sige øde og menneskеtom; thi langs med hele Fortouget seer man en uafbrudt Række sovende Lazzaroner, eller rettere, man seer deres næsten sortbrune Arme og Been stikke frem fra Kurvene, under hvilke de have gjemt deres Hoved og Overkrop. Det er deres eneste og bedste Hviletid, den eneste

Tid, hvor der hernede er lidt Fred og Ro: Livet i Sta. Lucia begynder med Solopgang og varer endnu flere Timer efter Midnat.

Idet vi ved Foden af Pizzofalcone bøie af lige imod Vest, mærke vi endnu stærkere den friske, kjølige Eftermiddagsbrise, medens vi passere Chiatamone, hvor vi paa venstre Haand har den aabne Bugt, paa høire derimod en Række colossale Hoteller. Disse fortsættes næsten uafbrudt langs den brede anseelige Chiaja, hvor vi for en Tid adskilles fra Havet ved den smalle Kongens Have, Villa Reale, gjennem hvis frodige Palmer og Laurbærtræer vi endnu bestandigt skimte Bugten og høre Bølgernes langsomme Slag imod den murede Balustrade. Vi mærke nu, at vi mere og mere nærme os Byens Udkant. Hoteller, Butikker, Cafeer, ja selv Betlerne forsvinde, og den for Neapel eiendommelige Stank, som er langt mere gjennemtrængende og afskyelig end i nogensomhelst anden italiensk Stad, begynder efterhaanden at tabe sig. Endelig ophører Villa Reale, og hele Posilippos Forbjerg udbreder sig tilvenstre for os; derhen fører Gaden eller rettere Veien, som endnu en Tid lang løber næsten i Niveau med Havet langs med det lille Fiskerleie Margellina, men snart begynder at hæve sig opad selve Bjergets Skraaning. Da vi skulle komme tilbage ad denne Vei, bøie vi af tilhøire om ad en lille snæver Gade, Piedigrotta, og holde snart ved Indgangen til en mægtig gjennem selve Fjeldet sprængt Tunnel, den berømte Posilippogrotte, grotta di Posilippo.

Hvad der først og fremmest overrasker os, er dens paafaldende Høide, der ved Indgangen angives til ikke mindre end 94 palmi (omtrent 65 Fod) hvorimod dens Bredde kun er 24 palmi (omtrent 17 Fod), saa at altsaa 2 Vogne accurat kunne passere hinanden. Det viser sig strax, at denne Tunnel fra først af ikke har havt denne Høide, men at den efterhaanden, for at bringes bedre i Niveau med det foranliggende Terrain,

er bleven sænket dybere og dybere, hvorved nogle gamle romerske Grave, som oprindeligt har ligget i almindelig Mands Høide ved Udgangen af Grotten, nu befinde sig mindst en 36—40 palmi (omtrent 25—28 Fod) oppe i Veiret, hvor naturligviis intet Menneske kan læse deres Indskrift, som er med smaa Bogstaver og beregnet paa at sees i Nærheden. Længden af selve Tunnelen angives til 2654 palmi (omtrent 1825 Fod), men jeg vilde snarere antage den for længere. Naturligviis har det aldrig kunnet falde mig ind at maale denne Grottes Længde, ligesaalidt som nogensinde at passere den ene tilfods, da den formelig vrimler af en utallig Mængde Betlere, som i Mørket blive mere paatrængende end sædvanligt.

Idet vi kjøre ind i Grotten kunne vi endnu bemærke, hvorledes Loftet sænker sig dybere og dybere, og hvorledes enhver Lyd, Kudskenes Raab og Larmen af Hjulene, mangfoldiggjøres ved den utrolige Gjenlyd; men vor hele Opmærksomhed optages snart af de yderst paatrængende Betlere, som fra begge Sider formelig entre Vognen, springe op paa Trinene og med forfærdelige Hyl strække Hænderne ind imellem os for at faae Noget. Deres Øine kan naturligviis see Alt derinde, da de ere fortrolige med det dybe Mørke, som kun hist og her sparsomt adspredes af de matbrændende Lamper og af et Par store op gjennem Fjeldet selv udhuggede Lufthuller, men de forstyrre os meget, og passer man ikke godt paa, kan de meget let snappe Et eller Andet fra Vognen. Mangen en uforsigtig Englænder har paa denne Maade mistet baade Uhr og Brystnaal, ja selv Hatten; om at forfølge Tyven kan der naturligviis ikke være Tale, saameget mere som den tykke, qvælende Støvsky fuldstændig blænder os. Det er virkelig med sand Glæde, man igjen indaander den friske Luft ved Udgangen af Grotten, som ingenlunde er indbydende til noget længere Ophold end høist nødvendigt.

Man har et Brev af Philosophen Seneca, der en Tid

lang levede i Neapel og dens Omegn; han beskriver denne Tunnel omtrent i følgende Udtryk:

„Man kan ikke tænke sig noget Længere end denne fængselsagtige Grotte, og ikke noget Mørkere end disse Lufthuller, som ikke gjøre det muligt for os at see i Mørket, men kun at see dem selv. Iøvrigt, selv om der fandtes noget Dagslys herinde, vilde den tætte Støvsky øieblikkelig borttage det. Selv under aaben Himmel kan Støvet besvære og genere os, endsige her, hvor det bølger frem og tilbage i tætte Skyer og, da det holdes indesluttet i et Rum, hvor der ikke er Spor af Lufttræk, falder tilbage paa dem, som har sat det i Bevægelse. Jeg følte derfor, jeg vil ikke sige nogen egentlig Frygt, men dog en alvorlig Stemning og atter, saasnart jeg igjen saae Dagens Lys, en uvilkaarlig Følelse af Glæde og Velvære" (Sen. Ep. 57).

Ogsaa den græske Geograph Strabon, som levede under August og Tiber, omtaler udførligt en Tunnel igjennem Bjerget imellem Neapel og Dikaiarchia (det nuværende Pozzuoli): men hans Beskrivelse passer langt bedre paa den anden større og bedre construerede Tunnel, som findes heelt yderst ude paa det sydligste Punkt af Forbjerget, og som nu sædvanlig gaaer under Navnet Grotta di Sejano. Naar vi senere omtale og beskrive denne, skulle vi benytte Strabons Ord; nu ville vi igjen vende tilbage til den første, den egentlige Posilippogrotte.

Hvad dens Længde angaaer, da er denne jo vel aldeles forsvindende i Sammenligning med Nutidens lange Jernbanetunneler, f. Ex. Hauenstein i Schweitz og Tunnelen i den sydlige Rhonedal. Men den gjør dog paa en vis Maade et langt stærkere og mere gribende Indtryk end disse, netop fordi man her befinder sig i selve den dunkle, mystiske Grotte, hvor enhver Lyd voxer til en sand Torden, og hvor man forgjæves søger at maale Afstand og Udstrækning med Øiet, hvorimod man gjennemfarer de andre, siddende i en magelig, vel oplyst Jernbanecoupee, hvor Phantasien ikke saa let sættes i Bevægelse. Endnu

bør jeg omtale, at Posilippogrotten har en saadan Beliggenhed, at 2 Gange om Aaret, i Slutningen af Februar og October, kan Solen ved sin Nedgang skinne heelt igjennem den fra den ene Ende til den anden. Da er der Fest herude, og da strømmer hele Neapels Befolkning herud for at deeltage i den festlige Procession igjennem Grotten, hvor da det lille Capel midtveis inde i selve Grotten bliver pragtfuldt oplyst.

Efter at have passeret Grotten, befinde vi os i en Samling forfaldne, elendige Huse, som hedder Fuori grotta, ordret „udenfor Grotten“, hvis pjaltede, elendige Befolkning betragter Grotten som sin Eiendom og lever af at brandskatte dem, der passere denne, deels i Form af Almisse, deels ligefrem som Rov: de taale ikke nogensomhelst Betler inde fra Neapel iblandt sig og holde strengt paa deres gjennem Aarhundreders Tradition erhvervede Ret.

Saasnart vi have passeret de yderste Huse, udbreder sig for os en snorlige, anseelig Vei, beplantet med store Træer paa begge Sider, aldeles som Kongeveiene herhjemme for en 30 Aar siden. Denne Vei fortsættes uafbrudt i en Længde af noget over en Fjerdingvei lige til Havet, hvis klare Blaa man, saasnart man er kommen ud af Grotten, strax skimter i det Fjerne saavelsom det ligeoverfor liggende Forbjerg Capo di Miseno. Tæt tilvenstre for os have vi det høie og temmelig steile Forbjerg Posilippo, tildeels dog beklædt med en yppig Vegetation og foroven med anseelige Pinier; tilhøire derimod og lige for os har vi selve de phlegræiske Marker. Vi forlade snart Hovedveien og bøie af tilhøire, og medens vi længselsfuldt skue op til det høitliggende Camaldolikloster, hvorfra man, som bekjendt, har den fortrinligste Udsigt over Neapel og dens Omegn, men som vi ikke skulle besøge idag, have vi allerede naaet Sydspidsen af en temmelig høi Bakke. Efter at have passeret denne, befinde vi os ved det østligste af de tidligere omtalte Kratere, som nu er forvandlet til en venlig Sø, lago

d'Agnano, eller som den rettere burde kaldes lago d'Anguiano paa Grund af de mange Slanger og Reptilier, som findes der navnlig om Foraaret.

Det speilklare, runde Bassin udbreder sig fredeligt og smilende for os, aldeles som Gurre-Sø eller de smaa Søer oppe i Grib-Skov herhjemme. Med lidt god Villie kunde man troe sig hensat til Danmark, ja selv den velbekjendte klapprende Lyd af de flade Træhammere, hvormed man banker Blegetøiet, minder os uvilkaarligt om Hjemmet. Men Indfatningen af de venlige lyse Bøgetræer mangler, og en forunderlig gjennemtrængende Svovllugt saavelsom Solens brændende Straaler erindre os snart igjen om, at vi befinde os langtfra Hjemmet i en fremmed Egn, ligesom den sparsomme og affvedne Vegetation bærer tydelige Spor af den Ild, som endnu bruser og koger under Søen og de omgivende Klipper. Lidt tilhøire fører en Dør ind i en lille Klippehule; over Indgangen staaer paa et Bræt: Grotta del Cane. Det er den saa ofte omtalte Hunde-grotte.

Det er en afskyelig lille Hule, næppe mere end 12 Fod dyb, 6 Fod bred og 8 Fod høi; over hele Gulvet bølger en tung, graalig Sky, hvis Hovedbestanddeel er Kulsyre, der som bekjendt er tungere end den atmosphæriske Luft og derfor holder sig umiddelbart over Gulvet i en Høide af omtrent 10—12 Tommer. Paa en Tid, hvor Chemien ikke existerede, ikke engang af Navn, og hvor Ingen havde den fjerneste Idee om de forskjellige Luftarter og deres Indvirkning paa levende Væsener, var det naturligviis en stor Mærkværdighed at see en eller anden ulykkelig lille Hund blive slæbt herind for efter faa Minutters Forløb at styrte bevidstløs om, som Følge af den indaandede Kulsyre; og dette saa tidt gjentagne Experiment har naturligviis givet denne Grotte dens Navn og dens formeligt europæiske Berømmelse. Naar man læser i forskjellige Haandbøger, at kronede Hoveder undertiden har drevet deres barnagtige og gru-

somme Nysgjerrighed saavidt, at de har ladet dette Experiment foretage paa dødsdømte Forbrydere, da er dette enten en reen Fabel eller ogsaa har man med Magt maattet holde de Ulykkeliges Ansigt heelt ned mod Jorden, da den giftige Kulsyre saavel nu som i Oldtiden næppe hæver sig en Fod over Hulens Gulv. Men naar man ikke er Chemiker eller agter at anstille reent videnskabelige Experimenter, vil jeg raade Enhver til snarest muligt at forlade denne stinkende Hule, hvor et nok saa kort Ophold er fuldkommen tilstrækkeligt til at overtyde os om den stærke underjordiske, vulkanske Virksomhed og til at gjennemtrænge vore Klæder med den afskyeligste Lugt, som først efter lang Tids Forløb igjen forlader dem. Dog dette sidste Punkt maa man aldeles sætte sig udover, naar man vil besøge de phlegræiske Marker; i Regelen er man vel ogsaa saa forsigtig kun at bære en Lærredsdragt, som lettere kan renses.

Selve Vandspeilet i Agnanosøen er i Regelen ganske stille og glat, da det ligger beskyttet mod enhver Vind; foroven er Vandet ganske ferskt og har ingen synderlig Afsmag, men skal forneden være temmelig salt og bittert, hvorfor heller ingen Fisk kan trives deri. Hvorledes der iøvrigt kan være en saa stor Forskjel paa Vandet i samme Bassin, er mig ikke ret klart. At Fisk complet mangler og ikke kan trives her, er et Factum; men jeg antager snarere, at Grunden hertil er den store Mængde gasagtige Luftarter, der udvikle sig paa Søens Bund igjennem Revnerne af det gamle Krater og uafbrudt stige op i Form af Blærer eller store Bobler, hvorved Vandet paa enkelte Steder kommer i en næsten kogende Bevægelse.

Bakkerne imod Vest eller rettere Levningerne af den gamle Kratervæg imod Vest ere betydeligt lavere end imod Øst, men dog høie nok til at forhindre enhver Udsigt imod Syd og Vest ud over Bugten. Ønsker man denne, kan den snart opnaaes. Vi lade Vognen kjøre videre imod Vest henad den gamle Via Antiniana, efter at have givet Kudsken Ordre til at vente paa

os ved den vestlige Indgang til Solfatara; selv derimod gaae vi lige imod Nord, langs den vestlige Side af Søen, passere de usle Bygninger, der bære Navnet le stufe di S. Germano, fordi engang en Biskop af dette Navn skal have gjenvundet sit Helbred ved at benytte de derværende Svedebade, og kunne ikke undlade at anstille en Sammenligning imellem disse Barakker og Levningerne af et gammelt Thermeanlæg fra Romernes Tid, hvoraf Ruiner deels endnu rage frem over Søens Overflade, deels kunne forfølges under Vandet.

Efterhaanden begynder Veien at hæve sig, og vi føle den friske Luftning fra Havet; men jeg haaber, at vi kunne modstaae Fristelsen til at vende os om endnu en 5 eller 10 Minuter, indtil vi have naaet det øverste Punkt af det næste Krater, som vinker os fremad. Er først dette Punkt naaet, da glemmer man øieblikkeligt at see tilbage, saa eiendommeligt er det Syn, der udbreder sig lige foran os. Vi staae nemlig ved Indgangen til et endnu mægtigere Krater, Astroni, som fuldstændigt har beholdt sin næsten cirkelrunde Form og har en Omkreds af henimod tre Fjerdingvei, altsaa en Størrelse, som næsten overgaaer Vesuvs oprindelige Krater. Vi veed, at Astroni ikke er omformet til en Sø saaledes som Agnano, og da vi tillige veed, at det forlængst er udbrændt, glæde vi os naturligviis til i fuldkommen Tryghed og Ro at kunne gjennemgaae alle de enkelte Partier, ja maaskee endog stige ned i selve de gamle Krateraabninger, hvad man snart taber Lysten til oppe paa selve Vesuv, som var i fuldkommen Virksomhed, da jeg besøgte det. Desto større bliver vor Overraskelse ved at see dette mægtige og anseelige Krater forvandlet til en overordentlig frodig Skov eller rettere en indhegnet Dyrehauge, hvor de sidste Konger af det bourbonske Huus uforstyrret kunde nyde Jagtens Glæder og udhvile sig efter deres virksomme Anstrengelser for at befordre deres Undersaatters Lykke. Et Par smaa Søer i Midten af dette Krater gjøre en ypperlig Virkning i Modsætning til den

tætte grønne Skov og de omgivende steile, røde Klippevægge. Selve Midtpunktet hæver sig igjen lidt over det Øvrige; sandsynligviis er det Begyndelsen til et nyt Udbrudskrater, som ikke ret er traadt i Virksomhed. Netop saaledes som Astroni nu viser sig for os, har det gamle Krater af Vesuv været indtil det store Udbrud Aar 79 efter Christi Fødsel, da den nuværende Askekegle reiste sig midt i det gamle forlængst udbrændte Krater, hvis hele Overflade ogsaa da indvendig har været beklædt med en frodig Vegetation. Vil da nu Astroni ikke ogsaa en Dag reise sig igjen og udspye Død og Fordærvelse over hele Egnen? Nei, det er en Umulighed, ville de Fleste svare. Og dog skal jeg om faa Øieblikke berette, hvorledes for noget over 300 Aar siden en overordentlig virksom Vulcan, Monte Nuovo, reiste sig her henne paa den aabne Strand tætved Avernersøen. At den underjordiske Ild langtfra endnu er udslukket eller har tabt sin Kraft, ville vi om nogle Øieblikke selv erfare, naar vi besøge Solfatara, ja vi kunne endog see det fra vort nuværende Standpunkt.

Vende vi os nemlig om imod Syd og Vest, da oversee vi ikke blot hele Bugten lige over til Misenum ja endog Havet over imod Ischia, som yderst ude hæver sig med sin gamle, nu udbrændte Vulcan, Epomeo, i en Høide af 2500 Fod, men vi oversee tillige hele det nærmere liggende Parti af de phlegræiske Marker, navnlig Solfatara og det Høidedrag, som strækker sig derfra op imod Astroni. At den underjordiske Ild her endnu er i fuldkommen Virksomhed, kan man strax bemærke af den stærke, hvide Røg, der hæver sig saavel fra Solfatara og fra dette nærmere liggende Punkt i pisciarelli, som vi først skulle besøge.

Vi stige nu ned fra vort hidtilværende Standpunkt og begive os tvers over Sletten hen til dette Høidedrag, som formedelst sine lyse, ja næsten hvide Klippemasser endnu bærer Navnet colli Leucogæi, Høiene med den hvide Jord, et Navn,

hvorunder allerede Plinius omtaler dem. Næsten heelt henne ved selve den østlige, udvendige Side af Krateret hæver sig en stærk hvid Røg; det er i pisciarelli, en dampende, allunholdig Kilde, hvis kogende Vand springer frem fra selve Klippevæggen i en mægtig Straale. Man kan formeligt høre, hvorledes Vandet inde i Klippen koger og bobler; og om man nu vel ikke tør antage, at der under hele Solfatara findes et uhyre underjordiskt Vandbassin, som holdes uafbrudt i Kog af den dybere brændende Ild, er det øiensynligt, at her idetmindste findes en større indre Vandmasse, som fuldstændig kogende skyder sig frem og fortsætter sit Løb dampende og brusende. Lidt længere nede har man ledet dette Vand ind i store, aabne og murede Bassiner, hvor man kan see de gode Neapolitanere bade sig under aaben Himmel i dette varme, men hæsligt lugtende Vand, som ansees for et ypperligt Middel mod de talrige Hudsygdomme, der ganske almindeligt findes hos Mennesker af alle Klasser og alle Stænder i Neapel, men hvis nærmere afskyelige Detail, jeg ikke kan indlade mig paa at beskrive. Fra denne Kilde kan man ad en temmelig besværlig Sti naae heelt op til selve Kraterranden af Solfatara; men da det ikke er muligt derfra at stige ned ad den indre, næsten lodrette Kratervæg, maae vi hellere fortsætte vor Gang længere imod Syd, indtil vi naae den gamle Via Antiniana, der hæver sig over Monte Olebano eller Monte delle Brecce, et lige Syd for Solfatara fremspringende Punkt med lodrette Skrænter ud imod Bugten, saa at der næppe engang bliver Plads til den smalle nye Vei langs med selve Strandbredden. Vi passere Franciskanerklosteret S. Gennaro, hvis frodige Viingaard og Klosterhave danner en velgjørende Afvexling og Modsætning til det øvrige stærkt afsvedne og forbrændte Terrain, og vi naae snart hen til den vestlige Indgang til Solfatara, hvor vi upaatvivlelig ville finde vor Kudsk sovende enten i Bunden af Vognen eller, saafremt

det er en ægte Calessa, i det store Næt, som hænger nede imellem Hjulene.

Selve Solfatara er betydeligt mindre end Astroni, men endnu i fuldkommen Virksomhed. Om Dagen viser der sig en tæt, hvid Damp over den hele indre Kraterflade, som næppe har mere end 14—1500 Fod i Diameter; men om Natten udbreder der sig ikke paa eet Sted, men paa utallige Steder stærkt lysende Flammer og Gjenskin af den underjordiske Ild. Jeg vilde nærmest sammenligne det Indre af Solfatara med en tilfrossen Sø, hvis Iisdække er halvt sprængt og brudt paa mange Steder, kun med den væsentlige Forskjel, at man her har Ild under den sprængte Flade. Man kan uden mindste Fare passere tvers over den, men vi mærke tydeligt, hvorledes Jordskorpen formeligt gynger under vore Fødder. Kaster man en større Steen ovenfra ned imod Bunden, da seer man ikke blot, at Stenen springer gjentagne Gange iveiret paa den elastiske Grund, men ofte hæver der sig strax smaa Forhøininger som et Muldvarpeskud der hvor Stenen har ramt, det bedste Beviis paa, hvor overordentlig tynd den hele ydre Skorpe er, og hvor ringe en Kraft der behøves for at sprænge dette skjøre Dække.

Allerede Oldtiden kjendte denne Vulcan omtrent i dens nuværende Form; den hed da Forum Vulcani, *ἀγορὰ τοῦ Ἡφαίστου*, et Navn, der noksom betegnede dens stærke vulcanske Charakteer. At større vulcanske Udbrud ikke har fundet Sted i den egentlige historiske Tid, indsees blandt Andet af den utallige Masse Grave, saavel romerske som græske, der findes lige Syd for Solfatara; thi Ingen vilde vel nu falde paa at begrave sine kjære Afdøde lige ved Mundingen af en Vulcan, som endnu var i fuld Virksomhed. I Middelalderen ansaae man naturligviis Solfatara for Djævelens og de onde Aanders Tumleplads, hvor de hver Nat holdt en formelig Hexesabbath; ja selv Munkene i det tætved liggende Franciskanerkloster S. Gennaro kunne endnu den Dag idag berette om vidunderlige Syn og

dæmoniske Stemmer, som endnu forfærde og forstyrre dem om Natten under deres Vigilier og Bønner. Jeg tvivler i det Hele meget paa, at ret Mange af Pozzuolis nuværende Indbyggere har Mod til om Natten alene at vove sig op til disse onde Aander; medens der naturligviis Intet er tilhinder for, at de med største Fornøielse føre de Fremmede derop, som ville iagttage Solfatura om Natten. En forunderlig Modsigelse i den menneskelige Charakteer.

Inde i selve Solfatara er der anlagt et Par chemiske Fabrikker, hvor man paa en temmelig primitiv Maade tilbereder forskjellige chemiske Produkter, eller rettere kun fremkalder dem ved en Behandling af Solfataras forskjellige Frembringelser og derpaa underkaster dem en foreløbig Renselse: thi om en egentlig chemisk Behandling er der naturligviis ingen Tale, men kun om at opsamle Raastofferne. Svovl findes i temmelig reen Tilstand overalt i det indre Krater, enten som et fiint, guult Støv, Svovlblomster fiori del zolfo, eller som større chrystalliserede Stykker, Svovltaarer lacrime del zolfo. Allun frembringes blot ved at opsamle Jorden fra Kraterbunden og overgyde den med Vandet fra i pisciarelli eller endog fra de dybe Brønde, som man har gravet inde i selve Krateret. Dampmaskiner og Brændsel kan man aldeles spare: Vulcanens egen indre Ild varmer de store Blybeholdere, som man blot har gravet halvt ned i Jorden.

Forinden vi forlade Solfatara, ville vi endnu engang fra Terrassen foran Klosterkirken kaste et Blik ud over Pozzuoli og den hele Bugt, som nu tildeels er øde og ubeboet, naar undtages selve Pozzuoli, der nu ligger paa en stærkt fremspringende Klippeskrænt, men i Oldtiden upaatvivleligt udbredte sig langt ud til begge Sider, ja igrunden heelt rundt omkring Bugten. Dog, om Tilstanden i Oldtiden ville vi næste Gang faae Leilighed til at tale; for iaften have vi kun at gjøre med Vulcanerne.

Medens vi holde en halv Times Hviil og nyde de medbragte Forfriskninger, kunne vi maaskee høre Beretningen om Catastrophen i Aaret 1538, da Monte Nuovo pludseligt hævede sig paa den aabne Strandbred; heroppe kunne vi bedst oversee Skuepladsen for denne mærkværdige Catastrophe.

Man har to forskjellige Beretninger om denne Begivenhed, den ene lidt kortere af Marco Antonio delli Falconi, den anden lidt udførligere og mere reflecterende af Pietro Giacomo da Toledo*). Vi ville høre nogle Brudstykker af den Første.

„Jeg skal ganske simpelt og nøiagtigt berette de Naturbegivenheder, hvortil jeg selv har været Dienvidne, eller hvorom jeg har hørt andre Dienvidners Fortællinger. Allerede i længere Tid havde der været hyppige Jordskjælv i Pozzuoli, i Napoli og de omliggende Egne. De nærmest foregaaende Dage før Udbruddet havde man mærket mere end 20 større og temmelig stærke Jordskjælv; selve Udbruddet skete Søndagen den 29de September 1538, omtrent en Time efter Solnedgang. Jorden aabnede sig tæt nde ved Strandbredden, hvor der først viste sig nogle stærke Ildflammer imellem Monte Barbaro og Avernersøen, og hvorfra der umiddelbart derefter udspyedes en saa stor Mængde Aske og Pimpsteen, blandet med Vand, at hele Omegnen snart bedækkedes af denne dyndede og sorte Masse. Den følgende Dag, Mandagen den 30te September bleve de stakkels Indvaanere i Pozzuoli i den Grad forfærdede over denne uafbrudte Askeregn, og det fremvældende sorte Dynd, at de forlode deres By og Hjem, for at undgaae Døden. Med Dødens Skræk malet paa deres Aasyn ilede de

*) Titelen paa disse to nu temmelig sjeldne Skrifter er følgende:

Marco Antonio delli Falconi: Dell' incendio di Pozzuolo. Napoli, 1538.

Pietro Giacomo da Toledo: Raggionamento del Terremoto del Nuovo Monte, dell' aprimento di terra in Pozzuolo nell' anno 1538 e della significazione di essi. Napoli, 1539.

bort med Hustruer og Børn og hvad de hurtigt kunde medtage af deres kostbareste Eiendomme. Man saae Nogle under Flugten opsamle store Masser af Fugle, som styrtede døde ned fra Luften, eller Fisk, som Havet, idet det trak sig tilbage fra Strandbredden, efterlod paa denne. Vicekongen i Neapel, Don Pedro di Toledo, kom nu derud med sit Følge for nærmere at undersøge dette Phænomen. Jeg selv kom derud omtrent paa samme Tid og bemærkede med Forundring, hvorledes Havet havde trukket sig tilbage fra Kysten, og hvorledes denne var ligesom oversaaet med den ved Udbruddet udslyngede Aske og Pimpsteen. Paa flere Punkter saae jeg, at nye Kilder havde aabnet sig og vældede frem af Jorden, deels med kogende og salt Vand, deels, hvad der var endnu forunderligere, med ganske koldt Vand uden nogensomhelst Afsmag, skjøndt det var i en Afstand af ikke mere end 250 Skridt fra selve Krateret. Nogle sagde, at umiddelbart ved selve det Sted, hvor Udbruddet skete, brød en formelig Strøm af koldt og friskt Vand frem af Jorden. Fra selve Udbrudspunktet hævede sig i en umaadelig Høide formelige Bjerge af Røg, der var deels kulsort, deels sneehvid*). Midt i denne Røgsøile hævede sig undertiden mørkt farvede Ildtunger, gjennem hvilke store Steen slyngedes høit op i Luften under en uafbrudt Torden, som af den voldsomste Kanonild. Man skulde troe, at Typheus og Enceladus vare komne fra Ischia og Ætna tilligemed en utallig Skare Giganter fra de phlegræiske Marker, for paany at begynde deres Kamp mod Juppiter. Imidlertid kunne de Naturkyndige med Rette paastaae, at de gamle Digtere ved Mytherne om Giganterne og deres Kamp mod Olympens Guder ikke have villet udtrykke Andet, end symbolsk give en Antydning af, hvorledes de i Jordens Indre skjulte og indesluttede Dampe, naar de ikke kunne

*) Forunderligt nok beretter den yngre Plinius det Samme om Vesuvs Udbrud Aar 79.

finde nogen fri Udgang, aabne sig selv en saadan ved deres egen Styrke og Naturkraft og derved danne Bjerge eller større Hævninger, aldeles paa samme Maade, som der skete ved dette Udbrud."

I Sandhed, man skulde ikke troe, at det var en Forfatter fra Midten af det 16de Aarhundrede, der giver en saa forstandig Forklaring af denne Naturbegivenhed. En italiensk Munk fra det 19de Aarhundrede, ja selv mangen en mere oplyst og dannet Mand ikke blot i Italien, men maaskee endog her hjemme hos os, vilde næppe have en saa klar og rigtig Forestilling om Vulcanerne og deres Aarsager. Efter at have berettet, hvorlangt den tætte Steen- og Askeregn udbredte sig, fortsætter han saaledes:

„Dette vedvarede 2 Dage og Nætter, indtil endelig Regnens og Ildens Styrke begyndte at tabe sig noget. Den 4de Dag, som var Torsdagen den 3die October, begyndte igjen et voldsomt Udbrud. Jeg kom just seilende ovre fra Ischia og bøiede om Forbjerget ved Misenum ind i Bugten ved Pozzuoli omtrent 2 Timer før Solnedgang. Da bemærkede jeg, at flere stærke Røgsøiler deels slyngedes høit op i Luften, deels udbredte sig horizontalt over Havet og i et Nu nærmede sig vor Baad, som da befandt sig omtrent 4 Miglier "(= 20,000 Fod)„ fra det Sted, hvorfra disse Røgsøiler udslyngedes. Større og mindre Stene faldt fra nu af tilligemed en uhyre Mængde Aske uafbrudt hele Natten saa tæt og stærkt, at hele Egnen fuldstændigt bedækkedes dermed, ja saa at endog Askeregnen naade enkelte Egne af Calabrien, som laa i en Afstand derfra af mere end 150 Miglier "(over 30 danske Miil).„ De to følgende Dage, Fredag og Løverdag, viste der sig kun lidt Regn og Aske, saa at nogle Folk fra Pozzuoli endog fik Mod til at nærme sig selve Udbrudspunktet, hvor de fandt, at den opkastede Aske- og Steenmasse havde dannet et Bjerg af næsten samme Høide som det nærliggende Monte Barbaro og af en Omkreds af

henved 3 Miglier; den lille Flække Canettària, saavelsom Slottet Tripergoli og alle Bygningerne af de nærliggende varme Bade vare complet forsvundne. Det nye Bjerg udstrakte sig mod Syd til Havet, mod Nord til Avernersøen, mod Vest til de varme Bade og mod Øst naaede det heelt henimod Monte Barbaro*). Den hele Egn havde i den Grad skiftet Udseende og Form, at den ikke var til at gjenkjende, og det forekom dem, der ikke havde seet det, næsten utroligt, at et Bjerg havde kunnet danne sig paa saa kort Tid.

Paa Toppen af selve Bjerget er der en skaalformig Aabning eller rettere et Svælg, hvorfra der uophørligt opstiger en stærk Røg; skjøndt jeg kun har seet denne Aabning i Afstand, forekom den mig temmelig anseelig.

Den følgende Søndag, den 6te October, havde endeel Folk fra Pozzuoli og Napoli begivet sig derud, for nærmere at betragte dette mærkværdige Phænomen, og Nogle af dem vare endog stegne halvt opad Bjerget for at see ned i det indre Svælg, da skete der igjen, 2 Timer før Solens Nedgang, et saa pludseligt og uventet Udbrud i Forbindelse med en sort, qvælende Røg, at Flere af disse Ulykkelige bleve qvalte, og Andre forsvandt paa en saadan Maade, at man aldrig senere har fundet deres Legemer. Man har forsikkret mig, at Antallet af dem, der omkom eller forsvandt ved denne Leilighed, beløb sig til ikke mindre end 24 Personer.

Fra nu af er der Intet senere passeret af nogen Betydning. Det synes, at Udbruddet har sine Perioder ligesom Feber eller en anden Sygdom. Jeg troer imidlertid, at det for Fremtiden ikke længer vil faae den samme Styrke som tidligere, uagtet Udbruddet den sidste Søndag var ledsaget af en Askeregn og voldsomme Skybrud, der udstrakte sig over selve Napoli hen til Monte Somma, der af de Gamle kaldtes Vesuvius.

*) Denne Angivelse er ikke ganske correct, saaledes som Kortet vil vise.

Askeskyerne og Røgstøtterne fra dette Udbrud styrede lige henimod Toppen af Monte Somma, saaledes som jeg mere end een Gang bemærkede, ret som om disse 2 Punkter stode i en vis Forbindelse og Sammenhæng med hinanden. Om Natten syntes flere Ildstraaler og Ildsøiler pludseligt at skyde frem og undertiden at antage Formen af colossale Lynstraaler*).

Saaledes kunne vi enkeltviis gjennem de forskjellige Phænomener forfølge denne mærkværdige Begivenhed: Jordskjælvet, det egentlige Udbrud, Havets Udtørring og Forsvinden, den utallige Masse døde Fugle og Fisk, Frembruddet af pludseligt opstaaede varme og kolde Kilder, Askeregnen med eller uden Skybrud, og som Resultat den fuldstændigste Ødelæggelse af den hele Egns frodige Vegetation, idet alle Træer og Planter heelt hen til Lucullus's Grotte gik ud som Følge af den giftige Aske."

Den hele Fremstilling bærer i alle Henseender Præget af at være en sand Beretning om, hvad Forfatteren virkelig selv har seet og iagttaget under selve Udbrudet; og han aner næppe, hvilken mærkelig Lighed, der paa flere Punkter er imellem hans Fremstilling og Beretningen hos den yngre Plinius om Vesuvs Udbrud i Aaret 79, hvilken jeg har meddeelt Dem tidligere**). Jeg skal derfor ikke trætte Dem med den anden Beretning hos Pietro Giacomo da Toledo, da denne tildeels er en Gjentagelse af det Foregaaende og mere bærer Præg af at være bearbeidet paa en kunstigere Maade.

Vi ville nu antage, at jeg har meddeelt Dem denne Be-

*) Netop det Samme beretter den yngre Plinius om Vesuvs Udbrud i Aaret 79, og vi have saaledes to fuldkommen samstemmende Beretninger om stærke elektriske Udladninger som Følge af voldsomme vulkanske Udbrud.

**) Den findes i noget forkortet Form i denne Samling Pag. 12—18.

retning om Monte Nuovos pludselige Fremkomst netop her, lige ved Udgangen af Solfatara, hvor vi har den hele Skueplads for denne Catastrophe udbredt lige foran os, og at vi imidlertid har holdt en kort Hviil, saa at vi paany med friske Kræfter kunne fortsætte vor Udflugt.

Vi ville nu benytte vor Vogn og kjøre ned ad denne Vei Nord for Pozzuoli imellem Byen og det mægtige Amphitheater, hvis colossale og interessante Levninger vi udførligt skulle gjennemgaae næste Gang. Jeg søger forsætligt at undgaae selve Pozzuoli; thi hvis vi lod Vognen kjøre derned igjennem, vilde vi upaatvivleligt erhverve os et uadskilleligt Følge af idetmindste 10—12 Ciceroner, som utrættelig vilde følge os paa Resten af vor Tour, og som vi ikke paa nogensomhelst Maade vilde kunne forjage. Vi bøie derfor Syd om Amphitheatret i lige vestlig Retning, ovenover Ruinerne af Serapis Templet, som vi ogsaa skulle nøiagtigt gjennemgaae næste Gang; efter faa Minutters Forløb naae vi en lille Kirke, St. Annunziata, hvor Veien deler sig i to Arme. Den ene fortsættes i lige Linie mod Nordvest, den anden bøier af imod Nord; denne sidste skulle vi endnu følge en Fjerdingvei, indtil vi befinde os midt imellem det høitliggende Monte Barbaro tilvenstre og et mindre Krater tilhøire, som paa nogle Kort bærer Navnet Capomazza, men som Ingen der i Egnen benævner saaledes eller kjender under dette Navn.

Forinden vi bøie af tilvenstre for at bestige den sydlige Rand af Monte Barbaro, vil jeg allerede nu, da vi næste Gang ikke naae dette Punkt, gjøre Dem opmærksom paa den næsten uafbrudte Række af Grave, som paa begge Sider indhegne Veien. Det var en almindelig Skik at anlægge Gravsteder langs med Veiene, og Graven tilhørte forunderligt nok ikke de Levende, men de Afdøde. Den kunde ikke sælges, kjøbes eller flyttes; „den døde Haand" hvilede i Ordets egentligste Forstand derpaa, og netop saaledes har de gamle Grave langs

med Veiene kunnet holde sig saa godt i Oldtiden. Netop deraf kommer Begyndelsen af Gravskriften Siste viator, „Stands o Vandringsmand!" som ogsaa vi have optaget, skjøndt vore Grave ikke saaledes ere anlagte langs Veiene. Udenfor enhver større Stad i Oldtiden strakte Gravene sig saaledes milevidt ud i Landet: da Pozzuoli ligger umiddelbart ved Kysten, kunne vi efter Omegnens Beskaffenhed kun træffe Grave Nord og Øst for Byen langs Via Antiniana og Via Campana, men der findes de endnu i utallig Mængde og bære derved Vidnesbyrd om, hvor stærkt den hele Egn var befolket i Oldtiden.

Vi stige opad den sydlige Skraaning af Monte Barbaro, som er næsten lodret, saa at man kun med stor Anstrengelse og Udholdenhed kan naae derop; uden en solid Bjergstok anseer jeg det næsten for affindigt at begynde derpaa. Omsider naae vi det Øverste af Kraterranden, som hæver sig omtrent 1000 Fod over Havet, altsaa betydeligt høiere end noget af de andre Kratere, idet Monte Nuovo kun har en Høide af 450 Fod, og Solfatara en Høide af 640 Fod.

Det Indre af Monte Barbaro er endnu som i Oldtiden fuldstændig bedækket med Viinranker. Da heed Bjerget Mons Gaurus, og dets Viin udhævedes som en af de bedste og navnlig stærkeste Vine, man avlede i Campanien. Man skal ogsaa vanskeligt kunne tænke sig et bedre Terrain: det er en af selve Naturen dannet colossal Drivkasse af næsten 5000 Fods Diameter, hvor de glødende Solstraaler i Forbindelse med den underjordiske Ild kan fremkalde en utrolig Hede, medens dog den friske Søluft fra det aabne Middelhav henad Aften og om Natten afsvaler den brændende Luft. Naturligviis dyrkes nu Vinen inde i Krateret paa samme Maade som overalt i Omegnen af Napoli, i Forbindelse med Figentræer og Morbærtræer, hvorved en ret god Beskyttelse og Skygge opnaaes for Druerne i den første Tid, da de endnu ikke ret kunne taale Solens brændende Straaler, medens Træerne tillige tiltrække

og vedligeholde en vis Fugtighed i Jordbunden, som i høi Grad befordrer Druernes Udvikling. Paa den udvendige Side af Bjerget mangler naturligviis Træerne, og Viinstokkene kan derfor aldrig der opnaae den Styrke og Kraft, som inde i selve Krateret. Naar jeg hertil føier den Bemærkning, at det Indre ikke ganske danner en Cirkel, men snarere en temmelig kantet Oval, og at den nordlige Deel deraf hedder Monte Corvaro, kunne vi vende vort Blik udad imod Syd og Vest.

Vende vi os nu først imod Vest, da overseer man en stor Strækning af det aabne Middelhav, hvor en Mængde større og mindre Øer aftegne sig skarpt imod Horizonten. Øverst imod Nord har vi de to smaa vulcanske Øer, Ventotene og San Stefano, der nu som i Oldtiden blive benyttede som Fangehuller og Forviisningssteder. I Oldtiden forviste August sin berygtede Datter Julia til den største af dem (som i Oldtiden kaldtes **Pandataria**), hvor hun døde i strengt Fangenskab; nu har Hs. neapolitanske Majestæt i en Række af Aar holdt sine dygtigste og meest frisindede Undersaatter fængslede der for politiske Forseelser i et forfærdeligt Fangenskab, blandede sammen med de værste og groveste Forbrydere, indtil den almindelige Amnesti for politiske Forseelser udkom, som det sidste mislykkede Forsøg paa at vinde og forsone den mere oplyste Deel af Befolkningen. Længere nede reiser det store, mægtige Ischia sig kraftigt op af Havet, nærmere inde imod os det lille med Fæstningsværker og Fængsler bedækkede Procida, der frygtes lige høit som Fængsel og Garnisonssted. Men hvad der meest interesserer os, er Udsigten imod Syd over selve Bugten eller rettere over det før saa udførligt omtalte Monte Nuovo og den dybe Avernersø. Herfra viser den kraterformige Fordybning oppe paa Monte Nuovo sig fuldkommen tydeligt, og vi vinde heroppe fra en saadan Oversigt over dette Bjerg, at vi senere kunne spare os den Uleilighed at bestige det.

Derimod har vi endnu et Punkt at besøge, den fuldkommen cirkelrunde, deilige Avernersø, lago Averno, der seet heroppe fra ligner et klart Speil, indfattet i en kraftig formet Ramme. Vi ville nu atter søge vor Vogn, for paa den hurtigt at naae dette vort sidste Maal, hvortil vi endnu har omtrent en Fjerdingvei at tilbagelægge. Da Veien ligger temmelig lavt og er ført imellem frodige Viinhaver, hvorved man endog snart taber den frie Udsigt imod Havet, kan jeg maaskee benytte Leiligheden til underveis at meddele Dem den græske Geograph Strabons Beskrivelse af denne Sø, hvoraf vi ville see, at den paa Keiser Augusts Tid aldeles havde samme Form og Udstrækning som nu, kun med den væsentlige Forskjel, at Monte nuovo da aldeles ikke existerede, og at Avernersøen da ved en Canal var sat i Forbindelse med den foran liggende Lucrinersø. Vi træffe nemlig hos Strabon (V, 4, 5) følgende Beskrivelse:

„I ringe Afstand fra Bajae ligger Lucrinersøen og indenfor denne Avernersøen, hvorved det øvrige Land lige fra Cumæ og heelt ned til Misenum paa en Maade bliver en Halvø, thi der er kun en ganske smal Strimmel Land imellem denne sidste Sø og den aabne Strand ved Cumæ.

Avernersøen er meget dyb og har en snæver Munding. Den har fuldkommen Størrelse og Udseende af en Havn, men kan ikke benyttes som en saadan formedelst den foranliggende Lucrinersøes ringe Dybde. Avernersøen indesluttes paa alle Sider af steile, overhængende Bjerge, undtagen ved selve Indgangen. De ere vel nu bebyggede og beboede, men tidligere vare de tæt bedækkede af vilde, uigjennemtrængelige Skove med høie, ældgamle Træer, som kastede en mørk og dunkel Skygge ud over Søen og derved fremkaldte en mørk, religiøs Rædsel for denne. De omboende Folk berettede, at de Fugle, som da fløi hen over Søen, faldt ned i Vandet, dræbte af de opstigende

Uddunstninger, ligesom det pleier at skee i vulcanske Egne*). Der fandtes tidligere ligeved Havet en Kilde med friskt og drikkeligt Vand; men Ingen vovede at drikke deraf, da man troede, at dens Vand kom fra Styx."

Efterat have berettet Sagnene om det derværende underjordiske Orakel og om de fabelagtige Kimmerier, som boede i underjordiske Grotter og levede af at udgrave Metaller dybt i Bjergets Indre og af at føre de Fremmede, som vilde besøge Oraklet, ind til dette, men aldrig selv skuede Dagens Lys og den klare Sol, idet de kun om Natten vovede sig frem fra deres underjordiske Huler, fortsætter Strabon saaledes:

„Men nu da Skoven omkring Avernersøen er omhugget af Agrippa, da Skrænterne omkring Søen ere blevne bebyggede, og da en underjordisk Tunnel er bleven gravet fra Avernersøen til Cumæ (*ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀόρνου διώρυγος ὑπονόμου τμηθείσης μέχρι Κύμης*), viste det sig, at alle saadanne Fortællinger vare rene Fabler. Coeccius, som anlagde baade denne Tunnel og den anden Tunnel, der fra det ligeoverfor Bajae liggende Dikaiarchia førte til Neapel, kjendte vistnok de ovenfor omtalte Sagn om Kimmerierne og ansaae det maaskee ikke for usædvanligt for disse Egne, at Veiene fortes igjennem underjordiske Tunneler."

Denne Fremstilling er saa klar og bestemt, at den ikke tillader mindste Tvivl om dens Nøiagtighed, og de seneste Udgravninger har igjen bragt Coeccius's mægtige Tunneler tilsyne, baade her og ovre paa Posilippos sydligste og høieste Punkt.

Vi ere nu avancerede Nord omkring Monte nuovo og lade Vognen holde lidt ovenfor Avernersøen. Herfra stiger Veien

*) Udtrykket er her noget dunkelt, „*καθάπερ ἐν τοῖς Πλουτωνίοις.*" Det kan maaskee ogsaa oversættes ved „ligesom ved Grotter, der staae i Forbindelse med Underverdenen," eller „ligesom i Egne, der ere indviede til Pluton", Underverdenens Behersker.

stærkt imod Vest op imod et Høidedrag; deroppe ligger en mægtig Port, den saakaldte Arco felice, hvorigjennem Veien gaaer ud til Cumæ. Men Alt hvad der ligger bagved dette Høidedrag og denne Port, er endnu en lukket Verden for os og vedkommer os endnu ikke. Vi ville derfor stige ned til Avernersøen og tilfods passere rundt omkring den, efter at have ladet Vognen kjøre tilbage Øst omkring Monte nuovo, med Ordre til at vente os der ved Foden af Bjerget.

Vi stige nu langsomt og med en vis Anstrengelse ned ad den steile Skrænt, som nu overalt er bevoxet med et næsten ufremkommeligt Krat, og vi staae snart ved Bredden af den speilklare Sø. Har den end tidligere med Rette kunnet kaldes Ἄορνος, Søen uden Fugle, da gjælder dette Navn paa ingen Maade længer: jeg har ikke let nogensinde seet en saa utallig Masse Vildænder samlet paa eet Sted, som i denne Sø, ikke heller hørt en saadan Fuglesang, som her i det lave Buskads, der endnu bedækker de steile Skrænter. For en ivrig Jæger maatte her være et sandt Paradiis. Efter faa Skridt imod Vest passere vi Indgangen til den store Tunnel, som i straa Retning fører op igjennem Bjerget. Fra denne Side kan man kun ved Hjælp af en lille Baad komme ind i den, da Søens Vand har fyldt den nederste Deel deraf; men vi kunne allerede nu beundre dens dristige, stærke Tondehvælving og det fortrinlige Muurværk, som baade ved Stenenes Form og hele Constructionen bærer Præget af at være fra Augusts Tidsalder. Da vi næste Gang skulle besøge denne Tunnel fra den modsatte Side og da nærmere undersoge dens fortrinligt vedligeholdte Hvælving saavelsom dens i flere Henseender eiendommelige Construction, ville vi uden Afbrydelse fortsætte vor Gang rundt om Søens vestlige Side, hvor vi selv befinde os i den dybeste Skygge, medens den modsatte østlige Skrænt saavelsom det derover kneisende Monte nuovo straaler i kraftig Aftenbelysning, hvorved vi desto bedre kunne see de mange Levninger af antike Bygninger, som

titte frem ved Søens Bred. De bære naturligviis nu alle Navne af forskjellige Templer, Apollos Tempel, Mercurs Tempel osv., men har aldrig nogensinde været Andet end almindelige Badeanlæg eller Thermer. De ere desuden nu yderst forfaldne og ødelagte. Omtrent lige ved Søens sydlige Side aabner en dyb Hule sig ind i den steile Skrænt. Den bærer det stolte Navn Sibyllas Grotte, Grotta della Sibylla.

Har De Lyst, kunne vi besøge den, saafremt vi har været saa forsigtige at forsyne os i Napoli med nogle Fakler eller blot med nogle almindelige Voxstabler, der hurtigt kunne snoes sammen til en kort Fakkel, som giver et meget stærkt Lys. Om denne Grotte er der saavel i Oldtiden som i Nutiden skrevet utallige meer eller mindre fabelagtige Beretninger; det viser sig imidlertid strax, at det hverken var meer eller mindre end en mørk, snæver og smudsig Schacht, der aldrig har været bestemt til at benyttes som en almindelig Vei, saameget mere som man næsten ikke sparer nogen Tid derved; men den er sandsynligviis fremkommen ved at søge efter mineralske Kilder i Fjeldets Indre. Da man fandt en saadan, udhuggede man en større Sal, som forsynedes med Marmorbassin og Mosaikgulv, hvoraf endnu findes svage Spor. Imidlertid har Andre udhævet, at der omtrent midtveis, kort førend man naaer denne underjordiske Sal, bøier en anden, endnu snævrere Gang af tilhøire mod Vest, og at denne stiger meget stærkt opad; man har derfor troet, at denne skulde føre til den egentlige gamle Orakelhule, og at Indgangen forsætlig var gjort saa lav og mørk som muligt, for at frembringe en endnu stærkere Virkning, naar den Søgende derfra førtes til en større indre og stærkt oplyst Klippehal. Det er ganske vist ikke utænkeligt, saameget mere som Orientens Charlataner og Ægyptens Præster allerede paa Keiser Augusts Tid havde faaet stærkt Indpas i den romerske Verden og naturligviis ikke forsømte at pirre og spænde Forventningen til det Yderste hos dem, som bleve indviede i deres

ældgamle Mysterier. Men fordi det er muligt, og fordi der berettes vidunderlige Fabler om disse Klippehuler, gaaer det dog ikke an uden videre af Phantasien at opstille saadanne Paastande, saameget mere som man nu ikke kan komme synderlig langt frem i denne sidste Gang. Jeg formoder langt snarere, at ogsaa denne Gang er fremkommen derved, at man søgte efter endnu flere mineralske Kilder i Fjeldets Indre eller forfulgte Kildens Gang, for at naae dens egentlige Udspring.

Vi ville derfor passere heelt igjennem denne mørke og skumle Schacht og staae snart igjen ude paa den modsatte Side af Fjeldet, hvor hele Bugten udbreder sig for os, og hvorfra vi kun endnu adskilles ved den lille Lucrinersø, lago Lucrino. Denne lille Sø er nu kun en smal, flad Dam, adskilt fra Havet ved en Dæmning, som endnu hviler paa det antike Fundament; i Oldtiden var den berømt for sine fortrinlige Østers, men ligesaa berygtet som det nærliggende Bajae, som Skuepladsen for Datidens Yppighed og Usædelighed. Ogsaa nu benyttes den til kunstig Østersavl, men frembyder ikke noget Interessant eller Smukt.

Vi kunne derfor ganske roligt begynde vor Hjemtour langs den aabne Strand, hvor vi endnu i selve Vandskorpen kunne bemærke utallige Ruiner, det bedste Beviis paa de forskjellige vulcanske Hævninger og Sænkninger, som denne Kyst har været udsat for. Idet vi nærme os Pozzuoli, bemærke vi, hvorledes Byen ligger paafaldende høit paa en fremspringende Skrænt, som indadtil staaer i Forbindelse med Solfataras Høidedrag. Veien fra den flade Strandbred op til Byen stiger saaledes ikke lidet. Nu kunne vi uden Frygt passere Byen, og endda have den Fornøielse at høre de utallige Ciceroner, hvoraf Gaderne vrimle, og som ansee enhver Fremmed for deres lovlige Bytte, henvende Spørgsmaal og forundrede Udraab til vor Kudsk over at see os passere tilbage, uden at være ledsagede af nogen Fører, hvorpaa vor Kudsk upaatvivlelig vil svare med at

trække paa Skuldrene eller lægge sin Pegefinger op til Krogen af Øiet, en meget almindelig Gestus for at betegne snedige eller lumske Folk. Men det faaer man da finde sig i, naar man har været saa heldig at undgaae denne besværlige og paatrængende Bande. Efter at have passeret Byen, hvor man ikke kan gjøre Holdt, uden i samme Nu at være omringet af de utallige Førere, som i ethvert Tilfælde absolut ville paanøde os falske eller undertiden ægte Oldsager til fabelagtig billige Priser, naae vi igjen ud paa den aabne, flade Strandbred, der Syd for Solfatara, eller rettere Syd for Monte delle Breece, er saa smal, at der næppe er Plads til selve Veien. Nu kunne vi ret nyde den friske, kjølige Aftenluft og endda bestandigt iagttage det høit kneisende Posilippo, som er det sidste Maal for os paa Hjemtouren. Tilhøire lidt ude i Bugten har vi det lille Nisita, en vulcansk Klippeø, som ogsaa benyttes af Hs. Majestæt som Fængsel for politiske Modstandere, der her ligesom altid ere blandede sammen med Røvere og Mordere. Endelig har vi efter en halv Times Kjørsel naaet Foden af Bjerget Posilippo.

Omtrent lige foran os har vi allerede for længe siden opdaget Mundingen til en stor Tunnel, som er ført tvers igjennem Klippen næsten i Niveau med den aabne Slette, vi nylig har passeret: det er den anden Posilippogrotte og sandsynligviis netop den, der omtales hos Strabon paa 2 forskjellige Steder, hvorimod Senecas Beskrivelse passer langt bedre paa den første, som vi allerede har passeret. Denne sidste Tunnel, som vi nu staae foran, er kun lidet bekjendt og omtales næppe med et eneste Ord i de fleste Reisehaandbøger, naturligviis fordi den først blev aabnet igjen 1841 og saaledes ikke findes i de ældre Beskrivelser, hvorefter de nyere Reisehaandbøger Aar ud og Aar ind troligt og ordret copieres, sædvanligt af Folk, som aldrig have sat deres Fod i Italien. Spørger De i Napoli efter Grotta di Posilippo, vil man upaatvivlelig føre Dem til den

første Grotta, hvorigjennem den almindelige ældre Vei fører ud til Pozzuoli. Ønsker De derimod at besøge denne, maae De spørge efter Grotta di Sejano eller Grotta di Lucullo. Det første Navn er absolut falskt, da Sejan aldeles Intet har dermed at gjøre, det sidste maaskee sandt: i ethvert Tilfælde fører denne Tunnel fra den store Slette imellem Pozzuoli og Posilippo ud til Ruinerne af en meget vidtstrakt og pragtfuld Villa, som man antager har tilhørt Lucullus. Iøvrigt skal Lucullus ikke kunne sige Andet, end at Efterverdenen lader hans colossale Rigdom skee fuldkommen Ret: naar man et eller andet Sted finder pragtfulde Ruiner og ikke har noget andet Navn at give dem, henfører man dem øieblikkeligt til Lucullus. Denne Grotte kan nu ligesaa godt passeres af Vogne som den anden Posilippogrotte, ja igrunden endog bedre; men da den fører ud i en Have, som tilhører den pavelige Nuntius, kan den ikke mere benyttes som Kjørevei. Vi lade derfor Vognen kjøre op ad den nye Veis mangfoldige Bugtninger, med Ordre til at vente paa os ved Udgangen af den pavelige Nuntius's Villa og begive os tilfods ind i den store og anseelige Grotte. Medens den Custode, som, bevæbnet lige til Tænderne, i Ordets egentlige Forstand bevogter Indgangen, for at denne Grotte ikke skal blive et fortræffeligt Tilflugtssted for Banditter, og medens han henter et Par Fakler i sin lige ved Indgangen opførte Hytte og aabner det massive Trægitter, som aflukker Grotten, ville vi nu engang vende os om for at kaste et Blik tilbage paa den mærkelige Egn, vi nyligt har gjennemvandret. Da vi staae temmelig lavt, kunne vi ikke oversee Mere end den første Halvdeel af Terrainet, som begrændses af Pozzuoli, Monte delle Brecce, Solfatara, Astroni og længst mod Øst det høie Bjerg, hvorpaa Camaldoliklosteret alvorligt og taust som dets Beboere skuer ned over denne forunderligt uddøde Egn, hvor der næsten ikke findes Spor af Mennesker eller Dyr, undtagen i selve Pozzuoli, og hvor selv al Vegetation er complet forsvunden, und-

tagen i Astroni og Barbaro samt ved Avernersøen. Høit over Solfatara bemærke vi endnu Monte Barbaros brede og kraftigt formede Kraterrand.

Vi ville nu følge vor Fører, der forsigtigt aflukker Gitteret igjen efter os, for at sikkre os imod, at uvelkomne Gjæster skulle følge os. Ligeledes vil han upaatvivleligt levere os et Par ladte Geværer, som han anmoder os om selv at medtage, medens han bærer 2 tændte Fakler foran os. For at motivere disse Forsigtighedsregler vil han fortælle os, „at Grotten i hans Barndom hed Grotta dei morti uccisi, paa Grund af endeel Liig, man fandt tæt indenfor Indgangen, da man paany aabnede Grotten i Aaret 1841." Derved bliver naturligviis de fleste Fremmedes Phantasi sat i en vis Spænding; jeg kan ikke nægte, at jeg selv den første Gang, jeg tilfældigviis ganske ene passerede denne Grotte, virkelig gik i Fælden og med den største Opmærksomhed speidede snart fremad snart tilbage, beredt til øieblikkeligt at give Ild paa den første Bandit, som nærmede sig, saameget mere som Tiderne virkelig vare i høieste Grad usikkre. Men ved Udgangen af Grotten viste sig Hensigten med denne overordentlige Omhu for mit dyrebare Liv, idet Føreren ganske ligefrem udbad sig en extra Belønning, „for at have beskyttet mig mod Røvere og Banditter i denne mørke Grotte."

Vi kunne derfor ganske roligt lade Geværerne blive udenfor i hans Hytte, og vi ville hellere hver selv tage en Fakkel, for desto bedre at kunne iagttage Enkelthederne i denne mærkelige Tunnel. Den gjør et ganske andet Indtryk end den almindelige Posilippogrotte, som vi passerede ved Udkjørselen fra Napoli. Her er ikke Spor af den utaalelige Støvmasse, som modtog os i den anden Grotte, deels da her ingen almindelig Kjørevei gaaer igjennem, deels paa Grund af den varme, fugtige Luft, som her slaaer os imøde, og som øieblikkeligt maatte dæmpe selv den tætteste Støvsky.

Den hele Grotte er indvendig næsten fuldstændigt beklædt

med Muurværk af forskjellig Construction, sædvanligt det saakaldte Nætværk, opus reticulatum, som dannes af firkantet tilhuggede Tuffsteen, anbragte i Sidevæggen paa samme Maade som regelmæssige Brosteen i en Gade; af og til afbrydes denne nætformige Masse af smalle, horizontale, lyse Striber, dannede af 3 Lag brændte Muursteen, hvis lyse, gule eller rødlige Farve opliver de graae Tuffsteen. I bestemte Mellemrum, sædvanligt i en Afstand af 10—12 Skridt, støttes Sidevæggene endnu mere ved Muurpiller af 3 Fods Bredde og 1 Fods Fremspring, som ere førte heelt op til Loftet, hvor de forbindes ved en stærk Rundbue, der endnu mere bidrager til at bære Loftets Tøndehvælving.

Det er saaledes en af Menneskehænder bygget og med største Omhyggelighed gjennemført Tunnel, hvor man føler sig ligesaa sikker og tryg, som i en af Nutidens bedst construerede Jernbanetunneler. Derimod er den første Posilippogrotte egentlig kun en smal, af Naturen selv dannet underjordisk Revne eller Spalte i Klippen, som man vel har udvidet noget, men hvor dog overalt den egentlige Klippemasse træder frem, uden nogensomhelst Beklædning eller nogetsomhelst Sikkerhedsmiddel for at forhindre en Sammenstyrtning; endvidere er Posilippogrotten vel endeel høiere, men dog ogsaa endeel kortere end denne.

Dennes Længde angives nemlig til 2914 palmi, altsaa over 2000 Fod, dens Høide imellem 17 og 55 palmi, omtrent 12—38 Fod, og dens Bredde imellem 16 og 26 palmi eller 12—18 Fod. Ved den nordvestlige Indgang, hvorfra vi netop har betraadt den, angives Høiden til 60 palmi eller 42 Fod, Bredden til 26 palmi eller 18 Fod; men denne Indgang er ogsaa den anseeligste og største. Den hele Grotte bliver rigeligt og godt ventileret ved 3 store Sidegallerier, som føres horizontalt ud igjennem Klippen tilhøire ud imod Havet. Det første Sidegalleri, vi træffe paa, er det anseeligste og har en Længde af 740 palmi eller 590 Fod; de 2 andre Gallerier,

som ligge temmelig nærved hinanden og tætved den østlige Udgang, ere endeel kortere, idet det mellemste kun har en Længde af 84 palmi eller 60 Fod, og det sidste 250 palmi eller 185 Fod. Alle 3 Sidegallerier ere paafaldende smalle og lave; der er ikke større Plads, end at accurat 2 Mennesker kunne gaae opreist ved Siden af hinanden. Deraf indsees, at man væsentlig har brudt disse Sidegallerier ud imod Havet, for igjennem dem at tilveiebringe det nødvendige Lufttræk ind i selve Grotten, men ingenlunde for igjennem dem efterhaanden at bortskaffe den udgravede Jord og de løssprængte Klippestykker, saameget mindre, som der nede ved Foden af Klippen i Oldtiden fandtes flere med største Kunst anlagte Klippegrotter og aflukkede Bassiner, bestemte til deri at fodre forskjellige kostbare og sjeldne Fisk. Disse Bassiner vilde jo være blevne aldeles ødelagte derved; de fleste af dem ere nu virkeligt blevne opfyldte af den store Masse Jord og Fyld, som man kastede derned igjennem disse Sidegallerier, da man i Aaret 1841 paany aabnede den hele Grotte. Vi kunne besøge det sidste Galleri, da det er kort temmelig horizontalt, og man saaledes uden mindste Fare kan nærme sig heelt ud til Mundingen; hvorimod det mellemste og korteste sænker sig temmelig skraat, saa man ikke ret kan naae heelt ud. Fra Mundingen af dette sidste Galleri kunne vi see, at de begge udmunde i en Høide af 3—400 Fod over Havet oppe i den steile Klippevæg, som sænker sig lodret ned i en lille Bugt, la Gajola. Dernede findes endnu i Vandskorpen mægtige Substructioner af gammelt romersk Muurværk, Levninger af Dæmninger og Sluser, hvorved man i Oldtiden efter Behag kunde udelukke eller indlade den friske Strøm i de store murede Fiskebassiner, piscinae, hvor de graadige Muræner ikke sjeldent bleve fedede med Menneskekjød, naar en eller anden ulykkelig Slave havde fortørnet sin grusomme Herre og nu til Straf blev med fast sammensnørede Hænder og Been værgeløs og ubevægelig sænket halvt ned i Vandet som Offer for de

graadige Fisk, som netop derved opnaaede en særegen Velsmag. Men disse Substructioner ere nu aldeles tildækkede af det senest der udkastede Fyld oppe fra Grotten.

Den sidste Deel af Grotten imod Øst er ikke udmuret saa stærkt som i Begyndelsen, sandsynligviis fordi Klippemassen der er endeel haardere og fastere; men Slutningen er ligesaa regelmæssig udhugget som den vestlige Deel og hele Midtpartiet, ja for Symmetriens Skyld har man endogsaa der af selve Klippen udhugget lignende Piller langs begge Sidevæggene. Ved Mundingen imod Sydost har Grotten en Høide af 33 palmi eller 23 Fod og en Bredde af 19 palmi eller 13 Fod. I selve Mundingen findes i Gulvet nedlagt en mægtig Tærskel af Peperin, saavelsom Sidestolper af Travertin med colossale, antike Dørhængsler, et Beviis paa, at den hele Tunnel i Oldtiden kunde lukkes og altsaa sandsynligviis har været bestemt til privat Brug.

Vi ville nu efterse den Beskrivelse, som den græske Geograph Strabon giver af en underjordisk Tunnel igjennem „Bjerget imellem Dikaiarchia og Neapolis", og som man hidtil bestandigt har henført til den almindelige tidligere omtalte Posilippogrotte. Jeg skal imidlertid paavise, at denne Beskrivelse langt bedre passer paa denne sidste Grotte, som vi nyligt have passeret. Efterat Strabon nemlig har omtalt selve Neapel, dens ældste Historie og de mange Spor af Byens græske Oprindelse, udtaler han sig (V, 4, 7) saaledes:

„Men der findes ogsaa der en skjult Tunnel eller Gjennemgravning, *διώρυξ κρυπτή*, midt igjennem det Bjerg, som ligger imellem Dikaiarchia og Neapolis, idet selve Bjerget er gjennemgravet paa samme Maade som op til Kumai, *τοῦ ὄρους ὑπεργασθέντος ὁμοίως ὥσπερ ἐπὶ τὴν Κύμην*" (nemlig fra Avernersøen), „og idet der er bleven aabnet en Vei paa mange Stadier, bred nok til, at Lastdyr kunne passere forbi hinanden. Men Lyset føres derned i en

stor Dybde fra Bjergets udvendige Side, ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὄρους, idet der paa mange Steder er udhugget Vinduer, πολλαχόθεν ἐκκοπεισῶν θυρίδων."

Denne Beskrivelse passer jo fuldkommen paa denne Tunnel, som Strabon desuden her anden Gang sammenligner med den Tunnel, Agrippa lod Architekten Cocceius grave fra Avernersøen op til Cumae (cfr. V, 4, 5). Denne sidste, som jeg allerede tidligere omtalte foreløbigt, skal jeg næste Gang udførligere beskrive; men kun imellem disse Tunneler er en Sammenligning mulig, da de begge ere opførte med en indvendig Hvælving af Muursteen, samt murede Sidepiller, hvorimod den almindelige Posilippogrotte jo kun er en smal Klippespalte i den raa Klippemasse.

Umiddelbart foran den østlige Munding af Grotten udstrækker sig en Mængde Ruiner, Levninger af en colossal Villa, som nok tør sammenlignes med Ruinerne af Keiser Hadrians berømte Villa ude ved det gamle Tibur i Sabinerbjergene, og som næsten overgaaer disse ved sin mageløs deilige Beliggenhed yderst ude paa Posilippos høieste og meest fremragende Punkt. Hvem har nu denne colossale Villa tilhørt, en romersk Keiser eller en Privatmand? Det er umuligt at afgjøre. Men saameget er sikkert, at den Mand, der eiede denne Villa, hvad enten det nu var Lucullus eller ikke, uden Tvivl har havt Raad og Evne til at lade denne mægtige Tunnel sprænge tvers igjennem Fjeldet, hvorved han først opnaaede en hurtig og bequem Forbindelse med Puteoli og Bajae, det egentlige Centrum for den daværende fornemme romerske Verden.

For denne Gang bliver der ikke Tid til at undersøge disse Ruiner nærmere, og det hører jo heller ikke til denne Udflugt. Vi følge derfor en smal og temmelig besværlig Sti tvers igjennem Oldtidslevningerne, ad hvilken vi naae ud til den store, anseelige nye Vei, la strada nuova, hvor vi igjen træffe vor Kudsk og Vogn.

Idet vi nu mageligt rulle ned ad den brede Vei, som slynger sig ned ad den sydøstlige Side af Bjerget, nyde vi til begge Sider en Udsigt, hvortil der ikke let findes Mage nogetsomhelst andet Sted i den hele Verden. Tilvenstre har vi bestandigt snævre, opadskraanende Kløfter, opfyldte med den yppigste og frodigste Vegetation heelt op til Bjergets Kam, hvor mægtige Pinier hæve deres flade Kroner som utallige Øer op i den glødende Aftenhimmel. Tilhøire overskuer man fuldstændigt den uhyre Hovedstad med dens Bugt, saavelsom hele Kysten paa den anden Side af Bugten, ligefra Foden af Vesuv og heelt ud til Punta di Campanella og Capri. Vesuv selv gløder i det stærkeste Aftenlys, som efterhaanden antager en dybere og dybere violet Tone, indtil omsider en mørk og blaalig Taage udbreder sig over Bjerget, hvis brede Ildbælter træde stærkere og stærkere frem mod den mørke Baggrund.

Men hvad der navnlig griber os, er den nærmeste Skraaning af selve Forbjerget med dets utallige Villaer og Haver, som terrasseformigt sænke sig heelt ned til Havet. Endnu som i Oldtiden har hele Verdens rigeste og mægtigste Mænd stræbt at erhverve sig en eller anden Plet af denne Skraaning, for der at opføre en pragtfuld Villa eller en beskeden Cottage. Vi træffe her alle Folk og alle Stænder repræsenterede, ligefra den engelske Lord og russiske Fyrste til den berømte Sanger eller Dandserinde, som her tilbringe Slutningen af deres ofte meget urolige og bevægede Liv, ja selv lige til den falske Spiller, som her nyder Udbyttet af sit Arbeide i Baden-Baden eller Homburg. Naturligviis retter Stilen og Pragten i de forskjellige Villaer sig efter de forskjellige Eieres Smag og Formue; men Totalindtrykket af alle disse Villaer saavelsom af denne hele Kyst er forunderlig malerisk og pittoresk, lige heelt hen til det lille Fiskerleie Mergellina, hvor vi igjen træffe det daglige Liv med alt dertil hørende Smuds og Elendighed.

Kort førend man naaer heelt ned til Mergellina, see vi

en overordentlig malerisk Ruin, som springer heelt ud i Havet. Det er Levningerne eller rettere den ufuldendte Begyndelse til et pragtfuldt Palads, som en af de spanske Vicekonger, Hertugen af Medina i Slutningen af det 16de Aarhundrede lod opføre for sin Gemalinde, den stolte og smukke Donna Anna Carafa, der var en Niece af Pave Paul IV. Saaledes beretter Historien. Men Sagnet, som gaaer fra Mund til Mund, beretter det ganske anderledes og har til disse Ruiner knyttet Mindet om den for sin vidunderlige Skjønhed og utæmmelige Vellyst i lige høi Grad beundrede og berygtede Dronning Johanne af Neapel. Enhver Lazzaron vil kunne fortælle Dem de vidunderligste og meest detaillerede Beretninger om hendes Kjærlighedseventyr og hendes Grusomhed; han paastaaer med største Sikkerhed, at disse Ruiner ere Levningerne af hendes Pallads. Denne Ruin kaldes derfor Dronning Johannas Pallads, Palazzo della Regina Giovanna, og enhver rettroende Neapolitaner er fuldkommen overbeviist om, at den ulykkelige Dronning til Straf for sine mange Synder og Misgjerninger endnu stadigt opholder sig imellem Ruinerne og ikke sjeldent endnu den Dag idag om Aftenen lokker en eller anden smuk Fisker til sig ved sin dæmoniske Magt. Den Nat nyder han da alle optænkelige Glæder hos den deilige Dronning; men den næste Morgen findes hans Liig knuust i Brændingen.

Nu er der anlagt en Glasfabrik i den nederste Etage af Ruinerne. Man skulde saaledes antage, at en saa prosaisk og materiel Afbenyttelse maatte forjage de dunkle Sagn og den mørke Overtro. Men det er langtfra Tilfældet. Endnu flere Aar efterat denne Fabrik var bleven anlagt, kunde man ikke for nogen Betaling faae Arbeiderne til at blive der efter Solnedgang eller rettere efter Ave Maria, da de onde Magter igjen antoges at husere der. Adskillige større Ulykker, som tilfældigviis indtraf i Begyndelsen og ere ganske almindelige i enhver Glasfabrik, bestyrkede den almindelige Tro paa, at Dronningen

og hele hendes dæmoniske Følge endnu herskede der og saaledes straffede de Formastelige, som vovede at profanere hendes Palads. Selv nu den Dag idag, naar om Natten de uforsagte engelske Arbeidere vedligeholde Ilden i de store Smelteovne, og naar Flammerne derfra saavelsom det klare Lys fra den hvidglødende smeltede Glasmasse oplyser Ruinerne paa en forunderlig phantastisk Maade, korser enhver Fisker sig nede i Mergellina og troer fuldt og fast, at det er Dronningen og hendes Følge, som holde deres Hexesabbath, og at man den næste Morgen upaatvivlelig vil finde et Liig i Brændingen.

Selve Mergellina er kun et lille Fiskerleie lige umiddelbart foran Napoli. Tilvenstre har man en Række fattige Huse byggede op imod, ja selv ind i Posilippos Tufmasse, tilhøire den aabne Strandbred, bedækket med utallige Fiskerbaade, som ligge optrukne paa Sandet. Vi bruge ikke lang Tid til at passere Mergellina og rulle snart igjen tilbage ad de brede Lavafliser paa Chiaia. Vi have saaledes igjen naaet det samme Punkt, hvorfra vi gjennem Posilippogrotten begyndte vor første Udflugt til de phlegræiske Marker. Næste Gang skulle vi foretage en længere Udflugt paa den anden Side af Avernersoen, heelt ud til Cumae og Misenum.

II.

Mine Herrer!

Idet vi denne Gang skulle fortsætte vor Udflugt fra Neapel længere imod Vest heelt ud til den aabne Strand ved Cumae og derfra imod Syd ned til Misenum, forestaaer en længere Tour os, som ikke godt kan gjøres paa mindre end en heel Dag, og det endda kun ved at benytte Vogn og Baad paa endeel af Hjemtouren.

Denne Tour vil faae en heel anden Charakteer end den

sidste, paa hvilken vi gjennemvandrede de phlegræiske Marker, og hvorved naturligviis det reent Topographiske og Geologiske traadte stærkt i Forgrunden, medens vi aldeles udelod at medtage de mange Oldtidslevninger, som fandtes der, med Undtagelse af de to Gjennemgravninger igjennem Posilippos Forbjerg, som vi passerede enten paa Udtouren (den almindelige Posilippogrotte) eller paa Hjemtouren (den saakaldte Sejansgrotte). Denne Gang skulle vi væsentlig henvende vor Opmærksomhed paa selve Oldtidslevningerne.

Det er en Selvfølge, at vi hverken kunne eller ville medtage alle Ruiner og Oldtidsminder, men kun de interessanteste og vigtigste, navnlig forsaavidt de bidrage til at give os et Billede af det Liv og den Pragt, som i Oldtiden fandtes der, og hvorved Oldtidens Folk efter deres hele mere sandselige Livsanskuelse kunde finde et sandt jordisk Paradiis der, hvor vi nu kun træffe fuldkommen øde og mennesketomme Kyststrækninger.

Denne Gang maae vi lægge Planen for vor Udflugt saaledes, at vi lige ved Middagstid Kl. 12 kunne naae ud paa den aabne Strand ved Cumae, hvor da den friske Luftning kan afkjøle Luften, saa at man uden altfor stor Besvær kan udholde at forblive under aaben Himmel paa den Tid, da alle Mennesker og Dyr, ja selve Naturen holder sin Siesta. Derfor ville vi begynde vor Tour allerede Kl. 7 om Morgenen, for at kunne have hele Formiddagen til nøiagtigt at gjennemgaae de to mærkeligste og vigtigste Oldtidslevninger i Pozzuoli, som jeg allerede sidste Gang udhævede for Dem, Amphitheatret og det saakaldte Serapis Tempel.

Vi ville ligesom sidst forsyne os med en god Vogn, denne Gang dog helst med to Heste for, da Afstandene ere betydelig større; ligeledes maae vi forsyne os med noget Proviant, me[d] denne Gang for hele Dagen, da vi aldeles Intet kunne fa[a] ude i disse forladte Egne, hverken Brød, Frugt eller Viin, ikke engang en Slurk drikkeligt Vand, førend heelt ude v[ed]

CVMAE

NAPOL

St Elmo

PVTEOLI

Por

HERCVLA

P. di Posilippo

MISENVM

Capo di Miseno

PROCIDA

Ischia

ISCHIA

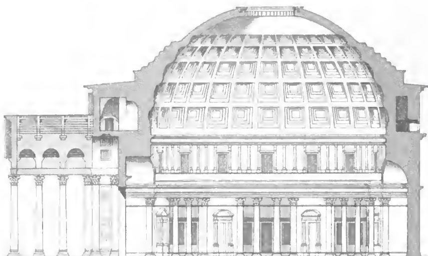
Golfo di Napoli

Bugten ved Neapel.

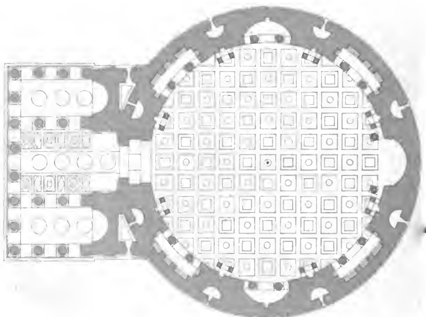

1 2 3 4 5

VESUVIO
POMPEII
Sarno
STABIAE
Castellamare
Cava
Salerno
Atrani
Amalfi
Sorrento
Scaricatajo
P.della Campanella
Golfo di Salerno
Kilometres

50 100 150 200 Fod

PANTHEON, *Sta Maria*

Lago di Licola
CVMAE
Via Domitiana
Monte Corvara
Monte Barbaro
Via Campana
Lago Averno
Monte Nuovo
L. Lucrino
Lago Fusaro
Pozzuoli
PVTEOLI
BAIAE
Monte di Procida
Porto di Miseno
MISENVM
Capo di Miseno

Camaldoli
Istroni
Lago d'Agnano
Solfatara
Fuori Grotta
NISITA
Villa di Lucullo
Gajola
Punta di Posilippo
Bugten ved Pozzuoli.
12000 Fod
3 Miglia
Th. Berghs lith. Inst.

det lille forfaldne Fiskerhuus i Lago Fusaro, som fører det stolte Navn Casa Reale, hvor vi vel kunne faae ligesaamange prægtige Østers, vi ønske, men Intetsomhelst ellers. Vi maae derfor forsyne os med Levnetsmidler for hele Dagen, saafremt vi ikke ligefrem ville udsætte os for at lide Sult.

I Begyndelsen følge vi ganske den samme Vei, som sidst, dog med den Forskjel, at vi, efter at have passeret Posilippo-grotten, ikke bøie af tilhøire, men følge den brede anseelige Vei lige ud til den deilige friske Bugt, hvor den modsatte Kyst ligger i stærk og klar Morgenbelysning. Her bøie vi af tilhøire og følge langs med Stranden, idet vi bestandigt imod Vest høit oppe paa et fremspringende Næs, har vort nærmeste Maal lige for os, det nuværende Pozzuoli.

De ville maaskee undre Dem over, at vi aldeles ingen Oldtidslevninger bemærke langs med Veien. Grunden dertil er ganske simpelt den, at vi ikke følge en antik Vei, men kjøre lige under Skrænterne paa en smal Strimmel af selve Havbunden, som nu har hævet sig nogle faa Fod over Havfladen, men i Oldtiden øiensynligt stod under Vand. Paa hvilketsomhelst Punkt vi end standse og klattre op ad Skrænten, ville vi, naar vi først ere komne derop, finde Oldtidslevninger nok, meest dog Levninger af Lyststeder og Landsteder, villae suburbanae, da Byen i Oldtiden næppe strakte sig synderligt længere imod Øst, end den nu gjør. Det bedste Beviis herpaa er, at den gamle Vei, via Antiniana, som i Oldtiden gik fra Puteoli mod Øst til Neapel hen over Høidragene i lidt større Afstand fra Kysten, overalt næsten lige til den nuværende By er indfattet med Grave paa begge Sider. Det er jo bekjendt, at i Oldtiden begyndte Gravene altid strax udenfor Byerne og fortsattes sædvanligt i en lang Strækning langs med begge Sider af Veiene.

Vi har imidlertid nærmet os Byen og denne Gang undgaae vi ikke vor Skjæbne; om Morgenen holdes der meget

stærkt Udsigt efter de Fremmede. Vi kunne ligesaa godt strax beslutte os til at antage en af de mange Førere, som fra alle Sider omringe Vognen, men bør dog helst kun antage ham for Formiddagen og for selve Pozzuolis Omegn, som alle Førerne kjende godt og sikkert, medens Alt, hvad der ligger paa den anden Side af Avernersøen ud ad Cumæ til, er dem mere ubekjendt. Desuden ligger en Deel af Pozzuolis Oldtidslevninger inde i private Haver og Viingaarde, Massarier, som man, ikke let selv finder Indgangen til, hvorimod Alt ude ved Cumæ ligger fuldkommen øde og forladt, saa at man der kan komme frem, hvor man vil, og i Regelen hjælpe sig med Iorios fortrinlige Kort og Specialplaner.

Nu kunde vi forresten ganske roligt kjøre ind igjennem Pozzuoli, thi naar man først har antaget en Fører, holder han af egen Interesse de andre borte; men skjøndt det nuværende Pozzuoli ligger paa samme Plads som den østlige Deel af det gamle Puteoli, kan det ikke nytte at søge større Oldtidslevninger inde i den nuværende By, som deels i den tidlige Middelalder deels senere gjentagne Gange har været fuldstændig ødelagt, senest 1538, da Monte Nuovo reiste sig i dens umiddelbare Nærhed. Der findes upaatvivleligt endnu mange Oldtidslevninger under Husene og Gaardene, naar man kunde foretage ordentlige Udgravninger, men det er jo ikke vor Opgave. Vi ville derfor ligesom sidst bøie af tilhøire, Nord om den nuværende By, for at naae et Standpunkt, hvorfra vi bedre kunne oversee hele Terrainet og saaledes bedømme Byens sandsynlige Udstrækning og Beliggenhed i Oldtiden.

Et saadant finde vi snart ved det gamle Amphitheater, der her ligesom i Pompeji laa i en Udkant af Byen. Vende vi os nemlig nu imod Syd og Vest, da oversee vi strax den Plads, som Byen omtrent indtog i Oldtiden, nemlig hele Strækningen fra Solfatara til henimod Averner og Lucriner Søen, begrændset mod Nord af Monte Barbaro

og Capomazzo, mod Syd af Havet, altsaa en Strækning af næsten en halv Miils Længde og en Fjerdingveis Dybde. Paa hele denne Strækning træffer vi overalt mægtige Oldtidslevninger fra den Tid, da det ældgamle Puteoli med Rette af Cicero kunde kaldes det lille Rom, Roma pusilla.

Først udenfor Grændserne af denne Strækning begynde Gravene og Gravkamrene langs Veiene, et sikkert Tegn til, at Byen engang virkelig har strakt sig saa vidt. Desuden veed vi af mangfoldige Yttringer hos de gamle Forfattere, at Puteoli paa Augusts Tid dannede det egentlige Centrum for Italiens hele Handel med Orienten, ligesom nu Genua og Livorno. I Puteoli havde næsten alle Orientens Folkeslag, navnlig Jøder, Phoenicier, Syrer og Ægypter meget betydelige Oplag og Magaziner, og naturligviis boede ikke faa Orientaler i selve Byen.

Vi veed, at „Apostelen Paulus landede i Puteoli og blev af Brødrene der anmodet om at forblive der i 7 Dage, forinden han fortsatte Reisen til Rom.“ Ja det mægtige Rom selv blev paa en Maade ernæret fra Puteoli, idet den store aarlige Kornleverance fra Ægypten altid bragtes fra Alexandrien til Puteoli, hvor Kornet blev oplagt, og hvorfra det efterhaanden førtes til Rom, for der at uddeles til den urolige og brødløse Almue. Til en saadan By bliver da den af mig angivne Udstrækning ingenlunde for stor, og vi ville ogsaa paa hele denne Strækning finde mægtige Ruiner, som alle skrive sig fra Byens Glandsperiode under de første Keisere.

Spørge vi derimod om, hvor Byen har ligget i den ældste Tid, da den endnu kun var en lille græsk Coloni Dikaiarchia, anlagt af de samme Grækere, der havde bosat sig ude ved Cumae, da frembyder der sig hertil intet mere passende Punkt, end netop der, hvor det nuværende Pozzuoli ligger. Dette stemmer ogsaa ret godt overeens med Beretningerne hos den romerske Historieskriver Livius om, at

Hannibal i den 2den puniske Krig forgjæves med en større Hær søgte at bemægtige sig den kun af 6000 romerske Soldater besatte By: netop den Plads, hvor det nuværende Pozzuoli ligger, danner et fremspringende og høitliggende Næs, som paa de 3 Sider omgives af Havet og altsaa kun behøver at forsvares paa den fjerde Side imod Nord.

Dog er forunderligt nok alle Levninger af den ældste græske By nu complet forsvundne, ja der findes ikke nogetsomhelst Spor af denne ældste helleniske Cultur. Vi kunne ogsaa saameget mindre vente at finde mange Spor af den ældste By, da man veed, at Puteoli gjentagne Gange er bleven udplyndret og ødelagt af Barbarerne, saaledes af Øst-Gothernes Konge Alarich 410 efter Christi Fødsel, af Vandalernes Høvding Genserich Aar 455, og endelig af Totilas Aar 542, og da endelig saa grundigt, at Byen stod øde og ubeboet i 16 Aar, indtil de i Neapel boende Grækere igjen befolkede og gjenopbyggede den i Aaret 568. I Midten af det 10de Aarhundrede blev den igjen ødelagt af Saracenerne; endelig forjog Jordskjælvet 1448 og Udbruddet af Monte Nuovo 1538 paany de ulykkelige Indbyggere, der sandelig ikke ustraffet har boet saa nær ved den underjordiske Ild og „Vulcans Værksted." Saadanne Ødelæggelser formaaede kun Romernes Bygninger at modstaae.

Gjenstanden for vor Opmærksomhed bliver saaledes udelukkende Oldtidslevningerne fra Romernes Tid, navnlig saadanne, som bære Vidnesbyrd om, at der her i Oldtiden laa en anseelig og stor Stad, der vel manglede politisk Magt og Betydning, men Intet af det, som kunde bidrage til at trøste den daværende demoraliserede Befolkning for Tabet af politisk Frihed og Selvstændighed.

Vi ville derfor efter dette almindelige Overblik vende os om og med Opmærksomhed betragte selve Amphitheatret, og vi kunne med god Samvittighed anvende ret god Tid derpaa,

da det er det *eneste* Amphitheater, hvor de store underjordiske Rum under selve Arenaen ere fuldstændig vedligeholdte. Saaledes vilde vi her faae et langt klarere Indtryk af hele Indretningen af Oldtidens Amphitheatre, end ved et Besøg i Colisseet i Rom, hvis uhyre Ruinmasse absolut maa forvirre Enhver, som ikke iforveien nøie har studeret Planen dertil.

Forresten lover det Ydre os her ikke synderligt Meget; men vi maae ikke lade os afskrække deraf. Medens vi gaae Syd om Bygningen for at naae den vestlige Indgang, hvor Custoden boer, og hvorfra man alene kan komme ind, bemærke vi strax, at hele den ydre Skal complet er forsvunden, aldeles ligesom hele Sydsiden af Colisseet, samt at Bygningens Høide ogsaa er paafaldende ringe i Sammenligning med Colisseets uhyre Masser. Desto større bliver vor Forundring, saasnart vi har naaet den vestlige Hoved Indgang; vi kunne strax derfra overse hele det Indre, navnlig den store og anseelige *Arena*, som ligger endeel lavere og har en meget betydelig Udstrækning. Vi vilde dog ikke strax gaae derind, men følge vor Fører, som bøier af tilvenstre og fører os ind i en stor Bue heelt rundt gjennem den store, hvælvede Corridor, som gaaer i en stor Oval omtrent midtveis under selve Tilskuerpladsen, og hvorfra Gange og Trapper bøie af baade tilhøire og tilvenstre og føre opad til disse.

Hele dette indre Parti er overordentlig forfaldent, og det vilde ligefrem være Daarskab at vove sig op ad disse Trapper uden Førerens Anviisning, da de fleste af dem enten ere halvveis styrtede sammen eller have saa store Huller, at man risikerer i Halvmørket at brække Halsen paa dem. Midtveis i denne Corridor fører et stort aabent Gab, hvorigjennem Dagslyset nu frit trænger ind, os udad lige imod Nord. See vi lidt nøiere til, bemærke vi strax, at her vel har fundet en større Sammenstyrtning Sted, men tillige, at det ikke er en af de almindelige snævre Gange, som paa flere Steder føre ind til

denne store indre Hovedcorridor fra den ydre, udadtil heelt aabne Buegang, der vel nu overalt er forsvunden, men i Oldtiden øiensynligt har omgivet hele Amphitheatret. Det er øiensynligt den ene af de to store for Tilskuerne alene bestemte Hoved Indgange, der her som sædvanligt ere anbragte midt paa den lange Side mod Nord og Syd (altsaa i den mindre Axe af Ovalen), medens Indgangene, som ligge mod Vest og Øst (altsaa i den længste Axe) føre umiddelbart ind paa selve Arenaen og udelukkende ere bestemte for Gladiatorerne, der herfra marscherede ind tilhest og tilfods, i sluttede Skarer og i Række og Geled, naar de blodige Kamplege skulde begynde.

Vi fortsætte vor Gang heelt hen imod Øst forbi nogle smaa Rum tilvenstre, hvor efter Sagnet den hellige St. Gennaro en Tidlang holdtes fangen, forinden han kastedes for de vilde Dyr paa Arenaen; disse Rum ere derfor nu omformede til smaa Kapeller og have endog givet det hele Amphitheater Navnet St. Januarius's Fængsel, i carceri di St. Gennaro. Saaledes ere de nu komne til stor Ære og Anseelse, medens de i Oldtiden enten blot have tjent som Gjennemgang fra den ydre Buegang til den indre Hovedcorridor, eller maaskee endog have været benyttede som Retirader, der naturligviis vare anbragte i stor Mængde overalt, hvor Rummet tillod det, og med stor Lethed kunde udskylles og renses ved Hjælp af de store Vandbeholdere Nord for Amphitheatret, som jeg senere skal omtale.

Forinden vi forlade Hovedcorridoren, ville vi bemærke det smukke regelmæssige Muurværk, det saakaldte opus reticulatum (bestaaende af ligestore, regelmæssige, fiirkantede Steen, hvis Fuger til begge Sider danne en Vinkel af 45° mod Horizonten, hvorved det Hele faaer Udseende af et Fiskergarn), afbrudt i bestemte Mellemrum ved horizontale Linier af 5 Skifter paafaldende smalle og lyse Muursteen, en Construction, som netop er eiendommelig for den første Keisertid.

Nu kunne vi med tilbørlig Forsigtighed følge vor Fører

op ad nogle temmelig forfaldne Trapper, ad hvilke vi omsider naae det Øverste af selve Tilskuerpladserne. Det Syn, som her viser sig for os, er i Sandhed storartet. Vi befinde os ved det østlige Endepunkt af Amphitheatret og kunne herfra oversee den uhyre Bygning, som har kunnet rumme mindst 30,000 Mennesker. Dybt nede ligger den mægtige Arena, selve Kamppladsen, stor nok til at der paa engang maa have kunnet optræde flere hundrede Gladiatorer; skjøndt vi befinde os i en Afstand af c. 120 Fod fra den nærmeste Deel deraf og henved 360 Fod fra den fjerneste Deel, overseer man den fuldkommen heroppe fra dette høie Standpunkt, ja igrunden langt bedre end nede fra de lavere Pladser tæt ved Arenaen, som regnedes for de fornemste og bedste, og som ifølge en udtrykkelig Lov af Keiser August vare forbeholdte Senatorerne og de fornemste Stænder, efterat den Skandale engang var indtruffen netop her i dette Amphitheater, at en romersk Senator ikke havde kunnet finde nogen Plads.

Medens man saaledes nærmere nede ved selve Arenaen naturligviis kunde see langt mere af Kampens Detail, saafremt den foregik i Nærheden af det Sted, hvor man selv sad, kunde man dernede langtfra saa godt see, hvad der passerede i den modsatte Deel af Arenaen. Dette viste sig derimod langt bedre for dem, der sad heroppe, hvor vi nu befinde os. Herfra overseer man hele Arenaen fuldstændig fra dens ene Ende til den anden og Intet af det, der foregik dernede, kunde undgaae deres Blik, som sad heroppe.

Lad os nu tage Plads paa et af de øverste Sæder og i Ro og Mag betragte det hele Amphitheater; vi har jo den bedste Plan udbredt for vore Øine, Bygningen selv. Denne udgjør som sædvanlig en Oval, hvis Længdeaxe udstrækker sig fra Vest til Øst eller rettere, som vi bemærke ved at fremtage vort Compas, fra Vest-Nord-Vest til Øst-Syd-Øst. For at faae et Begreb om Amphitheatrets Størrelse ville vi udspørge

vor Fører, der strax med Sikkerhed angiver det hele Amphitheaters Længde til 576 palmi, eller omtrent 476 Fod, og dets Bredde til 450 palmi, eller omtrent 372 Fod. Foreløbig ville vi troe ham og gjøre derfor ingen Indvendinger; i sin Glæde vil han strax tilføie, at selve Arenaen har en Længde af 296 palmi (omtrent 245 Fod) og en Bredde af 180 palmi (omtrent 149 Fod). Men her kunne vi standse ham med den Bemærkning, at Arenaen ville vi selv udmaale.

Denne er naturligviis det egentlige Centrum for det Hele og lader sig ypperligt overskue netop fra vort nuværende Standpunkt. Navnet Arena fik den af det tætte Lag Sand, arena, hvormed den var bedækket under Kampen (ligesom det endnu den Dag idag er Tilfældet i Spanien ved Tyrefægtninger) deels for at Sandet kunde opsuge Blodet, deels for at de Kæmpende kunde træde saameget desto tydeligere frem imod den blændende hvide Sandflade.

„Men hvorledes er det muligt at nogensomhelst Kamp har kunnet finde Sted her enten imellem Mennesker og Dyr, eller imellem Mennesker indbyrdes“, ville De strax indvende, „den hele Kampplads er jo som gjennemfuret med mægtige Huller og dybe Schachter“. Ganske rigtigt, saaledes er Pladsen nu og saaledes har den været i Oldtiden, kun med den væsentlige Forskjel, at da var saavel den brede Fordybning i Midten, der strækker sig paalangs gjennem hele Arenaen, som ogsaa den hele Kreds af 40 fiirkantede Schachter langs med Arenaens yderste Rand alle tildækkede og hermetisk tillukkede af solide Luger og Falddøre. Over dem udbredte da det tætte Sandlag sin eensformige, hvide Flade, imod hvilken enhver Gladiators og ethvert Dyrs Legeme tegnede sig skarpt og bestemt, saaledes at selv de fjerneste Tilskuere kunde iagttage deres mindste Bevægelser. „Hvortil tjente da disse Aabninger?“ ville De naturligviis spørge.

Svaret herpaa er meget let at give: man benyttede disse

Aabninger til gjennem dem at frembringe pludselige Overraskelser for Tilskuerne, aldeles paa samme Maade som man endnu paa vore Theatre anvender Falddøre og Forsænkninger. „Ja men de ere jo langt større, end der behøves," ville De maaskee indvende. Ganske rigtigt, saafremt der igjennem dem kun skulde hæves enkelte Mennesker op; men naar man veed, at de netop benyttedes til at hæve et stærkt Buur op med en mægtig Løve, Leopard eller Tiger, da kan de ikke være mindre. Dertil har upaatvivlelig de største af disse Aabninger tjent, (navnlig de 2 store, der ligge i Arenaens korte Axe), saaledes som jeg senere skal paavise, naar vi besøge selve disse underjordiske Rum. Naturligviis var Mechanismen indrettet saaledes, at i samme Dieblik Buret var hævet op i Niveau med selve Arenaen, aabnede det sig af sig selv saalænge, indtil vedkommende Tiger eller Løve var sprunget frem, men lukkede sig dernæst igjen og sænkedes hurtigt ned, medens Falddøren igjen sank tilbage i sit gamle Leie. At alle Falddørene kun kunde aabnes nedenfra opad, men ikke omvendt ovenfra nedad, see vi strax allerede her oppe fra ved at kaste et Blik paa de massive Steenkarme og Steenindfatninger, som omgiver enhver Forsænkning. Foreløbig ville vi tænke os samtlige Falddøre paa deres Plads og tillukkede, samt den hele Arena bedækket med et jevnt og tykt Sandlag: først da vil dens betydelige Udstrækning ret vise sig for os.

Hvor fristende det end kunde være netop her inde i selve Amphitheatret at meddele Dem nogle Træk af de gribende og spændende Scener, som foregik nede paa Arenaen, eller i det Hele af Gladiatorernes urolige Liv, af deres forskjellige Udrustning og Bevæbning, maa jeg dog modstaae denne Fristelse; thi enhver noksaa kortfattet Skildring heraf vilde opholde os saalænge, at vi maatte opgive Slutningen af Touren ud til Cumae og Misenum. Vi ville derfor denne Gang udelukkende holde os til selve Amphitheatret og dets hele indre Indretning.

De ville derfor bemærke, hvorledes hele Arenaen overalt

indesluttes af en lav Muur, den saakaldte podium, af noget over 8 Fods Høide, ovenover hvilken var anbragt et stærkt og høit Metalgitter, for at sikkre den umiddelbart bagved dette Gitter siddende første Række Tilskuere imod et pludseligt Angreb af de større Rovdyr. Tydelige Spor af dette Gitter existere endnu paa flere Steder; men hvor høit det var, eller hvorledes det var construeret, veed man naturligviis ikke med Sikkerhed. De ville maaskee indvende, at det ikke gav noget ganske sikkert Værn mod et pludseligt Spring af en Tiger eller Løve, ligesom ogsaa, at en Elephant med sin Snabel let maatte kunne nedrive det. Alt dette indrømmer jeg villigt og kan heller ikke paavise, hvorledes man skaffede sig den fornødne Sikkerhed. De gamle Forfattere berette imidlertid, at der overalt paa dette Gitter var anbragt blankt polerede og letbevægelige Metalcylindre, som deels ved deres Glands skulde afskrække de vilde Dyr, deels bevirke, at disse strax maatte styrte tilbage, naar de vilde klynge sig til dem. Men jeg har aldrig ret kunnet indsee, at Sligt kunde frembyde noget synderligt Værn, saameget mindre, som de enkelte Masker og Afdelinger af Gitteret maatte frembyde sikkre Holdepunkter for Rovdyrenes Kløer. At imidlertid første Række Tilskuere sad umiddelbart bagved dette Gitter, er et uimodsigeligt Factum.

Selve denne Muur, podium, er paa flere Steder gjennembrudt af større og mindre Døre, hvorigjennem man deels hurtigt kunde bortskaffe de Dræbtes Liig, deels fremsende det nødvendige Antal Betjente for efter en Kamps Slutning at udslette Sporene deraf, forinden den næste Kamp begyndte.

Umiddelbart bagved det ovenomtalte Gitter hæver sig den ene Række Tilskuerpladser bagved den anden i en jævnt opadstigende Skraaning, da de enkelte Sæders Bredde er betydeligt større end deres Høide. Deels for at bøde noget paa denne langsomme Stigning og gjøre det muligt for de bageste Tilskuere at oversee den hele Arena, deels for at sondre Tilskuerne

i bestemte Afdelinger efter deres Rang og Stilling fandtes der paa to Steder (efter den 6te Række og efter den 24de Række) 2 brede concentriske Belter, de saakaldte praecinctiones, egentlig brede, aabne Gange, hvorfra Trapper førte ned til de foran dem liggende Tilskuerpladser, og som saaledes benyttedes til deels at lette Adgangene til disse, medens Amphitheatret fyldtes, deels frembød Plads til flere Rækker staaende Tilskuere, naar alle de siddende Pladser vare optagne. Bagved hver af disse Belter reiser sig en Muur af næsten en Mands Høide, hvorfra da igjen den næste Række Tilskuerpladser hæver sig jevnt opadskraanende. Saaledes sondres samtlige Tilskuerpladser i 3 store Afdelinger, den ene bagved den anden.

Den nederste Kreds, infima cavea, var udelukkende forbeholdt Keiseren, Hoffet og Senatet; den udgjør kun 6 Rækker, som paa flere Steder ere fuldkommen vel bevarede. Da Sæderne ere paafaldende lave og brede, har de ikke, saaledes som i de andre 2 store Afdelinger, været benyttede som egentlige Sæder, men sandsynligviis har der derpaa været anbragt de saakaldte Dobbeltsæder, bisellia (saakaldte, fordi de vare saa brede, at Tvende kunde sidde derpaa, skjøndt de aldrig benyttedes af mere end Een), hvorved hver Enkelt fik sin brede og anseelige Plads.

Den mellemste Kreds, media cavea, indbefatter 18 Rækker og har væsentlig været forbeholdt de rigere og mere anseete Borgere. Her har selve Rækkerne været benyttede som Sæder, hvorfor hver Række var saa bred, at der bagved de derpaa Siddende var tilstrækkelig Plads til, at den næste Række Tilskuere uhindret kunde passere frem og tilbage fra og til deres Pladser. At Sæderne vare bedækkede med Hynder eller Tæpper er en Selvfølge.

Ogsaa i den tredie Kreds, summa cavea, der hæver sig bagved den anden og nærmest var bestemt for den større Deel af Befolkningen, for Fremmede, for Qvinder og Børn, ere Sæderne anbragte paa en lignende Maade som i den anden

Kreds. Hvormange Rækker der fandtes her, kan ikke bestemt angives; sandsynligviis har der været næsten lige saamange som i begge de andre Afdelinger tilsammen, altsaa en 20—24 Rækker. Men da de enkelte Rækkers Størrelse voxer mere og mere, jo længere de komme bort fra Arenaen, maa denne Afdeling have kunnet rumme næsten dobbelt saamange Tilskuere som begge de første Afdelinger tilsammen.

Samtlige Tilskuerpladser vare sandsynligviis foroven omgivne af et bedækket Søilegalleri, ovenpaa hvilket fandtes tilstrækkelig Plads for Matroserne til at maneuvrere med det colossale Soltelt, som under Legene var udspændt over det hele Amphitheater; men hele dette øverste Parti er nu complet forsvundet.

Lad os nu forlade vort nuværende Standpunkt og stige ned til Arenaen eller rettere til de store underjordiske Rum, som findes derunder. Vi komme bekvemmest dertil ved at stige ned til den store, hvælvede Hovedcorridor eller Cryptoporticus omtrent midt under Tilskuerpladserne og ved at følge denne, indtil vi naae den østlige Hovedindgang.

Skjøndt denne saavelsom den ligeoverfor liggende vestlige Hovedindgang virkelig førte umiddelbart ind paa den noget dybere liggende Arena, og skjøndt det virkelig var ad denne Vei, at Gladiatorerne ved Kamplegenes Begyndelse droge ind i sluttede Rækker, tilfods eller tilhest, ordnede efter deres forskjellige Bevæbning, kan man nu ikke længer ad denne Vei komme ind paa Arenaen. Grunden dertil er, at Gulvet i denne Hovedindgang ikke var massivt eller opført af Steen, men dannedes af et stærkt Bjælkegulv, der hvilede paa to fremspringende Kanter af begge Sidemurene og førte i en jevn Skraaning ind paa selve Arenaen; det maa have bestaaet af flere Dele, saa at det med Lethed kunde borttages og igjen anbringes. Naar det var anbragt paa sin Plads, var det sandsynligvis ligesom alle Lugerne over Forsænkningerne i Arenaen bedækket med et tæt Lag

Leer, Gruus og Sand. Naar det derimod var borttaget, viste der sig derunder en med store Lavaflifer brolagt Gang, som i en stærkere Skraaning sænkede sig heelt ned til de underjordiske Rum; den er ubetydeligt smallere end den øverste Gang af den naturlige Grund, at Murene her forneden sprang omtrent 1½ Fod længer frem paa hver Side, for at de kunde bære det ovenfor omtalte Bjælkegulv.

Da dette nu er complet forsvundet, ville vi følge denne underste stærkt nedadskraanende Gang, hvis Hældning dog ikke er større, end at man ad denne Vei forinden Kamplegenes Begyndelse kunde med stor Lethed nedbringe saavel de mægtige Bure med de vilde Dyr, som det hele øvrige Materiel, der under Kampen nedenfra blev hævet op paa Arenaen gjennem de utallige Forsænkninger. Denne Nedgang fører os lige ned i den midterste store Hovedgang, som gjennemskjærer ikke blot Arenaen, men det hele Amphitheater paalangs.

Denne Gang har en Bredde af 24 Fod og en Dybde af henved 30 Fod under Arenaens Overflade; dens Længde er over 400 Fod foruden de to skraa Nedgange, som føre ned dertil. Dens Sidevægge dannes af lodrette, ganske glatte Muurflader, dens Loft deels af en Tøndehvælving, deels i hele Midtpartiet af et stærkt Bjælkeloft af næsten en Fods Tykkelse. Dette sidste var sandsynligviis indrettet saaledes, at det med stor Lethed kunde borttages; nu er det naturligviis complet forsvundet. Saaledes ligger idetmindste hele Midtpartiet af denne Hovedcorridor nu fuldkommen under aaben Himmel.

Midtveis overskjæres denne Hovedcorridor i en ret Vinkel af en næsten ligesaa bred og ligesaa høi Tvergang, der altsaa ligger i Amphitheatrets mindre Axe, men kun har en Længde af 140 Fod, da den kun strækker sig paatvers under selve Arenaen og endda under dennes korteste Linie. Denne Tvergang er forsynet med en stærk Tøndehvælving og udmunder i en stor elliptisk Gang, der følger Arenaens ovale eller rettere elliptiske

Form og netop ligger under den hele Kreds af Falddøre, som omgiver Arenaen nærmest ind imod Tilskuerpladserne og Podium; ogsaa denne elliptiske Gang er forsynet med en Tøndehvælving, der dog naturligviis følger Gangens ovale Form og afdeles i en Mængde mindre Afdelinger ved stærke Buer, som hvile paa fremspringende Piller. Derved forstærkes det hele Fundament meget, hvad der er saameget mere nødvendigt for at modstaae Trykket fra Tilskuerpladserne eller rettere fra de Muurmasser, hvorpaa disse ere anbragte. I en Høide af omtrent 14—15 Fod over Gulvet løber der et smalt Galleri paa begge Sider tæt oppe under Hvælvingen, men dog ikke høiere oppe, end at man kan gaae derpaa i en noget bøiet Stilling; Hensigten med dette Galleri, hvortil smalle Trapper paa flere Steder føre op, skal jeg paavise om et Dieblik.

Lad os nu vende tilbage til den store Hovedcorridor eller Midtgang, som gjennemskjærer det hele Amphitheater paalangs, og undersøge den noget nærmere. Vi bemærke da strax, hvorledes denne Midtgang adskiller sig baade fra den korte Tvergang og fra den store elliptiske Ydergang i flere Henseender, deels ved sin Størrelse, idet den indtager et Fladerum af næsten 10,000 Qvadratfod og deels ved den eiendommelige Construction af dens Sidevægge og Loft. Medens vi i de andre Corridorer overalt har stærkt fremspringende Muurpiller, som bære og støtte Hvælvingen, og medens Loftet i de andre Corridorer overalt dannes af stærke Tøndehvælvinger, hvori de mange Aabninger og Falddøre ere anbragte paa en saadan Maade, at man tydeligt kan see, hvorledes man nedenfra kunde med største Lethed aabne dem og tillukke dem, saaledes som jeg strax skal paavise, træffe vi her i Midtgangen Alt ganske forandret.

Bjælkeloftet var upaatvivlelig sammensat af flere større eller mindre Partier, og i det Hele indrettet saaledes, at det kunde borttages; men dette maatte skee ovenfra, fra selve Arenaen, altsaa enten før Kamplegene begyndte, eller efterat de

vare sluttede. At gjøre dette nedenfra og under selve Kamplegene var en complet Umulighed; de aldeles glatte Muurflader frembød intetsomhelst Støttepunkt eller Spor af det dertil nødvendige Maskineri, hvad vi derimod finde paa flere Steder saavel i Tvergangen som i den elliptiske Gang. Hvad der især er paafaldende, er den overordentlige Omhu, hvormed man har undgaaet ethvert fremspringende Punkt deels i de glatte Muurflader, deels i Loftets Construction. Dette i Forbindelse med Gangens store Fladerum viser os aabenbart, at denne Gang har ikke blot tjent som Hovedcorridor for Alt, hvad der før Kamplegenes Begyndelse skulde bringes ned i de underjordiske Rum, men tillige som Hovedbeholder for de mange forskjellige Bure med de vilde Dyr, der ordnedes her i en lang Række og nu, efterhaanden som de skulde benyttes, bleve fra denne Hovedbeholder rullede ind igjennem Sidegangene og Tvergangen til de egentlige Forsænkninger; her viser dybe Falser i Sidevæggene og Spor af Jernkjæder og Jerntridser os endnu tydeligt det hele Maskineri, hvorved Burene kunde hæves op i Niveau med Arenaen, for efter at have afgivet deres Indhold igjen at synke tilbage, saaledes som jeg omtalte for Dem, medens vi oppe fra Tilskuerpladsen overskuede Arenaen.

Af saadanne Forsænkninger, netop indrettede til at hæve store, fiirkantede Masser (f. Ex. et Buur) op i Niveau med Arenaen, findes der en stor Mængde; deels to meget store i selve Tvergangen, deels 16 mindre paa andre forskjellige Steder imellem Midtgangen og den elliptiske Ydergang. Naturligvis kunde man efter Behag benytte dem enkeltviis eller alle paa eengang og derved ligesom med et Trylleslag bringe en Mængde af de meest forskjellige Dyr op paa Arenaen.

„Kunde man da ikke ogsaa paa lignende Maade benytte de 40 Aabninger, som findes anbragte i Hvælvingen af den store elliptiske Ydergang under Arenaen“, vil maaskee En og Anden spørge. Jeg kan ikke benægte Muligheden deraf; men isaafald

maa der under hver af de 40 Aabninger have været anbragt et Stativ eller Heiseapparat af Bjælker, hvis indbyrdes Afstand fra hinanden nøiagtig svarede til den rectangulaire Aabning i Tøndehvælvingen, saaledes at Burene med de vilde Dyr da gled op og ned imellem disse Bjælker ligesom imellem Muurfladernes Falser ved de andre større Forsænkninger.

Dog Galleriet, som er anbragt i en Høide af 14—15 Fod over Gulvet, viser os, at disse Aabninger væsentlig har havt en anden Bestemmelse. Det er jo bekjendt, at Romerne ofte satte hele Arenaen under Vand, deels for at fremstille Kampe mellem Mennesker og Krocodiller, Flodheste og andre Uhyrer, deels imellem disse sidste indbyrdes, deels endelig for at kunne levere formelige smaa Søtræfninger imellem Gladiatorerne, efterat disse vare fordeelte paa store Baade, som i Form og Udrustning nærmede sig til Datidens Krigsfartøier. Derfor finder man altid i Nærheden af Amphitheatrene store Vandbeholdere, de saakaldte piscinae, hvor man havde den dertil fornødne Vandmasse, deels sørgede man for, at Arenaen laa endeel lavere end det omliggende Terrain, og endelig anbragte man underjordiske Canaler, som igjen kunde føre Vandet bort fra Arenaen. Alt dette finder Sted her i Pozzuoli.

Nord for Amphitheatret findes ikke mindre end 3 store underjordiske Vandbeholdere (af samme Form, men noget mindre end den saakaldte piscina mirabilis ude ved Misenum, som vi senere skulle besøge), hvorfra endnu Ledninger gaae ned til selve Arenaen. Denne ligger, som vi gjentagne Gange har bemærket, temmelig dybt, i ethvert Tilfælde meget dybere end det nærmest omliggende Terrain. Og endelig træffe vi nede i den elliptiske Gang under Arenaen endnu tydelige Spor af store Canaler, som derfra kunde føre Vandet mod Syd ned mod Havet.

Lad os nu for et Øieblik tænke os Livet nede i disse underjordiske Rum netop under en Kampdag og da navnlig ved dens Begyndelse og Slutning.

Allerede længe før Daggry begynder her en umaadelig Virksomhed. De mange forskjellige vilde Dyr ere allerede Dagen iforveien bragte derned, hver i sit Buur, og anbragte i en lang Række i den midterste Gang: de store Træflager ere endnu ikke lagte over denne, for at man saalænge som muligt kan beholde nogenlunde frisk Luft dernede. Rummet er kun sparsomt oplyst af enkelte Fakler og Lamper. Foran de vilde Dyrs Gittre staae store Klynger af Gladiatorer, som skulle kjæmpe med dem og som nu opmærksomt iagttage deres tilkommende Modstandere og studere deres Natur, for at indrette deres Angreb derefter. Dog, Gladiatorerne ere ikke alene: der er fornemt Selskab dernede. En talrig Mængde Adelsmænd, og Mænd og Qvinder af de fornemste Stænder trænge sig frem og tilbage mellem Gladiatorerne og Dyrene, for at studere begge og for med nogenlunde Sikkerhed at kunne indgaae Væddemaal om Kampens Udfald. Det er Gladiatorernes fornemme Velyndere og Patroner, der iøvrigt meget ofte staae paa en fuldkommen kammeratmæssig Fod med Gladiatorerne, da de selv ere ivrige Dilettanter og modtage Underviisning af disse i Kunsten. Kort sagt, hernede er fuldkommen den samme Trængsel af Høie og Lave som i Fuldblodshestenes Stalde i England paa en Væddeløbsdag.

Midt imellem den trænger sig Slaverne og Betjentene frem og tilbage, som under selve Kampen skulle hernede fra forsyne Arenaen med hele dens Apparat. Deres Opsynsmænd prøve og efterse al Detaillen af det ofte meget complicerede Maskineri, kort sagt her er en utrolig Virksomhed og Trængsel.

Ved Dagens Frembrud lægges de store Træflager over Midtgangen, Forsænkningerne tillukkes, og Arenaens eensformige Sandflade udsletter snart ethvert Spor af de Aabninger, hvorfra saamange og saa pludselige Overraskelser senere ere forbeholdte Tilskuerne. Alle Uvedkommende have nu forladt de underjordiske Rum: Gladiatorerne for at ruste sig til Kampen,

og deres fornemme Beskyttere for at indtage de til deres Stand svarende Ærespladser, hvor de nu med koldblodig Grusomhed skulle glæde sig over de Mænds Dødskamp, med hvem de kort iforveien stode Arm i Arm nede i de underjordiske Gange.

Den lange Kampdag med dens stærke og sandsepirrende Scener ville vi ikke skildre. Den er saa ofte fremstillet for os af Oldtidens og Nutidens Forfattere, at Enhver af os kjender den ret godt. Men lad os igjen stige ned i de underjordiske Rum henimod Kampens Slutning. Vi komme accurat tidsnok derned til at høre de larmende Bifaldsraab, hvormed Indholdet af det sidste Buur modtages af Tilskuerne, og til at høre det mægtige Dyrs Brøl, idet det springer frem af Buret. Nu lukkes Falddøren igjen, men vi kunne dog tydeligt høre Kampen og den Lidenskabelighed, hvormed Tilskuerne følge dens spændende og gribende Afvexlinger, indtil en aldeles bedøvende Larm forkynder os, at ogsaa dette Dyr, upaatvivleligt det bedste og stærkeste af dem alle, siden det er gjemt tilsidst, omsider er bleven fældet.

Men hvad er det? Den stærke Larm synes pludseligt at døe hen og forsvinde. Er det muligt, at Tilskuerne saa hurtigt og i en saa stor Taushed kunne have forladt Amphitheatret? Nei langtfra. Men en mægtig Vandmasse har i et Nu udgydt sig over hele Arenaen og i faa Øieblik fyldt den lige til Randen af den nederste Række Tilskuere. Derfor er nu enhver Lyd forsvunden, og vi kunne hernede Intet længer høre og Intet længer mærke til den haardnakkede Kamp imellem de endnu tiloversblevne Gladiatorer, der nu have deelt sig i 2 Partier og fra Baade og Fartøier kjæmpe paa Liv og Død som i en formelig Søtræfning.

Imidlertid have Opsynsmændene og Slaverne omhyggeligt rullet alle de tomme Bure bort og bragt hele det bevægelige Apparat ind i den store Midtgang, samt tillukket Gitterdørene for Aabningerne derfra ud til Tvergangene. Saaledes er den

store elliptiske Ydergang nu complet fri og ryddelig; men forunderligt nok, Ingen bliver dernede, Alle begive sig op paa de smaae Gallerier, som ere anbragte under dennes Hvælving. Lad os hurtigt følge dem: et eneste Dieblik Tøven længer nede i selve Gangen kan medføre en uundgaaelig Død.

Enhver indtager sin bestemte Plads, og paa et givet Signal hæves i samme Nu, ved et stærkt Tryk af et paa selve Gallerierne anbragt Maskineri, de 40 store Luger for Aabningerne i Hvælvingen, hvorigjennem de brusende Vandmasser styrte ned med en bedøvende Larm og i faa Dieblik fylde alle de underjordiske Gange og Corridorer.

Vi have accurat Tid til at styrte op ad de smalle Trapper, der fra Galleriet føre op under Tilskuerpladserne, og kunne nu herfra, om vi ønske det, see Seirherrerne fra den sidste Kamp drage i Procession over Arenaen.

Lad os hermed slutte vort Besøg i Amphitheatret i Pozzuoli: de underjordiske Rum, eller, om jeg tør kalde dem saaledes, selve Maskinkjælderne, har givet os et Indblik i Detaillen, som vi forgjæves vilde søge nogetsomhelst andet Sted.

Forinden vi stige ned til Havet, kunde det være meget fristende at aflægge et kort Besøg i en eller anden af de store underjordiske Vandbeholdere, som ligge deels Nord, deels Øst og Sydost for Amphitheatret og nu sædvanligt gaae under heelt eventyrlige Navne, saaledes Labyrinthen (il laberinto), de hundrede Kamre (le cento camerelle) o. s. v. Men vi bør dog helst modstaae denne Fristelse og strax begive os hen til det saakaldte Serapis Tempel, der hverken var meer eller mindre end en Vandcuuranstalt med undergjørende varme Kilder og som saadan indviet til den ægyptiske Gud Serapis. Om Navnet kan der ingen Tvivl reises, thi ved de seneste Udgravninger har man fundet Indskrifter, der angive det som et saadant; og det kan heller ikke undre os at finde ægyptiske Guders Templer i en By som det gamle Puteoli, hvor netop

Orientalere havde nedsat sig i store Masser, og hvis halve Befolkning idetmindste ikke var Romere. Selv i Pompeji har man jo fundet et Isis Tempel og mange Spor af ægyptisk og orientalsk Gudsdyrkelse.

Dog maae vi ikke vente at finde et Tempel i ægyptisk Stiil med en utallig Mængde Tempelgaarde, den ene bagved den anden, med Søilehaller af et forunderlig fremmed Præg, med Sphinxer, Hieroglypher og andre fremmede Skikkelser. Sligt findes her aldeles ikke; saavel Bygningen selv, som ogsaa de enkelte architektoniske Led (f. Ex. Søiler, Capitæler, Gesimser o. s. v.) ere fuldkommen romerske, og den hele Anordning af Bygningen ligner fuldkommen de romerske private Boliger, som vi kjende saa godt fra Pompeji.

Alt grupperer sig her, ligesom i dem, omkring en indre fiirkantet Gaard, der paa alle Sider omgives af brede anseelige Søilegange. Selve Gaarden har en Længde af 150 Fod og en Bredde af 140 Fod; Bredden af Søilegangene er omtrent 20 Fod. Saaledes bliver der et indre ubedækket Rum af 110 Fods Længde og 100 Fods Bredde; men den største Deel deraf optages af en Rundbygning af henved 60 Fods Diameter, hvis Tag har været baaret af 16 mægtige Søiler, men som iøvrigt har været fuldkommen aabent ud til Gaarden. Hvad der har været anbragt der i selve Midtpunktet af den hele Bygning, er nu meget vanskeligt at afgjøre med Sikkerhed; jeg formoder enten et Hovedalter eller maaskee snarere en Billedstøtte af Serapis selv, som saaledes kunde sees overalt fra Søilegangene og den indre Gaard. Foran hver af de 16 Søiler fandtes et Fremspring af Fundamentet, hvorpaa var opstillet smukt forarbeidede cylindriske Marmorkar eller Marmorbeholdere, som endnu existere paa deres oprindelige Plads. Man har troet, at de vare bestemte til deri at nedlægge de for Guderne bestemte Dele af Offerdyrenes Indvolde; men det vilde dog ganske vist give det hele Midtparti en altfor ube-

hagelig Lighed med de gammeldags Slagterboder her hos os, og desuden maae vi erindre, at vi befinde os i en Bygning indviet til en ægyptisk Guddom. Det er jo bekjendt, at, medens navnlig Romerne altid bragte deres Guder blodige Offringer og med stor Omhyggelighed undersøgte de endnu varme Indvolde af det nylig dræbte Offerdyr, for af deres Form og Størrelse at see Gudernes Villie og slutte sig til Fremtiden, benyttede Ægypterne kun sjeldent blodige Offringer, men derimod hyppige Aftvætninger og Renselser, hvormed forbandtes andre symbolske Handlinger. Hvad er derfor naturligere end at antage disse smukt forarbeidede Marmorvaser bestemte til Vandbeholdere, ved hvilke forskjellige Tvætninger og Renselser foretoges. Desuden befinde vi os aabenbart i en Slags Vandcuuranstalt, og vi finde endnu den Dag idag umiddelbart bagved den østlige Deel af Bygningen en Mængde forskjellige varme Kilder, hvis chemiske Bestanddele meget omhyggeligt ere blevne undersøgte af engelske og italienske Chemikere, og som endnu benyttes hver til sit forskjellige Brug med stor Kraft. Jeg antager derfor, at de ægyptiske Præster meget godt have kjendt den forskjellige Beskaffenhed af disse varme Kilder og fyldt Vaserne dermed, men at Virkningen deraf naturligviis bestandigt er bleven tilskrevet Serapis, den mægtige Gud, som kjendte Livets og Dødens dybeste Hemmeligheder.

Antage vi nu, at dette hele Midtparti har spillet en stor Rolle under de forskjellige religieuse Ceremonier, (hvad enten nu Gudens Statue eller blot et Hovedalter har været anbragt her), saa maae vi dog her som overalt, hvor vi har med Orienten at gjøre, søge det egentlige Sanctuarium eller det helligste Parti af den hele Bygning imod Øst, og der ville vi ogsaa finde det.

Medens der nemlig overalt paa de 3 andre Sider af den indre Gaard bagved Søilegangen ligger en Mængde smaae Celler, af hvilke den ene Halvdeel aabner sig indadtil imod selve

Gaarden og saaledes aabenbart var bestemt for dem, som allerede vare optagne og indviede, den anden Halvdeel udadtil, altsaa bestemt for dem, som søgte Optagelse og Indvielse, finde vi derimod imod Øst en mægtig Hal anbragt, som aabner sig heelt udad i mod Gaarden. Den har en Bredde af 48 Fod og en Dybde af 72 Fod; imod Øst afsluttes den af en halvcirkelformig Nische, ligeledes af 48 Fods Diameter, i hvis Baggrund findes en rectangulair Fordybning i Muren, accurat stor nok til at afgive en passende Plads for den øverste Præst, medens Præsterne af ringere Grad og de Indviede ordnede sig til begge Sider af ham, aldeles paa samme Maade, som Jødernes Sanhedrin var ordnet, og som Biskoppen og de Ældste vare ordnede i de ældste christne Basilicaer. Indgangen til denne Hal dannedes af 4 mægtige Søiler, hvoraf de 3 endnu staae paa deres Plads; de have en Høide af 42 Fod og en Diameter af næsten 7 Fod og ere saaledes næsten dobbelt saa store som alle de andre Søiler, der findes i Bygningen. Saafremt denne Hal har været lukket udadtil imod Gaarden, kan det kun være skeet ved Hjælp af løse Drapperier eller Forhæng, som vare anbragte imellem Søilerne; af Gitter eller Døre findes intetsomhelst Spor.

Ved Siden af denne Hal, altsaa endnu paa den østlige Side af den hele Bygning, findes deels nogle mindre Celler, deels to store Værelser, hvor der endnu langsmed Væggene findes ret vel bevarede Marmorsæder. Under disse løb der flere Rør, som stode i umiddelbar Forbindelse med de tæt derved liggende varme Kilder. Selve Marmorsæderne ere udskaarne og gjennembrudte paa forskjellig Maade, saaledes at de varme og helbredende Dampe derfra steg op under og omkring de derpaa Siddende.

Det Hele viser sig saaledes som en storartet Helbredelses Anstalt, hvor man ved en klog og forstandig Benyttelse af de derværende mange forskjellige varme Kilder kunde frembringe

vidunderlige Helbredelser. Men da vi veed, at det var et Serapis Tempel, og altsaa blev bestyret af fremmede Præster og Charlataner, kan man være sikker paa, at de ikke tilskrev de varme Kilder Æren for de miraculeuse Helbredelser, men alene den mægtige fremmede Guddom, og at de derfor anspændte og opflammede de Syges Phantasi paa enhver Maade ved fremmede Religionsskikke og Ceremonier. Jeg antager derfor, at de Celler, som vende udadtil, have været benyttede til et foreløbigt Opholdssted for de Syge, og at disse ved streng Faste, ved Eensomhed og Taushed der forberedtes til den egentlige Optagelse og Indvielse, som da fandt Sted i den store Halle imod Øst, hvorefter de nu saaledes Indviede forflyttedes til de Celler, som vende indad imod Gaarden, og først der under et længere Ophold og under hyppig Deeltagelse i religieuse Ceremonier, Processioner og Indvielser omsider gjennemgik den egentlige Helbredelsescuur, under hvilken hyppig Aftvætning og Renselse har spillet en stor Rolle, men altid under en religieus Form.

Den oprindelige Indgang laa imod Vest, altsaa ligeoverfor den store Halle imod Øst, men er nu fuldkommen tildækket af nogle usle Huse og Terrasser. Vi kunne endnu finde Sporene af denne Indgang nede i nogle Kjeldere, som staae halvt under Vand, men det er ikke Umagen værd. Forinden vi forlade Templet, vil jeg derfor endnu kun henlede Deres Opmærksomhed paa en Omstændighed, som tydeligt viser os, hvorledes hele Grunden, hvorpaa Templet hviler, kun er en overordentlig tynd Skorpe ovenover den evigt brændende underjordiske Ild. De ville maaskee strax protestere i den Tanke, at jeg vil føre Dem ind til de underjordiske varme Kilder, som ligge umiddelbart Øst for Templets Allerhelligste og endnu, som for Aartusinder siden, fremsende en stærk Strøm af kogende og ildelugtende Vand. Dog, De kunne være ganske rolige: vi skulle aldeles ikke forlade Tempelgaarden selv. De ville bemærke, at de

3 store Søiler, som endnu staae paa deres Plads foran Indgangen til det egentlige Sanctuarium, ere af en temmelig blød Marmorart, den saakaldte Cipollino. I en Høide af 10 Fod over Jorden ere de alle omgivne af et næsten 8 Fod bredt Bælte, bestaaende af utallige Smaahuller, der i Regelen have 6—7 Tommers Dybde og en halv Tommes Diameter. Derimod er den øvrige Deel af Søilen, saavel ovenover, som nedenunder dette Bælte, aldeles urørt og fuldstændig. Lad os sætte en Stige til en af Søilerne og undersøge disse Smaahuller nærmere. Vi bemærke, at de alle ere ganske glatte og ligesom slebne eller borede; men, forunderligt nok, de ere alle lidt bredere indvendig end udadtil. Dette viser os med Sikkerhed, at det ikke er Spor af menneskelig Vandalisme, men at disse Huller ere frembragte af en særegen Slags Boremuslinger, der netop findes i utallig Mængde her ved disse Kyster og ere en stor Plage for Søfolkene, idet de i ganske kort Tid formaae at gjennembore selv de tykkeste Skibsplanker.

Der maa altsaa have været en Periode, i hvilken denne Deel af Søilerne i længere Tid stod under Havets Overflade, medens den øverste Deel af dem ragede op over Vandet, og den nederste Deel var bedækket med opskyllet Sand og Dynd og saaledes beskyttet mod disse farlige Fjender, som derimod med Lethed kunde arbeide sig ind i den Deel, der umiddelbart beskylledes af Bølgerne. Denne betydelige Sænkning har sandsynligviis fundet Sted, dengang da Monte Nuovo pludselig hævede sig paa den aabne Strandbred*), som jeg omtalte forrige Gang. Naar vi erindre, hvilken uhyre Mængde Aske og Pimpsteen, der da i Løbet af faa Dage udslyngedes gjennem det nydannede Krater, kunne vi ikke undre os over, deels at disse stærke vulcanske Udtømmelser maae betydeligt have formindsket den indre Spænding, deels at Vægten af de udslyngede Masser

*) Søndagen den 29de September 1538, see Pag. 169—173.

maa have udøvet et stærkt Tryk paa den tynde Jordskorpe af det Terrain, som laa nærmest ved Vulcanen. At dette derved maatte synke stærkt, er en Selvfølge (her omtrent en 20—24 Fod), ligesom ogsaa, at senere vulcanske Phænomener igjen kan have hævet det næsten til dets oprindelige Høide. Nu ligger Serapis-Templet kun 1—2 Fod over Havet, som derfor ofte trænger ind i selve Tempelgaarden gjennem de Afløbsrender, der føre det varme vulcanske Vand ned til samme.

Afstanden imellem Templet og Havet er neppe 100 Skridt og dannes af en ganske flad sandet Strandbred. Denne har naturligviis i Oldtiden været bedækket med Bygninger, men af dem er der nu ikke Spor tilbage. Derimod træffe vi tæt ved Kysten, i en Afstand af 100—200 Fod fra Strandbredden, en Mængde Levninger af Bygninger, Søiler og Fundamenter, som nu staae lige under Vandets Overflade, igjen et nyt Beviis paa, at den hele Kyststrækning nu har sænket sig meget betydeligt, og at man i Oldtiden havde fast Land og By der, hvor nu Havet ruller sine lange og dorske Bølger. Først udenfor disse Ruiner begynder pludselig dybt Vand og kraftigere Bølgeslag: der træffe vi den gamle Havn.

Havnen selv maa i Oldtiden have været meget rummelig og sikker: den ligger jo dybt inde i Havbugten og er ved de omgivende Kyster fuldkommen beskyttet imod Vest, Nord og Øst. Kun imod Syd aabner den sig ud imod Middelhavet og der maatte Kunsten komme Naturen til Hjælp. Der fandtes en mægtig Molo, som fra Kysten strækker sig ud i en Længde af over 1200 Fod (nøiagtigt 1403½ palmi); den var ikke massiv, men hvilede paa 15 fiirkantede Piller af omtrent 50 Fods Længde og Bredde, anbragte i en indbyrdes Afstand af 30—40 Fod og indbyrdes forbundne ved mægtige Buer, aldeles paa samme Maade som den store yderste Havnedæmning ved Civita Vecchia, Romernes centum cellae, der er anlagt af Keiser Trajan og construeret paa lignende Maade.

Af disse mægtige Grundpiller rage endnu de 13 op over Havet, og de 2 naae omtrent Vandskorpen; men Buerne, der forbaudt dem til et Hele, saavelsom deres hele ydre Muurbeklædning samt Fyret, der upaatvivleligt fandtes yderst ude, ere nu complet forsvundne.

Denne mægtige Dæmning eller rettere Fundamenterne dertil skriver sig sandsynligviis fra det 7de Aarhundrede før Christi Fødsel, dengang de første græske Nybyggere bosatte sig ude ved Cumae og derfra, da der ikke fandtes nogen god Havn ude ved den aabne Strand, udbredte sig langs med den indre Havbugt, som derfor ogsaa engang kaldtes Bugten ved Cumae. — Der anlagde de flere ypperlige Havne, hvoriblandt baade Misenum og Dikaiarchia (det senere Puteoli, Nutidens Pozzuoli). Skjøndt nu alle Oldtidens Forfattere (Suetonius, Seneca og Strabon) ere enige i at betragte denne Dæmning som et ældgammelt Arbeide fra de fjerneste Tider, og skjøndt vi ved at roe ud til de nærmeste Piller letteligen overbevise os om, at Muurværket viser tilbage til en Tid, der ligger langt før Romernes Herredømme i disse Egne, gaaer denne Dæmning endnu stadigt under det falske Navn Caligulas Bro, ponte di Caligula, paa Grund af en mærkværdig Forvexling med den Skibsbro, som denne Keiser engang i sit Galskab lod slaae fra Pozzuoli over til Bajae tvers over hele Havbugten, for at have den tarvelige Glæde at kunne optræde først som Alexander den Store, dernæst som seirrig triumpherende Feltherre, og sluttelig som Væddeløbskudsk. — Den første Dag drog Caligula tilhest over Broen, ifört en Purpurkappe og en Rustning, som havde tilhørt Alexander den Store, med en Egekrands paa Hovedet og ledsaget af et glimrende Følge: Det var den romerske Keiser, han den Dag spillede. Den næste Dag passerede han Broen paa en Triumphvogn, med lænkebundne Parthiske Fanger foran sin Vogn og med sin „tappre Garde“ efter sig: Det var dog endnu den seirrige romerske Feltherre, han

agerede. Men nu gik Naturen over Optugtelsen. Caligula var, som bekjendt, en fuldendt Mester i den Kunst at kjøre og styre en let Fiirspandsvogn paa Rendebanen, og var ofte optraadt baade for Hoffet og for Folket som Kudsk ved Væddeløbene. Her havde han jo en mageløs Væddeløbsbane, der i snorlige Retning strakte sig tvers over Havbugten i en Udstrækning af over 10,000 Fod. Den Fristelse kunde han ikke modstaae. Den tredie Dag jog han i fuld Carriere som et Lyn tvers over Havbugten, medens upaatvivlelig hele Kyststrækningen var besat af hans lydige og ærbødige Hofmænd: denne Gang gav Caligula sig selv, den simple gemene Væddeløbskudsk, og — nu var Everet opgivet. Den ene Vogn efter den anden jog omkaps over Broen, indtil Keiseren, for at gjøre Spadsen fuldendt, lod Broen afbryde og Skibene drive mod Land, hvorved Tusinder ynkeligt omkom.

At dette var en Skibsbro, berettes af alle Forfattere; ja der tilføies endog, at Keiseren hertil anvendte den Flaade, som pleiede at hente Korn fra Ægypten til Rom, og at der opstod en stærk Hungersnød, da den sædvanlige Kornleverance ikke ankom i rette Tid. Men naar Keiseren ikke generede sig for at lade sin Hovedstad lide Hungersnød, blot for at kunne tilfredsstille et øieblikkeligt Indfald, og endnu mindre for at lade Tusinder omkomme i Havet, blot for at glæde sig over deres Dødskamp, kan man ikke undre sig over, at Mindet om et saa affindigt Foretagende har holdt sig hos Folket, og at man endnu den Dag idag knytter den affindige Keisers Navn til den gamle Havnedæmning, der naturligviis har dannet Udgangspunktet for denne Skibsbro.

Dog, vi maae nu forlade det gamle Pozzuoli og dets Havn. Efter at have affkediget vor Veiviser og igjen besteget vor Vogn, ville vi følge Veien langs med den flade Strandbred heelt hen til Monte Nuovo og passere nu utallige Oldtidslevninger, som ligge tæt inde ved Kysten i selve Vandskorpen,

det bedste Beviis paa, at den hele Kyststrækning nu er sunket betydeligt. Ved Monte Nuovo bøie vi af tilhøire Øst om dette Bjerg og Nord om Avernersøen, indtil vi efter en halv Times Kjørsel naae det Høidedrag, som strækker sig Vest for Avernersøen fra Nord mod Syd, eller rettere indtil vi naae den dybe Gjennemskjæring, som den gamle Kjørevei danner igjennem dette, og som fuldstændigt optages af en mægtig Bue, den saakaldte Arco felice.

Denne kan paa ingen Maade kaldes en Port, endnu mindre Porten til Cumae, saaledes som den endnu stadigt benævnes i de fleste Reisehaandbøger: den har aabenbart aldrig været forsynet med Portfløie eller Døre, ei heller strakte selve Byen Cumae sig nogensinde saa høit op ad denne Høidestrækning. Men det er en høi og stærk Bue, bestemt til at bære den store Vandledning, som dybt inde fra Apenninerne, i en Strækning af over 40 Miglier, altsaa over 8 danske Miil, førte klart og friskt Drikkevand Nord om Neapel og Pozzuoli heelt ud til den romerske Flaade ved Misenum*).

Idet nu Veien fra Pozzuoli ud til Cumae er skaaren dybt ned igjennem ovenomtalte Høidedrag, blev det for denne Vandlednings Skyld nødvendigt at opføre denne mægtige Bue, som uvist af hvilken Grund senere har faaet Navnet den lykkelige Bue, Arco felice.

Den hele Gjennemskjæring af Bjerget har her en Dybde af omtrent 150 Fod, en Bredde af 60 Fod og en Længde af

*) Af denne Vandledning existerer endnu 3 lave, men stærke Buer, de saakaldte ponti rossi i Nærheden af Capodichino lige Nord for Neapel; selve Vandledningen kan forfølges tydeligt deels paa hele Strækningen Nord for Pozzuoli, hvor den synes at have sendt en Arm ned til de store Vandbeholdere Nord og Øst for Amphitheatret, deels paa det hele Høidedrag, som hæver sig imellem Avernersøen og den aabne Strandbred ved Cumae og derfra i lige sydlig Retning fører heelt ned til Misenum.

henimod 800 Fod. Tvers over den er ført en massiv Muurmasse, som endnu har henimod 120 Fods Høide, 60 Fods Længde og 56 Fods Bredde; den er altsaa fuldkommen bred nok til at bære selv en meget anseelig Vandledning. Hele det øverste Parti deraf er nu complet forsvundet; men den har naturligviis havt en ligesaa stor Høide, som Gjennemskjæringen er dyb. Dog, selv i sin nuværende Skikkelse frembyder denne Muurmasse et imponerende Skue, idet den saavel imod Øst som Vest har en Facade af 120 Fods Høide og 60 Fods Bredde, gjennembrudt af en høi, anseelig hvælvet Portaabning eller Gjennemkjørsel af 20 Fods Bredde, 46 Fods Høide og 50 Fods Længde. Deels paa begge Sider af denne høie, anseelige Hvælving, deels i Muurmassen ovenover samme var der anbragt Nischer til Statuer, som nu ere complet forsvundne saavelsom Facadens hele Marmorbeklædning. Sandsynligviis var der anbragt enten Søiler eller Pilastre i 2 Etager, saaledes at den nederste Søilestilling tilligemed sin fremspringende Gesims og Architrav mindst har havt en Høide af henimod 60 Fod, og saaledes paa en smuk og naturlig Maade har indfattet den høie og smalle Porthvælving, hvorimod den øverste Søilestilling eller Pilasterstilling snarere har dannet en Slags Attike, der igjen bar en anseelig Frontgavl, som afsluttede det Hele og gav det Præget af en mægtig Triumphbue.

Udsigten inde fra den høie, smalle Hvælving er vidunderlig deilig, til hvilken Side man end vender sig. See vi tilbage imod Øst, da har vi dybt under os tilhøire den speilklare cirkelrunde Avernersø, og foran os den hele Kyststrækning med dens talløse Vulcaner, og Oldtidslevninger, kort sagt de phlegræiske Marker, som vi jo allerede have omhyggeligt gjennemvandret, og som vi nu ligesom samle til eet eneste Billede, forinden vi vende os om imod Vest, om imod det deilige mørkeblaae Middelhav, hvorfra allerede en frisk og kjølende Luftning strømmer os imøde. Selve Udsigten herfra over Havet

og dets mange Øgrupper kjende vi jo fra vor sidste Udflugt, da vi havde den samme eller en endnu videre Udsigt derover oppe fra Monte Barbaro; men hvad der dengang tildeels laa skjult for os, og hvad vi nu oversee med et eneste Blik, er selve Kyststrækningen, hvor Byen Cumae for halvtredie Aartusinde siden blev anlagt af de første græske Nybyggere.

Om Stedet for denne By kan vi ikke et Øieblik nære den mindste Tvivl. Lige foran os imod Vest hæver sig tæt ved Havet et lille vulcansk Forbjerg af 800 Fods Længde og 500 Bredde; imod Vest, Nord og Øst hæver det sig næsten 200 Fod lodret op fra Sletten og er kun med Nød og næppe tilgjængeligt fra et eneste Punkt imod Syd. Det var altsaa en aldeles uindtagelig Plads, stor nok til at rumme alle de oprindelige Nybyggere; da Befolkningen tiltog, udbredte denne sig naturligviis paa Sletten mod Nord, Vest og Syd, hvorimod den oprindelige By, selve den vulcanske Klippe, nu efterhaanden gik over til at blive en stærk Borg eller Akropolis. Dog synes Byens Udvidelse nærmest at have vendt sig imod Syd, heelt ned til Lago Fusaro, som i den ældste Tid var Byens eneste Havn, og som, om end vanskelig at naae ind i under Storm og stærk Søgang, dog frembød en god og sikker Havn efter Datidens mere beskedne Fordringer.

Da man omsider følte Trang til en dybere og bedre Havn, og en saadan naturligviis ikke fandtes ved den aabne Strand, behøvede man blot at sætte sig fast nede ved Misenum og ovre ved Pozzuoli, hvor Naturen selv har dannet to fortrinlige Havne, og hvor ogsaa snart to nye græske Colonier Misenum og Dikaiarchia reiste sig som sikkre Havne og Udskibningssteder for det mægtige Cumae. Thi Cumae var i Sandhed en mægtig By, mægtig ved sin Handel og sin Forbindelse med det øvrige Grækenland, derom ere alle Forfattere enige; men dens Glandspunkt hører til de fjerneste Tider. Cumae var det egentlige Udgangspunkt for den hele græske Cultur i Mellem-Italien og

Syd-Italien, og den formaaede som saadan at modstaae Etru-
rerne og Samniterne. Selv da denne By tilligemed hele det
øvrige Italien var kommen under Romerne, besad den endnu
saamegen Kraft, at den under den 2den puniske Krig kunde
være Romerne en stærk og værdifuld Allieret imod Hannibal.
Men paa Cicero's og August's Tid var den, om end ikke øde,
saa dog ubetydelig i Sammenligning med de nærliggende rige
og yppige Badestæder inde i Bugten; den var da ikke længer
i Mode, og dens politiske Magt var naturligviis complet for-
svunden fra den Tid, den kom under Romernes Herredømme.
Dog var Byen endnu ingenlunde forladt eller opgiven som
saadan: endnu under Folkevandringen og i den tidlige Middel-
alder spiller den en vis Rolle som en fast og næsten uindtagelig
By, hvor Gother og Longobarder gjemte deres Rov, indtil
Byen omsider blev fuldstændigt ødelagt af Neapolitanerne i
Aaret 1207, da den var bleven en complet Sørøverrede. Fra
den Tid har den været fuldkommen øde og forladt, og er det
endnu den Dag idag.

Havde vi meget god Tid, vilde jeg føre dem ned, ikke til
Byen eller de enkelte næsten uforstaaelige Rester af denne, men
til Gravene navnlig Nord for Byen, som desværre endnu kun
ere meget ufuldstændigt undersøgte, og hvor man med en Smule
Held kan træffe paa aldeles urørte Grave fra det 6te Aarhun-
drede før Christi Fødsel, altsaa fra den Tid Cumae endnu var
en fuldkommen græsk By. Dog, en saadan Undersøgelse vilde
medtage mindst en heel Dag, og kunde ganske vist give et over-
ordentlig rigt og interessant Udbytte, men ligesaa let være al-
deles frugtesløs; lad os derfor opgive enhver Tanke derom.
Men lad mig endnu forinden vi forlade vort høie Standpunkt
oppe ved Arco felice benytte det nedenunder os liggende Ter-
rain som et fortrinligt og sandt Reliefkort, og lad mig derpaa
angive for Dem Grændserne for Byen i dens første Ud-
strækning.

Lige foran os imod Vest Nord Vest have vi i en Afstand af noget over 2000 Fod selve den vulcanske Klippe, hvorpaa det ældste Cumae laae. Naar vi drage en Linie fra Havets Bred Norden om denne Klippe lige imod Øst, vil den gaae lige Syd om Lago di Licola og træffe selve Hovedryggen en 1000 Fod Nord for vort nuværende Standpunkt ved Arco felice. Denne Linie danner Nordgrændsen for den gamle By, hvis faste Borg blev saameget desto vanskeligere at angribe fra Nordsiden; Afstanden fra Borgens nordøstligste Punct over til Hovedryggen er omtrent kun 1000 Fod, altsaa en Strækning, som meget let kunde forsvares ved en stærk Muur. At der har været en saadan er naturligviis sikkert; men alle Spor deraf ere nu forsvuudne. Den lave Strækning mellem selve Borgen og Lago di Licola, saavelsom hele Strækningen videre imod Nord imellem Søen og Hovedryggen har fra de fjerneste Tider og indtil det romerske Riges Fald udelukkende været benyttet til Grave. Disse begynde altid lige udenfor Byerne, sædvanlig Nord for disse, saaledes som jeg allerede oftere har omtalt. Saaledes træffe vi ogsaa her Grave lige fra det 7de og 6te Aarhundrede før Christi Fødsel indtil langt ned i Keisertiden, et aldeles uomstødeligt Beviis for, at Byen aldrig har strakt sig længere imod Nord. Mod Øst har Byen sandsynligviis været begrændset af den Høidestrækning, som adskiller Avernersøen fra den aabne, flade Strandbred, eller maaskee endog strakt sig noget op ad samme; mod Syd har Lago Fusaro og mod Vest Havet dannet en naturlig Grændse. Saaledes bliver det hele Terrain, som Cumae kan have indtaget, kun en Strækning af omtrent 2000 Fods Bredde og 6000 Fods Længde. Deraf indsees, hvor let Beboerne kunde føle sig tilskyndede til paa den anden Side af Høidestrækningen at anlægge sikkre Havne- og Udskibningssteder, hvoraf enkelte som Dikaiarchia (Romernes Puteoli) snart overgik selve den

By, hvorfra de vare anlagte. Hvad er der da tilbage af det gamle Cumae?

En utallig Mængde store uformelige Ruiner, som vel alle gaae under meget interessante Navne, Giganternes Tempel, Apollos Tempel, Sibyllas Grav, Sibyllas Grotte o. s. v., men som alle ere saa ødelagte, at man Intet kan faae ud deraf. Dog Murene omkring selve Klippen, altsaa om det ældste Cumae, staae endnu indtil en Høide af 80—90 Fod; ligeledes findes øverst oppe paa Klippen Sporene af et gammelt græsk Tempel af samme Størrelse og i samme Stiil som de gamle græske Templer nede i Pæstum og paa Sicilien, kun med den Forskjel, at i Pæstum have Templerne nu i over halvtredie Aartusinde trodset Tiden og dens Ødelæggelser, medens vi herovre paa Cumaes Borg kun har Fundamenterne til Templet. Jeg troer derfor, at vi med fuldkommen frelst Samvittighed kunne lade være at gaae derover, saameget mere som Veien dertil gaaer tvers igjennem frodige Viinhauger, de saakaldte Massarier, der ofte ere lukkede med store Hegn, saa at man vel undertiden kan komme ind gjennem en tilfældig Aabning i Hegnet, men da ogsaa er fangen deri ligesom i en Fælde.

Ei heller vil jeg føre Dem ned til Ruinerne af det store Amphitheater, hvis kraterformige Ruindynge vi tydeligt bemærke nede imod Sydvest i en Afstand af en 2000 Fod. Ogsaa der ligger Alt i en chaotisk Forvirring og er halvt eller heelt tildækket af Jord, Træer, Slyngplanter og næsten uigjennemtrængeligt Krat. Vi har nylig gjennemgaaet Amphitheatret i Pozzuoli i dets yderligste Detail, saa det kun vilde blive en trættende Gjentagelse, selv om her enkelte Partier vare udgravede, saa at man kunde blot faae et almindeligt Indtryk; men det er en complet Umulighed. Lad os derfor ganske roligt igjen bestige vor Vogn og kjøre lige ned imod Syd, ned til Lago Fusaro, naar vi først endnu blot har besøgt den store mærkværdige

Tunnel, som lidt Syd for Arco felice fører tvers igjennem Bjerget lige ned til Avernersøen.

Mundingen af denne Tunnel ned mod Avernersøen har vi allerede seet paa vor foregaaende Udflugt, men det var os da ikke muligt at trænge ind deri fra den Side, da Søens Vand har fyldt den nederste Deel deraf. De ville erindre, at jeg allerede dengang gjorde Dem opmærksomme paa, hvorledes den dristige, stærke Tøndehvælving og det fortrinlige Muurværk baade ved Stenenes Form og hele Construction bærer Præget af at være fra Augusts Tidsalder, og at jeg ligeledes meddeelte Dem den græske Geograph Strabons Beretning om denne Tunnel*). Som dens Bygmester nævnes hos Strabon Cocceius, den samme Mand, der byggede den anden store Tunnel tvers igjennem Posilippos Forbjerg (den saakaldte Grotta di Sejano eller Grotta di Lucullo), som vi ligeledes passerede paa Hjemtouren sidste Gang og da undersøgte temmelig nøiagtigt**). Allerede dengang lovede jeg Dem, at vi paa denne Udflugt skulde besøge denne Tunnel, og skal nu indfrie mit Løfte. Lad os derfor forlade Arco felice og følge den gamle Kjørevei et Par Hundrede Skridt imod Vest, indtil vi nasten har naaet selve Sletten paa det Punkt, hvor Veien bøier af lige imod Syd. Der finde vi lidt til Venstre, altsaa Øst for Veien, en stor og bred Aabning, som fører ind igjennem Bjerget: det er Indgangen til denne Tunnel.

Vi ville nu tænde et Par smaa Voxkjerter, sammensnoede af 10—12 tynde Voxlys eller rettere af en oprullet Voxstabel; de give et meget stærkt og sikkert Lys, og vi risikere ikke, at den stærke Trækvind i Tunnelen skal slukke dem for os. Vi bemærke strax, at denne Tunnel har en ganske anden Construction end den anden ligeledes af Cocceius anlagte Tunnel

*) See denne Samling Pag. 178.
**) See denne Samling Pag. 182—88.

ovre paa Posilippos Forbjerg; navnlig træffe vi her et ganske andet Forhold imellem dens Høide og Bredde. Denne Gjennemgravning har en Bredde af henimod 42 palmi eller omtrent 30 Fod; dens Høide er næppe engang 36 palmi eller omtrent 26 Fod. Saaledes hor den en ganske usædvanlig stor Bredde i Forhold til sin Høide; ja den seer endogsaa meget lavere ud, end den virkelig er. Dens Sidevægge hæve sig nemlig ikke mere end 14 palmi eller 10 Fod over Gulvet, hvorpaa de afsluttes af en ganske smal Gesims, som bærer den store, kraftige Tøndehvælving. Denne er nøiagtigt en Halvcirkel af samme Diameter som Tunnelens Bredde; saaledes hæver vel Hvælvingens øverste Punkt sig endnu omtrent 15 Fod over Gesimsen, hvilket altsaa for Midten af Hvælvingen giver os en Høide af ialt 26 Fod over Gulvet, men ved begge Siderne er den jo langt lavere.

Lad os nu enkeltviis undersøge Loftet, Sidevæggene og endelig Gulvet af denne mærkværdige Gjennemgravning og da navnlig sammenligne det med den anden Gjennemgravning af Posilippos Forbjerg. Hvad Loftet angaaer, da er det her fra Begyndelsen lige til Slutningen een eneste Tøndehvælving, overalt opmuret af brændte Muursteen, hvorimod Loftet i den lange Tunnel tversigjennem Posilippos Forbjerg tildeels dannes af selve Klippen og kun af og til bliver understøttet af en Mængde smalle Buer anbragte i bestemte Mellemrum*). Hvad Sidevæggene angaae, da ere de her aldeles glatte og fuldstændigt opmurede af brændte Steen, uden at der her findes et eneste fremspringende Punkt eller en eneste Pille, saaledes som ovre i den anden Tunnel. Tvertimod findes her i bestemte Mellemrum paa dens nordre Side anbragt smaae Fordybninger ind i Sidevæggen, som alle have 3 Fods Bredde, 6 til 7 Fods Høide og 3 Fods Dybde, altsaa store nok til, at een

*) See denne Samling Pag. 185.

eller i Nødsfald to Mænd der kunne trykke sig ind og være i fuldstændig Sikkerhed for hvad der end passerer forbi. Men forunderligt nok, ved flere af dem er der i selve Sidevæggens Muurtykkelse anbragt fiirkantede murede Schachter, som føre lodret ned i Dybet og ere store nok til, at et Menneske kan gaae ned derigjennem; ja de ere endog forsynede med Huller i Siderne, til at man deri kan sætte sine Hænder og Fødder og saaledes ganske beqvemt stige derned. Har De Mod dertil, da ville vi, efter at være steget en 16 til 20 Fod lodret ned, befinde os i en lav Vandledning eller Cloak af 3—4 Fods Bredde og næppe 5 Fods Høide, udhugget gjennem Klippen og ligesom Tunnelen selv beklædt med Muurværk. Denne Kloak ligger altsaa ikke midt under selve Tunnelen, men under dens nordre Side. Dens Betydning skal jeg senere paavise.

Lad os nu sluttelig betragte selve Gulvet: det er det, som giver os Nøglen og Forklaringen til den hele Tunnels Bestemmelse. Ved at skrabe Jorden og Smudset tilside, opdage vi til vor store Forbauselse, at ogsaa det er fuldkommen dannet af Muurværk, men at det dog aldeles ikke viser nogetsomhelst Spor af de Furer, som Vognhjulene formaae at indslibe selv i de haarde Granit- og Lavafliser, hvormed de gamle romerske Veie vare belagte. Sluttelig bemærke vi, at Gulvet og den hele Tunnel sænker sig skraat nedad mod Avernersøen, men med en næsten umærkelig Sænkning af omtrent 1 Fod paa hver 20 eller 25 Fod, saavidt det er muligt at bedømme ved Skinnet af vore smaa, improviserede Fakler, og at Tunnelen overalt har et fuldstændig jævnt og eensartet Fald.

Vi see saaledes, at den hele Tunnel er udført med den største Accuratesse og navnlig med et fuldstændigt Nivellement, hvad man naturligviis ikke behøvede at bryde sig saameget om, dersom Hensigten dermed blot havde været at skaffe en lettere og hurtigere Forbindelse imellem Cumae og de enkelte Villaer

nede omkring Avernersøen; ja hvad Hurtigheden angik, da sparede man ikke synderlig Tid eller Vei ved at benytte denne Tunnel istedetfor den almindelige Kjørevei om ad Arco felice. Det hele Arbeide er aabenbart udført i en ganske særegen Hensigt, og der har været stillet ganske særegne Fordringer til Bygmesteren.

Hvad var da Hensigten med denne Tunnel? naar er den bygget? og hvortil benyttedes den i Oldtiden? Svaret ligger ganske nær. Den danner Forbindelsen imellem den aabne Slette ved Cumae og selve Avernersøen, og den er bleven bygget under den sidste Borgerkrig i Rom, dengang da den unge Cæsar Octavian kæmpede med sine Medbeilere om Enemagten i Rom. Hans farligste Medbeiler og Modstander var Sextus Pompejus, hvis Flaader beherskede næsten hele Middelhavet. For at modstaae ham maatte Octavian først skabe en Flaade og indøve det fornødne Mandskab paa et sikkert Sted, hvor han ikke var udsat for, at Sextus Pompejus kom og hentede eller ødelagde de halvfærdige Skibe. Den store Havn ude ved Misenum saavelsom Havnen og Bugten ved Pozzuoli vare alle gjentagne Gange blevne udplyndrede af Pompejus; nu lod Octavian derfor Avernersøen og Lucrinersøen ved en Canal forbinde til een eneste, stor og rummelig Havn, som laa dybt nok inde i Landet til at kunne forsvares af almindelige Landtropper imod ethvert Angreb fra Søsiden, og i denne improviserede Havn udrustedes den Flaade og indøvedes det Mandskab, hvormed Octavian vandt den første Seir tilsøes over sin farlige Modstander. Saaledes kan man paa en vis Maade betragte Avernersøen som Udgangspunktet for den Sømagt, hvormed Octavian omsider vandt den afgjørende Seir ved Actium Aar 30 f. Christi Fødsel og derved erhvervede sig Eneherredømmet over den hele Verden.

Men om end Avernersøen ved sin Dybde og Beliggenhed afgav en sikker Havn, som var næsten uangribelig fra Søsiden,

laa den paa den anden Side saa dybt nede i sin kraterformige Fordybning, at den aldeles manglede Bredder, hvor man kunde bygge Skibe, end sige en heel Flaade. Hertil havde man derimod fuldkommen rigelig Plads paa den anden Side af Høideryggen, ovre paa den flade Slette Syd for Cumae, og der er upaatvivlelig Flaaden bygget. Men om end enkelte Dele af Skibene, selve Master og Rær, samt al Takellage lettelig kunde føres om ad Kjøreveien over Høideryggen gjennem Arco felice og derfra bringes ned til selve Søens Vandspeil, manglede der dog aldeles Plads dernede til at samle og sammensætte de enkelte Dele til et heelt Skib, end sige til en heel Flaade. Derfor byggede man den store Tunnel tvers igjennem Bjerget, og gjennem den ere de fuldtbyggede Skibsskrog, et for et, gledne ned i Avernersøen, hvor de ere blevne taklede og fuldt udrustede.

Lad os blot tænke os Tunnelens Gulv beklædt med et solidt Bjælkegulv og dette behørigt indsmurt med Fedt, Olie og Sæbe, da har vi jo en complet Bedding, hvorpaa de store Skibsskrog kunde glide roligt ud i selve Søen eller omvendt fra denne igjen hales op igjennem Tunnelen ud paa Byggepladsen foran denne. Nu først forstaae vi det forunderlige Forhold imellem Tunnelens store Bredde og ringe Høide: dette svarer netop til Bredden og Høiden af Oldtidens Krigsskibe. Nu først forstaae vi Hensigten med de fiirkantede Fordybninger i Sidevæggen mod Nord: i dem fandt de i selve Tunnelen værende Betjente et fuldkommen sikkert Tilflugtssted, medens de mægtige Skibsskrog gled forbi. Og nu endelig forstaae vi Hensigten med de lodrette Schachter ned til den underliggende Cloak: gjennem den bortskaffede man al Fugtighed og Smuds, idet den store Vandledning oppe paa selve Høideryggen frembød rigeligt Vand til dermed at udskylle og rense saavel Tunnelen selv, som den nedenunder anbragte Cloak.

Destoværre kunne vi nu ikke naae heelt ud igjennem Tun-

nelen, da Smuds og nedskyllet Jord tildeels har stoppet Mundingen ned imod Avernersøen: saaledes kunne vi ikke maale Tunnelens Længde, men det er jo ogsaa aldeles ligegyldigt. Om et saa storartet Arbeide er et Par Hundrede Fod længere eller kortere, gjør hverken fra eller til; vi har jo nu dog seet nok af dette Arbeide for at opfatte det i sin Heelhed og til at beundre Octavians dristige Tanke, at bygge sin Flaade paa den ene Side af et Bjerg og dernæst transportere de fuldt byggede Skibsskrog heelt tversigjennem Bjerget ned i den dybtliggende Havn. I Sandhed en mægtig Tanke og passende for Stifteren af det romerske Keiserdømme. At Octavian senere som Hersker, som Keiser August, skulde specielt have udstyret eller udsmykket denne Tunnel, er ingenlunde nødvendigt at antage. Tvertimod er den maaskee da ikke længere bleven benyttet paa samme Maade; thi da havde Keiseren alle Havne og Skibsværfter til sin Raadighed. Selve Tunnelen har nu staaet fuldstændig og urokkelig i 19 Aarhundreder; den mangler endnu kun sit Bjælkegulv og at renses ved sin Munding ud mod Avernersøen, for at den igjen kan benyttes efter sin oprindelige Bestemmelse.

Vi ere nu trængte saalangt frem mod Avernersøen, at vi ikke blot kunne høre Bølgernes Skvulpen nede i selve Mundingen paa den anden Side af de Dynger nedskyllet Jord, som forhindre os fra at trænge heelt igjennem, men saa at vi endog tydeligt kunne skimte Dagslyset fra denne Side, medens der endnu oppe ved den Indgang, hvorfra vi ere trængte ind, viser sig et fuldt og klart Dagslys, men saa fjernt, at hele den brede Indgang kun viser sig for os som eet eneste lyst og blændende Punkt, hvorved Afstanden forekommer os at være endnu større, end den virkelig er. Lad os derfor vende tilbage opad til vort Udgangspunkt, efter at have anbragt en eller to Fakler nede paa selve de nedskyllede Jorddynger, en foroven oppe ved Loftet, en anden ved Gulvet. „Paa ethvert Punkt af Tilbageveien kunne

vi, ved blot at vende os om, overtyde os om den hele Tunnels særdeles accurate Nivellement: ikke et eneste Øieblik tabe vi nogen af Faklerne afsyne. Naar vi ere naaede halvveis opad, har vi allerede Lysning nok oppe fra Indgangen, og vi kunne derfor anbringe vore sidste, nu stærkt nedbrændte Voxlys, et paa hver Side af Tunnelen, helst heelt nede ved Gulvet. Naar vi da ved selve Indgangen vende os om, have vi alle Faklerne som lysende fjerne Punkter; men deres indbyrdes Stilling viser sig fuldkommen uforandret.

Endnu et sidste Blik ned igjennem den lange mørke Tunnel og dernæst op paa vor Vogn, som rask fører os ned ad den gamle Via Domitiana tæt forbi det gamle Amphitheater, hvorved vi ikke ville standse, nedad imod Syd ned til Lago Fusaro, der ganske har Characteren af en dansk Sø eller Vig. Dog det nærliggende Ischia reiser sin mægtige vulkanske Top saa høit i Veiret, at enhver Tanke om Danmark derved øieblikkeligt forsvinder. En forunderlig Stilhed og Eensomhed har udbredt sit eiendommelige Præg over den hele Egn. Man seer ikke et eneste Menneske, ikke et eneste Dyr, man hører ikke en Fugl: Alt er fuldkomment øde og forladt. Selv idet vi holde nede ved Søen ligefor den lille Holm eller Ø, hvorpaa findes en forfalden Bygning, der paa Kortet pranger med det stolte Navn Casa reale, kan vi ikke øine eller opdage et eneste Menneske. Vi maae selv tage en af de smaa Baade og roe over til Huset, hvor vi kunne være meget glade, dersom vi ere saa heldige at træffe den gamle Fisker, som ganske ene beboer Huset. Dette bærer endnu Spor af sin fordums Pragt og Elegance, som nu er blandet med den forfærdeligste Smuds og Usselhed. Det er bygget under Carl den 3die af Bourbon og ganske i den Tids Smag med smukke Stuccaturlofter, Marmorpilastre og Marmorbeklædning paa Væggene (altsaa tildeels i samme Stiil som Hørsholm Slot i sin Tid eller som den store Sal paa Eremitagen) og har i sin Tid ofte været benyttet af Hoffet paa Fiske-

toure og andre Udflugter. Nu er det complet ødelagt og forladt: i den store Sal er der paa mange Steder drevet store Spiger ind igjennem Stuccaturbeklædningen og ind i de smukt udskaarne Træpaneler, hvorpaa hænger Aarer, Baadshager, Fiskenet o. s. v. Nu beboes det af den gamle Fisker, der fører Tilsynet med de kunstige Østersbanker, som man har anlagt i Søen, og som forsyne hele Neapel med enorme Masser store prægtige Østers.

Lad os nu hvile os en halv Times Tid under den lille Søilegang imod Nord, hvorfra vi fuldkomment overskue hele Søen og med en vis Interesse følge den gamle Fiskers ivrige Bestræbelser for at skaffe os et godt og velsmagende Maaltid. Søen har en overordentlig ringe Dybde, og vi kunne nu see, hvorledes han stager sig frem i snorlige Retning med sin lille Baad, idet han hvert Øieblik med sin Baadshage forsigtigt løfter det ene Riisknippe op efter det andet, hvorpaa han, efter at have løsnet de største og bedste Østers, igjen langsomt sænker Riisknippet ned igjen paa dets Plads. Efter næppe 10 Minutters Arbeide vender han tilbage med et saa stort Qvantum Østers, at vi næsten frygte for at tage fat derpaa. Naturligviis har vi fra Neapel selv medbragt Viin, Brød, et Par Citroner, lidt Ost o. s. v., og vi kunne nu ikke blot holde et sandt epicuræisk Maaltid, men endog ærligt dele med vor flinke Vært eller rettere overlade ham det Meste af de medbragte Levnetsmidler.

Efter endt Hvile og Maaltid vende vi igjen tilbage til vor Vogn, som vi endnu kun i ganske kort Tid faae Brug for. Nogle faa Minutters Kjørsel fører os gjennem en Indskjæring i Terrainet, den saakaldte Saddel, sella di Bajae, over Høidestrækningen over til de sidste Levninger af det for sin deilige Beliggenhed, sin Yppighed og Usædelighed i lige høi Grad beundrede og berygtede Bajae. Her træffe vi dog igjen Spor af Befolkning, eller rettere vi see Spor af Mennesker istedetfor

de aldeles øde og menneskketomme Strækninger, vi have passeret. Og dog hvilken Forandring nu i Sammenligning med Oldtiden. Dengang dannede Bajae selv Centrum i den hele overordentlig stærkt befolkede Kyststrækning, der lige fra Lucrinersøen strakte sig Syd paa heelt ned til Misenum og dannede een eneste sammenhængende Masse af Byer, Lyststeder og Villaer med en Befolkning af et Par Hundrede Tusinde Mennesker: nu har Bajae næppe engang en Befolkning af 50 Mennesker, og forunderligt nok ikke et eneste Huus er at opdage. Alle boe i underjordiske Huler eller smaa usle Barakker, som de have klinet ind imellem Ruinerne. Thi Ruiner er her nok af og enkelte endog ret anseelige; men ingen af dem er saaledes bevaret, at man med Sikkerhed kan paavise deres Bestemmelse eller oprindelige Form. Naturligviis gaae ogsaa disse i alle Reisebøger under Navn af Templer, saaledes Venus's Tempel, Dianas Tempel o. s. v.; men som sædvanligt ere disse Navne grebne reent ud af Luften og have Intetsomhelst at støtte sig paa.

Ogsaa her ville vi ikke standse længe ved disse Ruiner: et eneste Øiekast siger os, at det er Levninger af Thermer eller rettere af den store Sal i saadanne, men at de ikke længer fortjene at undersøges nærmere. De danne en smuk og pittoresk Virkning i Landskabet, men ere i høieste Grad ødelagte og overgroede med Slyngplanter. Har De Lyst, kunne vi langt hellere trænge ind i nogle af de mange store underjordiske Hvælvinger, der ogsaa aabenbart have tjent som Forsamlingssale eller Badeværelser; men der er den store Ulempe derved, at Vandet staaer 2—3 Fod høit i dem alle, saa den eneste Maade at komme derind er ridende paa Ryggen af en Fører, med mindre vi ville udsætte os for den sikkre Udsigt at faae Koldfeber eller en anden Feber, saafremt vi selv ville trække ud og vade rundt derinde i det iiskolde Vand. Sagen er, at det ikke er det varme lunkne Havvand, som er trængt derind, men iiskoldt

Kildevand fra selve Bakkerne, ind i hvilke man har anbragt disse Hvælvinger. Lad os altsaa aldeles opgive dette Forsøg.

Derimod vil jeg strax gjøre Dem et andet Forslag. — Vi har omtrent en lille halv Miil tilbage, forinden vi naae det yderste Punkt for vor Udflugt denne Gang, nemlig Havnen og Forbjerget ved Misenum. Da vi dog ikke kunne bruge Vognen længer end Halvveien, og da selve Kjøreveien uafbrudt løber imellem høie Mure og Hegn, hvorved det bliver os aldeles umuligt at faae nogetsomhelst Overblik over Terrainet, bør vi langt hellere strax opgive Vognen og lade den kjøre iforveien hjemad, med Ordre til at vente os paa den anden Side af Bugten, der hvor den nye Vei, la strada nuova slynger sig op over Posilippos Forbjerg. Fra nu af ville vi benytte en Baad paa Resten af vor Udflugt; desuden er det ogsaa langt meer passende at seile ind i den gamle Havn, og vi faae derved et ganske andet Indtryk af den hele Kyststrækning med dens utallige Ruiner og Oldtidslevninger.

Lad os derfor vælge os en af de skarptbyggede Fiskerbaade, der endnu, som for Aartusinder siden, fører det store trekantede Latinerseil ved Hjælp af den mægtige Raa, hvis Længde sædvanligt er dobbelt saa stor som hele Baadens. Dog skulle vi foreløbigt ikke benytte Seilet, men ville holde os saa tæt ind under Kysten som muligt, for desbedre at kunne iagttage de utallige Oltidslevninger, som tildeels ere byggede ud i selve Stranden. Vi ville derfor antage 2—3 Marinari, for ikke at anstrenge dem eller os selv altfor meget ved Roening, og kunne nu lægge ud fra Land.

Lad os først og fremmest roe et Par Hundrede Fod ud i selve den lille Bugt. Der oversee vi med et eneste Blik, hvor overordentlig lille den Strækning er, som den ældste By kan have indtaget; men det ældste Bajae vedkommer os jo egentlig aldeles ikke. For os faaer Bajae først nogen Betydning i dets Glandsperiode; men da var det ikke saameget en By som

et Badested, og dertil har man naturligviis i Oldtiden som i Nutiden først og fremmest søgt at opnaae en smuk og pittoresk Beliggenhed. En saadan frembød Skrænterne og Bakkerne mod Nord, Vest og navnlig mod Syd, hvor det ene Landsted upaatvivleligt har sluttet sig umiddelbart til det andet, og hvorfra man havde den meest henrivende Udsigt, saavel over selve Bugten som over den ligeoverfor liggende Kyststrækning heelt hen til Posilippos Forbjerg.

Vi vilde nu følge Kysten ned imod Syd, idet vi dog stedse holde os i et Par Hundrede Fods Afstand: saaledes ere vi paa eengang saa nær, at vi kunne see de mange Ruiner, og dog saa langt borte, at vi opnaae et Overblik over Kyststrækningen. Kysten selv er temmelig høi og overalt bedækket med talrige Oltidslevninger, men de ere alle i høi Grad ødelagte og forfaldne: overalt hvor der findes Ruiner af lidt større Udstrækning eller Betydning, have Ciceronerne og efter dem igjen Reisehaandbøgerne strax givet dem store og prægtige Navne: Hortensius's Villa, Agrippinas Gravmæle, Hercules's Tempel, Neros Fængsler o. s. v., men naturligviis er Alt grebet ud af Luften. Endogsaa da vi nærme os selve Indløbet til Havnen og kun ere adskilte derfra ved en høi og smal, stærkt fremspringende Landtunge, vil vor Fører og vore Marinari upaatvivleligt fortælle os „at den rige Lucullus havde et Par Villaer her, og at han for hurtigt at komme fra den ene til den anden lod hugge en underjordisk Canal igjennem denne Landtunge“. Vi seile derigjennem, og — befinde os nu inde i selve Havnen ved Misenum. Det var en Bagdør eller rettere en skjult Indgang til Havnen, vi passerede, hvorved man undgik den stærke Bølgegang yderst ude ved Indløbet; men det var naturligviis ingenlunde nogen privat Canal for nogen Enkeltmand.

Selve Havnen bestaaer nu som i Oldtiden af 2 Dele en ydre og en indre Havn. Den hele Længde af begge tilsammen

er omtrent 5000 Fod, naar man regner Afstanden lige fra Indløbet af; Bredden derimod er ikke over 2000 Fod. Kun den forreste Havn kan egentlig have været benyttet som Orlogshavn for de mægtige Krigsskibe, de saakaldte Triremer, medens den indre Havn mere har tjent som Havn for de mindre og lettere Fartøier af enhver Art, der endog sædvanlig blev trukne op paa den flade Strandbred, som omgiver denne.

Nu er den indre Havn fuldstændigt opfyldt med Sand, som den stærke Bølgegang har kastet ind over den smalle Landtunge, der beskytter den imod Syd og næppe hæver sig mere end 10—12 Fod over Havets Overflade. Derfor benyttes nu den indre Havn complet som et Saltværk, idet man ved lave Mure paa Kryds og tvers har afdeelt den i en Mængde større og mindre Beholdere, hvori man lader det stærkt saltholdige Havvand fordampe og dernæst opsamler Bundfaldet som et vistnok ingenlunde reent Salt, der blot pulveriseres, forinden det anvendes i Handel og Vandel, og derfor i Regelen indeholder en Mængde Sand. Den ydre Havn derimod er endnu som for Aartusinder siden omgivet af mægtige Klippemasser baade mod Nord og Syd; og Dybden er endnu saa stor, at et nok saa stort Skib maa kunne lægge lige ind til Kysten som til en Havnedæmning. Navnlig imod Nord sænker Havbunden sig lodret i en umaadelig Dybde.

Lad os lægge til med vor Baad ved Nordsiden, hvor vi paa et Punkt bemærker, at Klippevæggen sænker sig næsten lodret ned under Vandets Overflade. En smal Trappe indhugget i Klippen selv, fører os fra Baaden op i en frodig Viinhauge, som med Rette bærer Navnet Bel Panorama, da man har en mageløs Udsigt over Havnen og navnlig over det kraftigt formede Forbjerg ligefor, der springer stærkt frem i Dybet og hæver sin mørkerøde Klippemasse næsten 1000 Fod over Havet og overalt er steilt og utilgjængeligt mod Havet, men kun tilgjængeligt fra Land ad en meget besværlig Sti. Da vi

nu skulle slutte vor Udflugt med at bestige det, kunne vi efter at have nydt den smukke Udsigt vende os om og fordybe os imellem Viinhaugens frodige Figentræer, Viinstokke og Mais. Nogle faa Skridt bringer os til en lille snever Aabning i Jorden, hvor en smal Steentrappe af næppe 2 Fods Brede og uden Rækværk fører ned i Dybet. Det seer lidt halsbrækkende ud, men vi ville trøstigt begive os paa Veien, efter først at have vænnet vore Oine lidt til Mørket. Vi stige forsigtigt ned, idet vi trykke os tæt ind tilvenstre imod Muren af Frygt for den ubekjendte Afgrund tilhøire. Trappen synes aldrig at faae Ende, 10, 20, 30, 40 Trin: endelig ere vi heelt nede. Nu endelig er vort Oie bleven fortrolig med Tusmørket, og vi see os med Forbauselse omkring uvisse, om vi drømme eller ere vaagne. Det er jo en fuldstændig underjordisk Kirke med et bredt Midtskib og 4 Sideskibe, hvis Loft bæres af utallige høie og slanke Piller! Dog lad os see lidt nøiere til: vi gjenkjende det for den ældste Keisertid eiendommelige Muurværk, og en christen Kirke fra Tibers eller Neros Tid vil vel Ingen tænke sig, end ikke skjult og under Jorden. Vi befinde os i den mægtige Vandbeholder, som forsynede den hele romerske Flaade med klart, frisk og iiskoldt Drikkevand, og som nu med Rette bærer Navnet den mærkværdige Vandbeholder, piscina mirabilis.

Vi har jo allerede tidligere saavel Nord for Pozzuoli som ogsaa navnlig ved Arco felice truffet den storartede Vandledning, som i en Afstand af over 40 Miglier, altsaa over 8 danske Miil, fører Vand op hertil dybt indre fra Apenninerne fra den lille Flod Sarno, forbi Acerra, Nola, dernæst tæt Nord forbi Napoli, over Høidestrækningerne Nord for Byen, igjennem Posilippobjerget, tæt forbi Agnano Søen, Nord om Pozzuoli, endelig over Arco felice lige i sydlig Retning heelt ud til Misenum. Medens man naturligviis ikke tør benægte, at denne Vandledning kan have afgivet en Sidelinie til selve Napoli, antager jeg

dog, at dens oprindelige Bestemmelse har været at forsyne de phlegræiske Marker, og da navnlig Pozzuoli, med godt Drikkevand, og at man først senere har ført den heelt ud til Misenum, da Havnen her blev Hovedstationen for den romerske Flaade. Dette bevises blandt Andet derved, at den sidste Deel af Ledningen ude ved Misenum øiensynligt skriver sig fra en langt senere Tid end Begyndelsen deraf. Dog lad os nu nærmere undersøge selve Vandbeholderen, og da først og fremmest dens Størrelse. Den har en Længde af 210 Fod, en Bredde af 78 Fod og en Høide af 32 Fod. Dens Loft bæres af 48 fiirkantede Piller, ordnede i 4 Rækker og indbyrdes forbundne ved stærke Rundbuer, som bæres af fremspringende Pilastre. Derved deles Rummet paa en Maade i 5 lange og smalle Rækker Hvælvinger (af 210 Fods Længde, 32 Fods Høide, men kun 13 Fods Bredde), som paatvers overskjæres af 13 andre kortere Rækker Hvælvinger (af samme Bredde og Høide, men kun 78 Fods Længde). Fradrager man den Plads, som optages af Pillerne og Pilastrene, faaer man et Fladerum af omtrent 15,700 □ Fod, og da den hele Beholder har 32 Fods Høide under Midten af Hvælvingerne, giver dette en samlet Størrelse af over 500,000 Cubikfod eller med andre Ord Plads til en Vandmængde af omtrent 120,000 Tønder.

Materialet og den hele Bygningsmaade vidner om den største Omhyggelighed og Dygtighed hos Architekten. Gulvet, Sidevæggene, Pillerne, Loftet, kort Alt er opført af eller ialtfald beklædt med ganske flade smalle Tuffsteen, der ere saa omhyggeligt passede til hverandre og forbundne indbyrdes med et saa ringe Lag Kalk, at det næsten er en complet Umulighed at opdage de enkelte Fuger, idetmindste ikke ved Berøring. Alt er speilglat og ligesom afslebet for at forhindre, at der et eneste Sted skal kunne afsætte sig det mindste Smuds eller Ureenlighed. Derimod er Gulvet ligefrem beregnet paa, at et Bundfald der kan danne sig, idet den midterste Række Tverhvælvinger

sænker sig en 3—4 Fod lavere ned og der har en Afløbsrende, for at man af og til kunde fuldstændig udrense den hele Beholder. Saavel mod Nord som Syd findes ikke saae store Metalrør anbragte i Muren; igjennem de første modtog Beholderen sit Tilløb fra Vandledningen, igjennem de sidste ledtes Vandet umiddelbart ombord paa selve Skibene, naar disse lagde ind til Klippevæggen ved Nordsiden af Havnen. Afstanden fra denne er ikke mere end omtrent 600 Fod, altsaa kun en meget kort Strækning, saa at man let kunde udskylle og rense disse Rør.

Nu er den hele Vandbeholder fuldstændig tør, og man kan saaledes med største Lethed undersøge den overalt. En Ting er paafaldende, det forunderligt dæmpede, jeg kunde næsten sige, magiske Lys, som er udbredt overalt dernede, og som Øiet finder en saa stor Hvile ved, naar man som vi har tilbragt en heel Dag ude i det stærke blændende Solskin. Man seer Alt ganske tydeligt hernede, og dog er der temmelig mørkt overalt; jeg har aldrig ret kunnet selv forklare mig Grunden dertil. Her maa være en særegen optisk Skuffelse paa en lignende Maade som ovre i den blaae Grotte paa Capri, men med den væsentlige Forskjel, at derovre viser Alt sig i blændende Hvidt og Blaat, hernede staaer Alt i et varmt og dæmpet bruunligt Skjær. Sandsynligviis er dette en Virkning af, at Lyset her alene kommer fra den snevre Indgang høit oppe tæt under Hvælvingen, og nu brydes og forandres af de mange Piller og de bestandige afvexlende Halvskygger og Reflexer, indtil det omsider taber sig i den modsatte Ende. Dog vi tør ikke forblive altfor længe hernede. Efterat vi endnu kun har bemærket det tynde Lag af Vandets kalkholdige Bestanddele, der har afsat sig overalt paa Væggene og Pillerne og bestandigt bliver tyndere, jo høiere man kommer op, ville vi igjen stige op ad den lange smalle Trappe, indtil vi igjen staae i den frodige Viingaard, hvor Sollyset i Begyndelsen blænder os, men hvor vi paany

har det deilige fremspringende Forbjerg lige foran os. Skjøndt vi tilhøire for os, altsaa imod Vest, har de saakaldte Elyseiske Marker, i Campi Elisi, som strække sig Nord for den indre Deel af Havnen og dersra videre op imod Nordvest heelt op til Lago Fusaro, ville vi dog ikke lade os friste af dette stolte Navn, saameget mindre som der ingen Oldtidslevninger findes af nogen Betydning undtagen en talløs Mængde Grave, der nu ere udplyndrede og ødelagte. Endeel af dem benyttes nu som Boliger for den yderst sparsomme Befolkning, navnlig gjælder dette om de større Grave, de saakaldte Columbarier, som vare bestemte til at optage en Mængde Gravurner, der anbragtes i smaa Nischer paa Væggene i flere Rækker over hinanden og ordnedes omtrent som i Rederne i et Dueslag, hvoraf ogsaa deres Navn Columbarier er kommet (columba en Due). Naturligviis havde hver Nische sin Indskrift, som angav, hvis Aske der opbevaredes her. Forunderligt nok er det at læse den store Mængde Navne paa Søsoldater og Matroser af enhver Rang og Stilling ligefra Chefen, den saakaldte centurio, og Styrmanden, gubernator, til de menige Matroser og Marinere. Men det vilde medtage en temmelig lang Tid, og desuden maatte man søge dem paa mange forskjellige Steder. Lad os derfor hellere opgive det, saameget mere som de stærke pestagtige Uddunstninger fra den inderste Deel af Havnen, der specielt kaldes det døde Hav, il mare morte, paaminder os om ikke at dvæle altfor længe i disse øde og menneskentomme Egne, hvor intet levende Væsen ret kan trives.

Vi ville derfor passere den smalle Landtunge og Bro, der nu adskiller den indre og ydre Havn, og vi staae snart ved det aabne Middelhav, som lige Syd for os udbreder sin umaadelige Havflade og tæt inde under Kysten har en betydelig Dybde. Ere vi heldige, kunne vi sandsynligviis see store Flokke af Delphiner tumle sig tæt inde ved Forbjerget eller skimte Ryggen af en Hai eller en Thunfisk i Havets Overflade. Hvor meget end

Havet indbyder os til at tage et Bad i det stærkt saltholdige Vand, vil det være fornuftigst at modstaae denne Fristelse, saameget mere som colossale Blæksprutter netop findes i stor Mængde i de dybe Klippehuler ved Foden af Forbjerget, og disse tilligemed Haierne og Thunfiskene ere altfor ubehagelige Kammerater for de Badende.

Forinden vi bestige Forbjerget ville vi endnu kun besøge nogle meget forvittrede Rester af et lille Theater, som ligger tilvenstre for os paa vor Gang henimod Forbjerget, umiddelbart tæt ved den yderste Deel af Havnen. En ubetydelig Rest af Scenen samt en Deel af Tilskuerpladsen er endnu bevaret; ja der findes endnu en hvælvet Corridor, som førte umiddelbart fra Havnen ind under selve Tilskuerpladserne, hvoraf tydeligt fremgaaer, at Theatret væsentlig har været bestemt for eller benyttet af Flaadens Mandskab, men ingenlunde, saaledes som vor Fører paastaaer, har hørt til en Villa, som Lucullus besad ved Misenum.

Umiddelbart ved Foden af selve Forbjerget ligger en Masse Grotter og Huler, der naturligviis ligeledes gaae under Lucullus's Navn; men et eneste kort Besøg i dem er tilstrækkelig til at overtyde os om, at de i Oldtiden have været benyttede som Magasinrum for Flaaden. Navnlig gjelder dette om den største af dem, den saakaldte Grotta Dragonaria, der bestaaer af 5 ulige lange Gallerier, som paatvers overskjæres af 4 andre og adskilles ved 12 mægtige fiirkantede Piller. Derved fremkommer en vis Lighed med piscina mirabilis, hvorfor ogsaa Nogle have meent, at den havde en lignende Bestemmelse; men naar vi blot kaste et eneste Blik paa de raae og plumpt tilhuggede Klippevægge og de uregelmæssigt udhuggede Gange, af hvilke ikke to har samme Høide eller Bredde, naar vi bemærke, at der er udhugget en Cisterne ved en af Pillerne, da begriber man let, at som Vandbeholder har disse Grotter aldrig tjent, men snarere som Oplagssted for Viin eller Olie,

og at de successivt ere blevne forøgede uden nogen bestemt regelmæssig Plan, alt eftersom man behøvede mere og mere Plads.

Og nu ville vi ligesom paa eengang samle og befæste Indtrykket af hele Egnen ved at bestige Forbjerget. Stien, som fører derop, er meget steil og snoer sig i utallige Bugtninger og Vendinger i Veiret fra de smaa Fiskerhytter, der ligge ved Foden af Forbjerget og bære Navnet Casaluce; Opstigningen er meget besværlig og trættende, men vi angre ingenlunde vor Anstrængelse, naar vi omsider staae deroppe. Den Udsigt, som her frembyder sig, er i Sandhed eenestaaende og aldeles overraskende. Forbjerget springer nemlig saalangt ud i Dybet og er til alle Sider saa brat afskaaret, at man synes næsten overalt at være omgivet af Havet og at befinde sig paa Toppen af en lille Klippeø i nogen Afstand fra Land. Den flade og smalle Jordstrimmel, som forbinder Forbjerget med Fastlandet, synes kun at være et svagt Baand, der endnu knytter os til Landet, men hvert Øieblik kan briste. Med et eneste Blik omfatte vi den mærkværdige Egn, vi have gjennemvandret, og den hele Havbugt med alle de kraterformige Bjerge, som omgive den mod Nord. Ja vi kunne heroppe fra gjenkjende hvert enkelt Punkt, hvert enkelt Bjerg, ja næsten hvert enkelt Huus og Ruin, navnlig ovre paa den modsatte Side af Bugten, hvor Pozzuoli stolt kneiser paa sin høie Skrænt i glødende Aftenbelysning, indtil Posilippos Forbjerg afslutter Landskabet imod Øst.

Og selv der, mod Øst eller rettere mod Syd-Ost, aabner sig en endnu større og mere vidtudstrakt Udsigt over hele den deilige Golf ved Napoli. Selve Hovedstaden kunne vi ikke ret øine; men Vesuv ligger klart og bestemt for os, og de glødende Ildstrømme ned ad dets Sider begynde allerede at træde stærkt frem imod Bjergets mørkeblaae eller rettere violette Masse. Med en god Kikkert kunne vi gjenkjende alle Byerne paa den

modsatte Kyst heelt ud til Sorrento og Punta di Campanella. Lige Syd for os viser Capri sig som et høit fremragende Fjeld, der ligesom bevogter Indgangen til denne hele fortryllende og henrivende Bugt, hvis mørkeblaae Dyb oplives af utallige Skibe og Fartøier af enhver Art, ligefra de mægtige fremmede Orlogsmænd til de smaa lette Barker med deres store trekantede Latinerseil.

Derude er Alt Liv og et potentseret Liv: det er, som om alle Nationer og Folkeslag havde sat hverandre Stævne for at see og beundre det smukkeste Punkt paa hele Jorden. Men vende vi os om imod Nord, da møder et ganske andet Skue os: derinde er fuldstændigt Øde, Eensomhed og Spor af Tilintetgjørelse. De ville kun mödstræbende troe mig, naar jeg udhæver for Dem, at det samme Liv, den samme Færdsel og den samme Tilstrømmen fra hele Verden herskede for 1800 Aar siden herinde i den nu forladte og tomme Bugt. Da krydsede ved Foden af Forbjerget de store Triremer frem og tilbage foran Indløbet til den sikkre Havn og bevogtede Bugten med al dens Rigdom og Pragt. Da laa i selve Havnen en af Verdens stolteste og mægtigste Flaader, medens talrige Bygninger, Magasiner og Skibsværfter af enhver Art opfyldte de nu forladte og øde Strækninger Nord for Havnen.

Man bliver uvilkaarligt sat i en alvorlig Stemning ved denne stærke Modsætning mellem Fortid og Nutid; og om end vor Baad paa mindre end en Time fører os tvers over Bugten til Foden af Posilippobjerget og vor Vogn dernæst i en endnu kortere Tid bringer os ad den nye Vei over Bjerget igjen tilbage til den larmende og brusende Hovedstad, troer jeg, at vi dog ikke let forglemme de eiendommelige Indtryk, vi fik ved at gjennemvandre de phlegræiske Marker med deres Minder om Fortids Storhed og Fortids Liv.

Den nye Peterskirke, Basilica di St. Pietro in Vaticano.

I.

Mine Herrer!

Nogle af Dem har maaskee hørt, hvorledes det for omtrent 30 Aar siden gik en af vore Landsmænd, der omsider havde naaet Maalet for mange Aars Stræben, den evige Stad. Strax ved sin Ankomst søgte han de i Rom værende Landsmænd, og disse arrangerede som sædvanligt et lille Modtagelsesgilde for ham, der blev berammet til at afholdes endnu samme Aften i det gamle Trattori tætved Pantheon, la Palombella, hvor man faaer den bedste Montefiascone i hele Rom. Men allerede Kl. 5 om Eftermiddagen styrtede den Nysankomne som et fortvivlet Menneske ind til En af Festcomitteen, min mangeaarige Ven, Billedhugger J., med de Ord: „Jeg har hos Consulen fundet Breve fra Hjemmet, hvorefter jeg uopholdelig maa reise hjem i Anledning af min Onkels Død. Endnu iaften Kl. 12 i det Seneste maa jeg tage afsted med Coureerheste for at naae et Skib, som imorgen Formiddag afgaaer fra Civita Vecchia til Genua. Hvad skal jeg dog gjøre! jeg maa dog see Noget af Rom."

Her var naturligviis gode Raad dyre. Dog min Ven var en practisk Mand, som øieblikkeligt tog Sagen paa den eneste rette Maade. Han førte Vedkommende først hen i Pantheon,

hvor de forbleve omtrent til Kl. 6; derfra kjørte de ud til Peterskirken, hvor der vel allerede var temmelig mørkt, men hvor det dog blev muligt at faae et almindeligt og stort Indtryk af denne mærkværdige Bygning. Kl. 8—9 spiste de tilaften i det deiligste Maaneskin ved Indgangen til selve Peterspladsen foran et lille Trattori, hvorhen Landsmændene vare tilsagte istedetfor til Palombella, for nu paa eengang at holde Velkomstgilde og Afskedsfest. Efterat have forsynet sig med Fakler og Blaalys drog hele Skaren derfra over Capitolium ned paa Forum Romanum og derfra ind i det Flaviske Amphitheater eller Colisseet, hvor de tilbragte de faa endnu tiloversblevne Timer, idet de deels med Fakler i Hænderne gjennemvandrede og undersøgte de mægtige Gallerier, Trapper og Corridorer, deels oppe paa de øverste Terrasser beundrede den forunderlige Modsætning imellem den af Maanen klart oplyste Arena og de store Ruinmasser, som laae i det dybeste Mørke, og hvoraf kun et enkelt Parti af og til blev oplyst af Faklernes røde Skin eller Blaalysenes stærke Lys.

Endelig ved Midnat brød man op herfra og naaede nu omsider over Forum gjennem den smalle, mørke Corso og Via Condotti op til den spanske Plads, hvor Reisevognen holdt, hvorpaa den Ulykkelige, som vel havde naaet sine Ønskers Maal, men kun for at blive der nogle faa Timer, igjen rullede ud igjennem Porta del Popolo op imod Nord, tilbage til Danmark.

„Var det da muligt at faae et Indtryk af Rom paa denne Maade?" vil En og Anden spørge. Hertil maa jeg svare baade Ja og Nei. Et fyldigt og bestemt Indtryk af det nuværende Rom vindes hverken paa nogle faa Timer eller Dage eller Uger: dertil behøves Maaneder og Aar. Men naar en saa fortvivlet Opgave stilles En, at skulle vise en Landsmand Rom i Løbet af 5—6 Timer, da troer jeg, at det er fuldkommen rigtigt at concentrere Opmærksomheden netop paa disse tre Hovedpunkter, Pantheon, Colisseet og Peterskirken. Jeg

veed ogsaa, at den Mand, som saaledes maatte giennemgaae Roms Hoved-Monumenter fra Oldtiden og Middelalderen, aldrig har glemt denne Aften eller det Indtryk, han da modtog af den evige Stad.

En lignende Opgave er jo, mine Herrer! stillet mig af Foredragscomiteen, i Løbet af nogle faa Timer at gjennemgaae med Dem nogle af Roms vigtigste og eiendommeligste Monumenter. Jeg har derfor uden mindste Betænkning valgt en lignende Fremgangsmaade. De ville erindre, at jeg, efter i en kort almindelig Indledning at have skildret Dem Roms Terrainforhold og meddeelt Dem nogle Hovedpartier af Roms monumentale Historie, udførligt har behandlet Pantheon i 2 Foredrag og Colisseet eller det Flaviske Amphitheater i eet Foredrag. Jeg skal nu iaften begynde paa en Fremstilling af Peterskirken, Basilica di St. Pietro in Vaticano, eller som den hyppigere kaldes St. Pietro in Vaticano, idet jeg iaften skal meddele Dem denne mærkværdige Bygnings Historie og de eiendommelige Forhold, som bevirkede, at den stod 120 Aar, altsaa 4 Menneskealdere, under Opførelse, uagtet hele den daværende katholske Verden af yderste Evne bidrog til denne Kirke. I det næste og sidste Foredrag skal jeg da give Dem en detailleret Skildring af Kirken selv.

De veed Alle, at Apostelen Peder blev henrettet i Rom under Keiser Nero; men De veed næppe Alle, at han led Martyrdøden heroppe ved Vaticanerbjerget i Keiserens private Have, i den keiserlige Privatcircus, hvor han blev halshugget. Hans Lig blev imidlertid bragt tilside af de Christne og jordet i Katacomberne blandt de mange andre Martyrer.

Da omsider Christendommen havde seiret, og det christne Kors var med Constantin den Store i Aaret 312 draget seirrigt ind i det gamle Rom, blev der deels under Constantin selv, deels under hans nærmeste Efterfølgere opført en Mængde christne Kirker og Basilicaer. Vi veed med Bestemthed, at

Constantin til Ære for Apostelen Peder lod netop paa det Sted, hvor denne havde lidt Martyrdøden, opføre en Basilica, under hvis Alter man nu nedlagde Apostelens Lig, efter igjen at have hentet det tilbage fra Katacomberne. Dog, denne ældste Peterskirke vedkommer os ikke for iaften: den kan og bør kun behandles sammen med de andre ældste christne Basilicaer. For iaften have vi kun at gjøre med den nye eller rettere den nuværende Peterskirke, som reiste sig paa den gamle Basilicas Plads og i dens Sted.

Omtrent i Midten af det 15de Aarhundrede fattede Pave Nicolaus V den colossale Plan, deels at udvide Pavernes ældgamle Bolig ved Siden af den gamle Basilica til et fyrsteligt Palads, der i Pragt og Herlighed skulde overgaae alle verdslige Herskeres Slotte, og som skulde være stort nok til paa eengang at afgive en passende Bopæl for selve Paven, samtlige Cardinaler og den hele høiere Geistlighed, deels ogsaa at nedrive den gamle af Constantin den Store over Apostelen Peders Grav opførte Basilica, og at gjenopbygge den paa en saadan Maade, at den blev den største og smukkeste Kirke ikke blot i Rom, men i den hele christne Verden.

Nyere Forfattere have meent, at Grunden hertil nærmest maatte søges deri, at den gamle, mere end tusindaarige Basilica var under Pavernes Fraværelse i Avignon af Mangel paa tilstrækkeligt Eftersyn og Vedligeholdelse kommen i en saa sørgelig Forfatning, at den truede med at styrte sammen; dog veed Pave Nicolaus Vtes samtidige Historieskriver og Biograph, Florentineren Gianotto Maneti, aldeles Intet herom, saa det har vel næppe været den væsentligste Grund, men snarere en naturlig Stræben hos Paven efter, nu da Pavemagten igjen havde hævet sig efter den langvarige Trældom under Opholdet i Avignon, at vise Pavedømmets og Hierarchiets Vælde ved et Værk, der skulde blive og virkelig er bleven den første og mægtigste Kirke i den hele Verden.

Florentineren Bernardo Rosellini og Pavens lærde Architekt Bernardo Battista Alberti udkastede en Tegning og forfærdigede en Model, som Paven selv meget nøiagtigt gjennemgik, og hvorefter man allerede 1450 begyndte at opføre den nye Kirke, ved bagved den ældre Basilica at anlægge en ny Apsis eller Hovedtribune*). Men næppe havde Murene begyndt at hæve sig en 4—5 Fod over Jorden, førend Pave Nicolaus Vtes Død, Aar 1455, afbrød og standsede Arbeidet for mere end et halvt Aarhundrede.

Først da Julius II i Aaret 1503 havde besteget Pavestolen, gjenoptog han paany det afbrudte Arbeide, og overdrog den berømte Architekt Bramante Lazzari at udkaste en Tegning og begynde paa en Model, med Forbigaaelse af den ældre Giuliano da San Gallo.

Først fra nu af kan man regne den egentlige Begyndelse til den nye Peterskirke, som, skjøndt med utallige Forandringer, dog i mange Punkter, navnlig i hele Midtpartiet over Apostelgraven har fastholdt Bramantes oprindelige Plan. Bramante var den Første, som fattede Ideen til den mægtige Midtkuppel over St. Peders Grav (skjøndt Kuppelen i sin Udstyrelse og hele nuværende Form tilhører Michel Angelo Buonarotti, hvorom senere). Destoværre existerer Bramantes oprindelige Tegning og Model nu ikke mere, naar undtages Kuppelen, som Serlio har opbevaret os, og som jeg om et Øieblik skal nærmere vise Dem; vi kjende saaledes Bramantes Plan kun efterat den var omarbeidet og bearbeidet af den verdensberømte Maler

---

*) Herved forstaaes et halvcirkelformigt Rum bagved Alteret i de ældste Basilicaer, i hvilket der i en Halvkreds var anbragt Sæder for de høiere Geistlige og i Midten deraf den bispelige Stol, saaledes at Bispen derfra under Gudstjenesten kunde oversee Menigheden og igjen sees og høres af denne, da Alteret var frit og aabent og endnu havde beholdt Characteren af det Bord, hvorfra Nadveren uddeeltes

Rafaello da Urbino. Men vi have dog en omend ufuldkommen Afbildning deraf i 2 Mynter fra Julius II og Leo X, som findes afbildede i Bonannis fortrinlige Historia Templi Vaticani. Romae 1700. Folio.

Af disse Afbildninger, om hvis Paalidelighed vi ikke have den mindste Grund til at tvivle, saameget mere som Stemplet til den ene af dem var skaaret af den berømte Graveur og Stempelskjærer Carradosso, samt af den Omstændighed, at Serlio netop har opbevaret os en Plan og Gjennemsnitstegning af Kuppelen, fremgaaer med stor Sandsynlighed, at Bramante væsentlig har taget den berømte Sophia-Kirke i Constantinopel til Mønster, samt at hele hans Udkast maa have havt et stærkt byzantinsk Præg.

Bramante tænkte sig Kirken som et græsk Kors, altsaa med 4 lige lange Arme, der fremkom ved Sammenstødet af et lige langt Midtskib og Tverskib, over hvis Centrum den mægtige Midtkuppel hvælvede sig dristigt og høit op over Apostelens Grav. Fronten dannedes af en stærkt fremspringende Porticus, baaren af 6 colossale Søiler (omtrent ligesom Pantheons corinthiske Forhalle), medens 2 høie og slanke Klokketaarne, et paa hver Side af Fronten, samt en Mængde mindre og lavere Kuppeler endnu stærkere fremhævede det, der skulde danne Hovedpunktet for det Hele, den mægtige Midtkuppel.

Søndagen d. 18de April 1506 blev Grundstenen til den nye Peterskirke med stor Høitidelighed lagt af Pave Julius II, som, efterat Cardinal Franc. Soderinus havde forrettet Messen ved den gamle Basilicas Hovedalter, begav sig derfra i Spidsen for samtlige Cardinaler, Erkebiskopper, Biskopper og den hele høiere Geistlighed i en høitidelig Procession hen til Byggepladsen og steg der, skjøndt allerede over 70 Aar gammel, blot ledsaget af 2 Cardinaler, ned ad en Mængde Trapper og Stiger, indtil han naaede Bunden af den dybe Udgravning,

hvor han nu med egen Haand lagde Grundstenen til den ene af de 4 store Hovedpiller, som bære Kuppelen, netop den, hvor nu den hellige Veronicas Billedstøtte staaer*).

Næste Aar, den 16de April 1507, lagde Pavens Skatmester Hieronymus, Erkebiskop af Tarent, Grundstenen til de 2 næste Piller, men med langt mindre Pragt og Høitidelighed**).

Bramante vedblev at være Overbygmester lige til sin Død 1514, og det bedste Beviis paa, med hvilken Kraft og Alvor man netop i denne første Periode fremskyndede Arbeidet er, at Bramante endnu inden sin Død fik fuldendt ikke blot de 4 store Hovedpiller, samt forbundet dem med 4 mægtige Rundbuer og fuldendt over dem den vældige Muurkrands, som bærer Kuppelen, men endogsaa fik begyndt paa den store Hovedtribune eller Apsis for Enden af Midtskibet samt Tribunen til den sydlige Arm af Tverskibet, ligesom han ogsaa til Brug for Paven og den høiere Geistlighed under Gudstjenesten i den forreste Deel af den gamle Basilica opførte et temporairt Sanctuarium, udsmykket med doriske Søiler (som senere blev nedrevet af Baldassar da Peruzzi), da den gamle Basilicas Hovedalter og Hovedtribune vel endnu var bleven skaanet og tildækket, men

*) Grundstenen var af hvidt Marmor, 4 palmi lang, 2 palmi bred, og havde følgende Indskrift:

Aedem principis Apostolorum in Vaticano vetustate et situ squalentem a fundamentis restituit Julius Ligur Pont. Max. An. MDVI.

Under eller rettere bagved denne Grundsteen nedlagdes 12 nylig prægede Medailler med en Afbildning af den nye Kirke, samt Indskrift og Aarstal; de 2 vare af Guld til Ære for Apostlene Peder og Paul, de andre 10 af Bronce.

**) Ogsaa denne Grundsteen var af Marmor og havde følgende Indskrift:

Julius II Pont. Max. Aedem Divo Petro dicatam vetustate collabentem in digniorem ampliorem qve formam ut erigat, fundamenta jecit anno Christi MDVII.

var kommen midt ind paa Byggepladsen til den nye Kirke og saaledes var afskaaret fra den forreste Deel af den gamle Basilica, som endnu en Tidlang blev benyttet til Gudstjeneste. Hele Tverskibet ɔ: Choret af den gamle Basilica, saavelsom Alt, hvad der laa bagved den og ved Siden af den, navnlig Gravcapeller (hvoraf flere vare ligesaa gamle som selve Basilicaen, saaledes Anicius Probus's Gravcapel) og Klostre, bleve nedrevne i den største Hast, hvorved ikke blot en Mængde ældre Indskrifter, navnlig Ligstene over Paver og Keisere, men ogsaa endeel prægtige Søiler og meget gamle Mosaiker, der vare de eneste Levninger af den ældste christne Kunst, sporløst gik til Grunde, saaledes som navnlig Michel Angelo Buonarotti med stor Heftighed bebreidede Bramante, idet han paastod, at denne ved tilbørlig Forsigtighed kunde have reddet Meget deraf fra Tilintetgjørelse. Muligt er det, at Bramante forsætlig kan have villet tilintetgjøre alle disse ældre Levninger, saavel Søiler som Mosaiker, for ikke senere at skulle komme i Forlegenhed med at anvende dem i sin nye og mægtige Bygning; men maaskee bærer dog næppe Bramante selv saameget Skylden herfor, som den hæftige og lidenskabelige Pave Julius II, der med feberagtig Uro fremskyndede Arbeidet paa enhver Maade.

Endnu under Bramantes Sygdom havde Pave Leo X udnævnt den ældre, tidligere forbigaaede, Architekt Giuliano da San Gallo til Bygmester ved Peterskirken den 1ste Januar 1514, og som Sideordnet med ham udnævntes efter Bramantes kort derpaa følgende Død endnu i Februar samme Aar først den lærde Archæolog Giocondo da Verona, og endelig den 1ste April 1514 den berømte Maler Rafaello da Urbino, hvem Bramante paa sit Dødsleie havde anbefalet til Paven „som den Eneste, der, saa ung han end var, paa en værdig Maade kunde fortsætte Bygningen“, en Anbefaling, som Leo X med stor Glæde fulgte, ligesom han ogsaa selv tilligemed den hele høiere Geistlighed og Adel samt alle de berømteste

Malere, Billedhuggere og Architekter fulgte Bramantes Lig til Jorden, da dette med stor Høitidelighed blev stedet til Hvile i Peterskirken.

Efterat nu saaledes Giuliano da San Gallo, Fra Giocondo da Verona og Rafaello da Urbino vare blevne satte over den nye Kirkes Opførelse, besluttede de først og fremmest at forstærke de 4 store af Bramante allerede fuldendte Hovedpiller, som forekom dem altfor svage i Forhold til den uhyre Vægt, der skulde hvile derpaa, saavelsom endnu mere at befæste og sikkre Fundamentet netop ved denne Deel af Kirken. Fremgangsmaaden herved er ret charakteristisk. Man gravede dybt ned ved Foden af Pillerne og anbragte først i bestemte Mellemrum store fiirkantede Gruber, som man udfyldte med compact Muurværk og dernæst forbandt indbyrdes ved flade Constructionsbuer; derved blev det hele Fundament ligesom forbunden til en Heelhed og vandt saaledes en langt større Fasthed og Sikkerhed end tidligere, hvor man for at skaane det gamle Gulv ikke havde lagt noget almindeligt og sammenhængende Fundament, men kun brudt Gulvet igjennem for hver enkelt Pille for sig, en Feil, som først nu blev rettet.

Denne saaledes temmelig nøvendige Forstærkning af Fundamenterne synes navnlig Giuliano da San Gallo og Fra Giocondo som de mere practiske Medlemmer af Bygningscommissionen at have besørget, medens Rafaello da Urbino, eller, for at bruge den almindelige danske Benævnelse, Raphael med Vitruv i Haanden og de ypperste Oldtidslevninger for Øie omhyggelig gjennemgik Bramantes oprindelige Plan og halv fuldendte Model, hvorpaa han forelagde Paven en ny og temmelig omarbeidet Plan, som i den Grad vandt dennes Bifald, at Leo X ved en ny pavelig Bulle af 1ste August 1514 satte Raphael som Overbygmester over de to Andre, hvilken Plads denne beholdt lige til sin Død den 6te April 1520.

Da San Gallo ifølge Ansøgning og paa Grund af Svage-

lighed erholdt sin Afsked den 1ste Juli 1515, og Fra Giocondo forlod Rom i Marts 1518, kan man betragte Raphael som den egentlige Bygmester fra 1514—1520, og det er hans Omarbeidelse af Bramantes oprindelige Plan, som Sebastiano Serlio har opbevaret os. Ifølge Serlios Forsikkring var denne Plan kun en Fuldendelse af Bramantes Tegning og halvfuldendte Model; men Raphaels derpaa hos Serlio aftrykte Plan viser os noksom, at hans Plan adskilte sig væsentlig fra Bramantes (saaledes som vi kjende denne af de to Mynter fra Julius II og Leo X) netop derved, at Raphael gav Kirken Formen af et latinsk Kors, en Forandring som, efterat man 2 Gange igjen var vendt tilbage til Bramantes Plan, destoværre dog omsider har beholdt Overhaanden. Dette har havt en bedre Virkning, hvad det Indre angaaer, som derved har faaet et temmelig langt og mægtigt Midtskib, men derimod en mindre god Virkning med Hensyn til det Ydre, fordi derved den store Kuppel, hvorpaa hele den ydre Virkning af Bygningen er beregnet, saavelsom de to mindre Sidekuppeler træde altfor langt tilbage, naar man nærmer sig Facaden, ja tilsidst endog forsvinde aldeles.

Raphaels Plan viser os ialt 3 Skibe med ligesaa mange Indgange forfra; Midtskibet adskilles ved Piller fra Sideskibene, og efterat det ved Sammenstødet med Tverskibet over Apostelgraven har hævet sig op til den mægtige allerede af Bramante udtænkte Kuppel, fortsættes det endnu et Stykke og ender med en smuk Apsis eller Hovedtribune, nøiagtig af samme Form og Størrelse som begge Tverskibets Tribuner. Samtlige 3 Tribuner ere halvcirkelformige og have allerbagest en Slags Omgang med en Mængde Alternischer, affondret fra den egentlige indre Tribune ved en ligeledes halvcirkelformig dobbelt Søilerække med mellemblandede Muurmasser, omtrent altsaa samme Motiv, som findes i Bramantes Kuppel. Midtskibet og Tverskibet maae naturligviis tænkes betydeligt høiere end de 2

smaae Sideskibe, forat Midtskibet kunde, ligesom i de gamle Basilicaer, erholde et høit og reent Lys igjennem en Række smaae runde eller rundbuede Vinduer oppe under Gesimsen, over hvilken Midtskibets mægtige Tøndehvælving begynder. De 2 lavere Sideskibe har ogsaa havt fortløbende Tøndehvælvinger, men maae tildeels have modtaget deres Lys fra de mange smaae Sidecapeller, som ere anbragte i den tykke Ydermuur. Forresten kan man med Sikkerhed antage, at Raphael som Maler nok har sørget for godt Lys. Det bedste Beviis paa, at Alt maa have været bedækket med mægtige Tøndehvælvinger, er den umiskjendelige Stræben efter at vinde Fasthed netop til at modstaae Midtskibets Tryk, idet endog Ydermuren, der egentlig skulde være lige udenfor Sideskibene, er bleven flyttet endnu et Stykke udad og derved endmere støttet ved den hele Række smaae Sidecapeller*).

Foran hele Kirkens Facade strækker sig en mægtig Forhalle, som dannes af 3 Rækker Søiler, men med ulige store indbyrdes Mellemrum. De 3 Indgangsdøre indesluttes af 4 store Nischer (maaskee bestemte til Statuer af de 4 Evangelister, der jo som bekjendt havde været afbildede i Mosaik udvendig paa Fronten af den gamle Basilica) samt 4 mindre Nischer. Forhallen danner en frit fremspringende Platform, hvortil fører Trapper fra alle 3 Sider.

Den hele Plan fremviser en overordentlig Symmetri og en streng, næsten mathematisk, Overeensstemmelse mellem de enkelte Partier: ligesom i de gamle Basilicaer var her Alt anvendt paa det Indre, Intet paa det Ydre.

---

*) Midtskibets indvendige Bredde angiver Serlio til 92 palmi og Sideskibets til det Halve, altsaa 46 palmi. Anvende vi denne Maalestok, da faae vi følgende Hovedmaal:

Midtskibets Længde...........	690 palmi	(omtrent 474 Fod).
Midtskibets Bredde...........	92 palmi	(omtrent 63 Fod).
Tverskibets Længde...........	506 palmi	(omtrent 350 Fod).
Kirkens Bredde..............	368 palmi	(omtrent 256 Fod).
Kuppelens Diameter.....	138 palmi	(omtrent 96 Fod).

Efter Raphaels Død den 6te April 1520 udnævnte Pave Leo X allerede den 1ste August 1520 den berømte Maler og Architekt Baldassar Peruzzi fra Siena til Bygmester og paalagde ham at forfærdige en ny Model, men af mindre Udstrækning, da man frygtede for, at Raphaels Plan dog tilsidst vilde blive for colossal. Peruzzis Plan er bleven opbevaret hos hans egen Discipel og Arving Sebastiano Serlio. Vi see, at han deri er vendt tilbage til Bramantes oprindelige Idee og har som Grundform valgt et græsk Kors (med 4 lige lange Arme). De 3 øverste Arme af Raphaels Plan bibeholdt Peruzzi; men istedetfor Raphaels forreste store rectangulaire Parti, anbringer Peruzzi der en fjerde Apsis eller Tribune, aldeles af samme Form som de 3 andre, samt Indgange i alle 4 Arme. Ved de fire Hjørner af Bygningen var der fremspringende rectangulaire Sacristier, over hvilke Klokketaarne skulde hæve sig. Den store Midtkuppel skulde saaledes være omgiven af 4 mindre Kuppeler og yderst paa Hjørnerne af 4 slanke Klokketaarne, hvorved netop den colossale Midtkuppel vilde stærkt blive fremhævet*).

Saaledes var maaskee Peruzzis Plan den smukkeste og meest harmoniske af dem alle, selv Raphaels ikke undtagen, skjøndt der er et stærkt byzantinsk Element tilstede deri, som uvilkaarligt minder om den berømte Sophia-Kirke i Constantinopel, der senere er omformet til en muhamedansk Moskee, hvis slanke Minaretter netop danne den samme stærke Modsætning til Midtkuppelen, som de 4 Klokketaarne Peruzzi havde tænkt sig. Og naar man endelig vilde forlade den gamle, rene og ædle Ba-

*) For at give en Idee om Størrelsen anfører jeg følgende Maal fra Serlio:
Midtkuppelens indre Diameter . 188 palmi (omtrent 129 Fod).
De 4 mindre Kuppeler .... 65 palmi (omtrent 45 Fod).
Afstanden mellem de 4 Piller .. 104 palmi (omtrent 72 Fod).
Buernes Høide over samme ... 220 palmi (omtrent 150 Fod).
Længde og Bredde .... c. 728 palmi (omtrent 500 Fod).

silica Form, da kunde man kun ønske, at Tidsforholdene dengang havde været saaledes, at den nye Kirke hurtigt og kraftigt havde kunnet opføres enten efter Raphaels Plan eller endnu hellere efter Peruzzis Plan. Men ulykkeligviis skulde netop i denne Tid mange ydre Omstændigheder indvirke i høi Grad hæmmende og standsende. Pengemangel, Pavernes Deeltagelse i ydre Krige og politiske Forviklinger, Roms Erobring og forfærdelige Udplyndring 1527 af Connetablen af Bourbons raae Soldater maatte jo næsten aldeles standse enhver Tanke om at fortsætte Bygningen.

Derfor blev der ogsaa saavel under Raphael (1514—1520) som under Peruzzi (1520—1536), altsaa i 22 Aar, ikke udrettet halvt saameget som i de første 8 Aar under Bramante (1506—1514): man fuldendte blot den af Bramante begyndte Hovedtribune indtil Midtskibet og nedrev det temporaire Sanctuarium.

Efter Baldassar Peruzzis Død 1536 overdrog Pave Paul III Overopsynet til den ældre San Gallos Neveu, den yngre Antonio da San Gallo, der allerede under Bramante havde arbeidet ved Kirken, først som Tømmermand, falegname, dernæst som Underarchitekt, ajutante dell' architetto.

Han udkastede nu en fra de tidligere Architekter aldeles afvigende Plan, hvorefter hans Discipel Antonio Labaco forfærdigede en colossal Træmodel*), der kostede over 4000 Scudi foruden et Gratiale af 1500 Scudi til Labaco (tilsammen altsaa over 11,000 Rdl.). Denne Model skal endnu existere, men jeg kjender den kun efter 2 ypperlige Kobberstik hos Bonanni, der ligeledes har opbevaret Grundtegningen dertil.

*) Modellen selv havde følgende Størrelse:

Længde.............	35 palmi (omtrent 24 Fod).
Bredde.............	26 palmi (omtrent 18 Fod).
Høide..............	20½ palmi (omtrent 14 Fod).

Medens man ikke kan nægte, at der i Grundtegningen er en vis Harmoni tilstede, maa man dog, saasnart man kaster et Øie paa Modellen, anerkjende det som en stor Lykke, at Kirken ikke blev opført efter denne Plan. Det synes næsten, som om San Gallo heri har villet give en Idee om og Prøve paa alle mulige Tidsalderes Smag og Stiil, uden naturligviis at formaae at sammenarbeide det til en Heelhed. Medens saaledes det Udvendige af Bygningen i Lighed med Colissect er afdeelt i 3 Etager i forskjellig Stiil med doriske, ioniske og corinthiske Halvsøiler, har han deels paa Taarnene og Taget, deels paa Midtkuppelen anbragt en saadan Masse Søiler, Pyramider, Candelabrer o. s. v., at Bygningen i sin Heelhed snarere ligner en indisk Pagode end en christelig Kirke. Det er Renaissancen eller rettere Rococcostilen i sin yderste Udartning.

Grundformen er endnu et græsk Kors; men en foran tilføiet Frontbygning, som paa begge Sider indrammes af 2 colossale fremstaaende Taarnbygninger, og som kun løst er forbundet med selve Kirken, skader Indtrykket af det Hele overordentlig meget, saa at enhver Virkning af den mægtige Midtkuppel gaaer aldeles tabt, saameget mere som Kirken derved vilde være bleven endnu 144 Fod længere end den nuværende Peterskirke*).

Det var en sand Lykke, at Tidsforholdene forhindrede Udførelsen af Kirken efter en saadan Plan. Efter Antonio da San Gallos Død 1545, tilbød man først den berømte Maler Guilio Romano, som da opholdt sig i Mantua, at overtage

---

*) Efter Antonio da San Gallos Plan vilde Kirken have erholdt følgende colossale Dimensioner:

Kirkens Længde	1040 palmi	(omtrent 715 Fod).
Sammes Bredde	360 palmi	(omtrent 248 Fod).
Kuppelens Høide............	636 palmi	(omtrent 437 Fod).
Klokketaarnenes Høide	624 palmi	(omtrent 429 Fod).
Frontbygningens Høide	259 palmi	(omtrent 178 Fod).
Kirkens Høide indtil Taget...	189 palmi	(omtrent 130 Fod).

Overtilsynet; men han manglede selv Lyst og Mod dertil, og hans Sygdom og kort derpaa følgende Død forhindrede det.

Da overdrog Paul III den berømte Billedhugger og Maler Michel Angelo Buonarotti den øverste Ledning af Kirken, og skjøndt denne navnlig paa Grund af sin høie Alder, han var da over 72 Aar gammel, søgte at afslaae dette Hverv, blev han dog nødt til at opfylde Pavens Villie. Michel Angelo forkastede aldeles San Gallos Plan og paastod, at Bygningen vilde vinde uendeligt i Skjønhed ved en mindre og langt mere simplificeret Plan, og at først da kunde det blive muligt for ham eller Nogen at fuldføre den. Han forfærdigede tildeels egenhændig i Løbet af 14 Dage en ny Model, hvortil Udgifterne ikke beløb sig til mere end 50 Scudi, medens Udførelsen af den af Antonio Labaco efter San Gallos Plan udførte Model havde medtaget omtrent et heelt Aar og kostet over 4000 Scudi.

Michel Angelo vendte, saaledes som De ville see af denne store fremlagte Grundtegning*), ligesom Baldassar Peruzzi tilbage til Bramantes oprindelige Plan og gav Kirken igjen Formen af et græsk Kors. Hvælvingen i den store Kuppel vilde han ikke, saaledes som Bramante fra først af havde tænkt sig det, opføre paa fritstaaende Søiler, men paa en cylinderformig Muur eller saakaldet Tambour, gjennembrudt af store Vinduer. Fire mindre Kuppeler skulde ligesom efter Peruzzis Plan omgive den større, egentlige Hovedkuppel. Foran Kirken anbragte han en Søileporticus med en i Midten fremspringende dobbelt Søilehal med en Frontgavl omtrent som ved Pantheon.

Denne Plan erholdt Pavens fuldkomne Bifald, som derpaa udnævnte Michel Angelo for Livstid til Bygmester for Peterskirken med uindskrænket Fuldmagt i alle Byg-

*) Denne medfølger i Photolithographi med nærværende Samling.

ningsanliggender. Han fik uindskrænket Fuldmagt til at omforme eller endog nedrive alle tidligere opførte Bygninger eller Dele deraf uden Hensyn til de derpaa anvendte Omkostninger, og hans Plan skulde være uforanderlig, saa at der endog efter hans Død ingen Afvigelse eller Forandring turde foretages deri. Han kunde efter Godtbefindende ansætte eller afskedige alle sine Undergivne fra den Ringeste til den Høieste, og de skulde Alle kun være afhængige af ham alene. Tillige blev det udtrykkeligt anført, at han havde paataget sig dette Arbeide alene for sin Sjæls Salighed, uden nogensinde at ville modtage nogensomhelst Betaling' eller Belønning derfor.

Nu først begyndte Opførelsen af Peterskirken i dens nuværende Form. Thi Alt, hvad der stod fra tidligere Bygmestere, er enten bleven nedrevet eller i den Grad omformet, at det fra nu af bliver Michel Angelos Arbeide. En Følge af denne uindskrænkede Fuldmagt var naturligviis en Række Intriguer og Cabaler af San Gallos Disciple og Tilhængere, navnlig Pirro Ligorio, som stod i speciel Gunst hos Paven, hvorved Arbeidets Fuldendelse forsinkedes ikke mindre end ved Pengemangel, saa at Michel Angelo flere Gange fortvivlede og opgav Haabet om at kunne fuldføre Kampen, ja endog gjentagne Gange forlangte sin Afsked, som dog heldigviis aldrig blev ham tilstaaet. Og endskjøndt han end ikke formaaede at fuldføre det hele Foretagende, saa formaaede han dog at omforme og ligesom støbe det Hele om i een Form, saa at ingen væsentlig Forandring senere kunde blive mulig. I Aaret 1557 havde Michel Angelo ikke blot forbundet de 4 store Buer imellem de fire Hovedpiller, men ogsaa ovenpaa dem opført den af 16 Vinduer gjennembrudte cylinderformige Muurkrands, den saakaldte Tambour, som skulde bære den egentlige Kuppelhvælving, og udvendig smykket den med 32 mægtige Søiler, anbragte parviis imellem hvert af de 16 Vinduer. Saaledes manglede endnu kun selve Kuppelhvælvingen, hvortil Michel Angelo endnu før sin Død lod forfærdige en

meget nøiagtig og detailleret Træmodel. Saavidt naaede Michel Angelo Buonarotti, da han døde den 17de Februar 1564, over 90 Aar gammel.

Efter hans Død overdrog Pave Pius IV det til Jacopo Barozzi da Vignola og Pirro Ligorio at fuldende den af Michel Angelo saavidt fremmede Bygning med den strængeste Ordre til, at de under intetsomhelst Paaskud maatte forandre eller forlade Michel Angelos Plan og efterladte Model. At det var Alvor med denne Ordre, viste sig derved, at Pirro Ligorio allerede to Aar derefter 1566 fik sin Afsked, fordi han forsøgte at foretage vilkaarlige Forandringer. Saaledes blev det Vignola alene, der styrede og ledede Arbeidet indtil sin Død 1573; han var en særdeles dygtig Architekt med usædvanligt grundige Kundskaber til Oldtidens Bygningskunst og Mindesmærker. Men skjøndt han offrede alle sine Kræfter paa det Maal, han eengang havde stillet sig for Øie, ja endog af den Grund afslog en Indbydelse fra den spanske Konge Philip II om at gaae til Spanien for at opføre det senere saa berømte Escurial, naaede han dog ikke videre i 9 Aar, end at han i Henhold til Michel Angelos Plan fik Kirken udvendig heelt beklædt med Travertin. Grunden til denne ringe Fremgang maa især søges i de haarde Tidsforhold og Tyrkernes gjentagne Angreb og Plyndringer paa Italiens Kyster, hvorfor Paven maatte anvende Alt paa Roms og Kirkestatens Forsvar udadtil.

Efter Vignolas Død 1573 udnævntes hans kjæreste og dygtigste Discipel Giacomo della Porta til hans Efterfølger. Det er egentlig først ham, som fuldstændig gjennemfører og fuldender Michel Angelos Plan. Allerede under Pave Gregor XIII fuldendte han det saakaldte Gregorianske Capel, over hvilket den ene af de mindre Kuppeler blev opført.

Da besteg den kraftige og energiske Sixtus V Pavestolen den 12. April 1583. Han erklærede strax, at Peterskirken

forekom ham at være et smukt Legeme, men at dette endnu manglede et Hoved, og han opfordrede Giacomo della Porta til snarest muligt at begynde paa den store Kuppel: først da kunde Michel Angelos Plan siges gjennemført. Med Bistand af den dygtige unge Architekt Domenico Fontana bleve nu alle Forberedelser trufne. Modeller, Arbeidstegninger, Stilladser, kort sagt Alt blev efterhaanden omhyggeligt forberedt, ja en Tegning i naturlig Størrelse blev udført eller rettere indhugget i Gulvet af den gamle Paulskirke, Basilica di San Paolo, udenfor Roms Mure ved Via Ostiensis, da det var den eneste Bygning, som frembød tilstrækkelig stor Plads dertil. Omsider begyndte Arbeidet den 15de Juli 1588, og allerede den 14. Mai 1590, altsaa i Løbet af 22 Maaneder, var den store Midtkuppel omsider fuldkommen færdig. Men 600 Mand havde uafbrudt maattet arbeide Dag og Nat, idet bestandigt det ene Hold afløste det andet. Forunderligt nok døer Sixtus V endnu i August Maaned 1590, blot nogle faa Maaneder efter, at den store Midtkuppel var fuldendt.

Under en af de følgende Paver Clemens VIII fuldendte Giacomo della Porta det Clementinske Capel og opførte derover den anden af de mindre Kuppeler*). Samtidig dermed blev selve Midtkuppelen beklædt med Bly og modtog sin hele udvendige og indvendige Decoration. Omsider anbragtes ovenpaa den store Midtkuppel den saakaldte Lanterne og ovenpaa denne igjen den store forgyldte Broncekugle og Korset, hvormed det hele Midtparti omsider afsluttes. Saaledes var endelig hele den vestlige Deel og hele Midtpartiet af Peterskirken fuldendt. Vel er dette Parti

*) Denne ligger Sydost for Midtkuppelen, hvorimod den første over det Gregorianske Capel opførte mindre Kuppel ligger Nordost for Midtkuppelen. Begge ere betydeligt lavere end denne og skulle senere blive omtalte.

senere bleven mere og mere smykket indvendigt og forsynet med utallige Altere, Søiler, Mosaiker, Gravmæler o. s. v., men nogen væsentlig Forandring er her aldrig senere foretaget; ja de 2 mindre Kuppeler imod Vest, der endnu skulde opføres ifølge Michel Angelos Plan, ere aldrig senere blevne opførte.

Maalet var nu tildeels naaet. Den mægtige Kuppel hævede sig høit og frit over Apostelens Grav, og det ovenpaa Kuppelen funklende Kors forkyndte vidt og bredt, at Pavedømmet og den katholske Kirke nu havde fuldendt Hovedpartiet af sin Bygning. Fra sit Standpunkt havde altsaa Clemens fuldkommen Ret, naar han betragtede Arbeidet som afsluttet, nemlig Apostelgravens Forherligelse og derved indirecte den katholske Kirkes eller rettere Pavernes Forherligelse, thi Paverne vare jo Sct. Peters retmæssige Efterfølgere og Repræsentanter. Denne Tanke udtales ligefrem i den bekjendte Indskrift, som Clemens VIII med mægtige Bogstaver lod anbringe indvendig lige under den store Midtkuppel:

TU ES PETRUS, ET SUPER HANC PETRAM AEDIFICABO ECCLESIAM MEAM, ET TIBI DABO CLAVES REGNI COELORUM.

„Du er Petrus, og paa denne Klippe vil jeg bygge min Kirke, og jeg vil give Dig Himmerigets Nøgler."

Det er de Ord, som endnu den Dag i Dag møde vort Øie, naar vi nærme os Apostelens Grav; og deri er den egentlige Hensigt og Plan med Opførelsen af den nye Peterskirke klart og bestemt udtalt, nemlig Pavedømmets Forherligelse.

Først nu syntes man at tænke paa, at den nye Peterskirke ogsaa skulde benyttes som Kirke, og at det nu var paa Tiden at nedrive den sidste Rest af den gamle Basilica der vel endnu bestandigt havde været benyttet som Kirke, men stærkt truede med at styrte sammen.

Da derfor Clemens VIII var død 1603, og kort derpaa hans Efterfølger Leo XI ogsaa døde, sammenkaldte Pave Paul V af Familien Borghesi en Forsamling af samtlige Cardinaler og hele den høiere Geistlighed, hvor Sagen alvorlig blev drøftet, og hvor man omsider besluttede at nedrive den sidste Rest af den gamle Basilica og endelig at fuldende den nye Kirke. Men man gjorde nu pludselig den mærkelige Opdagelse, at der, saafremt man fulgte Michel Angelos Plan, ikke vilde blive synderlig Plads til Menigheden: eller med andre Ord, man begyndte nu at huske paa, at Kirken, foruden at være et Gravcapel over Apostelen, skulde kunne rumme ikke blot Paven og den høiere Geistlighed, som man hidtil alene havde tænkt paa, og til hvilke der var fuldkommen rigelig Plads, men ogsaa en christelig Menighed.

Da Giacomo della Porta allerede var død 1604, overdrog derfor Paven og Cardinalcollegiet det til Architekten Carlo Maderno at udarbeide en ny Plan, hvorefter der kunde blive Plads ogsaa for Menigheden, og Kirken virkelig kunde benyttes som Kirke. Nu omsider blev i Aaret 1606 Resten af den gamle Basilica nedreven, efterat Pave Paul V først havde ladet optage en nøiagtig Plan og Beskrivelse af den gamle Kirke*). Og nu endelig begyndte man med stor Kraft paa Opførelsen af den nye Kirkes forreste Deel efter Carlo Madernos Tegning og Plan. Han vendte nu omsider igjen tilbage til Formen af et latinsk Kors, idet han jo nu skulde skaffe Plads ikke blot til en Menighed, men ogsaa til Meget, hvorpaa man tidligere aldeles ikke havde tænkt, men hvortil Trangen strax viste sig, saasnart der blev Tale om at tage Kirken i virkelig Brug. Saaledes behøvede man et specielt Chor for den høiere Clerus, et

*) Begge Dele existere endnu og den fortrinlige Plan, som Canniken Tiberio Alfareno optog, giver os et meget detailleret og klart Billede af den gamle Basilica og viser dennes store Lighed navnlig med den gamle Paulskirke, Basilica di St. Paolo, udenfor Roms Mure ved Via Ostiensis, saaledes som denne var forinden dens Brand.

Sacristi til der at opbevare de hellige Redskaber og Ornater, et Daabscapel eller Baptisterium, en anseelig Forhalle eller Porticus, en stor aaben Altan eller Loggia, hvorfra Paven ved de høie Kirkefester kunde uddele Velsignelsen til hele Folket og hele Verden: men hertil kunde der kun findes Plads Øst for Midtkuppelen ved at forlænge dette Parti saalangt, at den nye Kirke fuldstændigt indtog hele den indviede Plads, hvorpaa den gamle Basilica havde staaet. Det er Grunden til, at Peterskirken omsider har faaet sin nuværende Form og store Udstrækning imod Øst, og at det endelige Resultat dog tilsidst er bleven ganske anderledes, end Michel Angelo oprindelig havde tænkt sig det.

Forunderligt nok manglede Carlo Maderno i første Øieblik selv Mod til ligefrem at forlade Michel Angelos Plan; maaskee de foregaaende Pavers navnlig Pave Pius IVdes strænge Forbud derimod endnu kan have afskrækket ham noget. Han gik derfor ligesom paa Accord med sig selv og med de nye Fordringer, der stilledes til ham og hans Kunst. Dette sees ganske tydeligt af hans oprindelige Plan, som endnu existerer, men som han selv opgav, endnu inden Grunden var fuldstændig lagt. Betragte vi denne Plan, da see vi, at han i Kirkeligheden tænkte sig den egentlige Kirke afsluttet med det Clementinske og Gregorianske Capel Øst for Midtkuppelen, saa at han blot foran den egentlige Kirke anbragte en lang hvælvet Forhalle, der strakte sig fra Vest langt henimod Øst og paa begge Sider var omgivet af 3 Sidecapeller, hvoraf kun de 2 nærmest ved selve Kirken stode i Forbindelse med denne, men de 4 andre vare aldeles isolerede og kun bestemte til Sacristi, Baptisterium o. s. v. Først foran, altsaa Øst for denne lavere Masse Bygninger vilde han anbringe den egentlige Hovedfront med en Loggia, for at Paven derfra kunde uddele Velsignelsen.

Heldigviis fik Carlo Maderno større Mod, da hele den gamle Basilica var nedreven, og den store Byggeplads laa aaben og fri for ham. Nu endelig begreb han, at det var aldeles nødvendigt at bringe den nye Deel af Kirken i fuldstændig or-

ganiſk Forbindelſe med den ældre Kirke, idetmindſte hvad det Indre angik, og nu endelig udkaſtede han den Plan, hvorefter Peterskirken omſider blev fuldført*).

Carlo Maderno forlængede nu Midtſkibet ſaalangt imod Øſt, ſom den gamle Baſilica havde ſtrakt ſig; paa hver Side af Midtſkibet anbragte han et Sideſkib, ſom ved 3 mægtige Buer aabner ſig ind imod Midtſkibet, men dog tildeels enten ſelv er omformet til Capeller eller igjen fører ind til ſaadanne. Foran Kirken anbragte han den ſtore Forhalle, ſom fra Nord til Syd ſtrækker ſig paatvers foran hele Kirkens Bredde og ſtaaer i Forbindelſe med ſelve Kirken ved 5 mægtige Døre, hvoraf de 3 føre ind i ſelve Midtſkibet og de 2 andre hver til ſit Sideſkib. Iøvrigt er kun den nederſte Deel af Forhallen beſtemt til at benyttes ſom ſaadan; den øverſte Etage udgjør en eneſte ſtor Halle, hvorfra en mægtig Dør fører ud til den ſtore Loggia ud imod Peterspladſen.

Da den endelige Plan omſider var vedtagen, ſkred Arbeidet frem med ſtørſte Kraft og Hurtighed. Allerede 1606 blev den ſidſte Reſt af den gamle Baſilica nedreven, 1607 lagdes Grundſtenen til Forhallen, 1608 begyndte man at opføre Midtſkibet, 1612 var ſaavel Midtſkibet ſom begge Sideſkibene opførte og 1614 omſider ogſaa Forhallen. Med fuldkommen Rette angiver den ſtore Indſkrift paa Kirkens Hovedfacade Pave Paul V ſom den, der fuldendte Peterskirken:

IN HONOREM PRINCIPIS APOSTOLORUM PAULUS V. BURGHESIUS ROMANUS PONT. MAX. AN. MDCXII. PONT. VIII.

Endelig indviede Pave Urban VIII den nye Peterskirke den 18de November 1626, efterat den ſaaledes havde været 120 Aar under Opførelſe.

*) Denne Plan medfølger i Photolithographi med nærværende Samling; iøvrigt vil den væſentlig blive benyttet ved næſte Foredrag.

Ved foranstaaende Foredrag benyttedes en stor Mængde Grundplaner og Tegninger, som jeg havde udført i stor Maalestok efter de hos Bonanni givne Tegninger, der igjen støtte sig paa de endnu existerende Originaltegninger. Da der naturligviis ikke kan være Tale om at gjengive dem alle, har jeg udvalgt de 3 vigtigste Planer, der saaledes følge med denne Samling, gjengivne i Photolithographi og udførte hos Dhrr. Budtz Müller og C. Ferslev i Kjøbenhavn efter de ved Foredragene benyttede Tegninger. De valgte Planer ere følgende:

1) Raphaels Plan fra 1514, den ældste endnu opbevarede Plan, efter hvilken kun de fire store Hovedpiller, som bære Midtkuppelen, bleve udførte, men altfor svage, saa at de senere maatte betydeligt forstærkes, see Pag. 254—255.

2) Michel Angelo Buonarottis Plan fra 1546, altsaa næsten en heel Menneskealder senere; efter den er hele det vestlige Parti og hele Midtpartiet udført, see Pag. 259—260.

3) Carlo Madernos Plan fra 1606, altsaa endnu to Menneskealdere senere end den foregaaende; herefter er omsider det østlige Parti og Hovedfacaden tilføiet, medens det vestlige Parti og Midtpartiet allerede var udført efter den foregaaende Plan og altsaa endnu kun staaer her som en Gjentagelse. Denne Plan er kortelig omtalt Pag. 266 og maa ikke forvexles med hans første Plan, der omtales Pag. 265: iøvrigt henvises til næste Foredrag.

Jeg haaber saaledes, at de af mine Læsere, som ikke have overværet mine Foredrag, ved Hjælp af disse Planer ville faae en klarere Forestilling om Peterskirkens Bygningshistorie. Desto værre har det, for at opnaae samme Format af Tegningerne, været nødvendigt at gjengive Carlo Madernos Plan i en noget formindsket Maalestok, skjøndt den naturligviis ved selve Foredraget var udført i samme Maalestok som Michel Angelos Plan. Saaledes fremtræder nu det rette indbyrdes Forhold med Hensyn til Størrelsen ikke saa klart, som jeg kunde have ønsket; men Enhver vil bemærke, at Madernos Plan, skjøndt udført i mindre Maalestok, dog er gjengivet ligesaa skarpt og correct som Michel Angelos Plan.

II.

Mine Herrer!

De ville erindre, at jeg sidste Gang gav dem en udførlig Fremstilling af Peterskirkens Bygningshistorie, og at jeg navnlig stærkt udhævede, hvorledes den forunderlige Vaklen og Ubestemthed, hvormed man snart fulgte en Plan snart en anden, nødvendigviis maatte efterlade kjendelige Spor. Og dog er der til en vis Grad kommen en Eenhed og Eensartethed frem navnlig derved, at i hele den vestlige Deel og i Midtpartiet af Kirken, altsaa Midtkuppelen, Tverskibets to Arme saavelsom Midtskibets vestlige Arm, kort sagt i Alt hvad der ligger Vest for det Gregorianske og Clementinske Capel, er Michel Angelo Buonarottis Plan consequent gjennemført, medens Alt hvad der ligger Øst derfor, altsaa hele den forreste Deel af Midtskibet saavelsom begge Sideskibene med deres Capeller samt Forhallen og Hovedfacaden er opført alene efter Carlo Madernos Plan. Saaledes faae vi egentlig to Hovedpartier, som ganske vist bestemt maae adskilles i Tiden og naturligviis har frembragt et ganske andet Resultat, end Michel Angelo oprindelig havde tænkt sig, men som dog til en vis Grad ere bragte i en saa stor Overeensstemmelse, at en almindelig Jagttager næppe vilde bemærke Forskjellen.

Jeg skal nu idag udførligt gjennemgaae og beskrive den nuværende Peterskirke for Dem. Denne Opgave er paa en Maade langt lettere end sidst, da jeg iaften kan støtte mig paa og oplyse mit Foredrag ved en Mængde Grundtegninger, Planer, Kobberstik og Photographier, som jeg deels har ladet ophænge her ved Talerstolen deels efterhaanden skal fremtage af min Mappe, og iblandt hvilke jeg strax specielt skal henlede Deres Opmærksomhed paa den store Grundtegning af Kirken, som jeg omhyggelig har udført efter Bonannis

og Francesco Bufalinos Planer*) samt paa de bekjendte to store Kobberstik af Guiseppe Vasi fra 1774 og 1775**), der bedre end nogensomhelst anden mig bekjendt Afbildning gjengiver os Kirkens Ydre og Indre. Idet jeg nu af yderste Evne skal søge at begrændse det store og rige Stof, og idet jeg bestandig skal stræbe efter hellere at give for Lidet end for Meget, vil jeg nu opfordre Dem til at følge mig paa en Vandring gjennem Peterskirken.

Det er forunderligt nok, at skjøndt Peterskirkens Kuppel er det Første, man seer af den evige Stad, og skjøndt den er synlig for det blotte Øie i mange Miles Afstand, ja endog heelt ude fra Middelhavet, naar man passerer forbi Tiberens Munding, seer man dog kun meget Lidet til Peterskirken, naar man befinder sig inde i det nuværende Rom, og næsten Intet dertil, naar man lever ude imellem Ruinerne af det gamle Rom. Sagen er, at Peterskirken ikke udgjør noget Centrum i det nuværende Rom, saaledes som Cøllner Dom, Münsteren i Strasbourg og Domkirken i Milano, der træde frem overalt, hvor man end befinder sig i disse Byer; Peterskirken ligger heelt udenfor den egentlige By, høit oppe imod Nordvest paa den anden Side af Tiberen, hvor den danner det nordvestlige Hjørne af den saakaldte Leo Stad (la citta Leonina eller il Borgo Vaticano, saaledes som den ogsaa kaldes), netop der, hvor Apostelen havde lidt Martyrdøden i Neros Have eller rettere i den keiserlige Privatcircus, som hørte dertil. Vil man nu see Peterskirken fra det nuværende Rom, maa man enten begive sig op paa Monte Pincio eller paa Capitolium eller Palatinerbjerget, hvorfra

*) Denne Grundtegning medfølger i Photolithographi med nærværende Samling.

**) Begge Kobberstik medfølge i en fortrinlig photographisk Gjengivelse i det til denne Samling hørende „Photographiske Album".

man har en fuldstændig Oversigt over Kirkens uhyre Masser. Dog endnu bedre overseer man Peterskirken og hele Vaticanet fra Broerne over Tiberen, og da navnlig fra den saakaldte Engelsbro, der ved Foden af Hadrians Gravmæle (moles Hadriani, det nuværende Castel di St. Angelo) forbinder det nuværende Rom med dette mere isolerede Qvarteer, som har et ganske særegent Præg.

Det er jo bekjendt, at i selve Rom har Katholicismen i den Grad forstaaet at sætte sit eiendommelige Præg paa Alt, saa at Rom ved første Øiekast synes at være en By alene beboet af Præster og Munke, ligesom man ved hvert Skridt føler, at man befinder sig i det egentlige Centrum for hele den katholske Verden. Men dog har Rom og Livet i Rom et vist mere almindeligt europæisk eller rettere kosmopolitisk Præg, tildeels bevirket ved den store Tilstrømmen af Fremmede fra alle Lande og Nationer; og denne bestandigt vexlende Befolkning af Fremmede, forestieri, som i Antal langt overgaae de egentlige Romere, har idetmindste i mange Qvarterer givet den evige Stad et ganske forunderligt blandet Physiognomi, idet Nutiden med dens Luxus og Materialisme findes stærkt repræsenteret ved Siden af de rige Minder fra Oldtiden og Middelalderen. Dog dette gjælder aldeles ikke om det Qvarteer, hvori Peterskirken ligger. Saasnart man har passeret Engelsbroen og er kommen over i la citta Leonina, er Alt complet forandret: man troer sig pludselig sat flere Aarhundreder tilbage i Tiden. Dette Qvarteer bærer endnu aldeles Præget af den senere Middelalder. Her findes Intet, som paa nogen Maade minder om Nutiden, ingen Hoteller, ingen Cafeer, ingen Boutikker, ingen Industri, kort sagt Intet undtagen nogle store, øde, fængselsagtige Paladser, der i sin Tid beboedes af Cardinaler eller andre høie Geistlige, samt en Mængde usle Huse med fast tillukkede Vinduesskodder og Døre. En forunderlig Taushed og Eensomhed er udbredt over hele dette Qvarteer, naar und-

tages paa de store Kirkefester, da hele Roms Befolkning strømmer herover.

Vi kunne saaledes uden at møde et eneste Menneske passere den lange smalle Gade, som fra Foden af Engelsborg fører ud til Peterskirken, af hvilken vi bestandigt skimte et lille Parti foran os. Endelig naae vi Slutningen af Gaden. Tilvenstre ligger et lille Trattori, hvor de, som ville fuldstændigt gjennemgaae Peterskirken, pleie at hvile lidt og indtage et Maaltid, da der i Regelen medgaaer en 4—5 Timer i Peterskirken, navnlig naar man vil bestige den store Kuppel, hvad der altid maa skee om Formiddagen. Jeg antager derfor, at vi omtrent Kl. 8 om Morgenen ere naaede til dette Punkt: vi ville lade en tarvelig Frokost bringe op til os paa den store aabne Loggia, som danner Husets øverste Etage. Derfra har man det bedste Overblik over hele Peterspladsen, Vaticanet og selve Kirken; og denne Udsigt er det netop, som Guiseppe Vasi har gjengivet os i dette store Kobberstik, ja han har endog viist os denne Udsigt i tidlig Formiddagsbelysning.

Lad os nu et Øieblik betragte den store og anseelige Petersplads med begge dens Springvand og dens mægtige Obelisk. De ville strax bemærke, at Peterspladsen bestaaer af to Hovedpartier, et mindre rectangulairt Parti længst imod Vest, altsaa nærmest op til Kirkens Hovedfacade, hvilket tildeels er optaget af de store fremspringende Platformer og Terrasser, som føre op til Kirken, og et større elliptisk Parti imod Øst, altsaa nærmest imod os. Dette sidste Parti overgaaer langt det første saavel i Størrelse som i dets hele Decoration; dets Længdeaxe gaaer fra Nord imod Syd, altsaa parallelt med Kirkens Hovedfacade. I Midten deraf hæver den mægtige Obelisk sig slankt og smukt i Veiret. For 1800 Aar siden stod den i Midten af Neros Circus som Vidne til Apostelen Peders Martyrdød: nu bærer den paa sin Spids det christne Kors som Tegn paa Christendommens Seir over Hedenskabet.

I samme Længdeaxe findes de 2 mægtige Springvand, der ere næsten eneſtaaende i deres Art. Dog danne disse ikke Centrum for de 2 halvcirkelformige Colonnader, som mod Nord og Syd afslutte den forreste Deel af Peterspladsen; men dette Centrum findes for hver Halvcirkels Vedkommende i en Linie imellem Vandspringene og Obelisken. Stedet er betegnet ved en mørk Granitsteen og derved let kjendeligt. Stiller man sig der, da vise de mægtige Colonnader med deres fiirdobbelte Søilerækker, der ialt indeholde 256 Søiler og 48 Pilastre, sig kun hver som een enkelt Søilerække med 32 Søiler og 12 Pilastre, da de 3 bageste Søilerækker ere saaledes anbragte i Radierne fra dette Centrum, at første Række derved fuldkommen skjuler de 3 bageste Rækker*).

Pcterspladsen i dens nuværende Form er anlagt under Pave Alexander VII af Bernini, forunderligt nok den samme Bernini, der skamskjændede Pantheon ved derpaa at anbringe de to afskyelige Klokketaarne, som endnu bære hans Navn. Han har imidlertid her ved Peterspladsen viist, at han ogsaa kunde udføre noget Smukt og Storartet. Opførelsen af Colonnaderne falder ved Aaret 1660, ved hvilken Leilighed man omsider nedrev et heelt Qvarteer, hvis usle, tæt sammenbyggede Huse og snævre Gader indtil da havde indtaget hele det foran Kirken liggende Terrain, men hvoriblandt destoværre ogsaa var Raphaels Huus, som han selv havde decoreret. Begge de mægtige Vandspring ere opførte noget tidligere, efterat den gamle

*) Mange af Dem har maaskee hørt den bekjendte Anekdote om en Englænder, som, skjøndt han havde opholdt sig temmelig længe i Rom, dog tilfældigviis ikke var bleven gjort opmærksom derpaa og først paa Hjemveien hørte det omtale af en Landsmand, han traf sammen med i Paris. Øieblikkeligt vendte han om, reiste Dag og Nat og standsede ikke, førend han igjen naaede Rom, hvor han kun forblev saalænge, som der accurat behøvedes for med egne Øine at overtyde sig om Sandheden heraf. En ægte engelsk Idee!

Vandledning aqua Trajana, som Pave Paul V fornyede i Aaret 1612, og som derfor sædvanligt kaldes Aqua Paula, igjen havde forsynet dette hele Qvarteer med den nødvendige Vandmængde.

Uagtet Udstrækningen af Peterspladsen er meget betydelig, idet dens Længde fra Vest mod Øst, altsaa fra Kirkens Hovedfacade til Pladsens Begyndelse, er 1420 palmi eller omtrent 980 Fod, og dens største Bredde fra Nord til Syd, altsaa regnet fra Midtpunktet af hver Halvcirkel, er 1052 palmi eller 724 Fod, og uagtet saaledes den hele Plads tilligemed Colonnaderne kan rumme over 80,000 Mennesker, hvad der hyppigt er Tilfældet ved de høie Kirkefester, naar Paven uddeler Velsignelsen fra den store Loggia over den midterste Indgangsdør, er det dog ikke saameget Peterspladsens Størrelse, der gjør den til en af de smukkeste Pladser i hele Europa, men langt snarere dens eiendommelige Symmetri og Harmoni og fremfor Alt den storartede Baggrund, der dannes af Vaticanet og Kirken selv med dens mægtige Kuppel, samt bagved den af Vaticanets Haver og de skovklædte Strækninger opad Vaticanerbjerget.

Naturligviis gjør Pladsen et aldeles forskjelligt Indtryk til forskjellige Tider og i forskjellig Belysning. Men skjøndt jeg ikke kan nægte, at man uvilkaarlig gribes stærkt, naar man første Gang seer den i Maaneskin, navnlig henimod Fuldmaane, idet Alt da ligesom svømmer i en forunderlig magisk Glands og enhver Afstand og Udstrækning forekommer os langt større end i Virkeligheden, eller naar man ved Solnedgang nærmer sig Kirken, idet dens uhyre Masser da tegne sig skarpt og mørkt mod den glødende Aftenhimmel, har jeg dog altid følt mig meest tiltalt af Kirken og dens Omgivelser, naar man en frisk Sommermorgen kommer herud fra den mørke og alvorlige Stad. Der er da herude en forunderlig Klarhed og Friskhed udbredt over den hele Plads; Lyset er paa den Tid af Dagen ikke stærkt nok til at blænde og trætte Øiet, men fuldkommen

stærkt nok til at oplyse Alt og lade Alt træde klart frem. Kirken synes ligesom at kalde og indbyde os til at see og beundre den i al dens Pragt og Herlighed, medens Sollyset opliver og opklarer dens Indre. Lad os derfor følge dens Indbydelse og nærme os til Kirken selv, idet vi naturligviis passere igjennem Colonnaderne og fra dem igjen begive os ud paa selve Pladsen, for nærmere at betragte Obelisken og de to Vandspring.

Colonnaderne dannes, saaledes som jeg tidligere gjorde Dem opmærksomme paa, af 4 Rækker Søiler, anbragte for hver Halvcirkels Vedkommende i Radierne fra et fælleds Centrum, saaledes at hver Række Søiler danner et stort Cirkelsegment eller rettere næsten en Halvcirkel fra samme Centrum. Derved fremkommer imellem disse 4 Rækker Søiler paa hver Side 3 bedækkede Gange, af hvilke den midterste væsentlig er bestemt til Passage for Cardinalernes og de høie Prælaters Vogne og derfor har en anseelig Bredde og Høide*), hvorimod den ydre og indre Sidegang kun er bestemt for Fodgjængere. Søilerne ere af Travertin, opførte i en Slags blandet Stiil (med etrurisk Basis, ionisk Søileskaft og dorisk Capitæl); de bære indvendig over Midtgangen et høit hvælvet Loft, over begge Sidegangene derimod et mere fladt hvælvet Loft. Saavel udadtil som indad imod Pladsen afsluttes Søilestillingen af en temmelig høi Architrav eller Gesims, der igjen bærer en lav Balustrade, som aldeles skjuler det temmelig lave Tag og indad mod Pladsen bærer en stor Mængde colossale Statuer af over 9 Fods Høide, forestillende utallige Helgene og Martyrer anbragte en over hver Søile. Skjøndt disse Statuer ikke godt taale at sees altfor nær, da de alle ere udførte i det 17de Aarhundredes noget affecterede Stiil, gjøre de i Afstand en ret god Virkning og tjene meget til at oplive den uhyre Plads; over alle Hovedindgangene

*) Dens Høide er 54 Fod, dens Bredde 16 Fod, hvorimod begge Sidegangene kun ere 46 Fod høie og 9 Fod brede.

har Pave Alexander VII ladet sit Navn og Familievaaben anbringe. Lad os nu begive os ind i selve Colonnaderne, der i Reglen ere befolkede af en Mængde Pillegrimme og Bønder fra Campagnen, som her udhvile sig, forinden de begive sig ind i Kirken selv.

Hvad der først og fremmest er os paafaldende, idet vi gjennemvandre Colonnaderne, er den utrolige Masse Smuds og Ureenlighed, hvormed Romerne have besudlet dem, og hvorved vi snart drives ud paa den aabne Plads; kun ved de større Kirkefester foretager man en ordentlig Udrensning og belægger Gulvet med kostbare Tæpper, navnlig naar de store Processioner skulle passere gjennem Colonnaderne hele Pladsen rundt. Men selv da lider man af den utaaleligste Stank, som ikke paa nogen Maade er til at fortrænge, selv ved nokfaa mange Røgelsekar. Lad os blot derfor maale en af Søilernes Diameter: vi bemærke med Forundring, at 3 Mænd kun med Nød kunne omspænde den. Men lad os derpaa snarest muligt begive os ud paa den aabne Plads, hvor de to store Springvand rense og forfriske Luften, og hvor Solstraalerne danne en formelig Regnbue i det Skumhav, som det mindste Vindpust fører langt hen over Pladsen fra hvert Springvand.

Den Vandmasse, som udstrømmer gjennem disse to berømte Springvand, er i Sandhed aldeles overraskende; skjøndt jeg ikke formaaer med bestemte Tal nøiagtigt at angive Vandmængden, vil Enhver ved første Oiekast øieblikkelig indsee, at blot eet af disse mægtige Vandbjerge vilde være istand til at forsyne en heel folkerig By med det nødvendige Drikkevand. Derfor har man til enhver Tid med fuldkommen Ret fremhævet disse Vandspring som nogle af de største i hele Europa. Uden dem vilde Peterspladsen ikke blot synes forunderligt øde og tom, men næsten ikke være til at passere, saasnart Solen blot var kommen lidt op paa Himlen: nu formaae de at afkjøle og forfriske Luften, saa at man selv paa den meest brændende Som-

merdag uden Besvær kan opholde sig overalt paa Pladsen, saalænge man vil. Vandmassen hæver sig til en Høide af over 48 Fod, dog ikke som en enkelt tynd Straale, men som en mægtig Vandpyramide, der skummende og brusende opfanges af 2 store Marmorskaale, hvorfra det igjen strømmer som en samlet Masse ned i det store Bassin. Vandmassen er saa stor og sammenhængende, at man idetmindste i stille Veir næppe engang kan see den indre Steenmasse med dens Fod og Marmorskaale, der aldeles forsvinde i det funklende og skummende Vand.

Midt imellem begge Springvandene og i Centrum af den hele Plads staaer den mægtige Obelisk, hvis Størrelse ret bliver os paafaldende, naar vi nærme os den heelt. Naar man regner det paa dens Top anbragte Kors med, har den ialt en Høide af 180 palmi eller 124 Fod, altsaa en Høide, som langt overgaaer Rundetaarn her i Kjøbenhavn og kommer meget nær til Høiden af Taarnene i Roeskilde Domkirke uden deres Spiir. Den bestaaer ligesom Frihedsstøtten ved Kjøbenhavn af et Fodstykke og af den egentlige Obelisk, men med den store Forskjel, at dens Fodstykke næsten ikke har større Diameter end selve Obelisken, hvorimod Fodstykket af Frihedsstøtten er meget mere fremspringende og stærkt prydet med Billedhuggerarbeider, som aldeles mangle her. Kun hvor Fodstykket slutter, og den egentlige Obelisk begynder, er der anbragt 4 liggende Bronceløver, som bære Obelisken; men de ere saa smaa, at man i nogen Afstand næsten aldeles ikke seer dem og, naar man kommer nær til dem, formeligt ynkes over de stakkels Dyr, der synes at knuses af den uhyre Vægt. — Selve Obelisken har en Høide af 114 palmi eller 78 Fod og bestaaer af een eneste Steen af den særegne Art, som Italienerne kalde Granito orientale eller piropicide, fordi dens mørkebrune Masse er oplivet af en Mængde røde Stænk ligesom Ildpletter; den har

nu ikke længere Spor af Hieroglypher og er nu aldeles glat afsleben paa alle fire Sider.

Det er den næststørste af alle i Rom existerende Obelisker, og den overgaaes i Hoide kun af den store Obelisk foran Lateranet, der vel er omtrent 21 Fod høiere, men staaer paa en noget lavere Basis; ligeledes er denne Obelisk paa Petersspladsen den eneste, som ikke har været omstyrtet eller sønderbrudt. Dygtige Archæologer have meent, at den skulde skrive sig fra Sesostris's Tid eller rettere være opreist af en Son af Sesostris, ved Navn Pheron, foran Solens Tempel i Nærheden af Theben i Ægypten; forholder dette sig saa, hvad der dog altid er noget tvivlsomt, har den en Alder af mindst 3,600 Aar. Hvad der imidlertid er vist, er, at Keiser Caligula lod den transportere fra Ægypten til Rom og opstille til Ære for sine to nærmeste Forgjængere, Keiser August og Tiber, i den keiserlige Circus i de Haver, han havde arvet efter sin Moder, den ældre Agrippina.

Der stod den altsaa, dengang Apostelen Peder og med ham utallige Christne led Martyrdøden under Keiser Nero, og netop denne Omstændighed blev dens Frelse under Folkevandringen, da de forskjellige barbariske Folkeslag hærgede og plyndrede Rom. Navnlig berettes det, at da Totilas og hans Ostgother, der vare Christne, i Aaret 544 morede sig med ved Hjælp af deres Stormbukke at kuldkaste og omstyrte de andre Obelisker, lode de alene denne staae urørt, netop fordi saamange christne Minder knyttede sig til den.

Saaledes stod den urørt og uforandret paa sin gamle Plads, lidt Syd for den gamle Basilica, som Keiser Constantin havde ladet opføre herude; ja selv da denne tildeels var nedreven, og Opførelsen af den nye Peterskirke allerede var skreden langt frem, havde man endnu ikke tænkt paa at flytte den, eller om man end havde tænkt derpaa, havde man ikke Mod til at løse denne vanskelige Opgave. Da overdrog den

kraftige og energiske Sixtus V det i Aaret 1586 til Architekten Domenico Fontana at flytte Obelisken. Efterat denne først ved nogle Forsøg med en anden mindre Obelisk havde overtydet sig om Rigtigheden af sin Fremgangsmaade, lod han Obelisken udvendigt heelt beklæde med mægtige Bjælker, som indbyrdes bleve aldeles fast forbundne ved stærke Tverbjælker og Jernbeslag, og som nu frembød de nødvendige Holdepunkter for de utallige Toug og Kjæder, der ved en Mængde forskjellige Spil og Drev paa eengang kunde sættes i Bevægelse. Saaledes kunde han nu styre og føre Obelisken, til hvilken Side han vilde. Først hævede han den iveiret fra dens gamle Basis, derpaa sænkede han den langsomt ned paa en dertil indrettet Bane, og paa denne transporteredes den nu paa Ruller og Valtser, ligeledes ved Hjælp af utallige Spil, hen til sin nye Plads, hvor imidlertid et forsvarligt Fundament var tilveiebragt ved en Masse dybt nedrammede Pæle og Grundsteen.

Dog synes det, som om Domenico Fontana ikke ret havde beregnet dens uhyre Vægt eller ialtfald ikke den Mulighed, at Tougene kunde give sig saa stærkt, som de gjorde. Idetmindste beretter et almindeligt udbredt Sagn, at en af hans Arbeidere i det afgjørende Dieblik, da Obelisken skulde hæves op paa sit nye Fodstykke, og da Tougene begyndte at give sig, ved Raabet Aqua alle corde, „Vand paa Tougene", angav Midlet, hvorved disse igjen fik deres oprindelige Spænding, og hvorved Foretagendet reddedes, netop da Alt syntes at svigte. Sagnet beretter endvidere, at Sixtus V ikke blot tilgav ham, uagtet det under Dødsstraf var forbudt at mæle et eneste Ord eller udstøde et eneste Raab, forat Fontanas Signaler uforstyrret og tydeligt kunde høres af Alle, men at Paven endog skjænkede ham og hans Familie for evige Tider Privilegium paa at levere de indviede Palmegrene, som uddeles i Peterskirken ved Paaskefesten. At Domenico Fontana selv ogsaa blev rigeligt belønnet, er en Selvfølge; ligeledes bevare forskjellige Indskrifter

paa Fodstykket saavel Pavens som Architektens Navn til de seneste Tider.

I det store forgyldte Broncekors, som er anbragt ovenpaa Obelisken findes efter Sagnet indlagt nogle Splinter af Christi Kors. Medens vi Protestanter i denne Obelisk see et talende Minde fra den fjerneste Oldtid og et mægtigt Beviis paa den menneskelige Aands Dristighed og Udholdenhed, maa den for Katholikerne blive en dyrebar Reliqvie, som de aldrig gaae ligegyldige forbi. Den samme smukke Symbolik, hvorefter Ægypterne sædvanligt ovenpaa Obeliskerne anbragte en forgyldt Metalkugle, for ved Obelisken at betegne det opad mod Himmelen stræbende Menneskeliv, og ved Kuglen selve Himmelen, hvor dette først finder sin Hvile og Afslutning, har saaledes her ubevidst gjentaget sig fra et christeligt Standpunkt.

Vi ere nu naaede saa langt frem paa Peterspladsen, at vi ikke længere have Andet imellem os og Kirkens Hovedfacade end de store Trapper og Platformer, som føre op til Indgangen. Disse Trapper, de saakaldte limina Apostolorum, Apostlenes Dørtærskler, ere af Marmor og indtage hele Kirkens Bredde; de springe meget langt frem og optage saaledes den største Deel af det vestlige rectangulaire Parti af Petersplatsen, der iøvrigt her paa begge Sider indesluttes af de bedækkede Haller, som føre op til Kirkens Forhalle fra de egentlige Colonnader og ligesom disse foroven bære en Balustrade med en Mængde Statuer. Ved Begyndelsen af Trapperne staaer paa hver Side en Marmorstatue, den ene af Sct. Peder, den anden af Sct. Paul; skjøndt de ere udførte i en smuk og ædel Stiil, kunne vi ikke skjænke dem mere end et flygtig Blik, da hele vor Opmærksomhed udelukkende er optaget af Peterskirkens Facade. Selv den store Kuppel har nu aldeles unddraget sig vort Blik, da den ligger saalangt tilbage. Lad os derfor standse lidt ved Begyndelsen af Trapperne.

Har nu Carlo Maderno paa en værdig Maade løst

sin Opgave og givet Peterskirken en Hovedfacade, som forbereder den Indtrædende og sætter ham i den rette Stemning? Enhver vil ubetinget besvare dette Spørgsmaal med et bestemt Nei. Denne forvirrede Masse af Søiler, Halvsoiler og Pilastre, denne utallige Mængde Døre, Vinduer og Nischer, disse magre og tynde Architraver, denne høist uheldige øverste Etage (en Slags Attika), og fremfor Alt denne lille, ligesom sammentrykkede Frontgavl danner et formeligt Chaos uden en eneste ledende og forbindende Tanke. Saafremt ikke den store Indskrift og det pavelige Vaaben i Frontgavlen angav Bygningen som en Kirke, vilde man ligesaa godt kunne antage den for et almindeligt Pallads eller Slot i Renaissancestilen. Og dog er der Noget, der imponerer os uvilkaarligt, naar vi nærme os Facaden: det er dens colossale Størrelse.

Peterskirkens Facade har nemlig en Længde af 366 Fod og en Høide af 153 Fod; dens Længde er saaledes 2 Fod længere end Christiansborg Slots Hovedbygning, og dens Høide en halv Gang større. Med andre Ord, Christiansborg Slot vilde uden Taget accurat naae til den store Hovedgesims og saaledes svare i Høide til de store corinthiske Søiler, hvorimod Nicolai Taarn (150 Fod) temmelig nøiagtigt giver os Facadens Høide. Og dog kan man ikke ret strax opfatte Facadens store Udstrækning, da de enkelte Led ere ret godt proportionerede. Først naar vi staae lige foran Indgangen, gaaer Søilernes colossale Størrelse ret op for os: vi opdage med Forbauselse, at en voxen Mand med Nød og næppe kan naae med sin Haand op paa Søilernes tilsyneladende ganske lave Basis, og at Søilerne selv have en Diameter af over 8 Fod og en Høide af 86 Fod. Træde vi da igjen lidt tilbage paa den øverste Trappe-Afsats og anvende denne Maalestok, faae vi først en rigtig Idee om Facadens mægtige Forhold og Udstrækning.

Lige foran os have vi de 5 store Indgange til Forhallen, af hvilke den midterste og de to yderste have en meget

anseelig Høide og Bredde og dannes hver af to smukke ioniske Søiler, som bære et Architrav, hvorimod de mellem dem liggende 2 mindre Indgange ere noget lavere og afsluttes med en rigt smykket Rundbue. Der kan saaledes ikke være Tale om egentlige Døre; men der findes ret smukke Metalgittere, som om Natten kunne tillukkes. Over den midterste Indgang findes et stort Marmorbasrelief af Bernini, hvorpaa er fremstillet Christus, som overgiver Sct. Peder de betydningsfulde Nøgler. Over dette Basrelief findes den store Altan eller Loggia, paa hvilken den nyvalgte Pave første Gang viser sig for Folket, og hvorfra han ved de større Kirkefester uddeler Velsignelsen til Folket, saaledes ved Christi Legemsfest og ved Petersfesten. Vi see saaledes bestandigt en Stræben efter at sammenstille Sct. Peder og Paven som hans naturlige Efterfølger og Arving til hans Magt.

Den store midterste Indgang tilligemed de 2 nærmest den liggende mindre Indgange springer lidt mere frem end den øvrige Facade, og imellem og paa Siderne af disse hæve 4 store corinthiske Søiler sig op til Hovedgesimsen; over denne og over dem er anbragt en Frontgavl, der imidlertid næsten ganske forsvinder i Sammenligning med den brede anseelige Architrav og med Facadens øvrige Masser. Ogsaa de 2 yderste Indgange, der træde lidt tilbage, men iøvrigt have samme Størrelse som de 3 midterste, ere indrammede hver af 2 lignende store corinthiske Søiler af samme Høide og Størrelse. Herfra trækker Facaden sig igjen lidt tilbage paa hver Side til en stor Nische og udenfor den igjen til en stor aaben Arcade eller Gjennemkjørsel; saavel disse 2 Nischer som de 2 Arcader ere indrammede af store corinthiske Pilastre, der have samme Høide som de store Søiler. Over alle 5 Indgange og over de to Arcader er anbragt en Række store Vinduer med Altaner foran; over Nischerne derimod 2 mindre Nischer, ligeledes med Altaner foran og i Form af Vinduer.

Saaledes har Kirkens Hovedfacade under den store Hovedgesims, som bæres af de 8 store corinthiske Søiler og 4 corinthiske Pilastre, igrunden to Hovedetager, af hvilke den nederste indeholder Adgangene til den store Forhalle, og den øverste Vinduerne til den store over denne anbragte Sal, i hvilken af og til Conclavet er bleven holdt, for at vælge den nye Pave. Over den store Hovedgesims kommer endelig den tidligere nævnte Frontgavl og en Slags Attika eller øverste Etage med flade uanseelige Pilastre og med nogle aldeles uformelige og klodsede firkantede Vinduer. Herover kommer endelig en lille svagt fremtrædende Gesims og et Slags gjennembrudt Søilerækværk med fremspringende Fundamenter, hvorpaa er opstillet colossale Statuer af Christus og de 12 Apostle. Imellem de 2 yderste Statuer paa hver Side findes anbragte 2 store Uhrskiver, som bæres af colossale Engle og ere smykkede med de korslagte Nøgler og den pavelige tredobbelte Krone.*)

Et langt mere harmonisk og smukt Indtryk faae vi, naar vi træde ind i selve Forhallen, der strækker sig paalangs foran Kirken i hele dens Bredde, altsaa fra Nord til Syd. Derved faaer selve Forhallen en Længde af 219 Fod, en Bredde af 39 Fod og en Høide af 60 Fod, altsaa en Udstrækning, som langt overgaaer mange af de største Kirker herhjemme. Det hvælvede Loft er rigt smykket med forgyldt Stuccaturarbeide og gjør et smukt Indtryk. Allerede i Kirkens Forhalle vænnes

*) For en Fuldstændigheds Skyld meddeler jeg herved Facadens Hovedmaal.

Facadens Længde	532 palmi	(omtrent 366 Fod).
Sammes Høide	223 palmi	(omtrent 153 Fod).
De corinthiske Søilers Høide	124 palmi	(omtrent 86 Fod).
Architravens Høide	26 palmi	(omtrent 18 Fod).
Høiden af Attika	45 palmi	(omtrent 31 Fod).
Bredden af de 3 store Indgange	34 palmi	(omtrent 24 Fod).
Bredden af de 2 mindre Indgange	22 palmi	(omtrent 15 Fod).

saaledes Øiet til den Stiil, som hersker i Kirken, og til det forunderligt varme og dæmpede Lys, der fremkommer ved denne rige Anvendelse af Forgyldning og farvede Marmorarter, hvormed Vægge og Gulv ere beklædte i Forhallen ligesom i Kirken selv.

Ligeoverfor de 5 Indgange fra Peterspladsen føre 5 mægtige Døre fra Forhallen ind i selve Peterskirken; de tre af dem, den midterste og de to yderste, ere paa hver Side smykkede med ret anseelige Marmorsøiler. Ovenover den midterste Indgang fra Peterspladsen findes et bekjendt Mosaik af Florentineren Giotto, forfærdiget 1298 for den gamle Basilica og forestillende Apostelen Peder, idet han under Stormen er traadt ud af Skibet og vandrer paa det oprørte Hav, hvorfor det ogsaa sædvanligt kaldes la navicella, Skibet, eller la nave del Giotto. Lige overfor dette er over den midterste Dør, som fører ind i Kirken, og som er forfærdiget heelt af støbt eller drevet Bronce, anbragt et stort Marmorbasrelief af Bernini, forestillende Christus og Apostelen Peder.

Foruden disse 5 Hoveddøre ind til Kirken bemærke vi endnu heelt henne til Høire en Dør, som er betydeligt mindre end de andre og heelt tilmuret samt forsynet med et stort forgyldt Kors af Bronce. Det er den saakaldte hellige Dør, la porta santa, som kun aabnes eengang hvert 25de Aar, i det saakaldte Jubelaar, idet Paven omgivet af hele Cardinalcollegiet da begiver sig herhen og aabner Døren med et kraftigt Hammerslag, hvorved den naturligviis iforveien indvendigfra stærkt løsnede Muurmasse styrter ned og saaledes giver Plads for Paven og den utallige Mængde Pillegrimme, som da strømme igjennem den derved frembragte Aabning og et der bagved liggende Capel ind i Peterskirken. Døren forsynes nu med nogle smukke, gamle Dørfløie af Bronce, og Alle kunne nu i Jubelaaret passere derigjennem, hvorimod Ingen, end ikke Paven selv, maa ad denne Vei forlade Kirken. Ved Aarets Slutning

tilmures den hellige Dør igjen, og den forbliver nu lukket igjen i 24 Aar indtil det næste Jubelaars Begyndelse.

Ved hver Ende af den egentlige Forhalle fører 2 Gjennemgange os gjennem de aabne Arkader ud til de bedækkede Haller, som føre herop fra Colonnaderne. Der er ved den yderste Ende paa hver Side anbragt 2 store Rytterstatuer af Carl den Store yderst mod Syd og Keiser Constantin yderst mod Nord; begge disse Statuer sees naturligviis overalt inde fra Forhallen, om end kun temmeligt fjernt, da Afstanden fra Statue til Statue bliver 447 Fod. Iøvrigt findes i Forhallen anbragt 2 mindre Springvand for at forfriske Luften, samt en Mængde ældre og nyere Indskrifter, hvorved vi dog ikke ville lade os afholde fra nu omsider at naae vort egentlige Maal. De tre midterste Døre ere aabne og kun dækkede ved et Forhæng: vi løfte dette op og staae nu inde i selve Peterskirken.

Vort første Indtryk er absolut en stærk Forundring over ikke at blive mere forundrede: Alt synes saa smaat og sammentrykt, og vi udbryde uvilkaarligt: „Det er en Umulighed, dette kan ikke være den berømte Peterskirke. Vi maae være komne ind i Vatikanet eller et af dets Capeller"! Dog lad os roligt blive et Øieblik staaende og orientere os. Det mægtige hvælvede Loft synes næppe at hæve sig 50 Fod over Gulvet, og vi veed, at det skal være 143 Fod høit; de store Sidepiller, som adskille Midtskibet fra Sideskibene, synes kun at have en ganske almindelig Størrelse, og de Engle, som strax ved Foden af dem tilhøire og tilvenstre bære Vievandsfadet, forekomme os paafaldende smaa, næppe større end 4 Aars Børn. Lad os gaae hen til dem: vi see med Forbauselse, at de ere større end en voxen Mand. Vi see nu, at vort Øie aldeles har skuffet os. Lad os vende tilbage til vort første Standpunct lige indenfor den midterste Dør og paany kaste vort Blik igjennem den umaadelige Kirke. Lige foran os, langt henne i Kirken under den store Midtkuppel og derfor i et temmelig stærkt Lys, see vi

det store Hovedalter med dets 4 mægtige snoede Broncesøiler, som bære den store Baldachin over Alteret op til en Høide af 92 Fod. Vi kunne umuligt troe vore Øine, men ved at kaste et Blik paa den medbragte Plan over Kirken, see vi, at Alteret ligger fra os i en Afstand af 360 Fod, og at Kirken endda fortsættes paa den anden Side af dette, indtil Alteret med Sct. Peders Stol længst imod Vest. Ogsaa det synes vi at kunne naae i et Øieblik; men ogsaa her viser Planen os, at det ligger i en Afstand af 570 Fod fra os. Nu først gaaer det op for os, at Architektens første Stræben netop har været ved et rigtigt Forhold imellem de enkelte Led at modarbeide det aldeles overvældende og knusende Indtryk, som ellers vilde have grebet os, naar Kirkens colossale Forhold strax havde viist sig for os i deres hele Sandhed og Storhed. Nu faae vi Tid til at samle os, og først successivt forberedes vi til det Punkt, hvor Alt er concentreret, og Hoved-Indtrykket paa eengang griber os med al sin Magt, under den store Kuppel ved Apostelens Grav. Lad os derfor endnu i nogle Øieblik blive staaende og ved Hjælp af den medtagne Grundplan orientere os i Kirkens almindelige Form og det umaadelige Rums Fordeling i Almindelighed.

Kirkens Grundform er, som Planen viser os, et latinsk Kors, der fremkommer derved, at det lange Midtskib, ved hvis østlige Ende vi i dette Øieblik befinde os, overskjæres i en ret Vinkel af det kortere Tverskib, saaledes at Apostelens Grav danner Centrum for Overskjæringspunktet. Netop der udvides Rummet meget betydeligt, da de 4 store Hovedpiller ere afskaarne paaskraa indad, hvorved fremkommer et anseeligt ottekantet Rum af henimod 140 Fods Gjennemsnit, i hvis Midte Høialteret med sine mægtige snoede Broncesøiler hæver sig over Apostelens Grav. Saaledes fremtræder dette Alter, med dets Krands af evigt brændende Sølvlamper paa Gelænderet omkring den aabne Nedgang til selve Graven, over-

alt meget stærkt og iøinefaldende, hvorsomhelst i Midtskibet og Tverskibet man end befinder sig; og netop derved saavelsom ved den derover anbragte store Kuppelhvælving, der har et indvendigt Gjennemsnit af 132 Fod og en Høide af 380 Fod over Kirkens Gulv, fremtræder dette Parti bestandigt som det egentlige Hovedparti af den hele Peterskirke. Ja man kan igrunden sige, at Peterskirken i sin Heelhed kun fremtræder som Kirke, overalt hvor man kan see Hovedalteret; hvor dette ikke kan sees, har man enten isolerede Capeller eller Sidegange, der føre til saadanne, og iøvrigt en utallig Mængde Gravmæler over afdøde Paver.

Fra vort nuværende Standpunkt oversee vi vel saaledes ikke hele det Indre af Peterskirken, thi det gjør man intetsteds; men vi oversee dog den største Deel deraf. I ethvert Tilfælde ligger netop det Parti af Kirken udbredt for vort Blik, af hvilket vi paa eengang hurtigst blive fortrolige med den eiendommelige Stiil, som er gjennemgaaende i Kirkens Indre, og af hvilket vi faae det egentlige samlede Hovedindtryk. Derfor er det ogsaa fra dette Punkt, at Guiseppe Vasi i sit andet store Kobberstik har gjengivet os det Indre af Peterskirken med en Sandhed og Kraft, som jeg endnu aldrig i den Grad har fundet i noget Kobberstik, og som nødvendigviis maa gribe Enhver ved første Blik*).

Lige foran os have vi det mægtige Midtskib, som strækker sig igjennem Kirken i hele dens Længde og saaledes udgjør et sammenhængende, umaadeligt Rum, hvortil ikke findes Mage i nogensomhelst anden Kirke. Det har nemlig en Længde af 570 Fod, en Bredde af 85 Fod og en Høide af 143 Fod. Dog De ville maaskee lettere forstaae mig ved en Sammenligning med nogle Bygninger og Kirker i Danmark. Erindre

*) En fortrinlig photographisk Gjengivelse i dette store Kobberstik medfølger i det til denne Samling hørende photographiske Album.

De Roeskilde Domkirke og navnlig dens anseelige Længde (265 Fod)? Den kan accurat ligge 2 Gange paalangs inde i Midtskibet af Peterskirken, og der bliver endda nogen Plads tilovers i Længden; hvad Høiden angaaer, da kunne begge Roeskilde Domkirkes mægtige Taarne uden Spirene finde Plads overalt under Midtskibets Hvælving. Selv Nicolai Taarn i Kjøbenhavn kan, naar man borttager dets Skydeskaar og den øverste Gesims, anbringes overalt i Peterskirkens Midtskib, ja Rundetaarn vil kun naae til Begyndelsen af Hvælvingen. Denne Sammenligning maa være tilstrækkelig. Naar vi først i nogen Tid har opholdt os inde i Peterskirken, vil det umaadelige Rums Udstrækning mere og mere gaae op for os, og vi kunne nu begynde vor Gjennemvandring af Peterskirken, saaledes at vi først gjennemgaae selve Midtskibet og Tverskibet samt det store Hovedparti ved Apostelens Grav, og dernæst, idet vi benytte de allerede bekjendte Partier af Kirken som Udgangspunkter, kaste et flygtigt Blik ind i de vigtigste af Sidecapellerne og Sidegangene.

Lad os nu, idet vi gaae fremad, betragte selve Midtskibet, hvis mægtige Former træde stærkt og imponerende frem, uagtet Lyset her overalt er meget dæmpet, da der igrunden aldeles intet directe Lys falder ind i Midtskibet; kun et meget sparsomt og stærkt brudt Lys trænger fra Siderne af ind deri, gjennem de 4 store Buer, som paa hver Side aabne sig fra Midtskibet udad til Sidegangen og Sidecapellerne, der endda selv kun have et temmelig sparsomt Lys fra de over dem anbragte Kuppeler. Ja selv de oppe i Midtskibets Tøndehvælving anbragte Vinduer formaae kun med Nød og næppe at oplyse selve Hvælvingen. Men dette dæmpede Lys passer igrunden saare vel til den rige stærkt farvede og stærkt forgyldte Decoration, som er gjennemført i hele Kirken ligefra dens Gulv til dens Hvælving, og som absolut vilde gjøre et skarpt Indtryk, naar Lyset var stærkere.

Selve Midtskibet begrændses paa begge Sider ikke af nogen sammenhængende Muurmasse, ja det har igrunden ikke nogensomhelst Sidemure, men kun 4 store Piller paa hver Side, som indbyrdes ere forbundne ved colossale Rundbuer: gjennem disse har man til begge Sider et aldeles frit Indblik ikke blot i selve Sidegangen, men ogsaa i de bagved denne liggende større og mindre Capeller. Enhver af disse Piller er indad imod Kirkens Midtskib smykket med to anseelige, hvide canellerede Marmorpilastre (af 8 Fods Bredde og 77 Fods Høide), hvis corinthiske Marmorcapitæler bære den stærkt fremspringende Hovedgesims. Denne har en Høide af mindst 18 Fod og springer saa stærkt frem, at vi med største Tryghed kunne gaae næsten hele Kirken rundt derpaa, saafremt De have Lyst dertil. Paa denne Hovedgesims hviler Midtskibets store Tøndehvælving, som er afdeelt i en Mængde meget rigt decorerede Casetter og beklædt med forgyldt Marmorstuc, men hvis Detail ikke ret kan sees nede fra Gulvet formedelst det dæmpede Lys. Imellem disse Marmor-Pilastre bemærke vi store Nischer, anbragte i to Rækker, af hvilke den øverste er tom, men den nederste indeholder colossale Statuer af Helgene og Skytspatroner for de forskjellige Munkeordener. Under Hovedgesimsen er ved Siden af Pilastrenes Capitæler anbragt colossale qvindelige Figurer af Marmorstuc, som hvile paa Arcaderne ind imod Sidegangen og forestille forskjellige Dyder; de ere rigt drapperede og gjøre en ret god Virkning i den store Afstand, hvad der derimod ingenlunde er Tilfældet med de temmelig massive Engle, der ere anbragte under Arcaderne paa de store Piller og bære forskjellige Attributer vedkommende Pavedømmet (saaledes den tredobbelte Krone, de korslagte Nøgler, Portraiter af flere Paver), Alt udarbeidet af Marmor eller Marmorstuc, hvad man ikke kan afgjøre med Bestemthed. I det Hele kunne vi, allerede under vor første Gang op imod Hovedalteret, bemærke den store Ødselhed, hvormed man overalt har anbragt hvidt og farvet Marmor i For-

bindelse med rigt forgyldt Stuccatur Arbeide. Maaskee det netop er dette saavelsom det dæmpede Lys, der bevirker, at alle Former efterhaanden smelte mere og mere sammen, og at Øiet formelig længes efter en Heelhed og Eenhed, hvorved det kan finde Hvile og Ro.

Et saadant Punkt nærme vi os stærkt til. Vi bemærke endnu kun ved den sidste Pille paa høire Haand en colossal Broncestatue af Apostelen Peder, siddende paa den bifkoppelige Stol, med udstrakt Fod og Haanden opløftet til Velsignelse. Denne Statue har Katholikerne til enhver Tid viist en ganske forunderlig Tilbedelse, saa at den fremstrakte Broncefod gjentagne Gange har maattet fornyes, efterhaanden som den blev opslidt af de Troendes Fodkys. Lad os iøvrigt ikke nærme os den altfor meget. Den er næsten altid omringet af en stor Skare knælende Pillegrimme, meest af de lavere Folkeklasser, som kun med stor Uvillie see, at en Kjætter nærmer sig denne Helligdom.

Dertil føle vi heller ikke stor Lyst: vi staae netop lige ved Indgangen til det store Midtparti, hvis mægtige Udstrækning og harmoniske Skjønhed absolut maa gribe os med en forunderlig Kraft. Vort Øie drages uvilkaarligt opad, op imod den store Kuppelhvælving og den stolte Indskrift, hvorved Katholicismen og Pavedømmet har tilegnet sig og anvendt paa sig Christi Ord til Apostelen Peder:

„Du er Petrus, og paa denne Klippe vil jeg bygge min Kirke, og jeg vil give Dig Himmerigets Nøgler."

Men forunderligt nok ville disse Ord*) netop paaminde os om, at vi vel befinde os i det egentlige Centrum for hele den katholske Verden, ja endog i det stolteste og prægtigste Mindes-

*) See denne Samling Pag. 263.

mærke, som denne nogensinde har formaaet at opreise, men at den store almindelige christne Kirke ikke har sit Centrum her eller i nogensomhelst menneskelig Bygning. Netop her i det helligste og meest ophøiede Parti af Peterskirken føle vi levende, at denne Kirke dog blot kan og skal betragtes som et menneskeligt Værk. Vi mærke her Intet til den forunderligt alvorlige Følelse, som greb os, da vi første Gang gjennemvandrede Roms Katakomber: dernede mærkede vi ligesom en Luftning fra de første christne Aarhundreder, fra Sorgens og Forfølgelsens Tid. Det var, som om Gravens Slør endnu hvilede over Martyrernes hellige Levninger, saa at vi, de lunkne, ligegyldige Fremmede, næsten undsaae os over at nærme os til disse Steder, hvor de første Christne med deres stærke Tro og glødende Begeistring havde forsamlet sig til fælles Bøn og Gudstjeneste. Og dog følte vi os ikke som Fremmede dernede; vi mærkede ved hvert Skridt, at ogsaa vi havde Ret til at færdes der, og at enhver Grav og enhver Steen ogsaa talte til os. Men i Peterskirken føle vi os bestandigt som Fremmede, der ikke have mindste Adkomst til eller Andeel i al den Herlighed og Glands, som her omgiver os paa alle Sider: her ere vi bestandigt de udstødte, vantroe Kjættere, hvem den katholske Kirke træder imøde i al sin Pragt og Vælde. Vi kunne imponeres deraf og maaskee beundre den, men Hjertet bliver ikke varmt derved: netop derfor kunne vi der med fuldkommen Ro og Klarhed undersøge Alt. Lad os da ret stræbe at opfatte Alt og samle det til et eneste, mægtigt Billede.

Hvorhen vi end kaste vort Blik, viser Alt os, at dette store Midtparti er det egentlige Hovedparti af den hele Kirke og det Centrum, hvorom Alt concentrerer sig. Derfor træffe vi ogsaa først her et stærkt og klart Lys i Modsætning til den øvrige Kirkes dæmpede og brudte Lys, og derfor udvider Rummet sig her paa en aldeles overraskende og imponerende Maade. Vi troede allerede, at vort

Øie ved Midtskibets colossale Forhold havde vænnet sig til at kunne bedømme endog usædvanligt store Rumforhold. Men vi see os nu igjen nødsagede til at anlægge en heel ny Maalestok, eller rettere til at skaffe os en Maalestok for disse nye, mægtige Rum, som her paa eengang aabne sig for os til alle Sider. Navnlig gjælder dette da om den store Midtkuppel, hvis mægtige Former og Udstrækning Øiet ikke formaaer at opfatte eller tilfulde at bedømme førend efter en Tids Forløb.

Lige foran os har vi det store over Apostelen Peders Grav opførte Hovedalter og foran dette, altsaa imod Øst, den aabne Nedgang til selve Apostelens Grav. Lad os træde hen til Gelænderet omkring Nedgangen, paa hvilket er anbragt over 100 evigt brændende Sølvlamper, af meget ueensartet Form og Størrelse, som i Tidernes Løb ere skjænkede af forskjellige Paver og Fyrster tilligemed store Legater, for at de til de fjerneste Tider kunne brænde omkring Graven. Vi see den brede, dobbelte Marmortrappe, som fra Kirken fører ned til Graven eller rettere til et lavere liggende aabent Capel, som imod Vest, altsaa foran selve Graven, afsluttes med en Gitterdør af forgyldt Bronce, der paa hver Side indesluttes af 2 kostbare Alabast Søiler og 2 Nischer med Broncestatuer af Apostlene Sct. Peder og Sct. Paul. Bagved denne forgyldte Gitterdør skal der endnu findes et Broncegitter foran den egentlige Grav eller rettere foran det Sted, hvor de hellige Levninger af Apostelen bleve nedlagte, da man under Constantin den Store opførte den ældste Peterskirke. Dette Sted kaldes specielt Confessionen, Confessione di San Pietro, fordi de ældste Christne pleiede ved Martyrernes Grave at fremsige Troesbekjendelsen; men det er naturligviis nu ikke tilgjængeligt for noget Menneske og mindst for os. Vi maae nøies med hvad vi kunne see oppe fra Kirken, og herfra kunne vi accurat skimte den hele Baggrund imod Vest i det svage Lys, som de mange Sølvlamper oppe fra Gelænderet kaste derned; men det

stærke Lys oppe fra den store Midtkuppel blænder os dog endeel og drager bestandigt vort Blik opad imod selve Kuppelhvælvingen, og fremfor Alt op imod det store Alter, hvis Størrelse først nu begynder at gaae op for os, da vi befinde os i dets umiddelbare Nærhed.

Det er naturligviis ikke det over selve Confessionen anbragte Alterbord, der imponerer os, thi det er aldeles fladt og aabent, og dets eneste Prydelse er 7 store Sølv Alterstager, der ombyttes med 7 Guld Alterstager, naar Paven selv forretter Messen ved dette Alter, hvilket han alene har Ret til. Men de 4 mægtige forgyldte Broncesøiler, som bære den store Baldachin over Alteret, have ganske overordentlig store Dimensioner og ere aldeles eneſtaaende i deres Art. De ere saavelsom den hele Baldachin forfærdigede efter Berninis Tegning i Aaret 1632, under Pave Urban VIII af Familien Barberini*), hvorfor ogsaa denne Families Vaaben, tre Bier, er anbragt overalt paa Søilerne og Baldachinen. Søilerne ere stærkt snoede, deres nederste Trediedeel er riflet, de to øverste Trediedele derimod rigt udsmykkede med Løvværk og Engle; Capitælerne ere en Blanding af det corinthiske og ioniske Capitæl. Saavel Søiler som Capitæler ere af massivt Bronce og stærkt forgyldte. Iøvrigt minde disse Søiler stærkt om Orienten og ere aabenbart en Efterligning i colossal Maalestok af de bekjendte 12 snoede Søiler af hvidt Marmor eller Alabast, de saakaldte columnae vitineae, der stode omkring Confessionen i den ældre Peterskirke og efter Sagnet stammede fra Jerusalems Tempel; af disse findes endnu 8 i Peterskirken, saaledes som jeg strax skal paavise Dem. Over

*) For at tilveiebringe den fornødne Metalmasse lod denne Pave, som bekjendt, hele Broncetagværket og Forhallens indre Broncebeklædning borttage fra Pantheon, skjøndt denne Bygning da allerede var indviet som en christelig Kirke, see denne Samling S. 141—142.

hver af de 4 store Broncesøiler er anbragt en stærkt fremspringende Gesims eller Consol, hvorpaa findes en frit staaende Engel af Bronce; imellem dem og Søilerne er anbragt den egentlige Baldachin, hvorpaa hviler Engle, som bære den pavelige Tiara og de forslagte Nøgler. Over det Hele hæver sig en pyramidalsk Opsats iveiret, som afsluttes med en Kugle og ovenpaa denne igjen af et Kors. Den samlede Høide udgjør 92 Fod og nærmer sig saaledes meget Christiansborg Slots Hovedfacade.

Lad os nu anvende Hovedalteret som Maalestok og igjen træde noget tilbage, da først vil Midtpartiets colossale Forhold begynde at gaae op for os. Hovedalteret synes nu næsten at forsvinde i dette umaadelige Rum, og De ville upaatvivleligt udbryde: „Hvor høit hæver dog denne Kuppelhvælving sig over Kirkens Gulv, og hvor stor er dens Diameter?" Det er let nok for mig at angive Dem Maalene: Afstanden fra Kirkens Gulv til det Øverste af Hvælvingen eller rettere til det Øverste af Lanternen er 380 Fod, og Kuppelhvælvingens indre Diameter er 131 Fod. Men Deres Spørgsmaal er dog ikke dermed besvaret fyldestgjørende; thi et Tal er dog kun et Tal og fremkalder ikke altid et bestemt Billede. De ville maaskee bedre forstaae mig ved en Sammenligning med nogle Bygninger hjemme i Danmark.

Lad os tænke os Christiansborg Slots Hovedbygning, som har en Længde af 364 Fod og en Høide af 91 Fod, anbragt paalangs i Tverskibet, hvad der jo er rigelig Plads til, da dette har en Længde af 423 Fod og en Høide af 138 Fod: der vil da accurat blive Plads til derovenpaa under Kuppelhvælvingen at anbringe Frelsers Kirkes Taarn, hvis Høide er 288 Fod. Eller lad os tænke os Rundetaarn (115 Fod) stillet ovenpaa Nicolai Taarn (150 Fod) og derovenpaa igjen et Taarn som Rundetaarn: da har vi nøiagtigt den indre Høide af Peterskirkens Midtkuppel. Eller, for at tage endnu et Ex-

empel, lad os tænke os Spiret borttaget fra det ene af Roeskilde Domkirkes Taarne og i dets Sted hele det andet Taarn tilligemed dets Spiir anbragt ovenpaa det første: da ville de begge accurat kunne staae under Midtkuppelen.

Disse Exempler maae være tilstrækkelige for at faae et klart Indtryk af dette umaadelige Rum, naar vi blot hertil føie, at Diameteren af den store Kuppel (131 Fod) saavelsom af hele det cylinderformige Parti under Kuppelen, den saakaldte Tambour med dens 16 store Vinduer, næsten aldeles svarer til Diameteren af Pantheons Kuppel (132 Fod). Dog synes Kuppelhvælvingen i Peterskirken at være endeel mindre; men dette er en Følge deels af den større Afstand, hvori vi endnu befinde os fra den, deels ogsaa af selve Hvælvingens Form, der her ikke som i Pantheon er nøiagtigt en Halvkugle, men noget mere hævet, saaledes som jeg senere skal vise Dem, naar vi komme op paa den store Gesims ved Tambourens Begyndelse, eller snarere naar vi komme heelt op paa Peterskirkens flade Tag.

Lad os nu i Almindelighed betragte Constructionen af det hele Midtparti og da naturligviis begynde med det egentlige Grundlag for det Hele, de fire store Midtpiller, hvormed ogsaa, som De ville erindre, Opførelsen af den nye Peterskirke begyndte i Aaret 1506 under Bramante. Forunderligt nok gaaer det med disse fire Hovedpiller, som med saameget Andet her i Kirken, at deres egentlige Størrelse ikke strax tilfulde gaaer op for os: saasnart vi derimod kaste et eneste Blik paa den medbragte Grundtegning, see vi strax deres mægtige Udstrækning, og De ville da upaatvivleligt troe mig, naar jeg siger Dem, at Omfanget af hver Pille er 220 Fod. Skulde De nære den mindste Tvivl, lad os da engang gaae heelt rundt om en af dem: De ville da snart bemærke, at hver Side voxer til en formelig Væg af ret anseelig Udstrækning, hvilket navnlig gjælder om de Sider, som vende bort fra Hovedalteret.

Indad imod dette er nemlig hver Pille afskaaret paa skraa, hvorved det hele store Midtparti fremkommer med en Diameter af henimod 140 Fod; og netop disse indad mod Hovedalteret vendende skraae Flader danne den egentlige Front af hver Pille, hvorfor vi særlig ville betragte dem.

De ere ligesom Midtskibets øvrige Piller smykkede med store corinthiske Marmorpilastre og imellem dem med 2 Nischer, den ene over den anden. Den øverste Nische paa hver Pille har Formen af en Balcon eller Loggia med et Gelænder foran og i Baggrunden med en rigt smykket Dør, anbragt imellem 2 af de tidligere omtalte stærkt snoede Søiler, som stode omkring Confessionen i den ældre Peterskirke. Bagved disse Døre findes midt inde i selve Hovedpillerne nogle smaa Capeller, hvor man omhyggeligt opbevarer Kirkens helligste Reliqvier, som paa visse bestemte høie Festdage fremvises for Folket fra disse Balconer. Disse Reliqvier ere følgende: et Stykke af Christi Kors, skjænket af den byzantinske Keiserinde Helena, fremdeles den hellige Landse, hvormed den romerske Centurion (den senere christne Helgen Longinus) gjennemborede Christi Side paa Korset, endvidere det Klæde, som den hellige Veronica bredte over Christi Ansigt, da han segnede under Korset paa Veien til Golgatha, hvilket derefter bevarede et Billede af Christi Aasyn, og endelig Hovedet af Apostelen Andreas.

De colossale 15 Fod høie Marmorstatuer, som findes i de nederste Nischer af Hovedpillerne, betegne, hvilke Reliqvier der opbevares i hvert af disse skjulte Capeller. De ere følgende: den hellige Veronica med Klædet i Haanden, den hellige Helena med Korset og Naglerne, den hellige Longinus med Landsen og endelig Apostelen Andreas lænende sig op til sit Kors. Denne sidste Statue, som er forfærdiget af Franz Quesnoy, sædvanligt kaldet Flamlænderen, il

Fiamingo, er den eneste, som har noget Kunstværd; de andre ere i en utrolig Grad affecterede og slette.

Saaledes har vi altsaa paa hver af de fire Hovedpiller forneden en colossal Statue, derover en Altan, og endelig foroven paa de store Felter, som dannes mellem de fire store Rundbuer, de fire Evangelister med deres Attributer. Men disse sees tydeligere og klarere oppe fra den store Gesims, som vi snart skulle naae. Saaledes bliver endnu kun i Almindelighed at betragte Fordelingen af de høiere Partier her i Centrum, forsaavidt de kunne sees nede fra Kirkens Gulv.

De fire Hovedpiller forbindes ved fire colossale Rundbuer, hvis Høide omtrent svarer til Midtskibets, men dog er lidt større, idet man sædvanligt angiver den til omtrent 150 Fod. Over disse Rundbuer kommer den store Muurkrands, som bærer hele det øverste Parti af Peterskirken, og hvorpaa er anbragt den tidligere omtalte store Indskrift. Herover kommer den store Gesims, som springer meget stærkt frem, og som vi snart skulle besøge. Fra denne hæver sig det cylinderformige Parti, den saakaldte Tambour, hvis Diameter er den samme som den store Kuppelhvælvings, og som giver hele Midtpartiet dets stærke Lys. Her findes nemlig ovenpaa en lav Sokkel en Krands af 16 colossale Vinduer, hvorigjennem et formeligt Lyshav strømmer ind. De smalle Muurflader imellem Vinduerne vilde naturligviis ikke formaae at bære den uhyre Vægt af Kuppelen, hvis ikke Bygmesteren havde forstærket dem deels indvendig med to flade Pilastre, deels udvendig med 2 sammenkoblede Søiler, hvorved dette hele Parti har faaet den nødvendige Fasthed og Styrke. Først herover kommer den anden Gesims, som bærer selve den store Kuppelhvælving eller rettere begge Hvælvinger. Thi jeg vil allerede nu gjøre Dem opmærksomme paa, at der uden om denne indre Kuppel hæver sig en anden noget større

Kuppelhvælving, hvorpaa den ydre Metalbeklædning er anbragt, og at der imellem disse to Hvælvinger findes et tomt Rum, hvori den Vei er anbragt, ad hvilken man stiger op til Peterskirkens øverste Punkt, til selve Korset.

Herinde fra Kirken see vi naturligviis kun den indre Hvælving. Denne er ved 16 store Ribber, som fra de nylig omtalte Pilastre strække sig heelt op til Lanternens Begyndelse, det saakaldte Øie, afdeelt i ligesaamange Afdelinger, og i disse er der paa Guldgrund anbragt ikke mindre end 6 Rækker store Figurer i Mosaik, forestillende Helgene og Propheter, Engle og Madonna samt Christus selv. Men de enkelte Figurer kunne ikke rigtigt adskilles nede fra Gulvet af, saameget mere som selv Aarhundreders Røgelsesskyer endnu ikke har formaaet at dæmpe det stærke, funklende Lys fra den gyldne Grund, der endnu aldeles blænder og forvirrer Øiet.

Foroven trænger Kuppelen sig sammen til det egentlige Øie, hvorfra der igjen hæver sig et mindre cylinderformigt Parti, den saakaldte Laterne, der har 22 Fods Diameter og ligesom selve den store Tambour er forsynet med 16 temmelig høie, men smalle Vinduer. Lyset fra disse formaaer dog ikke fuldstændigt at oplyse den øverste Hvælving af Laternen, hvor der findes et Mosaik, forestillende Gud Fader, hvilket saaledes næsten ikke er til at opdage nede fra Kirkens Gulv.

Vi maae saaledes opsætte den nærmere Undersøgelse heraf, og vi ville endnu kun fra vort nuværende Standpunkt kaste et Blik ned igjennem begge Armene af Tversklbet. Dette har ialt en Længde af 423 Fod, en Høide af 140 Fod og en Bredde af 70 Fod. Det overgaaer saaledes i Udstrækning langt de største Kirker hjemme i Danmark, (f. Ex. Roeskilde Domkirke, der indvendig har en Længde af 265 Fod og en Høide af 80 Fod). Tøndehvælvingen i Tverskibet er ligesom i Midtskibet stærkt forgyldt og rigt decoreret, men noget mindre udsmykket med Stuccatur Arbeide; saaledes mangle her f. Ex.

de store qvindelige Figurer over Arcaderne, som føre ind til de omkringliggende 4 Capeller. Iøvrigt er Tverskibet decoreret paa samme Maade som Midtskibet med store corinthiske Pilastre; saavel imod Syd som imod Nord afsluttes det med 3 store Altere, under hvilke hviler forskjellige Helgener og ældre Paver. Eiendommelig for den sydlige Arm af Tverskibet er den utallige Mængde Skriftestole, som findes her med Angivelse af de forskjellige Sprog, hvori Skriftemaalet modtages. Vi træffe her næsten alle mulige europæiske Sprog repræsenterede; ja for de nordiske Sprogs Vedkommende findes ikke blot Dansk og Svensk anført, men endog Islandsk, et eiendommeligt Beviis paa den katholske Propagandas store Udbredelse og Forgrening over hele Europa.

Forinden vi forlade Tverskibet, vil jeg endnu kun sluttelig gjøre Dem opmærksomme paa, at saagodtsom alle Altermalerierne i Tverskibet ere udførte i Mosaik og saaledes kunne betragtes næsten som uforgjængelige; de ere udførte med overordentlig stor Kunst og frembringe en meget kraftig Virkning. Men skjøndt flere af dem ere Copier efter de berømteste Maleres Compositioner, tør vi dog ikke dvæle forlænge herved eller specielt undersøge noget enkelt, thi da vilde vi behøve ikke Dage eller Uger, men hele Maaneder, forinden vi havde gjennemgaaet Peterskirken.

Lad os derfor fortsætte vor Gang imod Vest, heelt op til det store Midtskibs vestlige Slutningsparti, der danner ligesom et Slags Høichor og specielt benyttes ved de største kirkelige Fester, f. Ex. naar nye Helgene skulle beatificeres eller canoniseres ɔ: erklæres for salige eller hellige. Hele dette Parti hæver sig et Par Fod over den øvrige Kirke, hvorved det, naar man seer det nede fra Midtskibets østlige Ende, synes at være noget større, end det virkeligt er.

Naturligviis træffe vi i dette vestlige Parti af Midtskibet aldeles den samme Decoration som i hele dets forreste eller

østlige Parti; dog kunne vi bemærke en eiendommelig, om just ikke smagfuld Afslutning længst imod Vest. Her opbevares nemlig en ret mærkelig Reliqvie fra de ældste christelige Tider, den Stol, hvorpaa Apostelen Peder og efter ham hans nærmeste Efterfølgere pleiede at sidde i den ældste christne Menigheds Forsamling. Denne er senere omhyggelig bleven opbevaret til Erindring om dem; det skal være en lille, temmelig uanseelig Armstol af Træ, smykket med udskaaret Arbeide og indlagte Elphenbeens Ornamenter. Formen og Materialet kunde saaledes nok stemme med det første Aarhundrede efter Christus, og de daværende kirkelige Forhold lade ingen Tvivl om, at i Forsamlingerne havde Menighedens ældste Lærer og øverste Foresatte en særegen betegnet Plads, ligesom der hos Essæerne altid var opstillet en særegen Stol i Øst for Mesteren, der herfra styrede og ledede Forsamlingerne. Medens saaledes et sligt Minde fra de ældste christne Tider ogsaa af os Protestanter vilde blive betragtet med en vis Interesse, selv om det ikke bestemt lod sig føre tilbage til Apostelen selv, kunne vi nu ikke Andet end stødes og harmes over den Tilbedelse, som Katholikerne vise denne Oldtidslevning, medens det hele Arrangement tillige forekommer os smagløst og plumpt. Man har nemlig indesluttet den gamle Træstol i en stor og klodset Broncestol, som bæres af 4 colossale Broncestatuer, forestillende de fornemste Kirkefædre i den romersk-katholske Kirke (Augustinus og Ambrosius) og i den græsk-katholske Kirke (Athanasius og Johannes Chrysostomus). Det Hele har man opstillet paa et colossalt Alter, som indtager Kirkens vestlige Baggrund (den halvcirkelformige Apsis eller Tribune), og derover har man igjen anbragt en stor Glorie, i hvis Midte findes den hellige Aand, omgivet af utallige Engle og Serapher. Men Totalindtrykket af denne hele Baggrund bliver dog plumpt og klodset, og man seer igjen her den i hele Kirken gjennemgaaende Stræben efter at forherlige Pavedømmet, hvortil ogsaa de over

den hele Apsis oppe i Hvælvingen anbragte Basreliefer hentyde. Disse forestille nemlig Christus, som overgiver St. Peder de betydningsfulde Nøgler, samt Apostlene Peders og Pauls Martyrdød.

Vi have saaledes gjennemvandret Peterskirken i hele dens Længde og, som jeg haaber, derved faaet et nogenlunde klart Indtryk af alle dens Hovedpartier, navnlig Midtskibet og Tverskibet samt det store Midtparti med Apostelgraven og alle dens Omgivelser. Men for at vi kunde dvæle noget længere ved disse Hovedpartier, var det en absolut Nødvendighed, at vi hurtigt gik forbi mange Enkeltheder. Dette ville vi ogsaa gjøre paa vor Tibagegang fra Vest imod Øst.

Lad os et Øieblik betragte Kirkens Grundplan. Vi see deraf, at der rundt omkring den store Midtkuppel i de rette Vinkler, som fremkomme ved Sammenstødet af Midtskibet og Tverskibet, er anbragt 4 eensartede Capeller. Over dem alle skulde der efter Michel Angelos Plan hæve sig 4 mindre Kuppeler, der skulde omgive den store Midtkuppel. Men kun de 2 Capeller Øst for Midtpartiet, det Clementinske og det Gregorianske Capel, have virkelig erholdt saadanne Kuppeler. Denne Forskjel kan man dog ikke bemærke indvendig i Kirken, da de alle have en fuldkommen eensartet Kuppelhvælving, som er heelt beklædt med Mosaik; den eneste Forskjel er nu, at der i det Clementinske og i det Gregorianske Capel øverst i Hvælvingen er anbragt et rundt Øie (ligesom i den store Midtkuppel), gjennem hvilket man accurat kan skimte den derover høit kneisende anden Hvælving, hvorimod et saadant Øie naturligviis mangler i de to andre Capeller. Iøvrigt træffe vi i alle disse 4 Capeller saavelsom under de store Arcader, der føre derind fra Midtskibet og Tverskibet, overalt en utallig Mængde Gravmæler over afdøde Paver; men dem maae vi passere temmelig hurtigt. Selv Thorvaldsens prægtige Gravminde over Pave Pius VII tør vi kun skjænke et ganske flygtigt Blik, der

dog er tilstrækkeligt til at vise os, hvor uendelig høit dette overgaaer de øvrige.

Medens vi fortsætte vor Gang tilbage ned igjennem Midtskibet, kunne vi derfra gjennem de 3 store Arcader tilhøire og tilvenstre vinde et fuldstændigt Overblik over de 2 smalle Sideskibe eller rettere over de smalle Sidegange, som findes paa hver Side af Midtskibet, og som paa en Maade ere afdeelte i 3 mindre Afdelinger, hvoraf hver igjen har sin ovale Kuppelhvælving. Bagved disse Sidegange findes igjen paa hver Side 3 mindre, næsten ganske isolerede Capeller, af hvilke kun det første paa hver Side (nærmest ved det Clementinske og det Gregorianske Capel) har en større Udstrækning.

Nærmest det Clementinske Capel, altsaa Syd for Midtskibet, har vi det store Capel for Kannikerne eller Chorets Capel, Capella del Coro, saakaldet fordi Peterskirkens Chor og samtlige Kanniker forsamle sig hver Dag til Messen i dette Capel, hvorfor det ogsaa er forsynet med 3 Rækker gamle Chorstole og et fortrinligt Orgel.

Ligeoverfor dette Capel, altsaa nærmest det Gregorianske og Nord for Midtskibet, har vi det hellige Sacraments Capel, Capella del sanctissimo sacramento, paa hvis Alter Hostien og Kalken opbevares i et rigt smykket Tabernakel, det saakaldte ciborium, der har Formen af en fuldstændig Kuppelkirke (omtrent som Pantheon, men langt rigere decoreret), hvis Kuppel bæres af 12 kostbare Søiler af Lapis Lazuli, med Capitæler af forgyldt Bronce.

De to næste Capeller paa hver Side frembyde aldeles intet Mærkeligt. I det sidste Capel imod Syd eller rettere foran Indgangen dertil bemærke vi Kirkens Døbefont, egentlig en Deel af en gammel Porphyr Sarkophag, der er forsynet med et smukt forgyldt Broncelaag. Den har 12 Fods Længde og 6 Fods Bredde.

Tæt herved findes i selve Muurtykkelsen mellem første og

andet Capel den store **Vindeltrappe**, som fører op til Kirkens flade Tag; denne bestaaer af 142 brede, anseelige Trin, af hvilke hvert enkelt snoer sig jevnt og skraat opad, saa at Opgangen i sin Heelhed nærmest kan sammenlignes med Opgangen i Rundetaarn, og saa at belæssede Muuldyr ad denne Vei beqvemt kunne bære Bygningsmateriel op til Taget af Kirken*). Saafremt vi itide har forsynet os med den nødvendige skriftlige Tilladelse fra den pavelige Maggiordomo, sædvanligt en høitstaaende Prælat, ville vi ad denne Vei begynde vor Opstigning, idet vi underveis bemærke en Mængde Døre, som fra denne Opgang føre til de i selve Muurtykkelserne anbragte utallige Gange og Corridorer. Omsider naae vi efter 10 Minuters Stigning **Kirkens flade Tag**.

Det første Syn, som møder os, er aldeles overraskende: vi træde ud i en lang med Muursteen brolagt og med et Springvand forsynet Gade, som paa begge Sider indesluttes af store eensartede Huse. Gjennem deres aabenstaaende Døre og Vinduer see vi ind i de utallige Værksteder og Magaziner, som findes her for den store Masse Haandværkere, der Aar ud og Aar ind arbeide paa at vedligeholde og reparere navnlig det Ydre af Peterskirken**). Bagved disse Huse, der naturligviis dannes af de over Midtskibet og de forskjellige Hvælvinger anbragte Tage, hæver sig først 2 mindre ottekantede Bygninger, paa hvis aabne Buer de 2 mindre Kuppeler (over det Clementinske og Gregorianske Capel) hæves op til en Høide

*) Naturligviis findes der saavel ved denne som ved den anden Opgang paa Nordsiden af Kirken ydre Indgange, ad hvilke Lastdyrene kunne umiddelbart fra den udenfor liggende Plads naae ind til disse Opgange.

**) Det er de saakaldte San Petrini, en ganske særegen afsluttet Classe Folk, der gjennem Aarhundreder fra Fader til Søn have arbeidet paa Peterskirken og bestandigt gifte sig ind i hverandres Familier. De have en særegen Dragt og særegne Privilegier og Skikke.

af 136 Fod over det flade Tag og saaledes altsaa fremtræde som ret anseelige Kirker i den eiendommelige By heroppe.

Men høit over dem begge og høit over Alt hæver den store Midtkuppel sig op til en Høide af 276 Fod over vort nuværende Standpunkt, altsaa til en Høide omtrent som Frelsers Kirkes Taarn paa Christianshavn (288 Fod); dog forekommer Kuppelen os langt høiere, netop paa Grund af dens enorme Masse, der først her viser sig for os i hele sin Storhed. Heroppe er der nemlig Intet, som borttager Noget deraf for os. Og dog, naar vi ret ville vinde et fuldstændigt Overblik over den, maae vi gaae heelt ud imod Øst til den store Platform, hvor de colossale Statuer af Christus og de 12 Apostle ere opstillede ovenover Kirkens Hovedfacade.

Skjøndt disse Statuer forekom os temmelig smaa og nanseelige, da vi saae dem nede fra Peterspladsen, forbauses vi i høieste Grad, idet vi nu nærme os dem. Det er formelige Klippeblokke, af Form og Størrelse omtrent som Sommerspiret paa Møens Klint; deres egentlige Bestemmelse som Statuer skal Ingen ane, naar man nærmer sig dem bagfra, da de imod den Side ere aldeles raae og utilhuggede. Saaledes ville de ikke længe optage vor Opmærksomhed, som vi nu udelukkende kunne henvende paa den stolte Kuppel, der her viser sig for os i hele sin Skjønhed og Storhed.

Lad os da benytte vort nuværende Standpunkt til at betragte dens Hovedpartier og enkeltviis gjennemgaae dem: naar vi senere bestige Kuppelen, ville vi naturligviis kunne see Meget af dens Detail nøiagtigere. Men et Overblik over det Hele bliver det da en complet Umulighed at erhverve os; et saadant maae vi skaffe os nu.

Fra Kirkens flade Tag eller rettere fra dens med Muursteen belagte Platform reiser sig først den mægtige runde Muurkrands, som danner Fundamentet for den hele Kuppelbygning, og som selv hviler umiddelbart paa Kirkens fire

Hovedpiller og de store Rundbuer, der forbinde disse. Denne Muurkrands har en Høide af 42 Fod og en Muurtykkelse af 26 Fod, hvorved den saaledes opnaaer en forsvarlig Styrke.

Ovenpaa dette mægtige Grundlag hæver sig det store cylinderformige Parti, den saakaldte Tambour, hvis Muurmasse er gjennembrudt af 16 colossale Vinduer og derfor, som jeg tidligere har bemærket, er bleven paa enhver Maade forstærket, indvendig med 32 flade Pilastre og udvendig med 32 corinthiske Søiler eller rettere med 16 massive og stærkt fremspringende Støttepiller, hvis Forside hver er smykket med 2 stærke corinthiske Søiler, saa at der altsaa kommer 2 Søiler mellem hvert Vindue. Disse Søiler udgjøre igrunden en Deel af selve disse Støttepiller, der ere stærkt forbundne med den egentlige Muurcylinder. Dennes Muurtykkelse er ikke mere end 10 Fod, saa at den altsaa høilig trænger til denne udvendige Forstærkning, hvorved den iberegnet Støttepillerne og Søilerne dog faaer en Styrke af henimod 25 Fod. Selve Søilerne tilligemed deres Capitæler have en Høide af 37 Fod og hvile paa den stærkt fremspringende Gesims, hvormed Fundamentet slutter. Hele dette Parti opnaaer ialt en Høide af 45 Fod, naar man medregner den over selve Søilerne og hele Tambouren anbragte Architrav eller Gesims.

Herpaa hviler den egentlige Kuppel, der, som jeg ligeledes tidligere bemærkede, bestaaer af 2 Hvælvinger, den ene udenom og over den anden. Den indre Hvælving begynder umiddelbart paa det Punkt, hvor Gesimsen over Søilerne slutter: udvendig derimod kommer derover først en Slags Sokkel eller Attika af omtrent 21 Fods Høide, og herpaa hviler endelig den store kraftigt formede ydre Kuppelhvælving, hvis colossale Masse paa en heldig og smuk Maade afdeles og sondres deels af 16 stærke udvendige Ribber, der hæve sig en fra hver af de udvendige Støttepiller og strække sig heelt op til Laternen, deels af 3 Rækker store smuktformede Luger (tildeels i Form af

colossale Muuslingeskaller), hvorfra Lys og Luft føres ind til Rummet imellem begge Kuppelhvælvingerne. Den ydre Kuppel har en fuldstændig Blybeklædning, hvorimod Ribberne ere beklædte med forgyldt Bronce. Formen af Kuppelen bliver endnu kraftigere og smukkere derved, at den ikke danner nogen Halvcirkel, men er i Forhold til sin Diameter betydeligt høiere end en saadan. Høiden af selve denne ydre Kuppelhvælving er 87 Fod; men naar man medregner den tidligere omtalte Attica, faae vi for dette Parti en samlet Høide af 108 Fod.

Herover hæver den lille, slanke Laterne sig med sine smalle Vinduer og tæt sammentrængte Søiler. Hver Søile bærer en Slags Candelaber, og imellem disse reiser sig over selve Laternen den høie Bronce-Pyramide, som igjen bærer Kuglen og Korset. Høiden af Laternen og Pyramiden tilsammen er 59 Fod, og af Kuglen og Korset tilsammen 21 Fod. Saaledes hæver altsaa det øverste Punkt af Korset sig 276 Fod over Kirkens Tag og 423 Fod over Kirkens Gulv.

Efterat vi saaledes herfra have skaffet os et fuldstændigt Overblik over Kuppelens hele ydre Form og over de forskjellige Hovedpartier, hvoraf den bestaaer, skulle vi nu slutte vort Besøg i Peterskirken med at bestige selve Kuppelen, hvorved vi ogsaa ville faae Leilighed til endnu engang at kaste et Blik ind i Kirkens Indre.

Efter paany at have passeret det flade Tag i hele dets Længde midt imellem den utallige Mængde Værksteder og Magaziner, som ere anbragte heroppe overalt, hvor der frembyder sig Plads dertil, staae vi ved Foden af den nederste Muurkrands. Fire ydre, anseelige Trapper føre os fra Kirkens flade Tag op midt ind i en i selve Muurtykkelsen anlagt hvælvet Gang, hvorfra igjen ligesaamange andre Døre føre ind i Kirkens Indre. Lad os aabne en af dem: vi staae nu paa den første store, indre Gesims, lige ved Begyndelsen af det store cylinderformige Parti. Denne Gesims springer en 7—8

Fod frem og er endda forsynet med et lavt Jernrækværk; vi kunne saaledes i fuldkommen Ro og Sikkerhed passere heelt rundt og herfra paa eengang oversee hele det mægtige Indre, netop fordi vi befinde os omtrent i Midten deraf.

Dybt nede under os ligger det store Høialter, og ved Foden deraf bemærke vi tydeligt den funklende Krands af Sølvlamperne omkring Nedgangen til Apostelgraven. Ja selv de enkelte Lamper nede i selve Confessionen kunne vi skimte som enkelte lyse Punkter nede i det mørke Dyb. Fra Kirken selv trænger en forunderlig brusende Lyd op til os: det er en Blanding af Chorsang, af Menneskestemmer og af deres Skridt, og endelig denne forunderlige, ubeskrivelige Lyd, som fremkommer i store Kirker, naar Gjenlyden forandrer og forstærker enhver selv den svageste Lyd og forvandler den til forunderlige, frem og tilbagerullende Lydbølger. Det er, som om tusinde usynlige Aander talte med, hver fra sin Krog, snart stærkere, snart svagere, uden at det egentlig er muligt for Øret at opfange nogen enkelt, bestemt Lyd. Iøvrigt see vi ikke saagodt nedad som opad, netop fordi vi befinde os lige under den store Krands af Vinduer, som oplyser hele dette Parti. Vi kan vel endnu skjelne de enkelte Mennesker nede paa Gulvet; men de see ikke større ud end Børn, og naar en Procession skrider langsomt hen under os, seer man kun den samlede Masse, ikke de enkelte Personer. Allerede her generes vi ogsaa ikke lidet af de tætte Røgelseskyer, som uafladelig hæve sig op nede fra Kirken og indhylle Alt i et svagt blaaligt Slør. Dog hvad vi herfra bedst kunne iagttage, er naturligviis hele den indre Hvælving med dens rige Mosaikbeklædning. Men forunderligt nok, skjøndt de enkelte Figurer, seete herfra, træde kraftigt og bestemt frem, formaaer dog ingen af dem, eller rettere formaaer dog hele denne indre Decoration nu ikke længere at fængsle os. Vi begynde nu at føle en vis Træthed og Overmættelse af denne bestandige Gjentagelse af Forgyldning og Mosaik, eller snarere,

nu da vi nylig have betragtet den ydre Kuppels kraftige architektoniske Former og sande Storhed, kunne vi ikke længere finde os tilfredsstillet ved den indre Decorations Detaille. Lad os derfor paany begive os ud paa Kuppelens Ydre: en Vindeltrappe fører os hurtigt op paa den ydre Gesims, som afslutter det egentlige Fundament.

Denne Gesims har en ret anseelig Bredde. Skjøndt der ikke er nogetsomhelst Rækværk, behøve vi ikke et eneste Øieblik at betænke os paa at betræde den, saameget mere, som der bagved Søilerne i selve de fremspringende Støttepiller er anbragt Aabninger, gjennem hvilke man kan passere heelt rundt tæt inde ved selve Muren. Her kunne vi iøvrigt bemærke en colossal Jernring, som man har lagt udvendig omkring den cylinderformige Muurmasse, da der havde begyndt at vise sig nogle Revner deri engang i Slutningen af forrige Aarhundrede; af saadanne Jernringe findes der paa forskjellige Steder anbragt ialt 5, men de 3 af dem ere sprungne forlængesiden.

En smal Vindeltrappe, som er anbragt inde i selve Muurtykkelsen, fører os op til det Punkt, hvor den egentlige Kuppelhvælving begynder. Ogsaa her findes en smal Gesims saavel udvendig som indvendig; men jeg tør paa ingen Maade føre Dem ud paa den udvendige Gesims, da den ikke har en større Bredde end 4—5 Fod, og man der mangler ethvert Holdepunkt. Lad os hellere her igjen for sidste Gang gaae indad: vi staae her paa den anden store, indvendige Gesims, som fører os rundt lige umiddelbart ved Hvælvingens Begyndelse. Nedad til imod Kirken kunne vi næsten Intet see, da de tætte Røgelseskyer, som her trænge sig mere og mere sammen, forhindre ethvert Nedblik i selve Kirken. Hvad vi derimod her kunne iagttage i umiddelbar Nærhed, er den store indre Kuppelhvælving, som reiser sig umiddelbart fra denne Gesims. Vi forbauses her over de enkelte Figurers colossale Størrelse, men modtage i det Hele taget et meget uhyggeligt, ja næsten ræd-

selsfuldt Indtryk af disse forunderlige Skikkelser, hvis store, blege Ansigter med deres stive Træk og stirrende Øine, seete i denne korte Afstand, antage noget Dæmonisk og Overnaturligt, som paa eengang griber og forfærder os.

Lad os derfor fortsætte vor Gang opad mod vort endelige Maal. En kort Vindeltrappe fører os op til det Punkt, hvor Kuppelen deler sig i en ydre og indre Hvælving. I Mellemrummet mellem begge findes den store anseelige Gang, som fører os bestandigt opad, indtil vi naae det Punkt, hvor en fra den indre lavere Hvælving opreist lodret Muur igjen forbinder denne med den yderste større Hvælving. Dette er det saakaldte Øie, som er forsynet med en Krands af smaae Vinduer, gjennem hvilke vi vel ikke kunne see Noget, men endnu modtage den sidste utydelige og forvirrede Larm af den nede i Peterskirkens Indre forsamlede Menneskemasse.

Endnu et Par Skridt opad en kort Vindeltrappe fører os ud paa den omkring selve Laternen anbragte ydre Omgang, som er forsynet med et solidt Rækværk, saa at vi i fuldkommen Sikkerhed og Ro kunne nyde den i sit Slags eneståaende Udsigt, der herfra aabner sig for os til alle Sider. Men hvad der først og fremmest griber os, er det Overblik, som man herfra har over hele Peterskirken med alle dens enkelte Partier. Det er, som om vi svævede høit oppe over Jorden og alt Menneskeligt: dybt nede under os ligger Jordens største Kirke med al dens Rigdom og Pragt. Selv den er nu kun det mægtige Fundament, der bærer Korset høit op i den klare Luft: over os har vi altsaa endnu et Maal at naae.

En Vindeltrappe fører os op i den over selve Lanternen anbragte Pyramide, og en lodret Metalstige fører os derfra igjen op i selve Broncekuglen, som er stor nok til at rumme en halv Snees Mennesker. Men den glødende Hede, som her møder os, og som vi forgjæves søge at lindre ved at aabne Lugen oppe ved Foden af selve Korset, driver os snart igjen

ned paa den aabne Omgang omkring Laternen. Fra denne formaae vi kun med største Selvbeherskelse at løsrive os. Ethvert Blik, vi herfra kaste ud over Peterskirken, forøger vor Beundring over denne mærkværdige Bygning. Først nu forstaae vi, at denne Kirke har kunnet staae over 120 Aar under Opførelse, og først nu indrømme vi, at Peterskirken er en af Roms, og i det Hele taget en af den nyere Tids mærkeligste Bygninger.

Det Flaviske Amphitheater i Rom, il Colisseo.

Mine Herrer!

Jeg skal iaften efter nærmere Aftale med Foredragscomiteen have den Ære at gjennemgaae for Dem en af det gamle Roms mærkeligste Bygninger, det kjæmpemæssige Amphitheater, som Keiserne af det Flaviske Huus (Vespasian og hans Sønner Titus og Domitian) lod opføre henimod Slutningen af det første Aarhundrede efter Christi Fødsel, og som derfor efter dem i Oldtiden kaldtes det Flaviske Amphitheater. Dette Navn har det endnu kun bevaret i de Lærdes og Archæologernes Mund; dets colossale Udstrækning og Størrelse har allerede i den tidligere Middelalder givet det Navnet il Colisseo, hvilket senere er gaaet over i de forskjellige Sprog med større eller mindre Forandringer. Saafremt vi ville benævne det derefter, maa dets Navn vel rettest blive Colisseet og ikke Colosseet.

Jeg skal iaften ikke trætte og opholde Dem med nogensomhelst kortere eller længere Skildring af Gladiatorerne, deres forskjellige Udrustning og Bevæbning, eller i det Hele af Gladiatorkampene saavel indbyrdes som med de vilde Dyr. En nogenlunde klar Fremstilling heraf er ganske vist interessant, og det er et meget lønnende Stof at behandle; men det vil dog føre os altfor langt bort fra vort egentlige Maal, som for

iaften maa blive selve Amphitheatret, dets hele Indretning og dets Tilstand saavel i Oldtiden som i Nutiden.

Det er forunderligt nok, at skjøndt Gladiatorkampe i en Række af Aarhundreder havde været det Romerske Folks kjæreste Skuespil, og skjøndt vi i det øvrige Italien, navnlig nede ved Neapel i Campanien, træffe i en ganske kort Afstand fra hinanden ikke mindre end 4 store af Steen opførte Amphitheatre, nemlig i Cumae, Puteoli, Pompeji og Capua, som alle gaae tilbage idetmindste til Midten af det første Aarhundrede før Christi Fødsel, havde det mægtige Rom endnu paa Keiser Augusts Tider intet fast Amphitheater af Steen; men Gladiatorkampene fandt endnu bestandig Sted enten paa Forum, eller paa den store aflange Væddeløbsbane, den saakaldte Circus maximus, som udfyldte hele Dalen imellem Palatin og Aventin, eller endelig i særegne dertil opførte midlertidige Bygninger af Træ, hvilke altid nedreves igjen efter Kamplegenes Slutning. Imidlertid var der herved den store Ulempe, at naar Kamplegene afholdtes paa Forum, kunde blot en meget ringe Deel af Folket overvære dem; og om end den store Væddeløbsbane kunde rumme et meget stort Antal Tilskuere, havde dog dens oprindelige Bestemmelse som Væddeløbsbane og de locale Forhold givet den en overordentlig stor Længde i Forhold til dens Bredde, saa at man umuligt kunde see, hvad der foregik i den modsatte Ende; ja selv om man havde Plads midtveis, kunde man kun oversee det lige foran liggende Parti af Kamppladsen, men kun meget utydeligt begge Endepunkterne deraf. Ligeledes var det der en Umulighed at forskaffe Tilskuerne nogensomhelst Beskyttelse imod de vilde Dyr, naar disse enten i deres Forfærdelse søgte at frelse sig op imellem dem, eller i deres Raseri vendte deres Angreb imod selve Tilskuerne, saaledes som det berettes engang om en stor Flok Elephanter, at disse kloge Dyr alle som en strax begyndte at nedrive det

svage Børn, som adskilte dem fra Tilskuerne, uden at bryde sig det mindste om selve Gladiatorerne.

Derfor kom endelig, noget før Midten af det første Aarhundrede før Christi Fødsel, C. Curio paa den Tanke, at opføre en særegen og mere hensigtsmæssig Slags Bygninger for disse Kampe. Efter de gamle Forfatteres Beretning udførte han dette paa en ganske original Maade. De veed maaskee, at i Oldtiden bestod ethvert Theater af 2 Hovedpartier: den egentlige Scene, scena, som altid har en rectangulair Form og i Regelen en forholdsviis stor Brede, men kun ringe Dybde, og den egentlige Tilskuerplads, den saakaldte cavea, som hos Romerne altid har Formen af en Halvcirkel, saaledes at de enkelte Rækker Tilskuerpladser hæve sig op fra et indre halvcirkelformigt Rum, det saakaldte orchestra, der hos Romerne altid er tomt, men hos Grækerne benyttedes af Choret. Efter Beretningen lod Curio nu to store Theatre af Træ opføre saaledes, at de halvcirkelformige Tilskuerpladser vendte bort fra hinanden, saa at altsaa Tilskuerne i det ene Theater vendte Ryggen til Tilskuerne i det andet og saaledes ikke generedes af hvad der foregik i det andet. Efterat Skuespillene vare endte, lod han begge Theatre, det vil sige begge Theatres Tilskuerpladser, dreie heelt rundt ved Hjælp af Valser og Hjul, saaledes at Tilskuerne i begge Theatre nu vendte Ansigtet imod hinanden. Derved opstod der nu midt imellem samtlige Tilskuere et indre aabent Rum af oval eller rund Form, hvorpaa han lod Gladiatorerne optræde.

Om nu end Et og Andet er overdrevet i denne Beretning, fremgaaer dog deraf, at Formen for Amphitheatret omtrent paa denne Tid maa være funden og have vundet et saa almindeligt Bifald, at der i Løbet af de nærmeste Aar derefter opførtes Amphitheatre af Steen rundt om i hele Italien.

I Rom selv havde man dog endnu længe derefter intet saadant. Efter Keiser Augusts Ønske opførte Statilius

Taurus omtrent Aar 30 f. Chr. F. (altsaa enten samtidigt med eller snarere noget førend Opførelsen af Pantheon) det første Amphitheater af Steen i selve Rom, uden at man iøvrigt veed, hvor det laa. Dog kan det ikke have været tilstrækkelig stort, da August selv tænkte paa at opføre et større Amphitheater, som paa eengang kunde rumme hele Folket, saaledes at Enhver erholdt den ham i Forhold til hans Stilling tilkommende Plads. Men denne Plan blev dog aldrig udført hverken af August selv eller af hans Efterfølgere, de øvrige Keisere af det Juliske Huus. Saaledes var næsten i 100 Aar dette af Statilius Taurus opførte Amphitheater det eneste i Rom, indtil det afbrændte under Keiser Nero, hvoraf fremgaaer, at dog endeel deraf (f. Ex. de øverste Gallerier) maa have været af Træ.

Efter Neros Død, Aar 68 efter Christi Fødsel, og efter det paafølgende Aars indre Kampe imellem Galba, Otho og Vitellius, besteg omsider Titus Flavius Vespasian i Aaret 70 den romerske Keiserthrone; som bekjendt havde han fra ringe Herkomst svunget sig iveiret ved personlig Dygtighed og Tapperhed og anførte paa denne Tid de romerske Hære i Palæstina imod de oprørske Jøder. Da hans Legioner havde udraabt ham til Keiser, overgav han Anførselen imod Jøderne til sin Søn Titus, der endnu i Aaret 70 erobrede Jerusalem; selv derimod vendte Vespasian tilbage til Rom, hvor han nu blev Stifter af et nyt Dynasti, det Flaviske Huus. Det maatte nu strax blive hans og hans Sønners nærmeste Opgave at optræde paa en saadan Maade, at deres Huus trods sin borgerlige Oprindelse snart kunde fordunkle det fornemme, ja guddommelige Juliske Huus. Men denne Opgave var ingenlunde let: dertil havde navnlig Nero indskrevet sit Navn med altfor dybe og blodige Træk i den romerske Historie.

Men dog, det Juliske Huus skulde for enhver Priis fordunkles og forglemmes: derfor ordnede og forbedrede Vespasian

hele Statens Organisation, derfor optraadte han selv og hans Slægt paa en sædelig, tarvelig og nøisom Maade, der stod i den meest skjærende Modsætning til de nærmeste Keiseres forfærdelige Udsvævelser, Fraadseri og Ødselhed; derfor anvendte Vespasian alle Statens Indtægter til Bedste for Folket og ikke for sig selv eller sin Slægt; derfor nedrev han Keiser Nèros gyldne Huus, domus aurea Neronis, og begyndte paa Ruinerne deraf at opføre Bygninger til Brug for hele Folket, de vidtudstrakte Bade, som fuldførtes af hans Søn Titus og endnu bære dennes Navn, Titus's Thermer; og derfor endelig besluttede Vespasian at omforme den til Neros gyldne Huus hørende store og af prægtige Bygninger omgivne Sø eller Fiskepark, stagna Neronis, hvorpaa Nero og hans Hof havde feiret de meest utrolige Orgier, til en Bygning for hele Romerfolket. Valget af en saadan kunde ikke længe blive tvivlsom: det mægtige Rom havde fortiden aldeles intet Amphitheater.

Derfor begyndte nu Vespasian kort efter Jerusalems Erobring i Aaret 70 efter Christi Fødsel at opføre et mægtigt Amphitheater lige i Centrum af det gamle Rom, i selve den store Fordybning imellem Esqvilin, Palatin og Caelius, hvori Neros Fiskepark havde ligget; han lod ved Hjælp af jødiske Krigsfanger dette Arbeide fortsætte med en saadan Kraft, at efter hans Død Aar 79 kunde hans Søn Titus indvie det i Aaret 80 med de prægtigste Skuespil og Gladiatorkampe, som vedvarede uafbrudt i 100 Dage. Under disse skal over 5000 vilde Dyr være blevne fældede, ligesom der ogsaa skal have været leveret et Søslag eller saakaldet Naumachi inde paa Arenaen, efterat denne var forvandlet til en formelig Sø ved Ledninger fra de store Vandbeholdere, som ellers forsynede de nye Thermer oppe paa Esqvilin med den fornødne Vandmængde. Ved sin Indvielse maa Amphitheatret saaledes have været fuld-

kommen færdigt, da det strax har kunnet tages i fuldstændig Brug.

I hele Keiserperioden benyttedes det Flaviske Amphitheater bestandigt; saaledes lod i Midten af det 3die Aarhundrede Keiser Philip Roms Tusindaarsfest feire netop i dette Amphitheater med den største Pragt. Men Christendommens Indførelse og Antagelse som Statsreligion maatte naturligviis snart træde hindrende iveien for Fortsættelsen af disse blodige Kampe; efter forskjellige gjentagne Forbud (af Constantin Aar 325, af Constantius Aar 357) ophævede Honorius Aar 402 eller 403 fuldstændigt enhver Slags Gladiatorkampe, efterat en syrisk Munk, Telemachos, der i sin glødende Iver for Christendommen havde styrtet sig frem paa Arenaen for med Magt at adskille de Kjæmpende, var bleven stenet og sønderrevet af det rasende Folk.

Fra nu af staaer Amphitheatret øde og forladt*), og der var naturligviis fra nu af Ingen, som længere tænkte paa at udbedre og beskytte det. Men dog besad denne mærkværdige Bygning en saastor Fasthed og Styrke, at den trodsede Elementernes og Tidens Ødelæggelser. Endnu Carl den Store traf ved sin Ankomst til Rom i Aaret 800 det gamle Flaviske Amphitheater næsten urørt og uforandret, skjøndt det da i næsten 400 Aar havde staaet aldeles overladt til sig selv. Med Rette kunde derfor de daværende Romere betragte denne Bygning som uforgjængelig, hvilket de i deres Stolthed udtalte i det bekjendte Udsagn: „Naar Colisseet forgaaer, da forgaaer Rom; naar Rom forgaaer, da forgaaer Verden!"

Dog hvad Barbarerne havde skaanet og Tidens Tand ikke

*) Idetmindste benyttes det nu ikke længere efter sin oprindelige Bestemmelse, om man endog enkelte Gange i det 5te og 6te Aarhundrede benyttede det til Kampe mellem vilde Dyr indbyrdes.

havde formaaet at tilintetgjøre, var det forbeholdt Romerne selv at ødelægge. Er derfor Roms evige Bestaaen knyttet til Colisseets Bestaaen, da maa Rom nu snart opgive Navnet den evige Stad; thi Colisseet er nu kun en mægtig Ruin og en Skygge af hvad det var.

Jeg skal ikke opholde Dem længere end høist nødvendigt ved Fremstillingen af, hvorledes dette mægtige Amphitheater efterhaanden forgik og tildeels forsvandt. Den væsentligste Grund var naturligviis dets Beliggenhed lige i Centrum af det gamle Rom. Thi i de nærmest paafølgende Aarhundreder, under de langvarige Kampe mellem Paverne og de tydske Keisere og senere under de blodige indvortes Kampe imellem de mægtige romerske Baroner blev Colisseet omformet til en fuldstændig Fæstning, som længe tilhørte Familien Frangipani og gjentagne Gange blev beleiret og erobret med Storm, snart af det ene, snart af det andet Parti. Dog maa det Indre endnu have bevaret Noget af sin oprindelige Form, da den romerske Adel endnu i Aaret 1332 kunde deri afholde en prægtig Turnering og Tyrefægtning, ved hvilken Leilighed Tilskuerne dog sad paa Træbalconer, som vare bedækkede med kostbare Tæpper.

Langt værre blev det imidlertid mod Slutningen af det 14de Aarhundrede, da man, efter Pavernes Tilbagekomst fra Avignon 1379, begyndte at betragte og behandle Colisseet som et næsten uudtømmeligt Steenbrud, hvor man ovenikjøbet fandt Stenene fuldt færdige og regelmæssigt tilhuggede. Dette var altfor fristende. Den ene Kirke og det ene Pallads reiste sig efter det andet af Colisseets regelmæssig Travertinqvadre; men skjøndt tre af Roms største og prægtigste Palladser (Palazzo Farnese, Palazzo di Venezia og Cancelleria vecchia) ere opførte næsten udelukkende af Colisseets Materiale, har de dog ikke formaaet at fortære Mere end Halvdelen af den yderste Muur eller rettere af den yderste Skal, som omgiver

Bygningens egentlige indre Masse. Heldigviis for os staaer dog endnu den nordlige Halvdeel af denne ydre Muur fuldstændig bevaret, hvorved vi faae et klart Indtryk af Amphitheatrets Ydre.

Fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede blev Arenaen benyttet til dramatiske Forestillinger af Christi Lidelseshistorie; dog dette var kun paa de høie Festdage, hvorimod i Regelen ellers Ingen vovede at nærme sig denne Ruin, i hvis mørke Gange og Corridorer utallige Banditer og Snigmordere havde deres sikkre Tilflugtssteder, hvorfra de foruroligede hele Omegnen. Derfor lod Pave Clemens IX i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede Colisseet rense for alt dette Røverpak; men destoværre lod han samtidigt dermed hele den nederste Etage tilmure og opfylde med Gjødning, for at frembringe Salpeter til sine nærliggende Krudtmøller. Saaledes var Colisseet nu taget i Brug i Industriens Tjeneste, og det var dog derved beskyttet mod andre Ødelæggelser end dem, som bleve en nødvendig Følge af dets Benyttelse som Salpeterværk. I Midten af det 18de Aarhundrede lod Benedict XIV hele det Indre af Bygningen indvie til Minde om de hellige Martyrer, som i Oldtiden havde vædet Arenaen med deres Blod, og lod opføre 14 smaa Altere rundt omkring Arenaen til Brug ved de forskjellige kirkelige Processioner; men desuagtet vare endnu alle Corridorer fuldstændig opfyldte med Gjødning og Smuds, for at der kunde produceres Salpeter, og selve den til de hellige Martyrer indviede Arena benyttedes ganske ugeneert til derpaa at aflæsse Feieskarn og alle mulige Ureenligheder fra hele Rom.

Da lykkedes det den utrættelige romerske Archæolog, Advocat Carlo Fea, at paavise det Usømmelige heri; efter hans indstændige Opfordringer besluttede omsider Pius VII at befrie det gamle Amphitheater for al Smuds og Uhumskhed og at bevare i sin oprindelige Skikkelse Alt, hvad der endnu kunde bevares af den gamle Bygning. Han overdrog det derfor i Aaret

1811 til Carlo Fea at lede Udgravningerne og at foretage de nødvendige Reparationer og Afstivninger af de Partier, som truede med at styrte ned; og i Løbet af nogle faa Aar stod Colisseet igjen befriet for Aarhundreders Smuds og igjen tilgjængeligt i alle sine Hovedpartier. Samtidigt med Udgravningerne under Carlo Fea foretog den romerske Ingenieur Lucangeli en fuldstændig og særdeles nøiagtig Opmaaling af hele Colisseet, hvorefter han forfærdigede en colossal Model, hvorpaa han anvendte næsten 20 Aar af sit Liv. Denne Model findes endnu i Rom, og Enhver, der vil ret studere Colisseet, maa absolut gjøre sig bekjendt med denne Model, som er til at stille paa en saadan Maade, at man seer enhver Detail, saavel udvendig som indvendig, og navnlig bliver fuldstændig fortrolig med Fordelingen af samtlige Trapper og Corridorer i Bygningens Indre.

Jeg skal nu forsøge at give Dem, mine Herrer! en saavidt muligt sammentrængt Fremstilling af det Flaviske Amphitheater i sin Heelhed, saaledes som det var i Oldtiden, og har derfor medbragt deels en Mængde Kobbere, Raderinger og Photographier, som efterhaanden skulle blive benyttede, deels denne store Grundtegning, hvorpaa jeg strax skal henlede Deres Opmærksomhed. Jeg har udført den i stor Maalestok efter de bedste og paalideligste Planer, der existere, og jeg haaber ved Hjælp af den hurtigt at kunne gjøre Dem fortrolige med Rummets Fordeling i nederste Etage eller rettere at kunne give Dem, om jeg saa tør sige, et Skelet af hele Bygningens Grundform og Hovedpartier*).

Det Flaviske Amphitheater danner ligesom Oldtidens øvrige Amphitheatre en Oval eller en Ellipse, hvis Krumning er bleven udmaalt med næsten mathematisk Nøiagtighed af

---

*) Denne Plan medfølger i formindsket Maalestok i Photolithographi med nærværende Samling.

Lucangeli og Carlo Fea; men da jeg hverken selv er Architekt og heller ikke kan forudsætte det om mine Tilhørere, skal jeg kun bemærke, hvad allerede et nok saa flygtigt Blik paa Grundplanen vil vise Dem, at Bygningens ovale Form naturligviis fremtræder langt svagere udadtil end indadtil. Udvendig maalt har nemlig Amphitheatrets største Diameter (eller dets Længde) en Udstrækning af 589½ Fod, hvorimod dets mindste Diameter (eller dets Bredde) har en Udstrækning af 497 Fod, hvad der kun giver en temmelig umærkelig Forskjel; derimod har selve Arenaen, eller den aabne Kampplads i Bygningens Indre, en Længde af 245 Fod og en Bredde af 146½ Fod, hvorved dens smalle og lange ovale Form ganske anderledes fremtræder for os*).

Lad os nu betragte Grundplanen nærmere: den viser os, at der udenom Arenaen ligger en Række af ikke mindre end 6—7 concentriske og elliptiske Muurkredse, den ene naturligviis uden om den anden og indbyrdes enten adskilte ved store elliptiske Corridorer eller forbundne ved Tvermure. Lad os nu begynde udvendig fra og først betragte den yderste af disse Muurkredse, der iøvrigt ikke engang er en sammenhængende Muur. Fra et Fundament af Travertin, der springer omtrent 8 Fod frem og danner ligesom Grundlaget for den hele Bygning, hæver sig først en Kreds af 80 mægtige Piller, som have 7½ Fods Bredde og 8½ Fods Dybde og endda ere forstærkede udadtil med kraftige doriske Halvsøiler. Disse Piller ere indbyrdes forbundne ved stærke Rundbuer, hvorved fremkommer en Kreds af 80 anseelige Arcader af 13½ Fods Bredde og 22½ Fods Høide: herpaa hviler Bygningens hele Ydermuur, der hæver sig op til en Høide af ialt 154½ Fod,

*) Selve Arenaen nærmer sig saaledes i Størrelse meget Amphitheatret i Puteoli, men i sin Heelhed er det Flaviske Amphitheater naturligviis meget større, see denne Samling p. 200.

dog naturligviis ikke som en død og raa Muurmasse, men afdeelt i 4 Etager, af hvilke de 3 nederste bestaae af Arcaderækker, smykkede med Halvsøiler, og den 4de vel udgjør en samlet Muurmasse, men dog er gjennembrudt af Vinduer og smykket med flade corinthiske Pilastre. Idet jeg nu om et Øieblik nøiagtigere og mere detailleret skal gjennemgaae det Ydre af Amphitheatret med Benyttelse af forskjellige Kobbere og Photographier, anmoder jeg Dem om endnu et Øieblik at henvende deres Opmærksomhed paa selve Grundtegningen.

De ville bemærke, at indenfor denne yderste Kreds, og adskilt derfra ved en anseelig Buegang, ligger den anden Muur eller rettere en lignende elliptisk Kreds af 80 tilsvarende Piller og Arcader, som ved stærke Hvælvinger ere forbundne med den første; indenfor denne anden Kreds ligger igjen den tredie Muur, ligeledes bestaaende af 80 Piller og Arcader og paa samme Maade forbunden med den anden Kreds ved stærke Hvælvinger. Saaledes fremkommer derved imellem 1ste og 2den samt imellem 2den og 3die Muurrække i nederste Etage to store, udadtil fuldkommen aabne, Corridorer, ambulacra, som i elliptisk Form strække sig rundt omkring hele Bygningen, og som overskjæres lodret af Amphitheatrets fire store Hoved-Indgange, hvilke jeg om et Øieblik nærmere skal omtale.

Fra denne tredie Muurkreds træffe vi mægtige Tvermure, som staae lodret paa Ellipsens Krumning og forbinde denne tredie Kreds med den over 48 Fod længere indad imod Arenaen liggende fjerde Muurkreds, der langt mere end de 3 foregaaende har Charakteren af en virkelig Muur. Ligeledes forbinde lignende Tvermure den femte Muurkreds med den sjette Kreds, indenfor hvilken der endnu findes en lav, men bred Muur, den saakaldte podium, hvorpaa de egentlige Ærespladser for Keiseren, Hoffet og Vestalinderne vare anbragte.

Imellem den fjerde og femte Muurkreds findes en stor indre, hvælvet Hovedcorridor, en Slags cryptoporticus af ret anseelig Høide og Bredde, der strækker sig rundt igjennem hele Amphitheatret lige under Midten af Tilskuerpladserne*). En lignende, men betydeligt lavere Corridor er anbragt imellem den sjette Muurkreds og selve podium.

Saaledes træffe vi lige fra den tredie Muurkreds og heelt ind til selve Arenaen overalt disse Tvermure anbragte, idet de kun afbrydes af de nylig omtalte to store Corridorer (imellem fjerde og femte Muurkreds, samt imellem sjette og selve podium). Disse Tvermure have en stor Betydning i Amphitheatrets hele Organisation, og man har benyttet dem paa mangfoldige Maader. Deels har man nemlig imellem dem anbragt samtlige Trapper, som føre op til de høiere liggende Etager, saavelsom de Communicationsgange, der forbinde de to yderste aabne Buegange med de to store indre Corridorer; deels endelig, og det er deres væsentligste Bestemmelse, tjene disse Tvermure, eller rettere de skraae Hvælvinger over dem, til at bære selve Tilskuerpladserne.

Saaledes kan man i Virkeligheden betragte disse Tvermure og Alt, hvad der ligger imellem dem, som Amphitheatrets egentlige Kjerne, der da omsluttes og indfattes af de to yderste aabne Corridorer, af hvilke den yderste bestandigt er fri gjennem alle Etager, hvorimod den næstyderste allerede i anden Etage indtages til Trapper og tilsidst selv maa gjøre Tjeneste som Tilskuerpladser. Hermed staaer det i god Overeensstemmelse, at denne indre Kjerne er opført af brændte Steen, der ogsaa lettest lod sig benytte til Hvælvingerne og Trapperne, hvorimod

*) Denne store Hovedcorridor svarer saaledes baade i Form, Størrelse og Beliggenhed til en lignende Hovedcorridor eller cryptoporticus under Tilskuerpladserne i Amphitheatret i Pozzuoli (see denne Samling, Pag. 197—198). Ogsaa i Amphitheatret i Pompeji findes en lignende indre Hovedcoridor.

Bygningens hele Ydermuur udelukkende er opført af Travertin, som lettere lod sig hugge til de forskjellige større architektoniske Led (saasom Søiler, Capitæler, Architraver, Gesimser o. s. v.).

Medens nu i Virkeligheden samtlige 80 Arcader i den nederste aabne Corridor udgjøre ligesaamange Indgange, gjennem hvilke man ad de forskjellige Trapper og Corridorer kan komme til et hvilketsomhelst Punkt af Amphitheatret, er der iblandt dem 4, der mere specielt fremtræde paa selve Grundtegningen som Hoved-Indgange, nemlig de 2 Arcader, som ligge ligeoverfor hinanden i Bygningens Længdeaxe, og de 2 tilsvarende, som ligeledes findes ligeoverfor hinanden i dens kortere Breddeaxe. At disse 4 Arcader ere næsten 2 Fod bredere end de øvrige, kan man naturligviis ikke tydeligt see af Grundtegningen. Derimod kunne vi strax bemærke, at der indenfor dem alle ikke blot ikke findes nogen Trapper, men store, brede Gange, som føre lige ind imod Arenaen. Hvad var nu deres Bestemmelse? Var det gjennem dem, at Tilskuerne strømmede ud og ind? Nei langtfra. De havde en anden og mere speciel Bestemmelse.

De 2 Indgange ligeoverfor hinanden, som findes i Bygningens korte Axe (altsaa imod Nord og Syd), vare særegne Indgange for Keiseren og Hoffet, der ad denne Vei strax naaede ind umiddelbart til selve podium: derfor ere ogsaa de nærmeste Arcader her satte i Forbindelse dermed paa en saadan Maade, at der derved fremkommer ligesom en stor hvælvet, treskibet Sal, hvis Piller og Loft sandsynligviis var beklædt med Marmor og Stuccaturarbeider, ligesom der ogsaa udvendig synes at have været anbragt fritstaaende Marmorsøiler, som bare en Slags Portal foran disse Arcader. Af disse keiserlige Indgange er den ene, som vender imod Nord, endnu fuldkommen bevaret; den anden imod Syd er forsvunden for flere Aarhundreder siden, men Spor deraf fandtes ved Udgravningerne i Begyndelsen af dette Aarhundrede, ved hvilken Lei-

lighed man ogsaa fandt en hemmelig underjordisk Gang, som førte lige herindtil og saaledes kunde benyttes, naar Keiseren useet vilde begive sig fra Keiserpalladset paa Palatin hen i Amphitheatret.

Ogsaa de 2 andre store Indgange, som fandtes i Bygningens Længdeaxe (altsaa mod Øst og Vest), havde en lignende særegen Bestemmelse. De udgjorde de egentlige Hoved-Indgange til selve Arenaen, og gjennem dem var det, at den store Procession af Gladiatorer drog ind over Arenaen forinden Kampens Begyndelse, ligesom man ogsaa ad disse Veie indbragte de store Bure med de forskjellige vilde Dyr, der efterhaanden skulde benyttes under Kamplegene. Langs med disse Indgange træffe vi større og mindre Siderum, hvor saadanne Bure midlertidig kunde opstilles, forinden man rullede dem frem og ind paa selve Arenaen, indenfor de store Porte, hvormed disse Indgange naturligviis kunde fuldstændig afspærres under selve Kampen. Ogsaa i alle andre endnu opbevarede Amphitheatre findes de egentlige Hoved-Indgange til selve Arenaen anbragt netop i Bygningens Længdeaxe. De ville maaskee, mine Herrer! erindre fra min Skildring af Amphitheatret i Puteoli, at ogsaa der fandtes netop paa dette Sted ikke blot Indgangene til selve Arenaen, men endog Nedgangen til alle de underjordiske Rum under denne*).

Arenaen selv staaer, saaledes som De ville bemærke, aldeles blank paa denne Grundtegning. Jeg har forsætlig aldeles ikke villet medtage derpaa de Substructioner, som bleve fundne ved Udgravningerne i Begyndelsen af dette Aarhundrede, da alle disse Substructioner øiensynligt ere fra en langt senere Tid, sandsynligviis fra det 3die Aarhundrede efter Christi Fødsel. Der er ingen Tvivl om, at der under hele Arenaen i det Flaviske Amphitheater har i sin Tid været ligesaa anseelige Gange og Forsænkninger, som under Amphitheatret i

*) Herom see denne Samling, Pag. 204—205.

Puteoli; men de ere nu complet forsvundne, og det er saaledes aldeles umuligt at paavise deres Form og Udstrækning. Vil man nu see den hele Disposition af saadanne underjordiske Maskinrum, maa man gaae til Amphitheatret i Puteoli, som jeg tidligere i et andet Foredrag har skildret udførligt for Dem, og hvortil jeg derfor i saa Henseende paany maa henvise*).

Hermed kunne vi foreløbig forlade Grundtegningen, naar jeg endnu først har gjort Dem opmærksomme paa, at den hele Fordeling af Trapper og Corridorer, som i Begyndelsen forekommer os saa noverskuelig og ufattelig, virkelig er meget simpel og harmonisk, naar man blot gjør sig rigtig bekjendt med et lille Parti deraf, da alle de enkelte kileformige Segmenter nøiagtigt svare til hinanden ligesom de enkelte Celler i en Bikube; i Regelen danne 4 Arcader med Alt, hvad der udstrækker sig kileformig der bagved indtil den første indre Corridor, en samlet Heelhed, som saaledes gjentager sig bestandigt hele Bygningen rundt.

Der staaer nu tilbage at give Dem, mine Herrer! en Fremstilling først af det Flaviske Amphitheaters mægtige Ydre, saaledes som det er i Nutiden, og saaledes som det var i Oldtiden, og dernæst slutteligen efter en kort Skildring af det nu stærkt forfaldne Indre at paavise, hvorledes Amphitheatrets Indre omtrentlig har været i Oldtiden. Det Første er let nok, da der heldigviis endnu findes et stort Parti af det Ydre fuldstændig bevaret. Det Sidste vil derimod blive endeel vanskeligere, da hele det Indre af Colisseet nu er i høieste Grad ødelagt og sammenstyrtet; her vil jeg saaledes blive nødt til at tage min Tilflugt til Lucangelis fortrinlige Model, hvoraf jeg har medbragt en photographisk Afbildning.

Hvad nu Bygningens Ydre angaaer, saa skal jeg først og fremmest henlede Deres Opmærksomhed paa dette store Kob-

*) See denne Samling Pag. 200—202, og navnlig Pag. 204—211.

berstik af Piranesi fra Midten af forrige Aarhundrede. Det gjengiver os Bygningen i hele dens maleriske Skjønhed og Storhed, saaledes som denne endnu viste sig, forinden den store Udgravning og Reparation havde fundet Sted i Begyndelsen af dette Aarhundrede under Carlo Fea. De ville bemærke, hvorledes dengang endnu hele den nederste Række Areader var fuldstændig tillukket og spærret, og hvorledes da utallige Slyngplanter og Buske havde trængt sig fremad og opad, overalt paa ethvert Punkt af hele Bygningen. Den egentlige maleriske Virkning maa da upaatvivlelig have været langt større end nutildags, da alle Slyngplanter ere med ubønhørlig Strænghed bortryddede og de tilspærrede Areader igjen aabnede, og da saaledes hele Bygningens Ydre igjen fremtræder i sin smukke og rene Travertin Klædning. Naturligviis er Colisseets Ydre i denne Skikkelse langt lettere at studere. Jeg har derfor ogsaa medbragt et stort Photographi, som for faa Aar siden er taget af Emil Braun i Rom, hvorpaa jeg dernæst vil henlede Deres Opmærksomhed*). Dette Photographi er taget fra et Punkt oppe paa Palatinerbjerget, lige Vest for Colisseet i en Afstand herfra af omtrent 500 Skridt; medens det paa den ene Side giver os en ganske fortrinlig Oversigt over selve Colisseet og den hele Dal, som udfyldes deraf, er det dog paa den anden Side ikke taget i større Afstand, end at det er i Stand til fuldkommen at gjengive os hver Detail. Det er ret interessant herpaa at bemærke den umaadelige Forskjel, der er imellem det vel bevarede nordre Parti, som her paa Photographiet viser sig tilvenstre, og det langt lavere og stærkt medtagne sydlige Parti, som her altsaa ligger tilhøire. Naturligviis har dette nordlige Parti i dette Øieblik en langt større

*) Det medfølger i det til denne Samling hørende „Photographiske Album".

Interesse for os end det sydlige, da vi skulle skaffe os et Indtryk af Bygningens hele Ydre i Oldtiden.

Ved det første Blik paa dette Photographi, saavelsom paa Piranesis Kobberstik ville De, mine Herrer! upaatvivleligt strax bemærke, hvorledes Bygmesteren har anvendt ethvert Middel for at skaffe denne Ydermuur den størst mulige Fasthed og Styrke (hvilket var saameget mere nødvendigt, da den alene skal støtte og sammenholde hele det Indre, som hviler herpaa og trykker herimod), medens han paa den anden Side ved en smuk Anvendelse af Arcader og Halvsøiler har forstaaet at undgaae det Døde og Klodsede ved en sammenhængende Muurmasse uden Aabninger, saaledes som Tilfældet er med Pantheons Ydre. Men vi maae da ogsaa erindre, at Colisseet er opført et heelt Aarhundrede senere end Pantheon, og at netop i denne Tid den eiendommelige romerske Stiil havde udviklet sig under de første Keisere. Det Særegne i denne bestaaer netop i, at man nu efterhaanden har lært at behandle større Muurflader og at lade selve Muren fremtræde som et organisk Led af Bygningerne, medens den hos Grækerne altid dækkes af og forsvinder bagved den ydre Søilestilling. Iøvrigt beholdt man dog Noget af den smukke græske Søile-Architektur, idet man anvendte den som ydre Decoration af større Bygninger, saa at man da enten anbragte virkelige fritstaaende Søiler med deres tilhørende Architrav og Gesims, saaledes navnlig ved Decorationen af den egentlige Scene i Theatrene, eller ogsaa nøiedes med at antyde dem ved Hjælp af Halvsøiler, der ligesom voxe frem af den egentlige Muurmasse, saaledes i Regelen ved større Bygninger. Netop paa denne Maade har man anvendt Søile-Architektur paa Colisseets Ydre, saaledes at hele den mægtige Ydermuur derved fondres og deles i fire Etager, af hvilke enhver faaer sin særegne Charakteer af de forskjellige Søileordener, hvormed den er smykket.

Hvad nu angaaer den nederste Etage, da bemærke vi, at der umiddelbart fra selve det fremspringende Fundament af Travertin først hæver sig de tidligere omtalte 80 store fiirkantede Piller, der ere indbyrdes forbundne ved stærke Rundbuer. Pillernes Bredde er $7\frac{1}{2}$ Fod, deres Dybde $8\frac{1}{2}$ Fod og Afstanden fra Pille til Pille er noget over $13\frac{1}{2}$ Fod. Paa enhver af disse Piller findes i en Høide fra Gulvet af omtrent $14\frac{1}{2}$ Fod. anbragt en stærkt fremspringende Gesims af næsten $1\frac{1}{2}$ Fods Høide, som bærer den kraftige Rundbue, hvorved ikke blot den ene Pille forbindes med den anden, men hvorved nu i en Høide af $22\frac{1}{2}$ Fod over Gulvet den egentlige sammenhængende Muurmasse fremtræder for os. Da saaledes disse ovenfor omtalte 80 Piller og Arcader i Virkeligheden bære den hele Ydermuur, har man, for at tilveiebringe den størst mulige Fasthed og Styrke, ikke blot virkelig givet Pillerne en større Dybde end Bredde, men man har ogsaa ligesom antydet denne Forøgelse af deres Styrke deels indvendig i den store Corridor ved flade Pilastre, deels udvendig ved doriske Halvsøiler.

Det er bekjendt nok, at af samtlige græske Søilearter, er der ingen, der i den Grad fremkalder Følelsen af Styrke og Kraft, som netop den doriske; jeg behøver i saa Henseende blot at henvise Dem til den kraftige og imponerende doriske Tempelgavl, som danner Indgangen til Frue Kirke i Kjøbenhavn. Enhver føler uvilkaarligt, at saadanne Søiler formaae at bære en umaadelig Vægt. Dog om saa kraftige Former kan der naturligviis ikke paa nogen Maade være Tale, naar man anvender doriske Halvsøiler som en reent ydre Decoration: de skulle jo nu ikke længere virkelig bære Noget, men kun antyde Kraften og Styrken. Derfor have ogsaa disse doriske Halvsøiler, som ere anbragte foran Pillerne i nederste Etage af Colisseet, en paafaldende stor Høide, en ringe Diameter og meget lave og svagt fremtrædende Capitæler; ligeledes har den over samtlige Halvsøiler og Arcader anbragte Gesims

igrunden tabt alle doriske Eiendommeligheder og bestaaer blot af en ganske simpel og glat Architrav, Frise og Carnis. Høiden af selve Halvsøilerne, iberegnet deres Basis og Capitæl, er omtrent 26½ Fod, og af Gesimsen lidt over 6 Fod, hvilket saaledes giver os en samlet Høide af noget over 32½ Fod for nederste Etage.

Forinden vi forlade denne, ville vi endnu blot bemærke, at der over enhver Arcade er midt over Rundbuen og lige under Gesimsen anbragt et Romertal, som betegner dens Numer, hvorved det blev lettere for Tilskuerne at finde den Arcade, som netop førte dem til deres Plads; naturligviis vare de keiserlige Indgange ikke nummererede, og sandsynligviis heller ikke de to Arcader i Bygningens Længdeaxe, der tjente til Indgang for Gladiatorerne. Iøvrigt ere af samtlige Arcader i nederste Etage, endnu kun opbevarede Arcaderne fra Nr. XXIII indtil LIIII foruden den ikke numerede keiserlige Indgang imod Nord fra Esquilin, altsaa tilsammen 33 Arcader, hvorimod de øvrige 47 Arcader paa hele Sydsiden imod Caelius nu ere complet forsvundne. Foran den keiserlige Indgang mod Nord findes tydelige Spor af en lille fremspringende Frontgavl, som blev baaren af 4 Marmorsøiler, hvoraf Fragmenterne endnu ligge paa Pladsen; dog har det Hele naturligviis ikke været høiere end nederste Etage, og i ethvert Tilfælde ikke dækket Noget af anden Etage.

Betragte vi nu anden Etage, da træffe vi her aldeles den samme Fordeling af Piller og Arcader, som i første, kun med den Forskjel, at Pillerne her ere smykkede med ioniske Halvsøiler, og at Arcaderne her ere noget lavere end i første Etage samt endda ere forsynede med et bredt muret Brystværn af 3 Fods Høide og Bredde, paa hvis Midte der i hver Arcade har været opstillet en colossal Statue af Bronce eller Marmor, saaledes som gamle Mynter og tydelige Spor paa disse Brystværn endnu vise os. Iøvrigt hvile, saaledes som

De ville bemærke, disse ioniske Halvsøiler ikke umiddelbart paa selve den Gesims, der afslutter første Etage, men paa nogle fremspringende Postamenter af henimod 6½ Fods Høide, som strække sig fra første Etages Gesims til Overfladen af de ovenfor omtalte Brystværn; disse Postamenter og de mellem dem liggende Muurflader danne saaledes igrunden en Slags Sokkel, hvorpaa anden Etage hviler med sine Arcader og Halvsøiler. Naar man seer det fra neden, aner Ingen, at den store Corridor i anden Etage ligger 3 Fod lavere end denne Sokkel; i Oldtiden, da hver Arcade var forsynet med sin Statue, skulde det jo naturligviis see ud, som om disse mægtige Skikkelser vare traadte frem af Gangen ud i selve Arcaden, men ikke, som om de vare hoppede op paa et smalt Brystværn. Anden Etage afsluttes ligesom første af en Gesims, der ogsaa her har tabt sin eiendommelige Charakteer; den har omtrent samme Form og Høide som første Etages.

Skjøndt nu baade Arcaderne og Halvsøilerne i anden Etage ere noget lavere end i første, opnaaer dog anden Etage netop ved den ovenfor nævnte Sokkel en samlet Høide af næsten 38 Fod og er saaledes henimod 6 Fod høiere end første. Dens enkelte Dele have følgende Maal: Sokkelen 6½ Fod, Halvsøilerne med Basis og Capitæl over 24½ Fod, og endelig Gesimsen over 6½ Fod.

Den tredie Etage er næsten en complet Gjentagelse af den anden, kun med den Forskjel, at der her findes corinthiske Halvsøiler; iøvrigt træffe vi her aldeles de samme Led som i anden Etage. Navnlig findes her en lignende Sokkel med fremspringende Postamenter, hvorpaa Halvsøilerne hvile, men derimod intet Brystværn imellem Pillerne; over Søilerne kommer den sædvanlige Gesims. Naturligviis har der ogsaa i denne Etage i alle Arcaderne været opstillet colossale Marmor- eller Bronce-Statuer. Den samlede Høide af hele denne tredie Etage er omtrent 37 Fod. De enkelte Partier deraf have

følgende Maal: Sokkelen noget over 6 Fod, Halvsøilerne med deres Basis og Capitæler noget over 24½ Fod, og endelig Gesimsen 6 Fod.

Den fjerde Etage adskiller sig meget stærkt fra de 3 foregaaende, navnlig derved, at den ikke længer som disse har aabne Arcader, men udgjør en sammenhængende Muurmasse, der dog er afdeelt og smykket med ligesaamange flade corinthiske Pilastre, som de foregaaende Etager har Halvsøiler. Muurfladerne imellem disse Pilastre ere forsynede med rectangulaire Vinduer, saaledes at der over hveranden Arcade kommer et større og over hveranden et mindre rectangulairt Vindue, gjennem hvilke de der bagved liggende Corridorer modtage Lys og Luft.

Denne Etage hviler ligesom anden og tredie ikke umiddelbart paa den foregaaende Etages Gesims, men paa en Sokkel af over 8 Fods Høide, der ligeledes er forsynet med temmelig flade Postamenter, hvorfra endelig de flade og uanseelige corinthiske Pilastre hæve sig i en Høide af 26 Fod op til den store, kraftigt fremspringende Hovedgesims, som afslutter det Hele. Denne bæres af stærke, smukt formede Kragsteen eller fremspringende Consoler og har endnu en Høide af 7½ Fod. Derover kommer igjen en mindre stærkt fremspringende Muurring af omtrent 5 Fods Høide. Den samlede Høide af denne fjerde Etage bliver saaledes 46½ Fod, hvad der i Forbindelse med de andre tre Etager giver os for Colisseets Ydre en samlet Høide af ialt over 154 Fod over det fremspringende Fundaments Gulv.

De ville bemærke, at denne fjerde Etage er paafaldende tung og klodset i Sammenligning med de tre nederste. Dens eneste Smykke er de flade og magre Pilastre og de temmelig sparsomt anbragte Vinduer, som desuden mangle enhver architektonisk Indfatning. Er da virkelig denne fjerde Etage fra Oldtiden og opført samtidig med det Øvrige? Ja upaatvivlelig.

Hvor gjerne jeg end vilde nægte det, kan jeg ikke og tør jeg ikke, deels fordi de gamle Forfattere omtale nogle ydre Ornamenter, de saakaldte Skjolde, clypei, der sædvanlig opfattes som kjæmpemæssige runde Bronce-Medailloner med Portraiter af forskjellige Medlemmer af det flaviske Huus, til hvilke der ikke godt nogetsomhelst andet Sted kan findes Plads end netop paa disse store og tomme Muurflader, deels fordi der endnu existere Mynter fra Flaviernes Tid, der gjengive os Colisseets Ydre netop med denne uheldige fjerde Etage. Det er ganske vist, at Bygningens hele Ydre vilde vinde ganske overordentlig, naar denne fjerde Etage havde været borte, og den smukke Hovedgesims havde været anbragt umiddelbart efter tredie Etage. Der vilde da have været en ganske anderledes fuldendt Harmoni og Symmetri i Bygningens Ydre; men man vilde da have havt en Vanskelighed at overvinde.

De ville bemærke, at der netop her oppe i fjerde Etage lige umiddelbart over de store Vinduer (omtrent 12 Fod under Hovedgesimsen) findes paa selve Muurfladen imellem hvert Par Pilastre anbragt 3 fremspringende Consoler. Disse tjente til at bære colossale kobberbeslagne Bjælker, som man oppe fra den øverste Muurring sænkede ned igjennem tilsvarende fiirkantede Aabninger, der vare anbragte i den store Hovedgesims nøiagtig over enhver af disse Consoler. Saaledes fremkom en Kreds af 240 lodret opreiste Bjælker, der hvilede paa disse Consoler og bleve af den store Hovedgesims holdte aldeles fast ind til Ydervæggens Muurflade. Det var disse Bjælker, som bar det uhyre Telt, vela eller velarium, der kunde udspændes over det hele Amphitheater for at beskytte Tilskuerne imod Regn og endnu mere imod Italiens glødende Sol. Naturligviis maae vi ikke tænke os det som et sammenhængende Telt, der kunde trækkes over det Hele ligesom en Presenning over en Fragtvogn; et saadant Telt vilde Ingen have formaaet at maneuvrere med. Sandsynligviis har der fra en-

hver af disse Bjælker gaaet stærke Touge straaleformig indad imod flere større og mindre concentriske Ringe af Tougværk, saaledes at det Hele lignede et colossalt Næt af en Edderkop, men med den Forskjel, at Traadene her vare colossale Touge, hvorpaa de enkelte Teltdele af Segldug vare fastgjorte paa en saadan Maade, at man i et Nu kunde lukke eller aabne saavel det Hele som enkelte Partier deraf.

For nu at give disse Bjælker den nødvendige Styrke, blev det nødvendigt at skaffe dem en større Muurflade at hvile imod, og netop derfor havde man deels over den egentlige Hoved-Gesims endnu anbragt den mindre Muurring, jeg ovenfor omtalte; deels havde man sænket disse Consoler 12 Fod under selve Hovedgesimsen. Hvis nu Colisseet havde været afsluttet med tredie Etage, da havde man ingen Plads kunnet finde til saadanne Consoler, og saaledes heller ikke kunnet skaffe disse Bjælker de fornødne Støttepunkter, medmindre man havde villet sænke Bjælkerne heelt ned til tredie Etages Sokkel og saaledes paa en hæslig Maade spærre de smukke aabne Arcader. Deraf fremgaaer næsten med fuldkommen Sikkerhed, at denne fjerde Etage virkelig er fra Flaviernes Tid og opført samtidig med de tre nederste.

Medens saaledes Colisseets Ydre imod Nord er i den Grad bevaret, at man endnu den Dag idag faaer aldeles det samme Indtryk deraf som i Oldtiden, og at man er istand til at paavise enhver Detail deraf, møder et ganske andet Syn os, naar vi betragte Bygningen fra Syd: her mangler fuldstændig hele den ydre Skal, idet baade den yderste og næstyderste Muurring ere complet forsvundne, og selv den tredie Muurring er meget forfalden: men her findes dog endnu bevaret Noget.

Hvad derimod Colisseets Indre angaaer, da er dette i den Grad sammenstyrtet og forvittret, at det er en complet Umulighed deraf at faae nogetsomhelst klart Indtryk af dets Skikkelse og Udseende i Oldtiden. Selv om man er meget

fortrolig med den hele Indretning af Oldtidens Amphitheatre, er det ikke muligt at faae Andet ud af Colisseets Indre, end at det er den meest storartede og pittoreske Ruin, som tænkes kan, men at der udkræves flere Maaneders Studium deraf, forinden man med nogenlunde Sikkerhed kan paavise blot endog den almindelige Fordeling og Anvendelse af Rummet. Nu har, som jeg tidligere omtalte for Dem, en italiensk Ingenieur, Lucangeli, anvendt over 20 Aar af sit Liv paa at studere Colisseet og forfærdige en colossal Model deraf: han er den eneste paalidelige Fører for os i det Indre. Jeg anmoder Dem derfor om at kaste et Blik paa denne photographiske Afbildning af hans Model. Den viser os med fuldkommen Sikkerhed den hele Fordeling af Tilskuerpladser.

Umiddelbart ved Arenaen reiste sig den lave, brede Muur, podium, hvorpaa sædvanligt Æerespladserne fandtes for Keiseren, Hoffet og Vestalinderne. Herfra begyndte den ene Række Tilskuerpladser at hæve sig bagved og over den anden, idet de her som altid vare inddeelte i flere Afdelinger. Den nederste Afdeling, infima cavea, bestod af 20 Rækker, der vare forbeholdte Senatorerne, Ridderne og Adelen. Den mellemste Afdeling, media cavea, indeholdt 16 Rækker og var nærmest bestemt for Borgerne. Den øverste Afdeling, summa cavea, endelig indeholdt mindst 10 Rækker, ligeledes bestemte for Borgerne; men denne Afdeling maa have reist sig langt steilere end de to foregaaende, ligesom den ogsaa hvilede paa en 16 Fod høi Muur, der afsluttede den mellemste Afdeling. Bagved den øverste Afdeling reiste sig en Krands af mægtige Granitsøiler, hvorpaa hvilede et fra det Øverste af Ydermuren fremspringende Galleri, bestemt for Matroserne og deres hele Maskineri til herfra at maneuvrere med Telttaget. Imellem disse Granitsøiler og Ydermuren fandtes saaledes et bedækket Galleri for Qvinder og Børn; men alle Sæderne her maae have været af Træ.

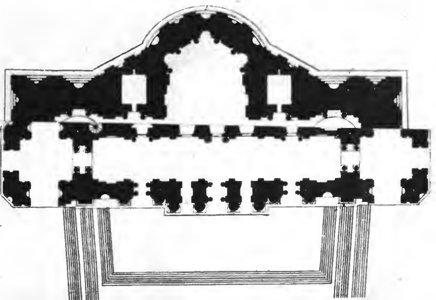
Hvad er der nu tilbage af denne hele indre Bygning? Intet eller saagodtsom Intet, naar undtages de utallige meer og mindre sammenstyrtede Tvermure, imellem hvilke Trapperne vare anbragte, og hvis opadskraanende Hvælvinger bare de egentlige Tilskuerpladser.

Dog Tilskuerpladserne selv, der i Oldtiden selv alle vare af Marmor, ere sporløst forsvundne for mange Aarhundreder siden, ja de fleste Hvælvinger over Trapperne ere ligeledes forsvundne. Ja, hvor forunderligt det end lyder, selve Arenaen er nu complet forsvunden; den indre flade Oval, i hvis Midte nu et stort Kors er reist til Minde om de mange christne Martyrer, viser os langtfra den gamle Arena. Denne laa langt dybere og havde en langt mindre Udstrækning.

Saaledes er nu, mine Herrer! mit Hverv tilendebragt som Deres Fører i Colisseet. Saafremt vi i dette Øieblik befandt os nede i Rom, inde i selve Colisseet, skulde jeg ikke blive træt af at føre Dem rundt overalt i den gamle Bygning til alle de Punkter, hvorfra den viser sig i sin maleriske og storartede Skjønhed.

Dog, **allerhelst** vilde jeg føre Nogle af Dem derhen et Par Timer før Solnedgang. Da pleier den gamle Ruin at være næsten ganske forladt, og vi vilde da have den uforstyrret for os selv. Naar vi da, efter at have gjennemvandret den paakryds og paatvers, tilsidst ved Solnedgang befandt os inde i Midten af den nuværende Arena ved Foden af Korset, da vilde vi med Forundring see, hvorledes Colisseet ved Nattens Frembrud altid synes ligesom at voxe mere og mere frem og at antage større og større Forhold: da vilde vistnok det Forfaldne reise sig for Sjælens Øie, og da, men ogsaa først da, forstaae vi den dybere Sandhed i de gamle Ord: „Naar Colisseet forgaaer, da forgaaer Rom; naar Rom forgaaer, da forgaaer Verden"!

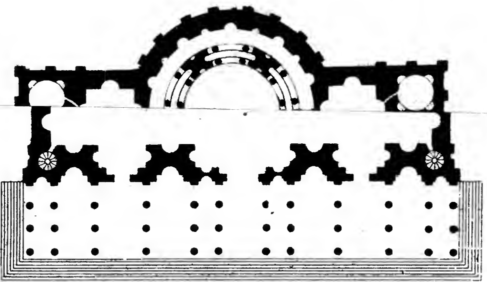
Peterskirken i Rom, (Sct: Pietro in Vaticano,)

efter Carlo Madernos Plan fra 1566.

E. Flemmer 1860.

Fotolitografi af Budtz Muller & Co og C Ferslew & Co Kbhvn

Peterskirken i Rom, Sct. Pietro in Vaticano,
efter Raphaels Plan fra 1514.

E. Flemmer 1860.

Fotolitografi af Budtz Müller & Co og C Ferslew & Co Kbhvn

Peterskirken i Rom; Sct. Pietro in Vaticano,

efter Michel Angelo Buonarottis Plan fra 1546.

E. Flemmer 1860.

Fotolitografi af Bødtz Müller & Co og C. Ferslew & Co. Kbhvn.

E. Flemme ... i Rom.

